SANCTI AURELII AUGUSTINI,
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONFESSIONUM
LIBRI XIII. EMENDATISSIMI, ET NOTIS ILLUSTRATI,

Cum novis in ſingula Capita argumentis.

PARISIIS,
Apud FLORENTINUM & PETRUM DELAULNE, è regione Templi Sorbonici, ſub ſigno Imperatoris.

M. DC. XCI.

Cum Approbatione & Privilegio Regis.

Vidua Joan. Bapt. Coignard omne jus ſuum in Privilegium hujus Libri omninò conceſſit Florentino & Petro Delaulne, qui ejuſdem conceſſi Privilegii participem fecerunt Joannem Bapt. Coignard filium, Die 14. Novembris 1690.

ILLUSTRISSIMO VIRO,

LUDOVICO BOUCHERAT,

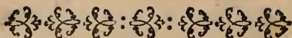
SUPREMO FRANCIÆ

CANCELLARIO.

PATERE, VIR ILLUSTRISSIME, *hanc à me adornatam Sancti Augustini Confessionum editionem sub tui nominis auspiciis in lucem exire; & eâ quam toties expertus sum animi benignitate suscipe meæ in te observantiæ monumentum. Leve id quidem, si ea tantum spectes quæ elucidandis Confessionum*

libris meâ conferri potuerunt industriâ. Sed hoc solùm in manibus habui; nec longiores ferret moras quo dudùm inardesco studium eâ quâ possum voce concinendi plaudenti usquequàque Galliæ, dùm Ludovici Magni sapientiâ ad supremum togæ fastigium evectum videt eum virum, in quem bonorum omnium vota summum illum honorem magno consensu deferebant. Tam singulare Principis optimi beneficium certatim sibi gratulantur universi regni ordines; longâ scilicet experientiâ edocti, quanta in te vivat rerum Civilium, Forensium, Politicarum, Ecclesiasticarum peritia; & quantâ in singulis quibusque demandatis tibi muneribus integritate, constantiâ, modestiâ, quantâ in Principem fide, in

populos charitate, in omnes humanitate Rempublicam administraveris. Nempe hæc virtutum quasi iacta semina debitam tibi tamdem honoris messem pepererunt; ex quâ vicissim toti Galliæ ampla commodorum omnium copia proventura sit. Hâc minimè dubiâ spe vivunt omnes; neque id sibi quisquam alio pignore cautum velit, quam incolumitate tuâ. Vale itaque & vive, VIR ILLUSTRISSIME, *maximo Reipublicæ & Litterarum bono.*

LECTORI.

CONFESSIONUM libros, assiduo Christianorum ferè omnium usu tritos, & tam vivum sanctæ charitatis ignem spirantes, in omnibus antiquis Editionibus tantâ corruptelarum sensum passim perturbantium labe fœdatos & depravatos, multis jam abhinc annis dolebamus, & ab aliquo viro docto quàm emendatissimos dari, eo volumine quod facilè quisque gestare & secum habere posset, vehementer optabamus. Id verò facillimo negotio præstari potuit ex quo nobilissima illa Augustini operum Editio, cui adornandæ jamdudum insudant Monachi è congregatione sancti Mauri in lucem emitti cœpit; cùm Augustini Confessiones, ut & cætera sancti Doctoris opera, ad manuscriptos co-

dices, toto penè orbe collectos; virorum doctorum ac religioſorum labore & diligentiâ emendatas, ac ſuæ integritati redditas gratulari nobis liceat. Itaque nos voti compotes propè-diem futuros ſperabamus. Sed diù vanâ ſpe deluſi, nemine manum ad opus admovente, ipſi, ubi primùm ex otio licuit, ſarcinam ſubivimus; non ultrà paſſi, tantam Chriſtianorum turbam cui cùm toti ſe immergere Auguſtino non vacet, ex tam uberi fonte ea tantùm delibare datur quæ ad pietatem augendam & fovendam faciunt, fœculentam adhuc aquam bibere, cùm puram & limpidam liceret. Habes hîc igitur, Chriſtiane Lector, Confeſſiones Auguſtini jam tandem caſtigatiſſimas, præclaræ illius Editionis potiſſimùm ope. Illi enim noſtram hanc ad minutiſſimos apices, conſonare curavimus; locis tantùm aliquot exceptis, quæ partim ex aliarum Editionum au-

thoritate, non omninò respuendâ, cùm & ii qui eas dedere suos quoque manuscriptos codices habuerint, partim ex merâ, sed, si non fallimur, minimè dubiâ conjecturâ emendavimus; novæ tamen editionis lectione ad oram paginæ expressâ, & litterâ B. signatâ, ut suum Lectori maneat judicium. Alium præthereà locum, qui in omnibus antehàc editis corruptè legitur restituimus, ut videre est paginâ 219. Is cùm incongruum aliquid sonaret, manuscriptos codices rursus adire visum est; ex quibus tres primæ notæ legunt ut legendum suspicati eramus, & sensus ratio evidentissimè postulat. Capitum aliquot initia, malè fixa, & sensu manifestissimè reclamante, loco movimus; adscriptâ tamen in margine sectione vulgari. Nobiliorum quoque sententiarum primas voces majusculis caracteribus signavimus, ut in majori editione factum est. Scripturæ loca, non so-

lùm quibus utitur, ſed ad quæ alludit, aut quorum verba uſurpat Auguſtinus exhibemus; quod quidem ad orationis vim & gratiam pleniùs aſſequendam non parùm confert. Cœterùm ne quid Confeſſionum ſtudioſos toto decurrendi operis ſtadio moraretur, & ut faciliùs quiſque porrectos ſibi ab Auguſtino fructus carpere poſſit, editionem hanc noſſtram ornavimus duplicis generis notis; ex quibus aliæ, Romano caractere, obſcurioribus locis aut neceſſariam, aut uberiorem lucem, ex ipſo, ut plurimùm, Auguſtino petitam, afferunt; aliæ, Italico caractere, quid Lectori potiſſimùm attendendum & decerpendum quaſi digito monſtrant. Porrò ſi quæ ſint ex alterutro genere, ſunt verò ſinè dubio plurimæ, quas minimè deſideraret eruditus & in Auguſtino verſatus Lector, eas in gratiam rudiorum æqui-bonique conſulet. Adjecimus

etiam nova in singula capita argumenta, quæ si quis in unam seriem collegerit, totius operis quasi compendium aliquod habebit. Novum denique indicem locupletissimum & accuratissimum damus, cujus ope quidquid toto operis decursu narrat seu docet Augustinus, cuivis cum voluerit præstò fiet. Consilium fuerat adtexere quæ de Manichæorum doctrinâ exhibet Sanctus Doctor Libro *de Hæresibus ad Quodvultdeum*, nec non excerpta quædam alia ex ipsius *de moribus Manichæorum*, *de Genesi contrà Manichæos*, & *contrà Faustum* libris, ut illius sectæ dogmatum non ignaro Lectori planiora fierent quæ in Confessionibus de eâ passim affert Augustinus. Sed cùm tantam accessionem non admittant voluminis angustiæ, sat erit monuisse Lectorem quid operum Augustini adire debeat, si portentosam illorum Hæreticorum doctrinam exploratam sibi velit.

Faxit qui incrementum dat Deus, ut labor hìc noster in ſui nominis gloriam, & Eccleſiæ utilitatem cedat.

Aſteriſci, ſive numeri Arithmetici, cum notis connectunt non conſequentes voces, ut vulgò fieri ſolet, ſed proximè antecedentes; ne ſe ante lux offerat quàm deſiderari potuerit.

Sicubi citantur Auguſtini ſermones & Epiſtolæ, juxtà novæ editionis ordinem citantur.

CONFESSIONUM LIBROS exarabat Auguſtinus, anno Domini 400. Epiſcopatus verò ſui quinto, Ætatis quadrageſimo ſexto.

BREVIARIUM
LIBRI PRIMI.

P*Ræmissâ Dei invocatione, vitæ suæ primordia recolit, ad annum decimumquintum. Pueritiæ non solùm suæ, sed ipsius infantiæ peccata recenset; & ne se in ætate tam tenerâ peccasse miretur quispiam, quidquid in majoribus nequitiæ deprehenditur, jam ab ipsis incunabulis apparere, & primis infantum actibus quasi proludere ostendit; quo uno excepto nihil nisi admiratione dignum in eis, & ineffabilem Creatoris sapientiam & beneficentiam præ se ferens. Puerorum conditionem dolet, eò maximè miserandam quòd à pravis imperitorum opinionibus necessariò pendeant; & ab ipsis quibus traduntur informandi corrumpantur, non solùm pessimorum exemplorum veneno, sed ipsâ etiam quæ vulgò initur illorum erudiendorum ratione planè perversâ; de quâ tamen melius instituendâ ne quidem cogitent homines, ex more omnia metientes.*

SANCTI

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quantus Deus. Homo laudando Deo quantum impar. Ipse nos ad se laudandum excitat. Nusquam nobis nisi in Deo quies, & quare. Deus non nisi à jam credentibus invocatur & quæritur.

1. MAGNUS es, Domine, & laudabilis valdè; magna virtus tua, & sapientiæ tuæ non est numerus. Et laudare te vult homo, aliqua portio creaturæ tuæ; & homo circumferens mortalitatem suam, circumferens testimonium peccati sui, & testimonium quia superbis resistis; & tamen laudare te vult homo, aliqua portio creaturæ tuæ. Tu excitas, ut laudare te delectet; quia FECISTI nos ad te, & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te [1]. Da mihi, Domine, scire & intelligere, utrum sit prius, invocare te, an laudare te; & si scire te prius sit, an invocare te. Sed quis te invocat, nesciens te? aliud enim pro alio potest invocare nesciens te. An potius invocaris, ut sciaris? Quomodo autem invo-

Psal. 144. 146. 5.

Iac. 4. 6.

Rom. 10. 14.

1. Tam magnum quippe bonum est natura rationalis ut nullum sit bonum quo beata sit nisi Deus. *Aug. de Nat. boni*, Cap. 7.

cabunt in quem non crediderunt? Aut quomo-
Psal. 21. 27. do credent sine prædicante? Et laudabunt Do-
Matth. 7. 8. minum qui requirunt eum: Quærentes enim invenient eum, & invenientes laudabunt eum. Quæram te, Domine, invocans te; & invocem te credens in te; prædicatus es enim nobis. Invocat te, Domine, fides mea, quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem Filii tui, per ministerium prædicatoris tui.

Deum invocare non nisi jam credentis est.

CAPUT II.

Deum invocare quid sit. Ipsum, tametsi singulis quibusque rebus insit, nec ullâ aliquâ, nec ipso universi ambitis contineri.

2. ET quomodo invocabo Deum meum, Deum & Dominum meum? Quoniam utique in meipsum eum vocabo, cùm invocabo eum [1]. Et quis locus est in me, quò veniat in me Deus meus? quò Deus veniat in me, Deus qui fecit cælum & terram? Itane, Domine Deus meus, est quidquam in me quod capiat te? An verò cælum & terra, quæ fecisti, & in quibus me fecisti, capiunt te? An quia sine te non esset quidquid est, fit, ut quidquid est capiat te? Quoniam itaque & ego sum, quid peto ut venias in me, qui non essem, nisi esses in me? Non enim ego jam in inferis; & tamen etiam
Psal. 138. 8. ibi es: Nam etsi descendero in infernum, ades. Non ergo essem, Deus meus, non omnino essem, nisi esses in me. An potiùs non essem,
Rom. 11. 36. nisi essem in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia? Etiam sic, Domine, etiam sic, quò te invoco, cùm in te sim? aut unde venias in me? Quò enim recedam extra cælum & terram, ut inde in me veniat Deus
Jer. 23. 24. meus, qui dixit, *Cælum & terram ego impleo?*

1. Invocas quidquid amas; invocas quidquid in te vocas; quidquid vis ut veniat ad te. *Aug. in Psal.* 85.

CAPUT III.

Quomodo Deus ubique sit; & quæ vera divinæ immensitatis idea.

3. CAPIUNT ergone te cælum & terra, quoniam tu imples ea[1]? An imples, & restat, quoniam non te capiunt? Et quò refundis, quidquid impleto cælo & terra restat ex te? An non opus habes, ut à quoquam continearis qui contines omnia, quoniam quæ imples, continendo imples? Non enim vasa, quæ te plena sunt, stabilem te faciunt; quia etsi frangantur, non effunderis. Et cùm effunderis super nos, non tu jaces, sed erigis nos; nec tu dissiparis, sed colligis nos. Sed qui imples omnia, te toto imples omnia? An quia non possunt te totum capere omnia, partem tui capiunt, & eamdem partem simul omnia capiunt? An singulas singula, & majores majora, minores minora capiunt? Ergo est aliqua pars tua major, aliqua minor? An ubique totus es, & res nulla te totum capit? 1

1. Hæc præcipue inculcat Aug. ad absurdas illas Manichæorum de natura Dei opiniones insectandas. *Vide infr. L. 7. Cap. 1. Num. 2. & Cap. 5.*

CAPUT IV.

Multa de Deo egregie, præclare, magnifice.

4. QUID es ergo, Deus meus? Quid rogo, nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus, præter Dominum? aut quis Deus, præter Deum nostrum? Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime & justissime; secretissime & præsentissime; pulcherrime & fortissime; stabilis & incomprehensibilis; immutabilis, mutans omnia; numquam novus, numquam vetus; innovans omnia, & in vetusta- *Psal. 17. 32.*

1 tem perducens superbos [1]. & nesciunt: semper agens, semper quietus; colligens, & non egens; portans, & implens, & protegens; creans, & nutriens, & perficiens; quærens cùm nihil desit tibi.

Amas, nec æstuas; zelas, & securus es; pœnitet te, & non doles; irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium: recipis quod invenis, & numquam amisisti. Numquam inops, & gaudes lucris: numquam avarus, & usuras exigis: supererogatur tibi, ut debeas: & quis habet quidquam non tuum? Reddis debita, nulli debens: donas debita, nihil perdens. Et quid diximus, Deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta? Aut quid dicit aliquis, cùm de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniam loquaces muti sunt.

1. *Id est*, eos qui proprio spiritu ducti sibi vivunt, & se aliunde quam à Deo beari posse arbitrantur. Omnis enim homo qui spiritum suum sequitur superbus est. *Aug. in Psal.* 141. & anima quæ seipsa delectatur superba est; quia se pro summo habet, cum superior sit Deus. *Idem ep.* 55. *num.* 18.

CAPUT V.

Petit sibi tribui ut intelligat quale & quantum bonum sit Deus homini. Deum in se venire exoptat: & ut, ipsâ saltem modestiâ confitentis animi, tali mereatur hospite gaudere, multis se peccatis reum & inquinatum humiliter agnoscit.

5. QUIS mihi dabit acquiescere in te? Quis mihi dabit, ut venias in cor meum, & inebries illud, ut obliviscar mala mea, & unum bonum meum amplectar te? Quid mihi es? Miserere, ut loquar. Quid tibi sum ipse, ut

1 amari te jubeas à me [1]; & nisi faciam, irasca-

1. Hæc enim religionis summa, cum pietas Dei cultus sit, nec colatur ille nisi amando. *Aug. Ep.* 140. *Cap.* 18. & 167. *Cap.* 3.

tis mihi, & mineris ingentes miserias? Parvane ipsa est, si non amem te? Hei mihi! Dic mihi per miserationes tuas, Domine Deus meus, quid sis mihi. Dic animæ meæ, *Salus tua ego sum.* Sic dic ut audiam. Ecce aures cordis mei ante te Domine: aperi eas, & dic animæ meæ, *Salus tua ego sum.* Curram post vocem hanc, & apprehendam te. Noli abscondere à me faciem tuam. Moriar [1], ne moriar, ut eam videam.

Psal. 34. 3.

Solius Dei est humani cordis aures aperire.

Quibusnam Deum videre datur.

6. Angusta est domus animæ meæ, quò venias ad eam; dilatetur abs te. Ruinosa est, refice eam. Habet quæ offendant oculos tuos, fateor & scio: Sed quis mundabit eam, aut cui alteri, præter te, clamabo, Ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis [2]. parce servo tuo? Credo, propter quod & loquor; Domine tu scis. Nonne tibi prolocutus sum adversum me delicta mea, Deus meus, & tu dimisisti impietatem cordis mei? Non judicio contendo tecum, qui Veritas es: & ego nolo fallere meipsum, ne mentiatur iniquitas mea sibi. Non ergo judicio contendo tecum: quia si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit?

Psal. 18. 13. *Psal. 115. 10.* *Psal. 31. 5.* *Jer. 2. 9.* *Psal. 26. 12.* *Psal. 129. 3.*

1. *Ordo.* Moriar ut eam videam, ne moriar, *scilicet* si non eam videro. Deum enim non videre mors est; nec illum videre datur nisi iis qui sibimetipsis mortui fuerint.

2. Duæ sunt enim origines peccatorum; una spontanea cogitatione, alia persuasione alterius; quo pertinere arbitror quod propheta dicit, Ab occultis meis munda me, Domine, & ab *alienis* parce servo tuo. *Aug. de Lib. arb. L. 3. Cap. 10.*

CAPUT VI.

De suo in hanc lucem ingressu. Pulchra infantiæ descriptio. Quàm sese Deus bonum & providum in ipsis infantibus ostendat. Quanta unius cujusque ætatis, atque adeo totius vitæ brevitas: ex cujus occasione in æternitatem & immutabilitatem Dei assurgit magnificè.

7. SED tamen sine me loqui apud misericordiam tuam, me terram & cinerem. *Gen. 18. 27.* Sine tamen loqui, quoniam ecce misericordia tua est, non homo irrisor meus, cui loquor. Et tu fortasse irrides me, sed conversus misereberis mei. Quid enim est quod volo dicere, Domine Deus meus, nisi quia nescio unde venerim huc, in istam dicam * vitam mortalem, an mortem vitalem, nescio. Et susceperunt me consolationes miserationum tuarum, sicut audivi à parentibus carnis meæ, ex quo & in qua formasti me in tempore: non enim ego memini. Exceperunt ergo me consolationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices meæ sibi ubera implebant; sed tu mihi per eas dabas alimentum infantiæ, secundùm institutionem tuam, & divitias usque ad fundum rerum dispositas [1]. Tu etiam mihi dabas nolle ampliùs quàm dabas; & nutrientibus me, dare mihi velle quod eis dabas: dare enim mihi per ordinatum affectum volebant, quo ex te abundabant. Nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod non ex eis, sed per eas erat. Ex te quippe bona omnia Deus, & ex Deo meo salus mihi universa. Quod animadverti postmodum, clamante te mihi per hæc ipsa quæ tribuis intus & foris. Nam tunc sugere noram, & acquiescere delectationibus; flere autem offensiones carnis meæ, nihil ampliùs.

* F. dico.

Quid sit vita hominis super terram.

Infantia Augustini.

8. Pòst & ridere cœpi, dormiens primò,

[1] *Id est, ad ima quæque descendentes.*

deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum est, & credidi, quoniam sic videmus & alios infantes: nam ista mea non memini. Et ecce paulatim sentiebam ubi essem: & voluntates meas volebam ostendere eis per quos implerentur, & non poteram; quia illæ intus erant, foris autem illi: nec ullo suo sensu valebant introire in animam meam. Itaque jactabam membra & voces, signa similia voluntatibus meis, pauca quæ poteram, qualia poteram: non enim erant verisimilia[1]. Et cùm mihi non obtemperabatur, vel non intellecto, vel ne obesset, indignabar non subditis majoribus, & liberis non servientibus, & me de illis flendo vindicabam. Tales esse infantes didici, quos discere potui; & me talem fuisse magis mihi ipsi indicaverunt nescientes, quàm scientes nutritores mei.

9. Et ecce infantia mea olim mortua est, & ego vivo. Tu autem Domine, qui & semper vivis, & nihil moritur in te, quoniam ante primordia sæculorum, & ante omne quod vel antedici potest tu es, & Deus es, Dominusque omnium quæ creasti, & apud te rerum omnium instabilium stant causæ; & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines; & omnium irrationabilium & temporalium sempiternæ vivunt rationes; dic mihi supplici tuo Deus, & misericors misero tuo, dic mihi, utrùm alicui jam ætati meæ mortuæ successerit infantia mea; an illa est quam egi intra viscera matris meæ? Nam & de illâ mihi nonnihil indicatum est, & prægnantes ipse vidi fœminas. Quid ante hanc etiam, dulcedo mea Deus meus? Fuine alicubi, aut aliquis? Nam quis mihi dicat ista, non habeo: nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. An irrides me ista quæren-

1. *Id est*, Non ea erant quæ possent exprimere quid vere in me ageretur.

tem, teque de hoc quod novi laudari à me jubes, & confiteri me tibi?

10. Confiteor tibi Domine cæli & terræ, laudem dicens tibi de primordiis & infantiâ meâ, quæ non memini: & dedisti ea homini ex aliis de se conjicere, & auctoritatibus etiam mulierculatum, multa de se credere. Eram enim, & vivebam etiam tunc; & signa quibus sensa mea nota aliis facerem, jam in fine infantiæ quærebam. Unde hoc tale animal, nisi abs te Domine? An quisquam se faciendi erit artifex; aut ulla vena trahitur aliunde, quâ esse & vivere currat in nos, præterquam quòd tu facis nos Domine; cui esse & vivere, non aliud atque aliud est; quia summè esse, atque summè vivere, idipsum es? Summus enim es, & non mutaris, neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te sunt & ista omnia. Non enim haberent vias trans-
Psal. 101. 28. eundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficiunt, anni tui hodiernus dies. Et quàm multi jam dies nostri & patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, & ex illo acceperunt modos, & utcumque extiterunt; & transibunt adhuc alii, & accipient, & utcumque existent? Tu autem idem ipse es, & omnia crastina atque ultrà, omniaque hesterna & retrò, hodie facies, hodie fecisti. Quid ad
1 me, si quis non intelligat [1]? Gaudeat & ipse,
2 dicens, Quid est hoc [2]? Gaudeat etiam sic; &

1. Sic intelligamus Deum, si possumus, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum; sine indigentia creatorem; sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem; sine loco ubique totum; sine tempore sempiternum; sine ullâ sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnino invenire quid sit, piè tamen cavet, quantum potest, aliquid de eo sentire quod non sit. *Aug. de Trinit. L. 5. Cap. 1.*

2. *Id est*, Ad ea ipsa divinæ naturæ miracula expavescens,

amet non inveniendo invenire potiùs, quàm inveniendo non invenire te [1].

CAPUT VII.

Malitiam in infantibus ab ipsis incunabulis deprehendi: quò uno excepto, omnia in parvulis admiratione digna, & Dei omnipotentiam clamantia. Quid ipsius beneficentiæ vel hoc uno nomine debeamus.

11. EXAUDI Deus, Væ peccatis hominum. Et homo dicit hæc, & misereris ejus: quoniam tu fecisti eum, & peccatum non fecisti in eo. Quis me commemorat peccatum infantiæ meæ [2]? quoniam nemo mundus à peccato coram te; nec infans, cujus est unius diei vita super terram. Quis me commemorat? An quilibet tantillus nunc parvulus, in quo video quod non memini de me? Quid ergo tunc peccabam? An quia uberibus inhiabam plorans? Nam si nunc faciam, non quidem uberibus, sed escæ congruenti annis meis ita inhians, deridebor atque reprehendar justissimè. Tunc ergo reprehendenda faciebam; sed quia reprehendentem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me nec ratio sinebat. Nam extirpamus & ejicimus ista crescentes. Nec vidi quemquam scientem, cùm aliquid purgat, bona projicere. An pro tempore etiam illa bona erant, flendo petere etiam quod noxiè daretur; indignari acriter non subjectis hominibus, liberis, & majoribus, hisque à quibus genitus est; multisque prætereà prudentiori-

Iob. 25. 4.

A prima infantiâ exeruit sese humani cordis pravitas & corruptela.

1. De hoc enim quod futurus sum, & de eo apud quem futurus sum, si aliter quam veritas habet credidero aut sensero, vehementer cavendus est error, ne mihi aut necessaria non præparem, aut ad eum ipsum finem propositi mei, dum aliud mihi præ alio videtur, pervenire non possim. *Aug. de Lib. Arb. L. 3. Cap. 21.*

2. *Id est*, Quis est qui peccata illa recensere mihi, & ob oculos ponere possit?

bus, non ad nutum voluntatis obtemperantibus, feriendo nocere niti quantum potest, quia non obeditur imperiis, quibus perniciosè obediretur? Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens est, non animus infantium. Vidi ego, & expertus sum zelantem parvulum; nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneum suum. Quis hoc ignorat? Expiare se dicunt ista matres atque nutrices, nescio quibus remediis. Nisi verò & ista innocentia est, in fonte lactis ubertim manante atque abundante, opis egentissimum, & illo adhuc uno alimento vitam ducentem, consortem non pati. Sed blandè tolerantur hæc; non quia nulla vel parva, sed quia ætatis accessu peritura sunt. Quod licet probes, tamen * ferri æquo animo eadem ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehenduntur.

Infantes unde innocentes dici possunt.

* *P. cum.*

12. Tu itaque Domine Deus meus, qui dedisti vitam infanti, & corpus, quod ita ut videmus instruxisti sensibus, compegisti membris, figurâ decorasti, proque ejus universitate atque incolumitate omnes conatus animantis insinuasti, jubes me laudare te in istis, & confiteri tibi, & psallere nomini tuo Altissime: quia Deus es omnipotens & bonus, etiamsi sola ista fecisses quæ nemo alius potest facere nisi tu une, à quo est omnis modus; formosissime, qui formas omnia, & lege tuâ ordinas omnia.

Psal. 91. 2.

Undequaque sese ostendit Deus & videtur ab iis qui nec agros nec clausos mentis oculos habent.

Hanc ergo ætatem Domine, quam me vixisse non memini, de quâ aliis credidi, & quam me egisse ex aliis infantibus conjeci; quamquam ista multùm fida conjectura sit, piget me annumerare huic vitæ meæ quam vivo in hoc sæculo. Quantum enim attinet ad oblivionis meæ tenebras, par illi est quam vixi in matris utero. Quòd si & in iniquitate conceptus sum, & in

Psal. 50. 7.

peccatis me mater mea in utero aluit, ubi oro te, Deus meus, ubi, Domine, ego servus tuus, ubi aut quando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi jam cum eo est, cujus nulla vestigia recolo?

CAPUT VIII.

Quomodo paulatim accessu ætatis ratione uti cœperit: & quo pacto infantes eorum inter quos versantur linguam addiscant.

13. NONNE ab infantiâ huc pergens veni in pueritiam; vel potiùs ipsa in me venit, & successit infantiæ? Nec discessit illa, quò enim abiit? & tamen jam non erat. Non enim eram infans qui non farer, sed jam puer loquens eram: & memini hoc; & unde loqui didicerim post adverti. Non enim docebant me majores homines, præbentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinæ, sicut paulò post litteras: sed ego ipse mente quam dedisti mihi, Deus meus, cùm gemitibus & vocibus variis, & variis membrorum motibus, edere vellem sensa cordis mei, ut voluntati pareretur, nec valerem quæ volebam omnia, nec quibus volebam omnibus, prensabam *. memoriâ, cùm ipsi appellabant rem aliquam, & cùm secundùm eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam, & tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant cùm eam vellent ostendere. Hoc autem eos velle, ex motu corporis aperiebatur, tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ fiunt vultu, & nutu oculorum, ceterorumque membrorum actu, & sonitu vocis indicante affectionem animi in petendis, habendis, rejiciendis, faciendisve rebus. Ita verba in variis sententiis locis suis posita, & crebrò audita, quarum rerum signa essent paulatim colligebam, measque jam voluntates, edomito in

* B. Prænsabam.

Eo miseriores homines quo altius sese turbidis humana

Societatis fluctibus immergitur. eis signis ore, per hæc enunciabam. Sic cum his inter quos eram, voluntatum enunciandarum signa communicavi, & vitæ humanæ procellosam societatem altiùs ingressus sum, pendens ex parentum auctoritate, nutuque majorum hominum.

CAPUT IX.

Summa, nec tamen evitabilis, infantium miseria ex imperitorum opinione pendere. De suâ in discendis primis litterarum rudimentis segnitiâ. Quomodò primâ Dei cognitione fuerit imbutus. Quantum plagas exhorresceret, cùm tamen digna plagis non cessaret admittere. A quibus pueruli nugatores vapulant, nugatores ipsi, & vapulare digni.

14. DEus Deus meus, quas ibi miserias expertus sum & ludificationes? quandoquidem rectè vivere mihi puero id proponebatur, obtemperare monentibus, ut in hoc sæculo florerem, & excellerem linguosis artibus, ad honorem hominum, & falsas divitias famulantibus? Inde in scholam datus sum ut discerem litteras, in quibus quid utilitatis esset, ignorabam miser; & tamen, si segnis in discendo essem, vapulabam. Laudabatur enim hoc à majoribus; & multi ante nos vitam istam agentes præstruxerant ærumnosas vias, per quas transire cogebamur, multiplicato labore & dolore filiis Adam.

Invenimus autem, Domine, homines rogantes te, & didicimus ab eis, sentientes te, ut poteramus, esse magnum aliquem, qui posses, etiam non apparens sensibus nostris, exaudire nos & subvenire nobis. Nam puer cœpi rogare te, auxilium & refugium meum; & in tuam invocationem rumpebam nodos linguæ meæ; & rogabam te parvus, non parvo affectu, ne in scholâ

ſcholâ vapularem. Et cùm me non exaudiebas, quod non erat ad inſipientiam mihi, * ridebantur à majoribus hominibus, uſque ab ipſis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & grave malum meum.

Pſal. 21. 3. * Nempe ne impunitas inſipientiam pareret.

15. Eſtne quiſquam, Domine, tam magnus animus, prægrandi affectu tibi cohærens, eſtne inquam quiſquam (facit enim hoc quædam etiam ſtoliditas) eſt ergo qui tibi piè cohærendo ita ſit affectus granditer, ut eculeos & ungulas, atque hujuſcemodi varia tormenta, pro quibus effugiendis tibi per univerſas terras cum timore magno ſupplicatur, ita parvi æſtimet, deridens eos qui hæc acerbiſſimè formidant, quemadmodum parentes noſtri ridebant tormenta quibus pueri à magiſtris affligebamur? Non enim aut minùs ea metuebamus, aut minùs te de his evadendis deprecabamur; & peccabamus tamen, minùs ſcribendo, aut legendo, aut cogitando de litteris quàm exigebatur à nobis. Non enim deerat, Domine, memoria vel ingenium, quæ nos habere voluiſti pro illâ ætate ſatis; ſed delectabat ludere; & vindicabatur in nos ab eis qui talia utique agebant. Sed MAJORUM nugæ negotia vocantur; puerorum autem talia cùm ſint, puniuntur à majoribus; & nemo miſeratur pueros, vel illos, vel utroſque. Niſi verò approbet quiſquam bonus rerum arbiter vapulaſſe me, quia ludebam pilâ puer, & eo ludo impediebar quò minùs celeriter diſcerem litteras, quibus major deformiùs luderem; aut aliud faciebat idem ipſe à quo vapulabam, qui ſi in aliqua quæſtiunculâ à condoctore ſuo victus eſſet, magis bile atque invidiâ torqueretur, quàm ego cùm in certamine pilæ à conluſore meo ſuperabar.

Ut nucibus pueri, ita ætatis acceſſu his quæ dicuntur negotia nugamur.

CAPUT X.

Quantum peccaret cùm tantopere utilia litterarum elementa nollet addiscere. Qualibus nugis ab eo studio avertebatur. Quàm sint nugatoria quæ intuentur plerique, dum filios suos ad litterarum studia compellunt.

16. ET tamen peccabam, Domine Deus, ordinator & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantùm ordinator 1. Domine Deus meus, peccabam, faciendo contra præcepta parentum & magistrorum illorum. Poteram enim posteà benè uti litteris quas volebant ut discerem, quocumque animo, illi mei. Non enim meliora eligens inobediens eram, sed amore ludendi, amans in certaminibus superbas victorias, & scalpi aures meas falsis fabellis, quo prurirent ardentiùs, eâdem curiositate magis magisque per oculos emicante in spectacula ludosque majorum, quos tamen qui edunt, eâ dignitate præditi excellunt, ut hoc pænè omnes optent parvulis suis; quos tamen cædi libenter patiuntur, si spectaculis talibus impediantur à studio, quo eos ad talia edenda cupiunt pervenire. Vide ista, Domine, misericorditer, & libera nos jam invocantes te; libera etiam eos qui nondum te invocant, ut invocent te, & liberes eos.

1. *Id est*, Qui cum peccati author non sit, ipsum tamen sapientiæ suæ legibus & ordini servire facit; nam ut ipse ait Aug. *in Psalmum* 7. Aliud fecit Deus & ordinavit, aliud non fecit sed tamen ordinavit. Nec enim mala voluntas, quæ naturæ ordinem servare noluit, ideo justi Dei Leges omnia bene ordinantis effugit. *Idem de Civit. Dei lib.* 11. *cap.* 23. *vide inf. lib.* 13. *cap.* 17. *num.* 20.

CAPUT XI.

Acri morbo correptus in primâ pueritiâ, baptisari se ardenter efflagitat. Cur eum parentes sacro fonte lavare distulerint. Quàm sedulò Monica pietatem filio inspirare conaretur.

17. AUDIERAM enim ego adhuc puer de vitâ æternâ nobis promissâ per humilitatem Domini Dei nostri, descendentis ad su-
perbiam nostram [1]; & signabar jam signo cru- 1.
cis ejus, & condiebar ejus sale [2], jam inde ab 2.
utero matris meæ, quæ multum speravit in te. Vidisti, Domine, cùm adhuc puer essem, & quodam die, pressû stomachi, repentè æstuarem pænè moriturus; vidisti Deus meus, quoniam custos meus jam eras, quo motu animi & quâ fide Baptismum Christi tui, Dei & Domini mei, flagitavi à pietate matris meæ, & matris omnium nostrûm Ecclesiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam & sempiternam salutem meam chariùs parturiebat, corde casto in fide tuâ, jam curaret festinabunda, ut Sacramentis salutaribus initiarer & abluerer, te, Domine Jesu, confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. Dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset ut adhuc sordidarer, si viverem, quia videlicet POST lavacrum illud major & periculosior in sordibus delictorum reatus foret. Ita jam credebam, & illa, & omnis domus, nisi pater solus; qui tamen non evicit in me jus maternæ pietatis, quò minùs in Christum crede-

1. Ut enim causa omnium morborum curaretur, id est superbia, descendit, & humilis factus est Filius Dei. . . . Superbia quippe facit voluntatem suam; humilitas facit voluntatem Dei. *Aug. tractatu* 24. *in Joannem.*

2. Quippe sal dabatur iis qui in cathecumenorum numerum adscribebantur; unde etiam nunc baptisandis datur. *Vide ipsum Aug. de cathechisandis rudibus cap.* 26.

rem, ficut ille nondum crediderat. Nam illa fatagebat ut tu mihi pater efles, Deus meus, potiùs quàm ille; & in hoc adjuvabas eam ut fuperaret virum, cui melior ferviebat; quia & in hoc tibi, utique id jubenti, ferviebat.

18. Rogo te, Deus meus, vellem fcire, fi tu etiam velles, quo confilio dilatus fum ne tunc baptizarer, utrùm bono meo mihi quafi laxata funt lora peccandi. An non laxata funt? Unde ergo etiam nunc de aliis atque aliis fonat undique in auribus noftris, *Sine illum, faciat quod vult; nondum enim baptizatus eft:* & tamen in falute corporis non dicimus, *Sine, vulneretur ampliùs; nondum enim fanatus eft.* Quantò ergo meliùs, ut citò fanarer, & id ageretur mecum, meorum meâque diligentiâ, ut recepta falus animæ meæ tuta effet tutelâ tuâ, qui dedifles eam! Meliùs verò. Sed quot & quanti fluctus impendere tentationum poft pueritiam videbantur? Noverat eos jam illa mater; & terram magis * per eos, unde pofteà formarer, quàm ipfam jam effigiem committere volebat.

* B. expungunt *magis.*

CAPUT XII.

De fuâ rursùm in addifcendis litteris fegnitiâ. Quo fine ducti qui eum litteris operam dare vellent. Deum nobis etiam aliorum iniquitate confulere. Suâ ipsâ homines perverfitate quas Deo debent pœnas luere.

19. IN ipsâ tamen pueritiâ, de quâ mihi minùs quàm de adolefcentiâ metuebatur, non amabam litteras, & me in eas urgeri oderam; & urgebar tamen; & benè mihi fiebat, nec faciebam ego benè; non enim difcerem nifi cogerer. NEMO autem invitus benè facit, etiamfi bonum eft quod facit. Nec qui me urgebant benefaciebant; fed benè mihi fiebat abs

Nea nifi bona voluntate feu boni amore benefacimus.

te, Deus meus. Illi enim non intuebantur quò referrem quod me discere cogebant, præterquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosæ inopiæ, & ignominiosæ gloriæ. Tu verò, Mat. 10. 30. cui numerati sunt capilli capitis nostri, errore omnium, qui mihi instabant ut discerem, utebaris ad utilitatem meam; meo autem, qui discere nolebam, utebaris ad pœnam meam, quâ plecti non eram indignus, tantillus puer, & tantus peccator. Ita de non benefacientibus tu benefaciebas mihi; & de peccante meipso justè retribuebas mihi. JUSSISTI enim, & sic est, ut pœna sua sibi sit omnis inordinatus animus.

CAPUT XIII.

Undè illi Græcarum litterarum horror. Quantum peccent pueri dum Poëtarum figmentis magis delectantur quàm ipsis litterarum elementis; cùm illud exitiosum, hoc verò perutile.

20. QUID autem erat causæ cur Græcas litteras oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. Adamaveram enim Latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui Grammatici vocantur. Nam illas primas, ubi legere, & scribere, & numerare discitur, non minùs onerosas pœnalesque habebam quàm omnes Græcas. Unde tamen & hoc, nisi de peccato & vanitate vitæ, quia caro eram, & spiritus ambulans & non revertens? Psal. 77. 93. Nam utique meliores, quia certiores erant primæ illæ litteræ, quibus fiebat in me, & factum est, & habeo illud, ut & legam si quid scriptum invenio, & scribam ipse si quid volo, quàm illæ, quibus tenere cogebar Æneæ nescio cujus errores, oblitus errorum meorum; & plorare Didonem mortuam, quia se occidit ob amorem; cùm intereà me-

ipſum, in his à te morientem, Deus vita mea, ſiccis oculis ferrem miſerrimus.

21. QUID enim miſerius miſero non miſerante ſeipſum; & flente Didonis mortem, quæ fiebat amando Æneam, non flente autem mortem ſuam, quæ fiebat non amando te, Deus lumen cordis mei; & panis oris intus animæ
1. meæ, & virtus maritans mentem meam [1]. & ſinum cogitationis meæ? Non te amabam: &
2. fornicabar abs te [2], & fornicanti ſonabat un-
Pſal. 34. 21. dique, Euge, euge. Amicitia enim hujus mun-
Iac. 4. 4. di, fornicatio eſt abs te; & euge, euge dicitur, ut pudeat ſi non ita homo ſit. Et hæc non flebam; ſed flebam
Virg. Æneid. 6. *Didonem extinctam, ferroque extrema ſecutam,*
ſequens ipſe extrema condita tua, relicto te, & terra iens in terram; & ſi prohiberer ea legere, dolerem, quia non legerem quod dolerem. Talis dementia honeſtiores & uberiores litteræ putantur, quàm illæ quibus legere & ſcribere didici.

22. Sed nunc in animâ meâ clamet Deus meus, & veritas tua dicat mihi; Non eſt ita, non eſt ita; melior eſt prorſus doctrina illa prior. Nam ecce paratior ſum obliviſci errores Æneæ, atque omnia ejuſmodi, quàm ſcribere & legere. At enim vela pendent liminibus Grammaticarum ſcholarum; ſed non illa magis honorem ſecreti, quàm tegumentum erroris ſignificant. Non clament adverſus me quos

1. Ipſa enim ratio Deo, appetitus autem rationi, quaſi fœmina viro, ſubjici debet. Subjugemus nobis hanc *feminam*, ſi viri ſumus: ſequamur Chriſtum caput noſtrum, ut & nos ſequatur cui caput ſumus. *Aug. de vera relig. cap. 4.* quo loco alludit ad illud *Ap. 1. Cor. 11. 3.* Omnis viri caput Chriſtus eſt; caput autem mulieris vir, caput vero Chriſti Deus. *Vide inf. l. 13. cap. 32. ſub finem.*

2. Recedere enim ab illo ſimplici & ſingulari bono, in iſtam multitudinem voluptatum, in amorem ſæculi corruptionemque terrenam, *Fornicari* eſt à Deo. *Aug. Serm. 142.*

Jam non timeo, dum confiteor tibi quæ vult anima mea, Deus meus, & acquiesco in reprehensione malarum viarum mearum, ut diligam bonas vias tuas. Non clament adversum me venditores Grammaticæ, vel emptores: quia si proponam eis, interrogans, utrùm verum sit quòd Æneam aliquando Carthaginem venisse Poëta dicit; indoctiores se nescire respondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum esse. At si quæram, quibus litteris scribatur *Æneæ* nomen, omnes mihi qui hæc didicerunt, verum respondebunt, secundùm id pactum & placitum quo inter se homines ista signa firmarunt. Item si quæram, quid horum majore vitæ hujus incommodo quisque obliviscatur, legere & scribere, an poëtica illa figmenta; quis non videat quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui? Peccabam ergo puer, cùm illa inania istis utilioribus amore præponebam; vel potiùs ista oderam, illa amabam. Jam verò *Vnum & unum duo, Duo & duo quatuor*, odiosa cantio mihi erat; & dulcissimum spectaculum vanitatis, equus ligneus plenus armatis, & Troiæ incendium, atque ipsius umbra Creüsæ. *Virgil. 2 Æneid.*

CAPUT XIV.

Cur pueris, qui spontè & nullo labore in primâ infantiâ loqui didicerunt, adeò dura postmodùm & importuna sint linguarum studia. Divinam sapientiam in usus suos vertere quidquid duri per omne vitæ tempus tolerare habent homines.

23. CUR ergo Græcam etiam Grammaticam oderam talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulcissimè vanus est, & mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam Græcis pueris Virgilius ita sit, cùm eum sic discere coguntur, ut ego illum.

Videlicet difficultas; difficultas omnino edifcendæ peregrinæ linguæ quasi felle aspergebat omnes suavitates Græcas fabulosarum narrationum. Nulla enim verba illa noveram, & sævis terroribus ac pœnis ut nossem instabatur mihi vehementer. Nam & Latina aliquando, infans utique, nulla noveram; & tamen advertendo didici, sine ullo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & joca arridentium, & lætitias alludentium. Didici verò illa sine pœnali onere urgentium, cùm me urgeret cor meum ad parienda concepta sua; quæ non possem nisi aliqua verba didicissem, non à docentibus, sed à loquentibus, in quorum & ego auribus parturiebam quidquid sentiebam. Hinc satis elucet, majorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem, quàm meticulosam necessitatem. Sed illius fluxum hæc restringit legibus tuis, Deus, legibus tuis, à magistrorum ferulis usque ad tentationes martyrum, valentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines, revocantes nos ad te, à jocunditate pestiferâ quâ recessimus à te.

Quo fine nos Deus tot angustiis premi sinat.

CAPUT XV.

Orat ne cadat animo dum illi sua flagella Deus incutit; nec nisi ad Dei gloriam, impendat quidquid boni didicit.

24. EXAUDI, Domine, deprecationem meam, ne deficiat anima mea sub disciplinâ tuâ: neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisti me ab omnibus viis meis pessimis; ut dulcescas mihi super omnes
1. seductiones quas sequebar [1], & amem te validissimè; & amplexer manum tuam totis præ-

[1] Non enim expugnatur in nobis temporalium amor nisi aliquâ suavitate æternorum. *Aug. l. 6. de Musica cap. 16.*

cordiis meis, & eruas me ab omni tentatione usque in finem. Ecce enim tu Domine, Rex meus & Deus meus, tibi serviat quidquid utile puer didici, tibi serviat quod loquor, & scribo, & lego, & numero. Quoniam cùm vana discerem, tu disciplinam dabas mihi; & in eis vanis peccata delectationum mearum dimisisti mihi. Didici enim in eis multa verba utilia; sed & quæ in rebus non vanis disci possunt; & ea via tuta est in quâ pueri ambularent.

CAPUT XVI.

Omnia ex more fieri. Quàm perniciosa pueris Poëtarum figmenta, & quanta in hujusmodi authoribus innocentiæ pestifera.

25. SED væ tibi flumen moris humani! Quis resistet tibi? Quamdiu non siccaberis? Quousque volves Evæ filios in mare magnum & formidolosum, quod vix transeunt qui lignum conscenderint? Nonne ego in te legi & tonantem Jovem & adulterantem? Et utique non posset hæc duo; sed actum est, ut haberet auctoritatem ad imitandum verum adulterium, lenocinante falso tonitruo. Quis autem penulatorum magistrorum audit aure sobriâ, ex eodem pulvere hominem clamantem & dicentem, Fingebat hæc Homerus; & humana ad deos transferebat: divina mallem ad nos. Sed veriùs dicitur, quòd fingebat hæc quidem ille, sed hominibus flagitiosis divina tribuendo, ne flagitia flagitia putarentur; & ut quisquis ea fecisset, non homines perditos, sed cælestes deos videretur imitatus. *Cicero Tuscul. lib. 1.*

26. Et tamen, ô flumen tartareum! jactantur in te filii hominum cum mercedibus ut hæc discant; & magna res agitur, cùm hoc agitur publicè in foro, in conspectu legum, supra mer-

* Nempe quam à discipulis accipiunt

Id ipsum paganis objicit. Lib. 2. de Civitate Dei cap. 7.
In Eunucho. act. 3. scen. 1.

cedem * salaria decernentium; & saxa tua percutis & sonas, dicens, Hinc verba discuntur: hinc acquiritur eloquentia, rebus persuadendis sententiisque explicandis maximè necessaria. Ita verò non cognosceremus verba hæc; *imbrem aureum, & gremium, & fucum, & templa cæli,* & alia verba quæ in eo loco scripta sunt, nisi Terentius * induceret nequam adolescentem, proponentem sibi Jovem ad exemplum stupri, dum spectat tabulam quamdam pictam in pariete, ubi inerat pictura hæc, Jovem quo pacto Danaæ misisse aiunt in gremium quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri? Et vide quemadmodum se concitat ad libidinem, quasi cælesti magisterio. At quem Deum, inquit? Qui templa cæli summa sonitu concutit. Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud feci, ac lubens. Non omnino per hanc turpitudinem verba ista commodiùs discuntur, sed per hæc verba turpitudo ista confidentiùs perpetratur. Non accuso verba, quasi vasa electa atque pretiosa*; sed vinum erroris, quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus; & nisi biberemus cædebamur; nec appellare aliquem judicem sobrium licebat. Et tamen ego, Deus meus, in cujus conspectu jam secura est recordatio mea, libenter hæc didici; & eis delectabar miser; & ob hoc bonæ spei puer appellabar.

* Id est, quæ per se sunt quasi, &c.
Vel eo maximè beati quos Deus à malo in bonum flexit, quod peccatorum recordatione non turbentur.

CAPUT XVII.

Quàm vana pueris injungi soleant ingenii exercitamenta, cùm multa utilia & salutifera suppetant quibus exerceri possent.

27. SINE me, Deus meus, dicere aliquid & de ingenio meo, munere tuo, in quibus à me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi, negotium animæ meæ satis inquietum, præmio laudis, & dedecoris vel plagarum me-

tu, ut dicerem verba Junonis irascentis & dolentis, quòd non posset Italiâ Teucrorum avertere regem, quæ numquam Junonem dixisse audieram; sed figmentorum poëticorum vestigia errantes sequi cogebamur; & tale aliquid dicere solutis verbis, quale Poëta dixisset versibus. Et ille dicebat laudabiliùs, in quo pro dignitate adumbratæ personæ, iræ ac doloris similior affectus eminebat, verbis sententias congruenter vestientibus. Ut quid mihi illud, ô vera vita mea, Deus meus, quod mihi recitanti acclamabatur præ multis coætaneis & conlectoribus meis? Nonne ecce illa omnia fumus & ventus? Itane aliud non erat ubi exerceretur ingenium & lingua mea? Laudes tuæ, Domine, laudes tuæ, per scripturas tuas, suspenderent * palmitem cordis mei; & non raperetur per inania nugarum, turpis præda volatilibus *. Non enim uno modo sacrificatur transgressoribus angelis.

Virgil. lib. 1. Æneid.

**Id est, non tantem fulcirent & firmarent.*

** Dæmonibus, qui potestates aeris dicuntur, Eph. 2. 2.*

CAPUT XVIII.

Puerorum ingenia ab ipsis Pædagogis & magistris corrumpi. Dei beneficentia in eos qui quærunt eum. Quid sit ad Deum accedere, aut ab eo recedere. Quantò studiosiores Grammatici suæ artis leges factitias, & à nutu hominum pendentes, quàm æternas veritatis leges observare.

28. QUID autem mirum quòd in vanitates ita ferebar, & à te, Deus meus, ibam foras; quando mihi imitandi proponebantur homines, qui aliqua facta sua non mala si cum barbarismo aut solœcismo enunciarent, reprehensi confundebantur; si autem libidines suas integris & ritè consequentibus verbis copiosè ornatéque narrarent, laudati gloriabantur? Vides hæc, Domine, & taces; longanimis

Psal. 102. 8.

& multum misericors & verax. Numquid semper tacebis? Et nunc eruis de hoc immanissimo profundo quærentem te animam, & sitientem
Psal. 26. 8. delectationes tuas, & cujus cor dicit tibi; Quæsivi vultum tuum, vultum tuum Domine requiram. Nam LONGE à vultu tuo in affectu tenebro-
1. so [1]. Non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs te, aut reditur ad te: aut verò filius ille tuus
Luc 15. 13. minor equos aut currus vel naves quæsivit, aut avolavit pennâ visibili, aut moto poplite iter
2. egit [2], ut in longinquâ regione, vivens prodigè, dissiparet quod dederas proficiscenti, dulcis Pater, quia dederas, & egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso, atque id est longè à vultu tuo.

29. Vide, Domine Deus, & patienter ut vides vide, quomodo diligenter observent filij hominum pacta litterarum & syllabarum, accepta à prioribus locutoribus; & à te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant; ut qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si contra disciplinam grammaticam, sine aspiratione primæ syllabæ, *ominem* dixerit, displiceat magis hominibus, quàm si contra tua præcepta hominem oderit cùm sit homo. QUASI VERO quemlibet inimicum hominem perniciosiùs sentiat, quàm ipsum odium quo in eum irritatur, aut vastet quisquam persequendo alium graviùs, quàm cor suum vastat inimicando. Et certè NON EST interior litterarum scientia quàm scripta conscientia, id se alteri facere quod nolit pati [3].

Sibi ipsi inimicus quisquis alium odit.

Tob. 4. 16. Matth. 7. 12.

3. Quàm tu secretus es, habitans in excelsis in silentio, Deus solus magnus, lege infatigabili

1. *Id est*, longe à Deo fiunt qui ea sectantur & diligunt quorum amor cordi tenebras obducit.
2. *Id est*, non loco, sed affectu à Deo recedunt quorum prodigus ille personam gerit.
3. *Id est*, lex illa æterna longe altius cordibus infixa est, quam illæ factitiæ grammaticorum Leges.

SPARGENS

SPARGENS pœnales cæcitates super illicitas cupiditates! Cùm homo eloquentiæ famam quærit, astans ante hominem judicem, circumstante hominum multitudine, inimicum suum odio immanissimo insectans, vigilantissimè cavet, ne per linguæ errorem dicat *inter hominibus*; & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus, non cavet. *Omnem cupiditatem sua pœna consequitur.*

CAPUT XIX.

Pravæ imperitorum opiniones quàm noxiæ pueris, ab alienis judiciis necessariò pendentibus, & verum per se nondùm æstimare valentibus. Quàm multis signis & actibus in pueris prodat sese ingenii & indolis corruptela. Quidquid in majoribus nequitiæ deprehenditur, ipsis pueris jam inesse. Quid Christus in pueris nobis imitandum proposuerit.

30. HORUM ego puer morum in limine jacebam, miser, & hujus arenæ palæstra erat illa ubi magis timebam barbarismum facere, quàm cavebam, si facerem, non facientibus invidere. Dico hæc, & confiteor tibi, Deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honestè vivere. Non enim videbam voraginem turpitudinis, in quam projectus eram ab oculis tuis. Nam in illis jam quid me fœdius fuit; ubi etiam talibus displicebam, fallendo innumerabilibus mendacijs & pædagogum, & magistros, & parentes, amore ludendi; studio spectandi nugatoria & imitandi, ludicrâ inquietudine? Furta etiam faciebam, de cellario parentum & de mensâ, vel gulâ imperitante, vel ut haberem quod darem pueris, ludum suum mihi, quo pariter utique delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias, ipse vanâ excellentiæ cupiditate victus, sæpè aucupabar.

Quid autem tam nolebam pati, atque atrociter si deprehenderem arguebam, quàm id quod aliis faciebam? & si deprehensus arguerer, sævire magis quàm cedere libebat. Istáne est innocentia puerilis? Non est Domine, non est, oro te, Deus meus. Nam hæc ipsa sunt, quæ à pædagogis & magistris, à nucibus & pilulis & passeribus, ad præfectos & reges, aurum, prædia, mancipia, hæc ipsa omnino quæ succedentibus majoribus ætatibus transeunt, sicuti ferulis majora supplicia succedunt. Humilitatis ergo signum in staturâ pueritiæ, Rex noster, probasti, cùm aisti, *Talium est regnum cælorum.*

Talis fere quisque vir qualis puer fuerit.

Mar. 19. 14.

CAPUT XX.

In homine à puero elucere quid ipsi contulerit bonitas & sapientia Creatoris. Quidquid in nobis inordinati deprehenditur à primâ infantiâ non aliundè quàm à nobis originem ducere. Homines plecti ipsâ perversitate quâ sese creaturis mancipant.

31. SED tamen, Domine, tibi, excellentissimo atque optimo Conditori & Rectori universitatis, Deo nostro gratias, etiamsi me puerum tantùm esse voluisses. Eram enim etiam tunc; vivebam atque sentiebam; meamque incolumitatem, vestigium secretissimæ unitatis [1] ex quâ eram, curæ habebam; custodiebam interiore sensu integritatem sensuum meorum; inque ipsis parvis, parvarumque rerum cogitationibus, veritate delectabar. Falli

1. Cum non nisi invicem consonantibus, atque adeo ad unitatem tendentibus singulis partibus corpora durent & salva sint. Unitatis enim est operatio convenientia & concordia, quâ sunt, in quantum sunt e quæ composita sunt. Nam simplicia per se sunt, quia una sunt; quæ autem non sunt simplicia, concordiâ partium imitantur unitatem, & in tantum sunt, in quantum assequuntur. *Aug. de moribus Manich. cap. 6.*

nolebam; memoriâ vigebam; locutione instruebar; amicitiâ mulcebar; fugiebam dolorem, abjectionem, ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atque laudabile?

32. At ista omnia Dei mei dona sunt; non mihi ego dedi hæc; & bona sunt; & hæc omnia ego. Bonus ergo est qui fecit me [1], & ipse est bonum meum, & illi exulto, bonis omnibus quibus etiam *puer eram*. HOC ENIM peccabam, quòd non in ipso, sed in creaturis ejus, me atque ceteris, voluptates, sublimitates, veritates quærebam; atque ita irruebam in dolores, confusiones, errores [2]. Gratias tibi dulcedo mea, & honor meus, & fiducia mea, Deus meus; gratias tibi, de donis tuis: sed tu mihi ea serva. Ita enim servabis me, & augebuntur, & perficientur quæ dedisti mihi, & ero ipse tecum; quia & ut sim tu dedisti mihi.

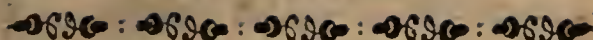
1 *Vna peccatorũ omnium radix.* vide inf. lib. 5. cap. 3.

2 *Quales ex perversitate suâ fructus homines capiant.*

1. Adversus Manichæos, qui omnem carnem à principibus tenebrarum nescio quibus originem ducere somniabant, *vide inf. lib. 13. cap. 30.*

2. Quamobrem, neque in voluptate carnali, neque in honoribus & laudibus hominum, neque in eorum exploratione quæ forinsecus corpus attingunt, nostra gaudia collocemus; habentes intimum Deum, ubi certum est & incommutabile omne quod amamus. *Id est*, celsitudo, veritas, voluptas: nihil enim aliud quærimus & amamus. *Aug. de Musica lib. 6. cap. 14. sub finem.*

BREVIARIUM
LIBRI SECUNDI.

AD ætatem aliam progreditur, primumque adolescentiæ suæ, id est, sextum decimum vitæ annum, quem in paternâ domo studiis intermissis consumpserat, genio ac libidinibus indulgens, ad mentem revocat cum gravi dolore; severus admodum in dijudicando furto, à se tunc-temporis cum sodalibus perpetrato; ex cujus occasione agit de cordis humani horrendâ pravitate, quæ tamen non nisi aliquâ boni specie delusos in malum impellat.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Quàm perditè sese jam adolescens libidini dederit. Quò tandem perducuntur qui se totos in voluptates effundunt.

1. RECORDARI volo transactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ; non quòd eas amem, sed ut amem te, Deus meus. Amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meæ, ut tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix & secura, & colligens me à dispersione in quâ frustatim discissus sum, dum ab uno te aversus in multa evanui 1. Exarsi enim aliquando satiari inferis in adolescentiâ; & silvescere ausus sum varijs & umbrosis amoribus: & contabuit species mea, & computrui coram oculis tuis, placens mihi & placere cupiens oculis hominum.

Quo consilio sua flagitia palam facere voluerit Augustinus.

1.

Pravi atque adeo miseri homines dum ab uno Deo in alia quæcumque defluunt.

1. Quippe animus à seipso fusus, immensitate quâdam diverberatur, & verâ mendicitate conteritur, cum eum natura sua cogit ubique unum quærere, & multitudo non finit. *Aug. l. 1. de Ordine cap. 2. vide inf. l. 9. cap. 4. num. 10. & l. 12. cap. 16. sub finem.*

CAPUT II.

Cœno voluptatis totus immergitur. Quid dolorum pariat voluptas: Quos sibi limites figat pudicitia conjugalis. Qui voluptates sibi ex toto interdicunt quantò cæteris beatiores. Ubi puras & omnis amaritudinis expertes delicias sperare liceat.

2. ET quid erat quod me delectabat, nisi amare & amari? Sed non tenebatur modus, ab animo usque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiæ; sed exhalabantur nebulæ, de limosâ concupiscentiâ carnis & scatebrâ pubertatis; & obnubilabant atque obfuscabant cor meum, ut non discerneretur serenitas dilectionis à caligine libidinis. Utrumque in confuso æstuabat, & rapiebat imbecillam ætatem per abrupta cupiditatum, atque mersabat gurgite flagitiorum. Invaluerat super me ira tua, & nesciebam. Obsurdueram stridore catenæ mortalitatis meæ, pœnâ superbiæ animæ meæ, * & ibam longiùs à te, & sinebas; & jactabar, & effundebar, & diffluebam, & ebulliebam per fornicationes meas, & tacebas. O tardum gaudium meum *! Tacebas tunc, & ego ibam porrò longè à te, in plura & plura sterilia semina dolorum, superbâ dejectione & inquietâ lassitudine.

Unde tam effusa internis oculis caligo.

* *Vide sup. l. 1. cap. 2. & inf. l. 7. cap. 16.*

* *Id est*, de quo tam sero gaudere cœpi, *vide infr. lib.* 10. *cap.* 27.

3. Quis mihi moderaretur * ærumnam meam, & novissimarum rerum fugaces pulchritudines in usum verteret, earumque suavitatibus metas præfigeret, ut usque ad conjugale littus exæstuarent fluctus ætatis meæ, si tranquillitas in eis non poterat esse sine procreandorum liberorum contenta, sicut præscribit lex tua, Domine, qui formas etiam propaginem mortalitatis nostræ, potens imponere lenem manum, ad temperamentum spinarum à paradiso tuo seclusa-

* MS. modularetur. *id est*, me ejus admoneret.

Quis, æterna lege, conjugali commercio præfixus limes.

rum [1]? non enim longè eſt à nobis omnipotentia tua, etiam cùm longè ſumus à te: aut certè ſonitum nubium tuarum vigilantiùs adverterem, *Tribulationem autem carnis habebunt hujuſmodi: Ego autem vobis parco.* Et, *Bonum eſt homini mulierem non tangere.* Et, *Qui ſine uxore eſt, cogitat ea quæ ſunt Dei, quomodo placeat Deo: qui autem matrimonio junctus eſt, cogitat ea quæ ſunt mundi, quomodo placeat uxori.* Has ergo voces exaudirem vigilantior; & abſciſſus propter regnum cœlorum, felicior expectarem amplexus tuos.

1.

1. Cor. 7. 28.

Ibid. 1.

Ibid. 23.

Matth. 19. 12.

4. Sed efferbui miſer, ſequens impetum fluxus mei relicto te; & exceſſi omnia legitima tua, nec evaſi flagella tua. Quis enim hoc mortalium? Nam tu ſemper aderas, miſericorditer ſæviens, & amariſſimis aſpergens offenſionibus omnes illicitas jocunditates meas; ut ita quærerem ſine offenſione jocundari. Et ubi hoc poſſem non invenirem quidquam præter te, Domine, præter te, qui fingis dolorem in præcepto, & PERCUTIS ut ſanes, & occidis nos, ne moriamur abs te. Ubi eram, & quàm longè exulabam à deliciis domus tuæ, * anno illo ſexto decimo ætatis carnis meæ, cùm accepit in me ſceptrum, & totas manus ei dedi, veſania libidinis, licentioſæ per dedecus humanum, illicitæ autem per leges tuas? Non fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio; ſed cura fuit tantùm, ut diſcerem ſermonem facere quàm optimum, & perſuadere dictione.

Quò nos vocet ſuis flagellis Deus.

Pſal. 93. 20. Deut. 32. 39.

* Alludit ad notiſſimam illam de filio prodigo parabolam.

1. *Id eſt*, ad coërcendas & obtundendas carnalis concupiſcentiæ ſpinas, è cordis humani terrâ, maledicto Dei percuſsâ natas, quibus non pungebatur homo dùm in Paradiſo agebat. Non enim in Paradiſo caro concupiſcebat adverſùs ſpiritum; aut erat ibi iſta pugna ubi pax erat ſola: ſed factâ tranſgreſſione, poſteàquàm homo noluit ſervire Deo, & donatus eſt ſibi (nec donatus ſibi ut poſſit ſaltem poſſidere ſe, ſed ab eo poſſeſſus à quo deceptus) cœpit caro concupiſcere adverſus ſpiritum. *Aug. de Verbis Domini ſermone 128. cap. 6.*

CAPUT III.

A Madauris redux, dum nova Carthaginem studiorum causâ, peregrinatio instauratur, otio paternæ domus magis ac magis corrumpitur. Materna de servandâ pudicitiâ monita aspernatur. Inter coætaneos ipsâ flagitiorum turpitudine famam quærit. Quid obstiterit quominùs parentes ipsum conjugii portu ab ingruentibus undique libidinum procellis in tuto collocare vellent. Nimiâ parentum indulgentiâ, quasi datis habenis, totus in voluptates ruit.

5. ET anno quidem illo intermissa erant studia mea, dum mihi, reducto à Madauris, in quâ vicinâ urbe jam cœperam litteraturæ atque oratoriæ percipiendæ gratiâ peregrinari *, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis sumptus præparabantur; animositate magis quàm opibus patris, municipis Thagastensis admodum tenuis. Cui narro hæc? Neque enim tibi, Deus meus; sed apud te narro hæc generi meo, generi humano, quantulâcumque ex particulâ incidere potest in istas meas litteras. Et ut quid hoc? Ut videlicet ego, & quisquis hæc legit, cogitemus de quàm profundo clamandum sit ad te. Et QUID propius auribus tuis, si cor confitens & vita ex fide est? Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem, patrem meum, quòd ultrà vires rei familiaris suæ impenderet filio quidquid etiam longè peregrinanti studiorum causâ opus esset? Multorum enim civium longè opulentiorum nullum tale negotium pro liberis erat; cùm intereà non satageret idem pater qualis crescerem tibi; aut quàm castus essem, dummodò essem disertus, vel desertus potiùs à culturâ tuâ, Deus, qui es unus verus & bonus Dominus agri tui cordis mei.

* Inde est quòd Madaurenses, ad quos data est, Ep. 232. patres appellat.

Quorumnam voces ad Deum usque perveniunt.

6. Sed ubi sexto illo & decimo anno, interposito otio ex necessitate domesticâ, feriatus ab omni scholâ, cum parentibus esse cœpi, excesserunt caput meum vepres libidinum, & nulla erat eradicans manus. Quinimò, ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem, & inquietâ indutum adolescentiâ, quasi jam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicavit, gaudens vinolentiâ in quâ te iste mundus oblitus est creatorem suum, & creaturam tuam pro te amavit, de vino invisibili perversæ atque inclinatæ in ima voluntatis suæ. Sed matris in pectore jam inchoaveras templum tuum, & exordium sanctæ habitationis tuæ. Nam ille adhuc catechumenus, & hoc recens erat. Itaque illa exilivit, piâ trepidatione ac tremore, & quamvis mihi nondum fideli, timuit tamen vias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum & non faciem.

Ebrius planè quisquis mundana diligit.

7. Hei mihi! & audeo dicere tacuisse te, Deus meus, cùm irem abs te longiùs? Itáne tu tacebas tunc mihi? Et cujus erant nisi tua verba illa per matrem meam fidelem tuam, quæ cantasti in aures meas? Nec inde quidquam descendit in cor, ut facerem illud. Volebat enim illa, & secretò memini ut monuerit, cum sollicitudine ingenti, ne fornicarer, maximeque ne adulterarem cujusquam uxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubescerem. Illi autem tui erant, & nesciebam: & te tacere putabam, atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebas: & in illâ contemnebaris à me filio ejus, filio ancillæ tuæ servo tuo. Sed nesciebam; & præceps ibam tantâ cæcitate, ut inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris quoniam audiebam eos jactantes flagitia sua, & tantò gloriantes magis, quantò magis turpes essent; & libebat facere non solùm libidine facti, verùm etiam laudis.

Quò vesania datis libidini habenis perveniatur.

Quid dignum est vituperatione nisi vitium? Ego ne vituperarer, vitiosior fiebam; & ubi non suberat quo admisso æquarer perditis, fingebam me fecisse quòd non feceram, ne viderer abjectior quò eram innocentior, & ne vilior haberer quò eram castior.

8. Ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniæ, & volutabar in cœno ejus tanquam in cinnamis & unguentis pretiosis. Et in umbilico * ejus, quò tenaciùs hærerem, calcabat me inimicus invisibilis, & seducebat me, quia ego seductilis eram. Non enim & illa, quæ jam de medio Babylonis fugerat, sed ibat in ceteris ejus tardior [1] mater carnis meæ, sicut monuit me, pudicitiam, ita curavit, quod de me à viro suo audierat, jamque pestilentiosum & in posterum periculosum sentiebat, coërcere termino conjugalis affectus, si resecari ad vivum non poterat. Non curavit hoc, quia metus erat ne impediretur spes mea compede uxoriâ; non spes illa, quam in te futuri sæculi habebat mater, sed spes litterarum, quas nt nossem nimis volebat parens uterque: ille, quia de te propè nihil cogitabat, de me autem inania; illa autem, quia non solùm nullo detrimento, sed etiam nonnullo adjumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinæ. Ita enim conijcio, recolens ut possum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ, ultra temperamentum severitatis in dissolutionem affectionum variarum; & in omnibus erat caligo intercludens mihi, Deus meus, serenitatem veritatis tuæ; & prodibat tanquam ex adipe iniquitas mea.

* Id est, centro.

1.

Quotus quisque qui liberorum suorum innocentiæ studiosiùs quam fortunæ consulat?

Psal. 72. 7.

1. Id est, cujus ad te gressus tantisper tardabant ea quæ de Babilone collecta adhuc ipsi adhærebant.

CAPUT IV.

Pira noctu cum sociis furatur: quid in eo furto potissimùm quæsierit.

9. FURTUM certè punit lex tua Domine, & lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur? Nec copiosus adactum inopiâ. Et ego furtum facere volui, & feci, nullâ compulsus egestate nec penuriâ, sed fastidio justitiæ, & saginâ iniquitatis. Nam id furatus sum quod mihi abundabat, & multò meliùs: nec eâ re volebam frui quam furto appetebam, sed ipso furto & peccato.

Arbor erat pyrus in viciniâ vineæ nostræ pomis onusta, nec formâ nec sapore illecebrosis. Ad hanc excutiendam atque asportandam nequissimi adolescentuli perreximus, nocte intempestâ, quousque ludum de pestilentiæ more in areis produxeramus, & abstulimus inde onera ingentia, non ad nostras epulas, sed vel projicienda porcis, etiamsi aliquid inde comedimus; dum tamen fieret à nobis quod eò liberet quò non liceret. Ecce cor meum, Deus, ecce cor meum quod miseratus es in imo abyssi. Dicat tibi nunc ecce, cor meum, quid ibi quærebat, ut essem gratis malus, & malitiæ meæ causa nulla esset nisi malitia. Fœda erat & amavi eam; amavi perire, amavi defectum meum, non illud ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amavi; turpis anima, & dissiliens à firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

CAPUT V.

Flagitium ipsum nullâ lucri aut voluptatis usurâ quærere, monstri simile.

10. ETENIM species est pulchris corporibus, & auro, & argento, & omnibus: & in contactu carnis congruentia valet plurimum, ceterisque sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum. Habet etiam honor temporalis, & imperitandi atque superandi potentia suum decus, unde etiam vindictæ aviditas oritur; & tamen in cuncta hæc adipiscenda non est egrediendum abs te, Domine, neque deviandum à lege tuâ. Et vita quam hîc vivimus habet illecebram suam, propter quemdam modum decoris sui, & convenientiam cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum charo nodo dulcis est, propter unitatem de multis animis. PROPTER universa hæc atque hujusmodi peccatum admittitur, dum immoderatâ in ista inclinatione, cùm extrema bona sint, meliora & summa deseruntur [1], tu Domine Deus noster, & veritas tua, & lex tua. Habent enim & hæc ima delectationes, sed non sicut Deus meus qui fecit omnia, quia in ipso delectatur justus, & ipse est deliciæ rectorum corde.

Una peccatorum omniũ radix.

11. Cùm itaque de facinore quæritur quâ causâ factum sit, credi non solet, nisi cùm appetitus adipiscendi alicujus illorum bonorum, quæ infima diximus, esse potuisse apparuerit, aut metus amittendi. Pulchra sunt enim & decora; quamquam præ bonis superioribus & beatificis abjecta & jacentia. Homicidium fecit: Cur fecit? Adamavit ejus conju-

1. Animum enim peccati arguimus, cum eum convincimus superioribus desertis ad fruendum inferiora præponere. *Aug. de Lib. arb. l. 3. cap. 1.*

gem

gem aut prædium; aut voluit deprædari unde viveret; aut timuit ab illo tale aliquid amittere; aut læsus ulcisci se exarsit. Num homicidium sine causâ faceret ipso homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum, est vecordi & nimis crudeli homine, quòd gratuitò potiùs malus atque crudelis erat, prædicta est tamen caussa; *ne per otium*, inquit, *torpesceret manus aut animus*. Quare id quoque? Cur ita? Ut scilicet illâ exercitatione scelerum captâ urbe, honores, imperia, divitias adsequeretur; & careret metu legum, & difficultate rerum, propter inopiam rei familiaris, & conscientiam scelerum. Nec ipse igitur Catilina amavit facinora sua, sed utique aliud cujus causâ illa faciebat. Sallust. de bel. Catil.

CAPUT VI.

Quid ad illud facinus eum impulerit. Homines in malum non ferri, nisi aliquâ boni specie. In Deo solo purum inveniri quidquid boni videtur sublucere in eis quorum amore peccatur.

12. Quid ergo, miser, in te amavi, ô furtum meum, ô facinus illud meum nocturnum sextidecimi anni ætatis meæ? Non enim pulchrum eras, cùm furtum esses; aut verò aliquid es ut loquar ad te. Pulchra erant poma illa quæ furati sumus, quoniam creatura tua erant, pulcherrime omnium, Creator omnium, Deus bone, Deus summum bonum, & bonum verum meum: Pulchra erant illa poma, sed non ipsa concupivit anima mea miserabilis, erat enim mihi meliorum copia; illa autem decerpsi tantùm ut furarer. Nam decerpta projeci, epulatus inde solam iniquitatem, quâ lætabar fruens. Nam etsi quid illorum pomorum intravit in os meum, condimentum ibi

facinus erat. Et nunc, Domine Deus meus, quæro, quid me in furto delectaverit, & ecce species nulla est. Non dico sicut in æquitate atque prudentiâ; sed neque sicut in mente hominis atque memoriâ & sensibus, & vegetante vitâ; neque sicut speciosa sunt sidera & decora locis suis, & terra & mare plena fœtibus, qui succedunt nascendo decedentibus; Non saltem, ut est quædam defectiva species & umbratica vitiis fallentibus.

13. Nam & superbia celsitudinem imitatur, cùm tu sis unus super omnia Deus excelsus. Et ambitio quid nisi honores quærit & gloriam, cùm tu sis præ cunctis honorandus unus & gloriosus in æternum? Et sævitia potestatum timeri vult: QUIS autem timendus nisi unus Deus? cujus potestati eripi aut subtrahi quid potest, quando, aut ubi, aut quò, vel à quo potest? Et blanditiæ lascivientium amari volunt; sed neque blandius est aliquid tuâ charitate, nec amatur quidquam salubrius quàm illa præ cunctis formosa & luminosa veritas tua. Et curiositas affectare videtur studium scientiæ, cùm tu omnia summè noveris. Ignorantia quoque ipsa atque stultitia simplicitatis & innocentiæ nomine tegitur; quia te simplicius quidquam non reperitur. QUID te autem innocentius, quan-
1, doquidem opera sua malis inimica sunt[1]? Et ignavia quasi quietem appetit: quæ verò quies certa præter Dominum? Luxuria satietatem atque abundantiam se cupit vocari, tu autem es plenitudo, & indeficiens copia incorruptibilis suavitatis. Effusio liberalitatis obtendit um-

1. *Id est*, Cum nullum alium præter sua ipsorum opera patiantur inimicum: siquidem non nisi nequitiæ suæ debent quidquid in eos ingruit mali. Nec enim putemus illam tranquillitatem & ineffabile lumen Dei de se proferre unde peccata puniantur, sed ipsa peccata sic ordinâre, ut quæ fuerunt delectamenta homini peccanti, sint instrumenta Domino punienti. *Aug. in Psal. 7.*

bram; sed bonorum omnium largitor affluentissimus tu es. Avaritia, multa possidere vult; & tu possides omnia. Invidentia de excellentiâ litigat; quid te excellentius? Ira vindictam quærit: te justiùs quis vindicat? Timor insolita & repentina exhorrescit, rebus quæ amantur adversantia, dum prævacet securitati: tibi enim quid insolitum, quid repentinum? Aut quis à te separat quod diligis? Aut ubi nisi apud te firma securitas? Tristitia rebus amissis contabescit quibus se oblectabat cupiditas; quia ita sibi nollet, sicut tibi auferri nihil potest.

14. Ita FORNICATUR anima cùm avertitur abs te; & quærit extra te ea, quæ pura & liquida non invenit, nisi cùm redit ad te. PERVERSE te imitantur[2] omnes qui longè se à te faciunt, & extollunt se adversum te. Sed etiam sic te imitando, indicant Creatorem te esse omnis naturæ, & ideò non esse quò à te omni modo recedatur. 2.

Quid ergo in illo furto ego dilexi? & in quo Dominum meum vel vitiosè atque perversè imitatus sum? An libuit facere contra legem saltem fallaciâ, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer[3], faciendo impunè quod non liceret, tenebrosâ omnipotentiæ similitudine*? Ecce est ille servus fugiens Dominum suum, & consecutus umbram. O putredo, ô monstrum vitæ, & mortis profunditas! Potuitne libere quod non licebat, non ob aliud nisi quia non licebat?

Ea est cordis humani pravitas, ut ipsa perhibitione vehementius in malum incitetur.

3.

* Inde prius exordiebatur. cap. 7.

2. *Id est*, aliquam cum Deo similitudinem affectant, vel nescientes.

3. Nam & animæ in ipsis peccatis suis nonnisi quamdam similitudinem Dei, superbâ & præposterâ, & ut ita dicam servili libertate sectantur. *Aug. de Trin. lib. 2. cap. 5.*

CAPUT VII.

Quid misericordiæ divinæ debeat cùm jam securò liceat adolescentiæ suæ peccata recordari. Gratiæ non minus debere qui malum caverint, quam qui à malo resipuerint.

15. QUID retribuam Domino, quòd recolit hæc memoria mea, & anima mea non metuit inde? Diligam te, Domine, & gratias agam, & confitear nomini tuo, quoniam tanta dimisisti mihi mala & nefaria opera mea. GRATIÆ tuæ deputo & misericordiæ tuæ, quòd peccata mea tamquam glaciem solvisti. GRATIÆ tuæ deputo & quæcumque non feci mala; quid enim non facere potui qui etiam gratuitum facinus amavi? Et OMNIA mihi dimissa esse fateor, & quæ meâ sponte feci mala, & quæ te duce non feci.

QUIS est hominum, qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam [1], ut minùs amet te, quasi minùs ei necessaria fuerit misericordia tua, quâ donas peccata conversis ad te? Qui enim vocatus à te secutus est vocem tuam, & vitavit ea quæ me de meipso recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum sanari, à quo sibi præstitum est ut non ægrotaret, vel potiùs ut minùs ægrotaret. Et ideò te tantumdem, imò verò ampliùs diligat; quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Ut resipiscentiam suam pœnitentes, ita innocentiam suam justi gratiæ debent.

1. Nam quisquis ab initio pudicus permanet, ab illo regitur; & quisquis ab impudico pudicus fit, ab illo corrigitur; & quisquis usque in finem impudicus est, ab illo deseritur. *Aug. de sancta Virginitate, cap. 42.*

CAPUT VIII.

Solo perditorum adolescentium consortio se in furtum abductum.

16. QUEM fructum habui, miser, aliquando in iis quæ nunc recolens erubesco, maximè in illo furto, in quo ipsum furtum amavi? Nihil aliud; cùm & ipsum esset nihil, & eo ipso ego miserior. Et tamen solus id non fecissem, sic recordor animum tunc meum, solus omnino id non fecissem. Ergo amavi ibi etiam consortium reorum cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quàm furtum amavi; imò verò nihil aliud, quia & illud nihil est. Quid est, reverà? Quis est qui doceat me, nisi qui illuminat cor meum, & discernit umbras ejus? Quid est quod mihi venit in mentem quærere, & discutere, & considerare? Quia si tunc amarem poma illa quæ furatus sum, & eis frui cuperem, possem etiam solus, si satis esset committere illam iniquitatem quâ pervenirem ad voluptatem meam; nec confricatione consciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipso facinore, quam faciebat consortium simul peccantium. Rom. 6. 21.

CAPUT IX.

Quid adolescentibus ex parium consortio sperare liceat.

17. QUID erat ille affectus animi? Certè enim planè turpis erat nimis, & væ mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Risus erat, quasi titillato corde, quòd fallebamus eos qui hæc à nobis fieri non putabant, & vehementer nole- Psal. 18. 13.

bant. Cur ergo eo me delectabat, quo id non faciebam solus? An quia etiam nemo facilè solus ridet? Nemo quidem facilè; sed tamen etiam solos & singulos homines, cùm alius nemo præsens est, vincit risus aliquando, si aliquid nimiè ridiculum vel sensibus occurrit vel animo. At ego illud solus non facerem, non facerem omnino solus. Ecce est coram te, Deus meus, viva recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtum illud, in quo me non libebat id quod furabar, sed quia furabar; quod me solum facere prorsus non liberet, nec facerem. O nimis inimica amicitia, seductio mentis investigabilis, ex ludo & joco nocendi aviditas, & alieni damni appetitus, nullâ lucri mei, nullâ ulciscendi libidine; sed cùm dicitur, *Eamus, faciamus*, & pudet non esse impudentem.

CAPUT X.

Quid bonorum honestas & innocentia conferant cultoribus suis. Quò ruat qui se sibi credit.

18. QUIS exaperit istam tortuosissimam & implicatissimam nodositatem? Fœda est, nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo justitia & innocentia, pulchra & decora honestis luminibus & insatiabili satietate. Quies est apud te valdè, & vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat in gaudium Domini sui; & non timebit, & habebit se optimè in optimo. Defluxi abs te ego, & erravi, Deus meus, nimis devius à stabilitate tuâ in adolescentiâ; & factus sum mihi regio egestatis *.

Quid suis cultoribus pariant innocentia & justitia.

Math. 25. 21.

* Iterum alludit ad prodigum illum.

BREVIARIUM
LIBRI TERTII.

De annis ætatis suæ decimo septimo, decimo octavo, & decimo nono, transactis Carthagine; ubi dum litterarii studii curriculum absolveret totus in libidines effunditur. Ciceronis Hortensio in amorem sapientiæ accenditur. Eam incautè & superbè quærens, in Manichæorum hæresim incurrit, quorum dum hic obiter errores & ineptias exagitat, de flagitiis & facinoribus, & de verâ justitiâ differit luculenter. Uberes ac perennes pro filio lachrimas fundens Monica de futurâ ejus resipiscentiâ certior fit, cœlitus immisso somnio, & sancti cujusdam Episcopi responso.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Carthagini totum se dat impudicis amoribus. Unde illi tam præceps in voluptates impetus. Quantæ ex illis quas venabatur voluptatibus amaritudines exurgebant.

1\. VENI Carthaginem ; & circumstrepebat me undique sartago * flagitiosorum amorum. Nondum amabam, & amare amabam ; & secretiore indigentiâ oderam me minùs indigentem. Quærebam quod amarem, amans amare, & oderam securitatem, & viam sine muscipulis. Quoniam fames mihi erat intus ab interiore cibo, teipso, Deus meus (& eâ fame non esuriebam, sed eram sine desiderio alimentorum incorruptibilium, non quia plenus eis eram, sed quò inanior, eò fastidiosior) & ideò non benè valebat anima mea ; & ulcerosa projiciebat se foras miserabiliter, scalpi avida contactu sensibilium. Sed si non haberent animam, non utique amarentur. Amare & amari dulce mihi erat, magis * si & amantis corpore fruerer. Venam igitur amicitiæ coinquinabam sordibus concupiscentiæ, candoremque ejus obnubilabam de tartaro libidinis; & tamen fœdus atque inhonestus,

* Deductâ metaphorâ à stridore illo acutissimo qui fit in sartagine dum oleo prope igni ardescenti aliquid immittitur.

Non nisi miserâ illâ egestate qua laboras quisquis Deo plenus non est in extera quæque propelluntur homines.

* *Sup.* autem.

elegans & urbanus esse gestiebam, abundanti vanitate.

Rui etiam in amorem quo cupiebam capi, Deus meus, misericordia mea, quanto felle mihi suavitatem illam, & quàm bonus aspersisti; quia & amatus sum, & perveni occultè ad vinculum fruendi; & colligabar lætus ærumnosis nexibus, ut cæderer virgis ferreis ardentibus, zeli, & suspicionum, & timorum, & irarum atque rixarum.

CAPUT II.

Quantum spectaculis deditus. Unde fabulis illis quæ in theatris exhibentur afficiantur homines. Deus sine perturbatione misericors. Qui in voluptates impellit ardor, ipsis voluptatibus accenditur.

2. RApiebant me spectacula theatrica, plena imaginibus miseriarum mearum, & fomitibus ignis mei *. Quid est, quod ibi homo vult dolere, cùm spectat luctuosa atque tragica, quæ tamen pati ipse nollet? & tamen pati vult ex eis dolorem spectator, & dolor ipse est voluptas ejus, quid est, nisi miserabilis insania? Nam EO MAGIS eis movetur quisque, quò minùs à talibus affectibus sanus est: quamquam cùm ipse patitur, miseria; cùm aliis compatitur, misericordia dici solet [1]. Sed qualis tandem misericordia in rebus fictis & scenicis? Non enim ad subveniendum provocatur auditor, sed tantùm ad dolendum invitatur: & actori earum imaginum ampliùs favet, cùm ampliùs dolet. Et si calamitates illæ hominum, vel antiquæ, vel falsæ, sic agantur, ut qui spectat non doleat, abscedit inde fastidiens &

* Huc usque protendebatur antehac cap. 1.

1. Quippe ex eo misericordia dicitur quod miserum faciat cor, dolentis alieno malo. August. de Morib. Eccles. cap. 27.

reprehendens. Si autem doleat, manet intentus, & gaudens lacrymatur.

3. Ergo amantur & dolores? Certè omnis homo gaudere vult. An, cùm miserum neminem esse libeat, libet tamen esse misericordem; quod quia non sine dolore est, hac unâ causâ amantur dolores? Et hoc de illâ venâ amicitiæ est. Sed quò vadit? quò fluit? Ut quid decurrit in torrentem picis bullientis, æstus immanes terrarum libidinum, in quos ipsa mutatur & vertitur per nutum proprium, de cœlesti serenitate detorta atque dejecta? Repudietur ergo misericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed cave immunditiam anima mea,
Deut. 3.52. sub tutore Deo meo, Deo Patrum nostrorum, & laudabili, & superexaltato, in omnia sæcula, cave immunditiam: neque enim nunc non misereor; sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cùm sese fruebantur per flagitia, quamvis hæc imaginariè gererent in ludo spectaculi. Cùm autem sese amittebant, quasi misericors contristabar, & utrumque delectabat tamen. Nunc verò magis misereor gaudentem in flagitio, quàm velut dura perpessum detrimento perniciosæ voluptatis, & amissione miseræ felicitatis.

Hæc certè verior misericordia, sed non in eâ delectat dolor. Nam etsi approbatur officio charitatis qui dolet miserum; mallet tamen utique non esse quod doleret, qui germinatus misericors est. Si enim est malevola benevolentia, quod fieri non potest; potest & ille qui veraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros ut misereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus est. Hoc enim tu, Domine Deus, qui animas amas, longè lateque puriùs quàm nos, & incorruptibiliùs misereris, quòd nullo
2. Cor. 2. 16. dolore sauciaris. Et ad hæc quis idoneus?

4. At ego tunc miser dolere amabam, & quæ-

rebam ut esset quod dolerem, quando mihi in ærumnâ alienâ & falsâ & saltatoriâ, ea magis placebat actio Histrionis, meque alliciebat vehementiùs, quâ mihi lacrymæ excutiebantur. Quid autem mirum; cùm infelix pecus aberrans à grege tuo, & impatiens custodiæ tuæ, turpi scabie fœdaret? Et inde erant dolorum amores, non quibus * altiùs penetrarer, non enim amabam talia perpeti qualia spectare, sed quibus auditis & fictis, tamquam in superficie raderer; quos tamen, quasi ungues scalpentium, fervidus tumor & tabes & sanies horrida consequebatur. Talis vita mea numquid vita erat, Deus meus?

Deus longe diverso ab hominibus modo miseretur.

* *Nempe* doloribus.

Importunum cupiditatis ardorem dum scalpimus accendimus.

CAPUT III.

Quantâ libidinis impotentiâ ausus sit templi sanctitatem inter ipsa sacrorum solemnia nefario pacto violare. Quantùm in rethorices studio proficeret. Quanta Carthagini juvenum publicas scholas frequentantium petulantia.

5. ET circumvolabat * super me fidelis à longè misericordia tua. In quantas iniquitates distabui, & sacrilegam curiositatem secutus sum, ut deserentem te deduceret me ad ima infida, & circumventoria obsequia dæmoniorum; quibus immolabam facta mea mala, & in omnibus flagellabas me. Ausus sum etiam, in celebritate solemnitatum tuarum, intra parietes Ecclesiæ tuæ, concupiscere, & agere negotium procurandi fructus mortis. Unde me verberasti gravibus pœnis; sed nihil ad culpam meam, ô tu prægrandis misericordia mea, Deus meus, refugium meum à terribilibus nocentibus, in quibus vagatus sum præfidenti collo ad longè recedendum à te; amans vias meas & non tuas; amans fugitivam libertatem.

* Metaphora deducta ab avibus pullis si is aliquid mali timentibus.

6. Habebant & illa studia quæ honesta vo-

cabantur ductum suum, intuentem fora litigiosa, ut excellerem in eis, hoc laudabilior quo fraudulentior *. Tanta est cæcitas hominum, de cæcitate etiam gloriantium. Et major jam eram in scholâ rhetoris, & gaudebam superbè, & tumebam typho; quamquam longè sedatior, Domine tu scis, & remotus omnino ab eversionibus quas faciebant *Eversores* (hoc enim nomen scævum * & diabolicum velut insigne urbanitatis est) inter quos vivebam, pudore impudenti, quia talis non eram; & cum eis eram, & amicitiis eorum delectabar aliquando, à quorum semper factis abhorrebam, hoc est, ab eversionibus quibus protervè insectabantur ignotorum verecundiam, quam perturbarent gratis illudendo, atque inde pascendo malevolas lætitias suas. Nihil est illo actu similius actibus dæmoniorum [1]. Quid itaque verius quàm *Eversores* vocarentur? Eversi planè priùs ipsi atque perversi, deridentibus eos & seducentibus fallacibus occultè spiritibus, in eo ipso quò alios irridere amant & fallere.

* *Id est, quò peritior essem fuci faciendi artifex.*

* *Id est, sinistrum.*

Quid ex eorum sperandum consortio inter quos innocentia pudis?

1. Quid enim est detestabilius, & quid magis thesaurizet iram in die iræ, quam de malo alterius merâ diaboli similitudine lætari? *Aug. de Cathechis. rud. cap.* 11.

CAPUT IV.

Dum eloquentiæ totus incumbit Hortensio Ciceronis in amorem sapientiæ accenditur. Quàm altè à puero Christi nominis amorem & reverentiam imbiberat.

7. INTER hos ego, imbecillâ tunc ætate, discebam libros eloquentiæ, in quâ eminere cupiebam, fine damnabili & ventoso, per gaudia vanitatis humanæ: & usitato jam discendi ordine perveneram in librum quemdam cujusdam Ciceronis; cujus linguam ferè omnes mirantur, pectus non ita: sed liber ille ipsius exhortationem

Amor sapientiæ undenam accendi cœperit in Augustino.

exhortationem continet ad Philosophiam, & vocatur *Hortensius* *. Ille verò liber mutavit affectum meum, & ad teipsum, Domine, mutavit preces meas, & vota ac desideria mea fecit alia. Viluit mihi repentè omnis vana spes, & immortalitatem sapientiæ concupiscebam æstu cordis incredibili, & surgere cœperam ut ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam (quod videbar emere maternis mercedibus *, cùm agerem annum ætatis undevigesimum, jam defuncto patre ante biennium) non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum; neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat.

* Non extat.

* Id est, sumptibus.

8. Quomodo ardebam, Deus meus, quomodo ardebam revolare à terrenis ad te, & nesciebam quid ageres mecum! Apud te est enim sapientia. Amor autem sapientiæ nomen Græcum habet φιλοσοφίαν, quò me accendebant illæ litteræ. Sunt qui seducant per Philosophiam, magno & blando & honesto nomine colorantes & fucantes errores suos: & propè omnes, qui ex illis & supra temporibus tales erant, notantur in eo libro & demonstrantur; & manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui, per servum tuum bonum & pium, *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam & inanem seductionem, secundùm traditionem hominum, secundùm elementa hujus mundi, & non secundùm Christum: quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Col. 2. 8.

Et ego illo tempore scis tu, lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hæc Apostolica nota erant; hoc tamen solo delectabar in illâ exhortatione, quòd non illam aut illam sectam, sed ipsam, quæcumque esset, sapientiam ut diligerem, & quærerem, & adsequerer, & tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo, & accendebar & ardebam: &

Fœlix qui à puero pietatem imbibit.

hoc solum me in tantâ flagrantiâ refrangebat, quòd nomen Christi non erat ibi. Quoniam hoc nomen, secundùm misericordiam tuam, Domine, hoc nomen Salvatoris mei, Filii tui, in ipso adhuc lacte matris tenerum cor meum prӕbiberat, & altè retinebat; & quidquid sine hoc nomine fuisset, quamvis litteratum & expolitum & veridicum, non me totum rapiebat.

CAPUT V.

Ad primam sacræ Scripturæ lectionem nauseat; Quid causæ sit quod plerisque manna illud cœleste non sapiat.

Divinæ Scripturæ quales.

** Id est, sine illo sublimi ad quem sui studiosos ducit.*

9. ITAQUE institui animum intendere in Scripturas sanctas, ut viderem quales essent. Et ecce video rem non compertam superbis, neque nudatam pueris; sed incessu humilem, successu * excelsam, & velatam mysteriis: & non eram ego talis ut intrare in eam possem, aut inclinare cervicem ad ejus gressus. Non enim sicut modò loquor ita sensi, cùm attendi ad illam Scripturam; sed visa est mihi indigna quam Tullianæ dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum ejus, & acies mea non penetrabat interiora ejus. Verumtamen illa erat quæ cresceret cum parvulis [1]. Sed ego dedignabar esse parvulus, & turgidus fastu mihi grandis videbar.

1. Assurgit enim quodam modo Scriptura, & quasi rupto cortice ramos effundit, dum quæ occultat sermonis simplicitate misteria tanto apertius exerit, quanto exilior quisque verâ cordis humilitate fuerit effectus.

CAPUT VI.

Manichæorum erroribus illaqueatur. Quà deceptioni patuit. Quàm immania & absurda impiissimæ illius sectæ dogmata, in iis præsertim quæ ad naturam Dei spectant. Sensibus dediti quàm sint deceptionibus errorum obnoxii.

10. Incidi itaque in homines [1] superbè delirantes, & carnales nimis *, & loquaces; in quorum ore laquei diaboli, & viscum confectum commixtione syllabarum nominis tui, & Domini Jesu Christi, & Paracleti consolatoris nostri Spiritus sancti. Hæc nomina non recedebant de ore eorum, sed tenus sono & strepitu linguæ, ceterùm cor inane veri. Et dicebant: *Veritas & veritas*; & multùm eam dicebant mihi, & nusquam erat in eis; sed falsa loquebantur, non de te tantùm, qui verè Veritas es, sed etiam de istis elementis hujus mundi, crea-

1.

* Quippe qui nil nisi corporeum capere possent; adeo ut malum ipsum, corporeum aliquid existimarent.

1. Unde Manichæorum doctrinæ obnoxius factus Augustinus, & quo animo eos audierit, ipse his verbis aperit capite 1. libri *de Utilitate credendi* ad Honoratum, secum in eumdem errorem abductum. Nosti, Honorate, non aliam ob causam nos in tales homines incidisse, nisi quod se dicebant terribili authoritate separatâ, nudâ & simplici ratione eos qui se audire vellent introducturos ad Deum, & errore omni liberaturos. Quid enim me aliud cogebat annos fere novem, spretâ religione quæ mihi puerulo à parentibus insita erat, homines illos sequi ac diligenter audire, nisi quod nos superstitione terreri, & fidem nobis ante rationem imperari dicerent, se autem nullum premere ad fidem nisi prius discussâ & enodatâ veritate? Quis non his pollicitationibus illiceretur, præsertim adolescentis animus, cupidus veri, etiam nonnullorum in scholâ Doctorum hominum disputationibus superbus & garrulus, qualem me tunc invenerunt, spernentem scilicet quasi aniles fabulas, & ab eis promissum apertum & sincerum verum tenere atque haurire cupientem? Sed quæ rursum ratio revocabat ne apud eos penitus hærerem, ut me in illo gradu quem vocant *Auditorum* tenerem, ut hujus mundi spem & negotia non dimitterem, nisi quod ipsos quoque animadvertebam plus in refellendis aliis disertos & copiosos esse, quàm in suis probandis firmos & certos manere?

Dei debitus amor, curiosa attendere vetat.

turâ tuâ; de quibus etiam vera dicentes Philosophos transgredi debui præ amore tuo, mi Pater, summe bone, pulchritudo pulchrorum omnium. O Veritas, Veritas, quàm intimè etiam tum medullæ animi mei suspirabant tibi, cùm te illi sonarent mihi frequenter & multipliciter voce solâ, & libris multis & ingentibus! Et illa erant fercula, in quibus mihi esu-
2. rienti te, inferebantur pro te *sol* & *luna*, [2] pulchra opera tua, sed tamen opera tua, non tu, nec ipsa prima. Priora enim spiritalia opera tua quàm ista corporea, quamvis lucida & cælestia.

Iac. 1. 17.

At ego nec priora illa, sed teipsam, te Veritas, in quâ non est commutatio, nec momenti obumbratio, esuriebam & sitiebam: & apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantasmata splendida *, quibus jam melius erat amare istum solem, saltem istis oculis verum, quàm illa falsa, animo decepto per oculos. Et tamen quia te putabam, manducabam [3]; non avidè quidem, quia nec sapiebas in ore meo
3. sicuti es: neque enim tu eras figmenta illa inania, nec nutriebar eis, sed exhauriebar magis.

* Cum Manichæis Deus nihil aliud esset quam lux quædam usquequaque diffusa.

Cibus in somnis simillimus est cibis vigilantium; quo tamen dormientes non aluntur, dormiunt enim. At illa nec similia erant ullo modo tibi, sicut nunc mihi locuta es: quia

2. Solem quippe ut Deum colebant Manichæi, in quem à lunâ, quasi magno aliquo vase, refundi existimabant quidquid divinæ substantiæ è variis universi partibus avolaret.

3. Superstitio quædam puerilis me ab ipsâ (veri) inquisitione deterrebat, & ubi factus erectior illam caliginem dispuli, mihique persuasi docentibus potius quam jubentibus esse credendum, incidi in homines quibus lux ista quæ oculis cernitur inter summa & divina colenda videretur. NON ASSENTIEBAR, sed putabam eos magnum aliquid tegere illis involucris, quod essent aliquando aperturi. *Aug. in proloquio libri de Vitâ beatâ.*

illa erant corporalia phantasmata, falsa corpora, quibus certiora sunt vera corpora ista, quæ videmus visu carneo, sive cælestia, sive terrestria. Cum pecudibus & volatilibus videmus hæc, & certiora sunt quàm cùm imaginamur ea. Et rursus certiùs imaginamur ea 4, quàm 4.
ex eis suspicamur alia grandiora & infinita, quæ omnino nulla sunt; qualibus ego tunc pascebar inanibus, & non pascebar.

At tu, amor meus, in quem deficio ut fortis sim, nec ista corpora es quæ videmus, quamquam in cælo; nec ea es quæ non videmus ibi: quia tu ista condidisti, nec in summis tuis conditionibus habes *. Quantò ergo longè es à phantasmatibus illis meis, phantasmatibus corporum quæ omnino non sunt: quibus certiores sunt phantasiæ corporum eorum quæ sunt; & eis certiora corpora, quæ tamen non es. Sed nec anima es, quæ vita est corporum, ideo melior, vita * corporum, certiorque quàm corpora: sed tu vita es animarum, vita vitarum, vivens teipsâ, & non mutaris, vita animæ meæ.

* *Id est*, nec primum inter ea quæ condidisti locum obtinent.

* *Sup.* illa.

11. Ubi ergo mihi tunc eras, & quàm longè? Et longè peregrinabar abs te, exclusus & à siliquis porcorum, quos de siliquis pascebam. Quanto enim meliores Grammaticorum & Poëtarum fabellæ, quàm illa decipula! Nam versus & carmen, & Medea volans, utiliores certè, quàm quinque elementa 5 variè 5.

4. *Id est*, Minus deludimur cum ea mente volvimus, quam cum nobis fingimus nescio quæ corpora immensæ magnitudinis, qualia Manichæi imaginabantur, quæque nihil aliud erant quam inania phantasmata ex iis quæ sensibus haurit animus compacta & fabricata.

5. *Nempe* tenebras aquam, ventum, ignem, & fumum, ex quorum primo serpentes, ex secundo pisces, ex tertio aves, ex quarto quadrupedes, ex ultimo bipedia animalia ortum ducere delirabant Manichæi, & quæ in totidem antris, quasi propriis sedibus collocabant. *Vide Aug. de Hæresibus ad Quodvultdeum.*

fucata, propter quinque antra tenebrarum, quæ omnino nulla sunt, & occidunt credentem. Nam versum & carmen etiam ad vera pulmenta transfero: Volantem autem Medeam etsi cantabam, non asserebam; & si cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi.

Sola intellectus acie Deum indagare licet.

* Vide lib. 7. cap. 10. & lib. 10. cap. 7.

* *B.* exp. in. *Prov.* 9. 17.

Tanto magis obnoxius errori animus, quanto magis in sensibilia effusus.

Væ væ, quibus gradibus deductus sum in profunda inferi! quippe laborans & æstuans inopiâ veri, cùm te, Deus meus, (tibi enim confiteor, qui me miseratus es & nondum confitentem) cùm te non secundùm intellectum mentis, quo me præstare voluisti belluis, sed secundùm sensum carnis quærerem. Tu autem eras interior intimo meo, & superior summo meo *. Offendi in * illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, sedentem super sellam in foribus, & dicentem: *Panes occultos libenter edite, & aquam dulcem furtivam bibite.* Quæ me seduxit, quia invenit foris habitantem in oculo carnis meæ; & talia ruminantem apud me, qualia per illum vorassem.

CAPUT VII.

Eo se præcipuè in Manichæorum errores inductum quòd ignoraret quid esset malum; qualis Dei natura; quæ vera justitia; & quò pacto immutabilis Deus modo illud, modo aliud hominibus injungere potuerit.

12. NESCIEBAM enim aliud verè quod
1. est [1]; & quasi acutulè, movebar [2],
2. ut suffragarer stultis deceptoribus, cùm à me
3. quærerent, unde malum [3]; & utrùm formâ

1. *Id est*, ea quæ nonnisi mente attingere licet, & longe veriùs sunt quam quæ sensibus, penitus ignorabam.
2. *Id est*, mihi ipsi tanto solertior & acutior videbar, quanto libentius suffragarer, &c.
3. Eà nempe quæstione se adolescentem vehementer

corporeâ Deus finiretur, & haberet capillos & ungues; & utrùm justi existimandi essent * qui haberent uxores multas simul, & occiderent homines, & sacrificarent de animalibus. Quibus, rerum ignarus, perturbabar; & recedens à veritate, ire in eam mihi videbar; quia non noveram malum non esse nisi privationem boni, usque ad quod omnino non est. Quod unde viderem, cujus videre usque ad corpus erat oculis, & animo usque ad phantasma 4? Et non noveram Deum esse spiritum, non cui membra essent per longum & latum, nec cui esse moles esset; quia moles in parte minor est quàm in toto suo, & si infinita sit, minor est in aliquâ parte, certo spatio definitâ, quàm per infinitum: & non est tota ubique, sicut spiritus, sicut Deus. Et quid in nobis esset, secundùm quod essemus similes Deo; & si rectè in Scripturis diceremur 5 ad imaginem Dei, prorsus ignorabam.

* Antiqui Patriarchæ

3. Reg. 18. 40.

Quid sit malum. Vide infr. Lib. 7. cap. 12. & 16.

4. Joan. 4. 24.

Genes. 1. 27. 5.

13. Et non noveram justitiam veram interiorem, non ex consuetudine judicantem, sed ex lege rectissimâ Dei omnipotentis, quâ formarentur mores regionum & dierum pro regionibus & diebus: cùm ipsa ubique ac semper esset, non alibi alia, nec aliàs aliter; secundùm quam justi essent Abraham, & Isaac, & Jacob, & Moyses, & David, & illi omnes laudati ore Dei: sed eos ab imperitis judicari iniquos, judicantibus ex humano die *, & universos mores humani generis ex parte moris sui metientibus: tamquam si quis nescius in armamentis quid cui membro accommoda-

* *Id est*, ex humano placito, non ex æternâ veritatis regulâ. *Vide* 1. Cor. 4. 3.

tortum & in hæresim impulsum agnoscit Aug. *lib. 1. de Lib. arbit. cap. 2.*

4. *Id est*, cujus ut oculi nihil præter corpora, ita animus nihil præter hausta per sensus corporis phantasmata videbat.

5. *Id est*, cujus rei habitâ ratione hominem ad imaginem Dei factum Scriptura dicere potuerit.

tum sit, ocreâ velit caput contegi, & galeâ calceari; & murmuret quòd non aptè conveniat: aut in uno die, indicto à pomeridianis horis justitio, quisquam stomachetur non sibi concedi quid venale proponere, quia manè concessum est: aut in unâ domo videat aliquid tractari manibus à quoquam servo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat, aut aliquid post præsepia fieri, quod ante mensam prohibeatur; & indignetur, cùm sit unum habitaculum & una familia, non ubique atque omnibus idem tribui.

Sic sunt isti, qui indignantur, cùm audierint illo sæculo licuisse justis aliquid quod isto non licet justis; & quia illis aliud præcepit Deus, istis aliud pro temporalibus causis, cùm eidem justitiæ utrique servierint: cùm in uno homine, & in uno die, & in unis ædibus videant aliud alii membro congruere, & aliud jam dudum licuisse, post horam non licere; quiddam in illo angulo permitti aut juberi, quod in isto justè vetetur & vindicetur.

Numquid justitia varia est & mutabilis? Sed tempora, quibus præsidet, non pariter eunt; tempora enim sunt. Homines autem, quorum vita super terram brevis est, quia sensu non valent causas contexere sæculorum priorum? aliarumque gentium, quas experti non sunt, cum his quas experti sunt; in uno autem corpore vel die vel domo facilè possunt videre quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus personisve congruat: in illis offenduntur; his serviunt *.

* Vide infra notam primam ad cap. 11. l. 4.

14. Hæc ego tunc nesciebam, & non advertebam; & feriebant undique ista oculos meos, & non videbam. Et cantabam carmina, & non mihi licebat ponere pedem quemlibet ubilibet, sed in alio atque alio metro, aliter atque aliter, & in uno aliquo versu non omni-

bus locis eumdem pedem: Et ars ipsa quâ canebam non habebat aliud alibi, sed omnia simul. Et non intuebar justitiam, cui servirent boni & sancti homines, longè excellentiùs atque sublimiùs habere simul omnia quæ præcepit, & nullâ ex parte variari; & tamen variis temporibus non omnia simul; sed propria distribuentem ac præcipientem. Et reprehendebam cæcus pios patres, non solùm sicut Deus juberet atque inspiraret utentes præsentibus, verùm quoque * sicut Deus revelaret futura prænuntiantes 6. *Seu, etiam. 6.

6. *Actis perinde ac verbis aut scriptis.* Scimus enim ut verbis ita & rebus Prophetarum. *Tertul. de resurrectione carnis.*

CAPUT VIII.

Aliud esse quod non nisi temporum habitâ ratione malum est, alius verò quod per se malum. Quibus in Deum, quibus in proximum peccetur. Eorum quæ doctrina christiana circa mores tradit fundamenta, pulchrè hoc capitulo exponuntur.

15. NUMQUID aliquando aut alicubi injustum est diligere Deum ex toto corde, & ex totâ animâ, & ex totâ mente; & diligere proximum tamquam teipsum? Itaque FLAGITIA quæ sunt contra naturam ubique ac semper detestanda atque punienda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt; quæ si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu Divinâ lege tenerentur, quæ non sic fecit homines ut se illo uterentur modo. VIOLATUR quippe ipsa societas quæ cum Deo nobis esse debet, cùm eadem natura, cujus ille auctor est, libidinis perversitate polluitur. QUÆ autem contra mores hominum sunt flagitia, pro morum *Deut. 6. 5. Mat. 22. 37. Gen. 19. 24.*

I. diverſitate vitanda ſunt 1; ut pactum inter ſe civitatis aut gentis, conſuetudine vel lege firmatum, nullâ civis aut peregrini libidine violetur. TURPIS enim omnis pars eſt ſuo univerſo non congruens.

Cùm autem Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet jubet, etſi numquam ibi factum eſt, faciendum eſt; & ſi omiſſum, inſtaurandum; & ſi inſtitutum non erat, inſtituendum eſt. Si enim Regi licet, in civitate cui regnat, jubere aliquid quod neque ante illum quiſquam nec ipſe umquam juſſerat, & non contra ſocietatem civitatis ei obtemperatur, imò contra ſocietatem non obtemperatur (GENERALE quippe pactum eſt ſocietatis humanæ obedire Regibus ſuis) quantò magis Deo, regnatori univerſæ creaturæ ſuæ, ad ea quæ juſſerit ſine dubitatione ſerviendum eſt? SICUT enim in poteſtatibus ſocietatis humanæ major poteſtas minori ad obediendum præponitur, ita Deus omnibus.

16. Item in facinoribus, ubi libido eſt nocendi, ſive per contumeliam, ſive per injuriam: & utrumque, vel ulciſcendi cauſâ, ſi-

1. Verbi gratiâ poligamia. Quando enim mos erat crimen non erat; & nunc propterea crimen eſt quia mos non eſt: alia enim ſunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. *Auguſt. contra Fauſt. Lib. 22. cap. 47.* Quæ cum ita ſint, hæreticis quidem, ſive Manichæis, ſive quicumque alii patribus veteris Teſtamenti de pluribus calumniantur uxoribus, ſatis ſuperque reſponſum eſt: ſi tamen capiunt non eſſe peccatum quod neque contra naturam committitur, quia non laſciviendi ſed gignendi cauſâ illis fœminis utebantur, neque contra morem, quia illis temporibus ea factitabantur, neque contra præceptum, quia nullâ lege prohibebantur. *Idem de bono conjugali. cap. 25.* Tantum porro opportunitatis affert ad aliquid agendum ſeu non agendum temporum ſecreta diſtinctio, ut nunc melius faciat qui nec unam duxerit, niſi ſe continere non poſſit. Tunc autem, etiam plures inculpabiliter ducebant & qui facilius continere poſſent, niſi aliud pietas illo tempore poſtularet. *Ibid. cap. 15.*

rit inimico inimicus: vel adipiscendi alicujus extrà commodi *, sicut latro viatori: vel evitandi mali, sicut ei qui timetur *: vel invidendo, sicut feliciori miserior, aut in aliquo prosperatus, ei quem sibi æquari timet, aut æqualem dolet: vel solâ voluptate alieni mali *, sicut spectatores gladiatorum, aut irrisores, aut illusores quorumlibet. Hæc sunt capita iniquitatis, quæ pullulant principandi & spectandi & sentiendi libidine [2], aut unâ, aut duabus earum, aut simul omnibus. Et vivitur malè adversus tria & septem [3], psalterium decem chordarum; decalogum tuum, Deus altissime & dulcissime.

* *Seu, à quo* mali aliquid timetur.

* Vide not. ult. ad c. 3. hujusce Libri.

2. Psal. 32. 2. Exod. 20. 2.

3.

Sed quæ flagitia in te, qui non corrumperis? Aut quæ adversus te facinora, cui noceri non potest? Sed HOC VINDICAS, quod in se homines perpetrant: quia etiam cùm in te peccant, impiè faciunt in animas suas, & mentitur iniquitas sibi; sive corrumpendo ac pervertendo naturam suam, quam tu fecisti & ordinasti; vel immoderatè utendo concessis rebus; vel in non concessa flagrando in eum usum qui est contra naturam; aut rei tenentur, animo & verbis sævientes adversus te, & adversus stimulum calcitrantes: aut cùm disruptis limitibus humanæ societatis, lætantur audaces privatis conciliationibus aut diremptionibus [4], prout quidque delectaverit, aut offenderit. Et ea fiunt, cùm tu derelinqueris fons vitæ *, qui es unus & verus creator & rector universitatis; & privatâ superbiâ diligitur in

Sibi, non Deo, peccantes nocent.

Psal. 26. 12.

Quot modis in Deum, atque adeo in semetipsos peccent homines.

Rom. 1. 26. Act. 9. 5.

4.

* Vide not. ad cap. 5. lib. 2.

2. Hæc enim tria genera vitiorum, id est, voluptas carnis, & superbia, & curiositas, omnia peccata concludunt. *Aug. in Psal.* 8.

3. Tribus nempe prioribus Decalogi præceptis quid Deo, postremis septem quod proximo debeatur sancitum est.

4. Quibus scilicet societatis humanæ vincula scindantur.

5. parte 5 unum falsum. Itaque PIETATE humili reditur in te, & purgas nos à consuetudine malâ, & propitius es peccatis confitentium, & exaudis gemitus compeditorum, & solvis à vinculis quæ nobis fecimus; si jam non erigamus adversus te cornua falsæ libertatis, avari-
6. tiâ 6 plus habendi, & damno totum amitten-
7. di 7, amplius amando proprium nostrum, quàm te omnium bonum.

5. *Id est*, seorsim; secedente scilicet amore, & ab illo vero & communi omnium bono, in quod totus currere debe.et, ad aliquod falsum & privatum bonum deflectente. Tanto enim magis inhæretur Deo, quanto minus diligitur proprium, & è contra. *Aug. de Trin. L. 12. cap. 11.*

6. Cave enim putes quicquam potuisse dici verius quam id quod dictum est, radicem malorum omnium esse *avaritiam*; hoc est plus velle quam sat est...... hæc autem avaritia cupiditas est. *Aug. de Lib. arb. lib. 3. cap. 17.*

7. Nam qui Deo quidem sed & creatis frui vult, Deum amittit. *Vide inf. lib. 10. cap. 4.*

CAPUT IX.

Leviora quædam proficientium peccata. Nonnulla Deo judice vitio carere, quæ hominibus peccata videntur. Quidquid Deus præceperit sine dubitatione faciendum, dummodò præcepisse constet.

17. SED inter flagitia & facinora, & tam multas iniquitates, sunt peccata profi-
1. cientium 1; quæ à benè judicantibus & vituperantur ex regulâ perfectionis, & laudantur spe
Bona an mala qualibet hominis actis unde liquido cernere liceat. frugis, sicut herba segetis. Et sunt quædam similia vel flagitio vel facinori, & non sunt peccata, quia nec te offendunt, Dominum Deum nostrum, nec sociale consortium; cùm conciliantur aliqua in usum vitæ, congrua tempori,
* *Sup.* nocentes. & incertum est an libidine habendi; aut puniuntur * corrigendi studio, potestate ordinatâ,

1. Verbi gratiâ, ea in quæ ipse interdum recti amor præcipites aut nondum satis cautos animos impellit.

&

& incertum est an libidine nocendi. Multa itaque facta quæ hominibus improbanda viderentur, testimonio tuo approbata sunt: & MULTA, laudata ab hominibus, te teste damnantur, cùm sæpe se aliter habet species facti, & aliter facientis animus, atque articulus occulti temporis *.

Opera ex facientis animo censenda.

* *Id est*, quod suadet occulta temporis ratio.

Cùm verò aliquid tu repentè inusitatum & improvisum imperas [2], etiamsi hoc aliquando vetuisti, quamvis causam imperii tui pro tempore occultes, & quamvis contra pactum sit aliquorum hominum societatis, quis dubitet esse faciendum, quando EA JUSTA est societas hominum quæ servit tibi? Sed beati qui te imperasse sciunt. Fiunt enim omnia à servientibus tibi [3], vel ad exhibendum quod ad præsens opus est, vel ad futura prænuntianda.

2. Ut cùm jussi sunt Hebræi Ægyptios furto expoliare; Quod faciendo Moyses usque adeo non peccavit, ut non faciendo peccaret. *Aug. contr. Faust. lib. 22. cap. 71.* Idem dicendum de Samsone, quem non nisi à Deo jussum mortem sibi intulisse credendum est. Cum autem Deus jubet, seque jubere SINE ULLIS AMBAGIBUS intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset? *Aug. de Civit. Dei, Lib. 1. cap. 26.*

3. *Id est*, Quidquid à sanctis factum legimus in instrumento veteri, aut temporis ratio postulabat, aut propheticum munus. Illorum enim hominum non tantum lingua, sed & vita Prophetica fuit. *Aug. cont. Faust. Lib. 4.* Quia tempus erat quo non tantum dictis, sed etiam factis, prophetari oporteret ea quæ posteriori tempore fuerant revelanda. *Ibid. Lib. 6. cap. 7.*

CAPUT X.

Semel admissis Manichæorum principiis, in absurdissima quæque illius sectæ dogmata impingit.

18. HÆC ego nesciens, irridebam illos sanctos servos & prophetas tuos. Et quid agebam, cùm irridebam eos, nisi ut irri-

deret abs te, ſenſim atque paulatim perductus ad eas nugas, ut crederem ficum plorare cùm decerpitur, & matrem ejus arborem, lacrymis lacteis? Quam tamen ficum ſi comediſſet aliquis ſanctus, alieno ſanè non ſuo ſcelere decerptam, miſceret viſceribus, & anhelaret de illâ Angelos, imò verò particulas Dei, gemendo in oratione atque ructando, quæ particulæ ſummi & veri Dei ligatæ fuiſſent * in illo pomo, niſi *Electi* ſancti dente ac ventre ſolverentur [1]. Et credidi miſer magis eſſe miſericordiam præſtandam fructibus terræ, quàm hominibus propter quos naſcerentur. Si quis enim eſuriens peteret qui Manichæus non eſſet, quaſi capitali ſupplicio damnanda buccella videretur, ſi ei daretur.

** Id eſt, permanſiſſent.*

1. In illâ enim, quam ſibi fingebant Manichæi, Dei cum *gente tenebrarum* pugnâ, partem aliquam divinæ ſubſtantiæ in poteſtatem principum tenebrarum ceſſiſſe aſſerebant, & in animalia ſtirpes & plantas quaſi fruſtatim detruſam fuiſſe, unde particulæ illæ expediri poterant variis quidem modis, ſed præcipuè *Electorum* ope, dum ea quibus immixtæ eſſent manderent, & ſtomachi calore ſolverent, *Conſule Lib. Aug. de hæreſibus ad Quod-vult-Deum.*

CAPUT XI.

Filium in Manichæorum errores lapſum quantum doleret Monica. Quæ ipſius ad Deum pro filio lachrymæ. Somnio divinitus immiſſo de futurâ filii converſione ſpem capit.

19. ET miſiſti manum tuam ex alto, & de hac profundâ caligine eruiſti animam meam, cùm pro me fleret ad te mater mea, fidelis tua, ampliùs quàm flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam, ex fide & ſpiritu quem habebat ex te, & exaudiſti eam Domine. Exaudiſti eam, nec deſpexiſti lacrymas ejus, cùm profluentes rigarent terram ſub oculis ejus, in omni loco orationis ejus,

Quæ lachrymæ, qui planctus, ſi detractis ab oculis ſquammis, ſe quales ſunt de repente viderent homines!

exaudisti eam. Nam unde illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere me concederet & habere secum eamdem mensam in domo, quod nolle cœperat, aversans & detestans blasphemias erroris mei? Vidit enim stantem se in quadam regulâ ligneâ, & advenientem ad se juvenem splendidum, hilarem atque arridentem sibi, cùm illa esset mœrens & mœrore confecta. Qui cùm causas quæsisset ab eâ mœstitiæ suæ, quotidianarumque lacrymarum, docendi, ut assolet, non discendi gratiâ, atque illa respondisset, perditionem meam se plangere, jussisse illum quò secura esset, atque admonuisse ut attenderet, & videret ubi esset illa ibi esse & me. Quod illa ubi attendit, vidit me juxta se in eâdem regulâ stantem. Unde hoc, nisi quia erant aures tuæ ad cor ejus? O tu bone omnipotens, qui SIC CURAS unumquemque nostrûm, tamquam solum cures; & sic omnes, tamquam singulos.

20. Unde illud etiam, quòd cùm mihi narrasset ipsum visum, & ego ad id trahere conarer, ut illa se potiùs non desperaret futuram esse quod eram, continuò sine aliquâ hæsitatione, *Non*, inquit; *non enim mihi dictum est, Ubi ille, ibi & tu; sed, Ubi tu, ibi & ille.* Confiteor tibi, Domine, recordationem meam, quantum recolo, quod sæpè non tacui, ampliùs me isto per matrem vigilantem responso tuo, quòd tam vicinâ interpretationis falsitate * turbata non est; & tam citò vidit quod videndum fuit (quod ego certè antequam dixisset non videram) etiam tum commotum fuisse quàm ipso somnio quo feminæ piæ gaudium, tanto pòst futurum, ad consolationem tunc præsentis solicitudinis, tantò antè prædictum est. Nam novem fermè anni secuti sunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falsitatis, cùm sæpè surgere conarer, & graviùs

* *Id est*, Interpretatione falsâ quidem, sed vero non absimili.

Spe & fiduciâ non modo non tepescunt sed etiam accenduntur sanctorum apud Deum preces.

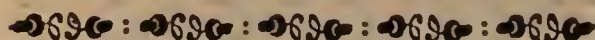
allideret, volutatus sum: cùm tamen illa vidua casta, pia & sobria, quales amas, jam quidem spe alacrior, sed fletu & gemitu non segnior, non desineret horis omnibus orationum suarum de me plangere ad te. Et intrabant in conspectum tuum preces ejus, & me tamen dimittebas adhuc volvi & involvi illâ caligine.

CAPUT XII.

Responso sancti cujusdam Episcopi, cum quo de filio ad sanam doctrinam revocando agebat Monica, tamquàm cælitus emisso oraculo recreatur.

21. ET dedisti alterum responsum interim, quod recolo: nam & multa prætereo, propter quod propero ad ea quæ me magis urgent confiteri tibi, & multa non memini; dedisti ergo alterum, per sacerdotem tuum quemdam Episcopum, nutritum in Ecclesiâ & exercitatum in libris tuis. Quem cùm illa femina rogasset, ut dignaretur mecum colloqui, & refellere errores meos, & dedocere me mala, ac docere bona (faciebat enim hoc, si quos fortè idoneos invenisset) noluit ille; prudenter sanè, quantum sensi posteà. Respondit enim me adhuc esse indocilem, eò quòd inflatus essem novitate hæresis illius, & nonnullis quæstiunculis jam multos imperitos exagitassem, sicut illa indicaverat ei. *Sed sine*, inquit, *illum ibi; & tantùm roga pro eo Dominum; ipse legendo reperiet, quis ille sit error & quanta impietas.* Simul etiam narravit, se quoque parvulum à seductâ matre suâ datum fuisse Manichæis, & omnes pænè non legisse tantùm, verumetiam scriptitasse libros eorum; sibique apparuisse, nullo contrà disputante & convincente, quàm esset illa secta fugienda; itaque fugisse. Quæ cùm ille dixisset, atque illa nol-

let adquiescere, sed instaret magis, deprecando & ubertim flendo, ut me videret, & mecum dissereret; ille jam substomachans tædio, *Vade*, inquit, *à me, ita vivas: fieri non potest ut filius istarum lacrymarum pereat.* Quod illa ita se accepisse, inter colloquia sua, mecum sæpè recordabatur ac si de cælo sonuisset.

BREVIARIUM
LIBRI QUARTI.

Se imbibitos Manichæorum errores, quibus novennium integrum laboravit, aliis etiam instillat, Mathematicorum fallaciis inhians, & popularis auræ usque adeo studiosus, ut poëtices lauream ambire voluerit. Amicum sibi in primis dulcem & charum, repentinâ morte abreptum quam immani dolore prosecutus fuerit narrat: tum de variâ & solidâ amicitiâ, & de terrenorum omnium fluxâ & caducâ naturâ luculenter disserit, Meminit Librorum de Apto & Pulchro, *à se anno ætatis* 26. *aut* 27. *conscriptorum, suaque in abstrusioribus disciplinis nullo magistro addiscendis à primâ adolescentiâ solertiæ.*

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Suis alios implicat erroribus. Vanæ gloriæ cupiditate ductus poëtices agonem subit, æque semper libidinibus deditus. Quibus sese piaculis a tantis sordibus mundari crederet. Eo se vecordiæ prolapsum tanto libentius agnoscit, quod hinc quantùm divinæ misericordiæ debeat clarius eluceret.

1. PER idem tempus annorum novem, ab undevicesimo anno ætatis meæ, usque ad duodetricesimum, seducebamur & seducebamus; falsi atque fallentes in variis cupiditatibus; & palàm, per doctrinas quas liberales vocant, occultè autem, falso nomine
1. religionis[1]; hîc superbi, ibi superstitiosi, ubique vani. Hâc popularis gloriæ sectantes inanitatem, usque ad theatricos plausus, & conten-
2. tiosa carmina[2], & agonem coronarum fœnearum, & spectaculorum nugas, & intemperantiam libidinum: Illâc autem purgari nos ab

1. Cum scilicet quos imbiberat Manichæorum errores aliis etiam inspirare conaretur.
2. Quippe poëtices lauream ambivit Aug. & obtinuit; ut infra videbitur.

istis fortibus expetentes, cùm eis qui appellarentur *Electi* & sancti afferremus escas, de quibus nobis in officinâ aqualiculi sui fabricarent angelos & deos * per quos liberaremur; & sectabar ista atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. * Vide supr. Lib. 3. c. 10.

Irrideant me arrogantes, & nondum salubriter prostrati & elisi à te, Deus meus: ego tamen confitear tibi dedecora mea, in laude tuâ. Sine me, obsecro, & da mihi circumire præsenti memoriâ præteritos circuitus erroris mei, & immolare tibi hostiam jubilationis. QUID enim sum ego mihi sine te, nisi dux in præceps 3? Aut quid sum cùm mihi benè est, nisi sugens lac tuum, aut fruens te, cibo qui non corrumpitur? Et quis homo est quilibet homo, cùm sit homo? Sed irrideant nos fortes & potentes; nos autem infirmi & inopes confiteamur tibi. Psal. 26. 6.

3. Quia nullo regente per suam potestatem beatus esse solus Deus potest. *Aug. de Genesi cont. Manich. Lib. 2. c. 15.*

CAPUT II.

Rhetoricam docet: quantâ fide, & quàm recto fine. Thori fidem servat ei quâ utebatur fœminæ, quamvis non legitimo sibi conjugio copulatæ. Quo animo Haruspicem quemdam cum eo de procurandâ illi poëtices laureâ pacisci volentem repulerit. Quàm pravis de naturâ Dei opinionibus laboraret.

2. DOCEBAM in illis annis artem rhetoricam; & victoriosam loquacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen, Domine tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni, & eos sine dolo docebam dolos; non quibus contra caput innocentis agerent, sed aliquando pro capite nocentis. Et Deus vidisti de longinquo lapsantem in lubri-

co, & in multo fumo scintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magisterio diligentibus vanitatem, & quærentibus mendacium, socius eorum. In illis annis unam habebam, non eo quod legitimum vocatur conjugio cognitam, sed quam indagaverat vagus ardor, inops prudentiæ; sed unam tamen, ei quoque servans thori fidem; in quâ sanè experirer exemplo meo, quid distaret inter conjugalis placiti modum, quod fœderatum esset generandi gratiâ, & pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamvis jam nata cogat se diligi.

3. Recolo etiam, cùm mihi theatrici carminis certamen inire placuisset, mandasse mihi nescio quem Haruspicem, quid ei dare mercedis vellem ut vincerem; me autem fœda illa sacramenta detestatum & abominatum respondisse, Nec si corona illa esset immortaliter au-
1. rea, muscam pro victoriâ meâ necari me sinere 1. Necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animantia, & illis honoribus invitaturus mihi suffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tuâ castitate 2 repudiavi, Deus cordis mei, non enim amare te noveram, qui nisi fulgores corporeos * cogitare non noveram. Talibus enim figmentis suspirans ani-
2. ma, nonne fornicatur abs te, & fidit in fal-
3. sis 3, & pascit ventos? Sed videlicet sacrifica-

* Cùm Manichæis Deus nihil aliud esset quam lux quædam usquequaque diffusa. Psal. 72. 27. Osée 12. 1.

1. Siquidem nefas ducebant Manichæi occidere animantia.

2. *Id est*, ex casto illo Dei timore quem habet charitas, imo non habet nisi charitas. Porro timoris casti nomine ea voluntas significata est quæ non sollicitudine infirmitatis, sed tranquillitate charitatis peccatum cavet. *Aug. de Civit. Dei. Lib. 14. cap. 9.*

3. Cavendum est igitur ne credens animus id quod non videt, fingat sibi aliquid quod non est, & speret diligatque quod falsum est. Quod si fit non erit charitas de corde puro & conscientiâ bonâ & fide non fictâ. *Aug. de Trinit. Lib. 8. cap. 4.*

ri pro me nollem dæmonibus, quibus me illâ ſuperſtitione ipſe ſacrificabam. Quid eſt enim aliud ventos paſcere, quàm ipſos paſcere; hoc eſt errando eis eſſe voluptati atque deriſui?

CAPUT III.

Aſtrologiæ mirè deditus Auguſtinus. Quantùm ars illa Evangelicæ doctrinæ adverſetur. Quibus argumentis Vindicianus & Nebridius à tam vano ſtudio eum revocare conarentur.

4. IDEO QUE illos Planos *, quos Mathematicos vocant, planè conſulere non deſiſtebam, quòd quaſi nullum eis eſſet ſacrificium; & nullæ preces ad aliquem ſpiritum ob divinationem dirigerentur: quod tamen Chriſtiana & vera pietas conſequenter repellit & damnat. Bonum eſt enim confiteri tibi, Domine, & dicere, *Miſerere mei, cura animam meam, quoniam peccavi tibi*; neque ad licentiam peccandi abuti indulgentiâ tuâ, ſed meminiſſe Dominicæ vocis, *Ecce ſanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat*. Quam totam illi ſalubritatem interficere conantur, cùm dicunt, De cælo tibi eſt inevitabilis cauſa peccandi; & Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars: ſcilicet ut homo ſine culpâ ſit, caro & ſanguis & ſuperba putredo; culpandus ſit autem cæli ac ſiderum creator & ordinator. Et quis eſt hic, niſi Deus noſter, ſuavitas & origo juſtitiæ, qui reddis unicuique ſecundùm opera ejus, & cor contritum & humiliatum non ſpernis?

* *Id eſt,* impoſtores.

Genethliacorum figmenta pietas Chriſtiana exhorreſcit, & quare.

Pſal. 91. 1.
Pſal. 40. 5.
Ioan. 5. 14.
Mat. 16. 27.
Pſal. 50. 19.

5. Erat eo tempore vir ſagax, medicæ artis peritiſſimus, atque in eâ nobiliſſimus; qui proconſule manu ſuâ coronam illam agoniſticam impoſuerat non ſano capiti meo, ſed non ut medicus: Nam illius morbi tu ſanator, qui re-

Jac. 4. 6. 1. Pet. 5. 5. ſiſtis ſuperbis, humilibus autem das gratiam. Numquid tamen etiam per illum ſenem defuiſti mihi, aut deſtitiſti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, & ejus ſermonibus (erant enim ſine verborum cultu vivacitate ſententiarum jocundi & graves) aſſiduus & fixus inhærebam; ubi cognovit ex colloquio meo, libris genethliacorum eſſe me deditum, benignè ac paternè monuit ut eos abjicerem, neque curam & operam rebus utilibus neceſſariam illi vanitati fruſtrà impenderem, dicens ita ſe illam didiciſſe, ut ejus profeſſionem primis annis ætatis ſuæ deferre voluiſſet quâ vitam degeret; & ſi Hippocratem intellexiſſet, & illas utique litteras potuiſſet intelligere; & tamen non ob aliam cauſam ſe poſteà illis relictis Medecinam aſſecutum, niſi quod eas falſiſſimas comperiſſet; & nollet vir gravis decipiendis hominibus victum quærere. At tu, inquit, quò te in hominibus ſuſtentas Rhetoricam tenes; hanc autem fallaciam libero ſtudio, non neceſſitate rei familiaris ſectaris; quò magis mihi te oportet de illâ credere, qui eam tam perfectè diſcere elaboravi, quàm ex eâ ſolâ vivere volui. A quo ego cùm quæſiſſem, quæ cauſa ergo faceret ut multa inde vera pronunciarentur; reſpondit ille, ut potuit, vim ſortis hoc facere in rerum naturâ uſquequaque diffuſam. Si enim de paginis Poëtæ cujuſpiam longè aliud canentis atque intendentis, cùm fortè quis conſulit, mirabiliter conſonus negotio ſæpè verſus exiret; mirandum non eſſe dicebat, ſi ex animâ humanâ, ſuperiore aliquo inſtinctu, neſciente quid in ſe fieret, non arte ſed ſorte ſonaret aliquid quod interrogantis rebus factiſque concineret.

6. Et hoc quidem ab illo vel per illum procuraſti mihi, & quid ipſe poſteà per meipſum quærerem, in memoriâ meâ delineaſti. Tunc

autem, nec ipse, nec charissimus meus Nebridius, adolescens valdè bonus & valdè cautus, irridens totum illud divinationis genus, persuadere mihi potuerunt ut hæc abjicerem; quoniam me ampliùs ipsorum auctorum movebat auctoritas, & nullum certum quale quærebam documentum adhuc inveneram, quo mihi sine ambiguitate appareret, quæ ab eis consultis vera dicerentur, forte vel sorte, non arte inspectorum siderum dici.

CAPUT IV.

Adolescenti cuidam coëtaneo suo arctissimo amicitiæ nexu conjungitur, eumque quibus ipse tenebatur erroribus implicat. Morbo repentino adolescens ille Augustino abripitur; baptisatus tamen, & baptismo, in ipsa ægritudine sibi licet inscio & suæ mentis impoti dato, prorsus immutatus. Quo dolore, amici morte mersus Augustinus.

7. IN illis annis, quo primùm tempore in municipio quo natus sum docere cœperam, comparaveram amicum, societate studiorum nimis charum, coævum mihi, & conflorentem flore adolescentiæ. Mecum puer creverat, & pariter in scholam ieramus, pariterque luseramus. Sed nondum erat sic amicus, quamquam ne tunc quidem, sicuti est vera amicitia; quia NON EST VERA nisi cùm eam tu adglutinas inter inhærentes tibi charitate diffusâ in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis; sed tamen dulcis erat nimis, coacta * fervore parilium studiorum. Nam & a fide verâ, quam non germanitus & penitus adolescens tenebat *, deflexeram ego eum in superstiosas fabellas & perniciosas, propter quas plangebat me mater. Mecum jam errabat in animo homo ille, & non poterat anima

Quibus inter homines amicitia coalescat.

Quanam vera amicitia.

Rom. 5. 5.

* *Id est,* coagmentatâ.

* *Id est,* quam à primâ adolescentia imbiberat, sed leviter tantum.

mea sine illo. Et ecce tu, imminens dorso fu-
Psal. 93. 1. gitivorum tuorum, Deus ultionum & fons mi-
sericordiarum simul, qui convertis nos ad te
miris modis, ecce abstulisti hominem de hac vi-
tâ, cùm vix explevisset annum in amicitiâ meâ,
suavi mihi super omnes suavitates illius vitæ
meæ.

8. Quis laudes tuas enumerat unus in se uno
quas expertus est? Quid tunc fecisti, Deus
meus, & quàm investigabilis abyssus judi-
ciorum tuorum! Cùm enim laboraret ille fe-
bribus, jacuit diu sine sensu in sudore letali.
Et cùm desperaretur, baptizatus est nesciens,
me non curante, & præsumente id retinere po-
* Pro quàm. tiùs animam ejus quod à me acceperat, non *
quod in nescientis corpore fiebat. Longè au-
tem aliter erat: nam recreatus est & salvus
factus. Statimque, ut primùm cum eo loqui
* Id est, quandoquidem. potui (potui autem mox ut ille potuit; quando *
non discedebam, & nimis pendebamus ex in-
vicem) tentavi apud illum irridere, tamquam
& illo irrisuro mecum, Baptismum quem acce-
perat, mente atque sensu absentissimus, sed
tamen jam se accepisse didicerat. At ille ita me
exhorruit ut inimicum; admonuitque, mira-
bili & repentinâ libertate, ut si amicus esse
vellem, talia sibi dicere desinerem. Ego autem
stupefactus atque turbatus distuli omnes motus
meos, ut convalesceret priùs, essetque ido-
neus viribus valetudinis cum quo agere possem
quod vellem. Sed ille, abreptus dementiæ
meæ, ut apud te servaretur consolationi meæ,
post paucos dies, me absente, repetitur febri-
bus & defungitur.

9. Quo dolore contenebratum est cor meum;
& quidquid aspiciebam mors erat! Et erat mi-
hi patria supplicium, & paterna domus mira
infelicitas: & quidquid cum illo communica-
veram, sine illo in cruciatum immanem verte-
rat.

rat. Expetebant eum undique oculi mei, & non dabatur mihi; & oderam omnia, quia non haberent eum. Nec mihi jam dicere poterant, *Ecce veniet*, ſicut cùm viveret, quando abſens erat. Factus eram ipſe mihi magna quæſtio; & interrogabam animam meam, quare triſtis eſſet, & quare conturbaret me valdè; & nihil noverat reſpondere mihi. Et ſi dicebam, Spera in Deum, juſtè non obtemperabat [1]; quia verior erat & melior homo quem chariſſimum amiſerat, quàm phantaſma [2] in quod ſperare jubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi, & ſucceſſerat amico meo in deliciis animi mei.

Nullum in Deo ſolatium niſi his qui rectè de Deo ſentiunt.

1. *Seu*, obtemperare recuſabat; & jure quidem, cum verior eſſet & melior, &c.

2. *Id eſt*, fictitius ille Manichæorum Deus; cum non alium, tunc temporis, Auguſtinus noſſet.

CAPUT V.

Lachrimæ in dolore qualecumque ſolamen, & quare.

10. ET nunc, Domine, jam illa tranſierunt, & tempore lenitum eſt vulnus meum. Poſſumne audire abs te, qui veritas es, & admovere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi cur fletus dulcis ſit miſeris; An tu, quamvis ubique adſis, longè abjeciſti à te miſeriam noſtram? Et tu in te manes, nos autem in experimentis volvimur [1]: & tamen, niſi ad aures tuas ploraremus, nihil reſidui de ſpe noſtrâ fieret *. Unde igitur ſuavis fructus de amaritudine vitæ carpitur, gemere & flere, & ſuſpirare & conqueri? An hoc ibi dulce eſt, quòd ſperamus exaudire te? Rectè iſtud in precibus, quia deſiderium perveniendi habent. Numquid in dolore amiſſæ rei, & luctu quo tunc operiebar? Neque enim ſperabam reviviſcere illum, aut hoc petebam lacrymis, ſed tantùm dole-

* *Id eſt*, nullus nobis ſpei locus relinqueretur.

1. *Id eſt*, jactamur variis illis eventibus quibus obnoxia eſt vita quam nunc agimus.

bam & flebam: miser enim eram, & amiseram gaudium meum. An & fletus res * amara est, & * præ fastidio rerum quibus priùs fruebamur, & tunc dum ab eis abhorremus delectat [2]?

* Supple quidem.
* Supple tamen.

2. *Id est*, Ea ipsa quibus antea delectabamur usque adeo tunc fastidiunt, ut præ illis lachrimæ, res per se amara, dulces sint.

CAPUT VI.

Præ doloris acerbitate vix suis compos Augustinus.

Quid ex terrenorum amore sperare liceat.

11. QUID autem ista loquor? non enim tempus quærendi nunc est, sed confitendi tibi. Miser eram, & MISER est omnis animus vinctus amicitiâ rerum mortalium; & dilaniatur cùm eas amittit, & tunc sentit miseriam, quâ miser est & antequam amittat eas. Sic ego eram illo tempore, & flebam amarissimè, & requiescebam in amaritudine. Ita miser eram, & * habebam chariorem illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quamvis eam mutare vellem: nollem tamen amittere * magis quàm illum. Et nescio an vellem * vel pro illo, sicut de Oreste & Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem vel simul mori, quia morte pejus eis erat non simul vivere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat; & tædium vivendi erat in me gravissimum, & moriendi metus. Credo, quò magis illum amabam, eò magis mortem, quæ mihi illum abstulerat, tamquam atrocissimam inimicam oderam & timebam; & eam repentè consumpturam omnes homines putabam, quia illum potuit. Sic eram omnino; memini.

* Supple tamen.
* Pro amisisse.
* Nempe dum viveres.

Et ipsa limites habet suos amicitia, quos si quis transgrediatur peccat.

Ecce cor meum, Deus meus: ecce intus vide quia memini, spes mea, qui me mundas à talium affectionum immunditiâ, dirigens oculos meos ad te, & evellens de laqueo pedes meos, Psal. 24. 15.

Mirabar enim ceteros mortales vivere; quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat; & me magis, quia illi alter eram, vivere illo mortuo mirabar. Benè quidam dixit de amico suo, *Dimidium animæ meæ*: nam ego sensi, animam meam & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus: & ideò mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere. Et ideò fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur quem multùm amaveram *.

* Hoc ipse Aug. *ineptias* arguit & expunctum vellet. 2. *Retract. c. 6.*

CAPUT VII.

Qualia doloris sui simptomata. Se ad Deum in tanto mentis æstu recurrere non potuisse, nec si fecisset melius habiturum, & quare.

12. O Dementiam, nescientem diligere homines humaniter! O stultum hominem, immoderatè humana patientem, quod ego tunc eram! Itaque æstuabam, suspirabam, flebam, turbabar; nec requies erat, nec consilium. Portabam enim conscissam & cruentam animam meam, impatientem à me portari; & ubi eam ponerem non inveniebam: non in amœnis nemoribus; non in ludis atque cantibus; nec in suaveolentibus locis; nec in conviviis apparatis; neque in voluptate cubilis & lecti; non denique in libris atque carminibus acquiescebat. Horrebant omnia, & ipsa lux: & quidquid non erat quod ille erat, improbum & odiosum erat, præter gemitum & lacrymas, nam in eis solis aliquantula requies; ubi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseriæ.

Ad te, Domine, levanda erat & curanda. Sciebam, sed nec volebam, nec valebam, eò magis quia non mihi eras aliquid solidum & firmum cùm de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma; & error meus erat Deus.

meus * . Si conabar eam ibi ponere ut requiesceret, per inane labebatur, & iterùm ruebat super me; & ego mihi remanseram infelix locus, ubi nec esse possem, nec inde recedere. Quò enim cor meum fugeret à corde meo? Quò à meipso fugerem, quò me non sequerer? Et tamen fugi de patriâ: Minùs enim eum quærebant oculi mei, ubi videre non solebant, atque à Tagastensi oppido veni Carthaginem.

* Vide sup. cap. 4. sub finem.

Cadit quisquis se in fictitiis & non veri Dei sinum sese jactat.

CAPUT VIII.

Tempore, loci mutatione, & amicorum societate resedit paulatim Augustini dolor. Quibus constet amicitiæ suavitas.

13. NON vacant tempora, nec otiosè volvuntur: per sensus nostros * faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant & præteribant de die in diem; & veniendo & prætereundo inserebant mihi species alias, & alias memorias; & paulatim resarciebant me, pristinis generibus delectationum, quibus cedebat dolor meus ille; sed succedebant non quidem dolores alii, causæ tamen aliorum dolorum *. Nam unde me facillimè & in intima dolor ille penetraverat, nisi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturum ac si non moriturum? Maximè quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum solatia; cum quibus amabam quod pro te amabam *; & hoc erat ingens fabula & longum mendacium, cujus adulterinâ confricatione corrumpebatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non medebatur 1, si quis amicorum meorum moreretur.

* *Id est*, per ea quæ sensibus ingerunt.

* Vide inf. cap. 10. & cap. 12. num. 18.

* *Id est*, fictitius ille Manichæorum Deus.

1.

Alia erant quæ in eis ampliùs capiebant animum, colloqui & corridere, & vicissim bene-

1. Priores omnes editiones habent *Moriebatur*, mendose, ut ex toto orationis contextu liquet.

volè obsequi; simul legere libros dulciloquos; simul nugari, & simul honestari; dissentire interdum sine odio, tamquam ipse homo secum, atque ipsâ rarissimâ dissensione condire consensiones plurimas; docere aliquid invicem, aut discere ab invicem; desiderare absentes cum molestiâ, suscipere venientes cum lætitiâ. His atque hujusmodi signis, à corde amantium & redamantium procedentibus per os, per linguam, oculos, & mille motus gratissimos, quasi fomitibus animos conflare, & ex pluribus unum facere.

CAPUT IX.

Quomodo diligendi amici, & quo pacto ne amittantur caveri possit. Deum invitis eripi non posse.

14. HOc est quod diligitur in amicis; & sic diligitur, ut rea sibi sit humana conscientia, si non amaverit redamantem, aut si amantem non redamaverit, nihil quærens ex ejus corpore præter indicia benevolentiæ. Hinc ille luctus, si quis moriatur, & tenebræ dolorum, & versâ dulcedine in amaritudinem cor madidum, & ex amissâ vitâ morientium mors viventium. BEATUS qui amat te, & amicum in te, & inimicum propter te. SOLUS enim nullum carum amittit, cui omnes in illo cari sunt qui non amittitur. Et quis est iste nisi Deus noster, Deus qui fecit cælum & terram, & implet ea, quia implendo ea fecit ea? TE NEMO amittit ¹; nisi qui dimittit. Et qui dimittit; quò it, aut quò fugit, nisi à te placido ad te iratum? Nam ubi non invenit legem tuam in pœnâ suâ? Et lex tua veritas, & Veritas tu.

Ex ordinato amore sancti & beati homines.

1.

Ps. 118. 142. Joan. 14. 6.

1. Deus summum hominis bonum vel eo maxime quod non potest invito eripi.

CAPUT X.

Transitoria quæque quàm inania. Quis in eorum usu servandus modus. Quid causæ sit cur eorum quæ amaveramus jacturâ tam misere torqueamur.

Psal. 79. 4.

* Vide sup. lib. 1. cap. 1. & inf. lib. 6. cap. 16. sub finem.

* *Id est*, quantumlibet pulchra sint ea quibus adhæresit.

* *Id est*, non omnia ad senectam usque perveniunt.

15. DEus virtutum converte nos, & ostende faciem tuam, & salvi erimus. Nam QUOQUOVERSUM se verterit anima hominis, ad dolores figitur alibi præterquam in te *; tametsi figitur in pulchris extra te, & extra se *, quæ tamen nulla essent, nisi essent abs te, quæ oriuntur & occidunt; & oriendo quasi esse incipiunt, & crescunt ut perficiantur, & perfecta senescunt & intereunt: & non omnia senescunt *, & omnia intereunt. Ergo cùm oriuntur & tendunt esse, quò magis celeriter crescunt ut sint, eò magis festinant ut non sint. Sic est modus eorum: Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quæ non sunt omnes simul; sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum cujus partes sunt. Ecce sic peragitur & sermo noster, per signa sonantia: non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat, cùm sonuerit partes suas, ut succedat aliud.

Laudet te ex illis anima mea, Deus creator omnium; sed non in eis infigatur glutine amoris per sensus corporis. Eunt enim, quò? ut non
1 sint [1], & conscindunt eam desideriis pestilentiosis: quoniam ipsa esse vult, & requiescere amat
2. in eis quæ amat [2]. In illis autem non est *ubi*; quia non stant: fugiunt, & quis ea sequitur sensu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cùm

1. Ita legunt manuscripti tres, textus autem, *Eunt enim quo ibant ut non sint.* Porro MSS. Lectionem Germanam esse liquet ex *Lib. 2. de Lib. arb. cap. 17. sub finem.*

2. Nemo autem securus est in iis bonis quæ potest invitus amittere. *Aug. de Lib. arb. Lib. 2. cap. 14.* Vide notam 4. ad cap. 7. Lib. 13.

præstò sunt? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est; & ipse est modus ejus. Sufficit ad aliud, ad quod factus est; ad illud autem non sufficit, ut teneat transcurrentia ab initio debito * usque ad finem debitum. In verbo enim tuo per quod creantur, ibi audiunt, HINC ET HUCUSQUE.

* *Id est*, Sibi assignato.

CAPUT XI.

Miris & ab ipsis fontibus petitis rationibus ad contemnenda transitotia quæque, ut uni Deo adhæreat, excitat sese.

16. NOLI esse vana, anima mea, & obsurdescere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi & tu. Verbum ipsum clamat ut redeas: & IBI est locus quietis imperturbabilis, ubi non deseritur amor *, si ipse non deserat. Ecce illa discedunt ut alia succedant, & omnibus suis partibus constet infima universitas. Numquid ego aliquò discedo, ait Verbum Dei? Ibi fige mansionem tuam: ibi commenda quidquid inde habes, anima mea, saltem fatigata fallaciis. VERITATI commenda quidquid tibi est à veritate, & non perdes aliquid, & reflorescent putrida tua, & sanabuntur omnes languores tui, & fluxa tua reformabuntur, & renovabuntur & constringentur ad te *; & non te deponent quò descendunt, sed stabunt tecum, & permanebunt ad semper stantem ac permanentem Deum.

Ubi demum speranda quies.

* *Scilicet* noster, vide sup. cap. 9. sub finem.

* *Id est*, Quidquid tui effluebat, in te cogetur & rediet.

17. Ut quid perversa * sequeris carnem tuam? Ipsa te sequatur conversa *. Quidquid per illam sentis, in parte est: & ignoras totum, cujus hæ partes sunt, & delectant te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuæ; ac non & ipse in parte universi accepisset, pro pœnâ tuâ, justum modum, velles ut transiret quidquid existit in præsentiâ, ut ma-

* *Id est*, Ab ordine devians.

* *Id est*, In ordinem reducta.

1 gis tibi omnia placerent [1]. Nam & quod loquimur ; per eumdem ſenſum carnis audis ; & non vis utique ſtare ſyllabas, ſed tranſvolare, ut
2. aliæ veniant, & totum audias [2]. Ita ſemper omnia quibus unum aliquid conſtat, & non ſimul ſunt omnia ea quibus conſtat, plus delectant omnia quàm ſingula, ſi poſſint ſentiri omnia. Sed longè his melior qui fecit omnia ; & ipſe eſt Deus noſter ; & non diſcedit, quia nec ſuccedítur ei.

In quem uſum pulchra quæque vertenda.

1. *Id eſt*, Ut conſummaretur totum, longe magis tibi placiturum. In iſto enim ſenſibili mundo, vehementer conſiderandum eſt quid ſit tempus & locus ; ut ſi quod delectàt in parte, ſive loci, ſive temporis, intelligatur tamen multo eſſe melius totum cujus illa pars eſt : & rurſus, quod offendit in parte, perſpicuum ſit homini docto non ob aliud offendere, niſi quia non videtur totum cui pars illa mirabiliter congruit. *Aug. de Ordine Lib. 2. cap. 19.*

2. Totus enim ille ſermo non de ſingulis ſyllabis aut litteris, ſed de omnibus pulcher eſt. *Aug. de Geneſi contra Manich. Lib. 1. cap. 21.*

CAPUT XII.

Homines ad cor revocat, & ubi Deus inveniatur docet. Quid ex iis quas aliundè quærunt voluptatibus ſperare liceat. Quanta dementiæ ſit beatitudinem & pacem in anguſtiarum regione quærere. Verbum ad liberandos ab hoc errore & in veram beatitudinis viam reducendos homines, hominem factum.

18. SI placent corpora, Deum ex illis lauda ; & IN artificem eorum retorque amo-
1. rem [1] ; ne in his quæ tibi placent tu * diſpli-

* *8. expungunt.*

1. Quoquo enim te verteris, veſtigiis quibuſdam quæ operibus ſuis impreſſit loquitur tibi, & te in exteriora labentem ipſis exteriorum formis intro revocat..... Væ qui derelinquunt te ducem, & oberrant in veſtigiis tuis ; qui nutus tuos pro te amant, & obliviſcuntur quid innuas. O ſuaviſſima lux purgatæ mentis ſapientia : non enim ceſſas innuere nobis quæ & quanta ſis, & nutus tui

ceas *. Si placent animæ, in Deo amentur, quia & ipse mutabiles sunt, & in illo fixæ stabiliuntur *; alioquin irent, & perirent. In illo ergo amentur; & rape ad eum tecum quas potes, & dic eis, Hunc amemus, hunc amemus: ipse fecit hæc, & non est longè. Non enim
fecit atque abiit, sed ex illo in illo sunt [2]. 2.

* Huc usque protendebatur antehac cap. 11. sed male ut cuivis advertere licet.

Ecce, ubi est? ubi sapit veritas. Intimus cordi est, sed cor erravit ab eo. Redite prævaricatores ad cor, & inhærete illi qui fecit vos. State cum eo, & stabitis: Requiescite in eo; & quieti eritis. Quò itis in aspera? quò
itis? Bonum quod amatis ab illo est [3]; sed 3.
quantum est ad illum? bonum est [4] & suave; 4.
Sed amatum erit justè, quia injuste ama-
tur, deserto illo, quidquid ab illo est [5]. Quò 5.
vobis adhuc & adhuc ambulare vias difficiles & laboriosas? Non est requies ubi quæritis eam. Quærite quod quæritis; sed ibi non est ubi quæritis. Beatam vitam quæritis in regione mortis: non est illic. Quomodo enim beata vita, ubi nec vita?

* *Id est*, Non nisi in illo fixum aliquid & stabile sunt. *Isa.* 46. 8.

Qua lege ex ipsis quas foris vendunt voluptatibus amaritudines emergant.

sunt omne creaturarum decus. *Aug. de Lib. arb. Lib.* 1. *&* 2. *cap.* 16.

2. Hoc enim bonum non longe positum est ab unoquoque nostrum, in illo enim vivimus movemur & sumus. Sed dilectione standum est ad illud, & inhærendum illi, ut præsente perfruamur à quo sumus, quo absente nec esse possemus. *Aug. de Trin. Lib.* 8. *cap.* 3. *&* 4.

3. Pudeat autem, cum alia non amentur nisi quia bona sunt, eis inhærendo non amare bonum ipsum unde bona sunt. *Aug. de Trin. Lib.* 8. *cap.* 3.

4. Deficitur enim non ad mala, sed male; id est, non ad malas naturas, sed ideo male, quia contra ordinem naturalem, ab eo qui summè est, ad id quod minus est. *Aug. de Civit. Dei. Lib.* 12. *cap.* 8. Vide inf. Lib. 7. cap. 16. & Lib. 12. cap. 11.

5. Quid enim tam iniquum quam ut bene sit desertori boni? neque ullo modo fieri potest ut ita sit. Sed aliquando amissi superioris boni non sentitur malum, cum habetur quod amatum est inferius bonum. Sed divina justitia est, ut qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amavit. *August. de Gen. ad Lit. Lib.* 8. *cap.* 14.

Quæ præcipue fine Dei Filius homo factus.

19. Et descendit huc ipsa vita nostra, & tulit mortem nostram, & occidit eam de abundantiâ vitæ suæ: & tonuit clamans, ut redeamus hinc ad eum, in illud secretum unde processit ad nos, in ipsum primùm * virginalem uterum, ubi ei nupsit humana creatura, caro mortalis, ne esset semper mortalis; & inde velut sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam. Non enim tardavit, sed cucurrit; clamans dictis, factis, morte, vitâ, descensu, ascensu, clamans ut redeamus ad eum. Et discessit ab oculis, ut redeamus ad cor, & inveniamus eum. Abscessit enim, & ecce hîc est. Noluit nobiscum diu esse, & non reliquit nos. Illuc enim abscessit, unde numquam recessit, quia mundus per eum factus est, & in hoc mundo erat, & venit in hunc mundum peccatores salvos facere; cui confitetur anima mea, & sanat eam, quia peccavit illi. Filij hominum, usquequò graves corde? Numquid & post descensum vitæ non vultis ascendere & vivere? Sed quò ascenditis quando in alto estis, & posuistis in cælum os vestrum 6? DESCENDITE ut ascendatis 7 & ascendatis ad Deum: CECIDISTIS enim, ascendendo contra eum.

* primò.

Psal. 18. 6.

Ioan. 1. 10.

1. *Tim.* 1. 15.

Psal. 4. 3.

Psal. 72. 9.

6.

7.

Dic eis ista, ut plorent in convalle plorationis; & sic eos rape tecum ad Deum: quia de spiritu ejus hæc dicis eis, si dicis ardens igne charitatis.

6. Perversa enim celsitudo est deserto eo cui debet animus adhærere principio, sibi quodammodo fieri & esse principium *Aug. de Civit. Dei Lib.* 14. *cap.* 13.

7. Quippe pœnitendi humilitate altitudinem suam recipit anima. *Aug. de Lib. arb. Lib.* 3. *cap.* 5.

CAPUT XIII.

Horum quæ postremis duobus capitibus docuit ignorantiâ, se in eorum quæ tempore rapiuntur amorem lapsum. Unde placent quæcumque placent. Augustini liber de Apto *&* Pulchro.

20. HÆC tunc non noveram; & amabam pulchra inferiora, & ibam in profundum; & dicebam amicis meis, Num amamus aliquid, nisi pulchrum? Quid est ergo pulchrum, & quid est pulchritudo? Quid est quod nos allicit & conciliat rebus quas amamus? Nisi enim esset in eis decus & species, nullo modo nos ad se moverent. Et animadvertebam, & videbam, in ipsis corporibus, aliud esse quasi totum, & ideò pulchrum; aliud autem quod ideò deceret, quoniam aptè accommodaretur alicui; sicut pars corporis ad universum suum, aut calceamentum ad pedem, & similia. Et ista consideratio scaturivit in animo meo ex intimo corde meo; & scripsi libros *de Pulchro & Apto*, puto duos aut tres, tu scis Deus; nam excidit mihi: non enim habemus eos, sed aberraverunt à nobis, nescio quomodo.

Prima Augustini lucubratio non exstat.

CAPUT XIV.

Quid eum ad inscribendum Hierio suum de Apto *&* Pulchro *opusculum moverit. Quo pacto fama etiam ignotis amorem conciliet. Quomodò amari ament ingenuæ indolis homines. Quàm miseri quorum amor eò vergit quò ferunt popularium opinionum auræ.*

21. QUID est autem quod me movit, Domine Deus meus, ut ad Hierium, Romanæ urbis oratorem, scriberem illos libros, quem non noveram facie, sed amaveram hominem ex doctrinæ famâ quæ illi clara erat; &

quædam verba ejus audieram, & placuerant mihi? Sed magis, quia placebat aliis, & efferebant eum laudibus, stupentes quòd ex homine Syro, docto priùs Græcæ facundiæ, postea in Latinâ etiam dictor mirabilis extitisset, & esset scientissimus rerum ad studium sapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo, & amatur absens. Utrumnam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Absit: Sed ex amante alio accenditur alius: Hinc enim amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris prædicari creditur, id est, cùm amans eum laudat.

22. Sic enim tunc amabam homines, ex hominum judicio: non enim ex tuo, Deus meus, in quo nemo fallitur. Sed tamen cur non sicut
1. auriga nobilis, sicut venator [1] studiis popularibus diffamatus, sed longè aliter & graviter, & ita quemadmodum & me laudari vellem? Non autem vellem ita laudari & amari me ut histriones, quamquam eos & ipse laudarem & amarem; sed eligens latere, quàm ita notus esse; & vel haberi odio, quâm sic amari. Ubi distribuuntur ista pondera variorum & diversorum amorum in animâ unâ? Quid est, quod amo in alio, quod rursus, nisi odissem, non à me detestarer & repellerem, cùm sit uterque nostrûm homo? Non enim, sicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc esse, etiamsi posset, hoc & de histrione dicendum est, qui naturæ nostræ socius est. Ergone amo in homine quod odi esse, cùm sim homo? Grande profundum est
Mat. 10. 30. ipse homo; cujus etiam capillos tu Domine numeratos habes, & non minuuntur in te: & tamen capilli ejus magis numerabiles sunt, quàm affectus ejus & motus cordis ejus.

23. At ille rhetor ex eo erat genere, quem

1. *Aurigæ* dicebantur qui in Circo currum flectere notant, *Venatores* vero qui ad bestias pugnabant.

sic

ſic amabam, ut vellem me eſſe talem: & errabam typho, & circumferebat omni vento, & nimis occultè gubernabar abs te *. Et unde ſcio, & unde certus confiteor tibi, quòd illum in amore laudantium magis amaveram, quàm in rebus ipſis de quibus laudabatur? Quia ſi non laudatum vituperarent eum iidem ipſi, & vituperando atque ſpernendo ea ipſa narrarent, non accenderer in eum, & non excitarer. Et certè res non aliæ forent, nec homo ipſe alius, ſed tantummodò alius affectus narrantium. Ecce ubi jacet anima infirma, nondum hærens ſoliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flaverint à pectoribus opinantium, ita fertur & vertitur, torquetur ac retorquetur, & obnubilatur ei lumen, & non cernitur veritas: & ecce eſt ante nos. Et magnum quiddam mihi erat, ſi ſermo meus & ſtudia mea illi viro innoteſcerent; quæ ſi probaret, flagrarem magis; ſi autem improbaret, ſauciaretur cor vanum, & inane ſoliditatis tuæ. Et tamen *Pulchrum* illud atque *Aptum*, unde ad eum ſcripſeram, libenter animo verſabam, ob os contemplationis meæ, & nullo collaudatore mirabar.

* *Id eſt*, Gubernabar tamen à te, qui me quo velles duce-bas, ſed occultè.

CAPUT XV.

Quid Pulchrum, *quid* Aptum, *& quid invicem diſcrepent. Hoc uno ſe in Manichæorum errores lapſum, quòd incorporea cogitare non valeret. Quid præciſè vitiorum pariat variarum animi facultatum ægritudo. Quid aures cordis veritati aperiat aut claudat.*

24. SED tantæ rei cardinem in arte tuâ nondum videbam, Omnipotens, qui facis mirabilia ſolus; & ibat animus meus per formas corporeas; & *Pulchrum*, quod per ſeipſum, *Aptum* autem, quod ad aliquid accommodatum deceret, definiebam & diſtingue-

Quam longe sint ab inveniendo vero, qui incorporea percipere non valent.

Cur plerique animum suum à se videri non posse arbitrentur.

bam, & exemplis corporeis astruebam. Et converti me ad animi naturam; & non me sinebat falsa opinio, quam de spiritalibus habebam, verum cernere. Et irruebat in oculos ipsa vis veri; & avertebam palpitantem mentem, ab incorporeâ re, ad lineamenta, & colores, & tumentes magnitudines. Et quia non poteram ea videre in animo, putabam me non posse videre animum meum. Et cùm in virtute pacem amarem, in vitiositate autem odissem discordiam; in illâ unitatem, in istâ quamdam divisionem notabam. Inque illâ unitate, mens rationalis & natura veritatis ac summi boni mihi esse videbatur: in istâ verò divisione, irrationalis vitæ nescio quam substantiam & naturam summi mali, quæ non solùm esset substantia, sed omnino vita esset, & tamen abs te non esset, Deus meus*, ex quo sunt omnia, miser opinabar. Et tamen illam *Monadem* appellabam, tamquam sine ullo sexu mentem; hanc verò *Dyadem*, iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, nesciens quid loquerer. Non enim noveram neque didiceram, nec ullam substantiam malum esse*, nec ipsam mentem nostram summum atque incommutabile bonum.

* Hæc erant Manichæorum deliria. *Vide inf. Lib. 5. cap. 10. num. 20. & L. 13. cap. 30.*

* Vide inf. Lib. 7. c. 12. & 16.

Ex quâ radice pullulant singula quæque vitiorum genera.

25 Sicut enim FACINORA sunt, si vitiosus est ille animi motus in quo est impetus, & se jactat insolenter ac turbidè; ET FLAGITIA, si est immoderata illa animæ affectio, quâ carnales hauriuntur voluptates; ita ERRORES & falsæ opiniones vitam contaminant, si rationalis mens ipsa vitiosa est, qualis in me tunc erat, nesciente alio lumine illam illustrandam esse, ut sit particeps veritatis, quia non est ipsa natura veritatis. Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas; & de plenitudine tuâ nos omnes accepimus. Es enim tu lumen verum, quod illuminat omnem ho-

Psal. 17. 29. *Joan. 1. 16.* *Ibid. 9.*

minem venientem in hunc mundum; quia in te non est transmutatio, nec momenti obumbratio. *Iac. 1. 17.*

26. Sed ego conabar ad te, & repellebar abs te, ut saperem mortem, quoniam superbis resistis. *1. Pet. 5. 10.* Quid autem superbius, quàm ut assererem, mirâ dementiâ, me id esse naturaliter quod tu es [1]? 1. Cùm enim ego essem mutabilis, & eò mihi manifestum esset, quòd ideò utique sapiens esse cupiebam, ut ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quàm me non hoc esse quod tu es. Itaque repellebar, & resistebas ventosæ cervici meæ; & imaginabar formas corporeas, & caro carnem accusabam [2]; 2. & spiritus ambulans nondùm revertebar ad te; *Psal. 77. 39.* & ambulando ambulabam in ea quæ non sunt, neque in te, neque in me, neque in corpore; neque mihi creabantur à veritate tuâ, sed à meâ vanitate fingebantur ex corpore [3]. 3. *In errorem impingat necesse est, qui ea quæ doctrina Catholica de natura humanæ ægritudine tradit ignorat.* Et dicebam parvulis fidelibus tuis, civibus meis, à quibus nesciens exulabam, dicebam illis garrulus, & ineptus, *Cur ergo errat anima quam fecit Deus?* Et mihi nolebam dici, *Cur ergo errat Deus?* Et contendebam magis incommutabilem tuam substantiam coactam errare [4], quàm meam mutabilem spontè deviasse & pœnâ * errare confitebar. 4. * Ob peccatum scil. inflictâ.

27. Et eram ætate annorum fortasse viginti-sex aut septem, cùm illa volumina scripsi, vol-

1. *Nempe* Manichæi asserebant animas nihil aliud esse quàm particulas aliquas divinæ substantiæ.

2. Quamlibet enim carnem à malo principio fabricatam, atque adeò malam, delirabant Manichæi. *Vide inf. Lib. 13. cap. 30.*

3. *Id est*, ex imaginibus à rebus corporeis haustis.

4. Siquidem docebant Manichæi animam hominis, quam divinæ substantiæ particulam esse arbitrabantur, non ob aliud errare & peccare, nisi quia natura mali, quam ipsi admixtam somniabant, eam in errorem & peccatum adigeret. *Vide infr. Lib. 5. cap. 10. num. 18. & Lib. 7. cap. 3. num. 4. & Lib. 9. cap. 4. num. 10.*

vens apud me corporalia figmenta, obstrepentia cordis mei auribus, quas intendebam, dulcis Veritas, in interiorem melodiam tuam, cogitans de *Pulchro* & *Apto*; & stare cupiens & audire te, & gaudio gaudere propter vocem sponsi, & non poteram; quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere superbiæ meæ in ima decidebam. Non enim dabas auditui meo gaudium & lætitiam, aut exultabant ossa mea, quæ humiliata non erant.

Joan. 3. 29.

Psal. 50. 10. *Vero gaudio exultare non nisi humilibus datur.*

CAPUT XVI.

Aristotelis Cathegorias, & quæcumquè Geometriam & Musicam spectant, nullo labore non magis quàm viginti annos natus per se intellexit. Quid obstiterit quominùs ex illâ ingenii solertiâ & perspicuitate qualem deceret fructum caperet. Longe beatiores vel tardissimos qui in sinum Ecclesiæ se recipere, & fidei documentis tenaciter inhærere noverint.

28. ET quid mihi proderat, quòd annos natus fermè viginti, cùm in manus meas venissent Aristotelica quædam, quas appellant *decem cathegorias*, quarum nomine, cùm eas Rhetor Carthaginensis magister meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alii qui docti habebantur, tamquam in nescio quid magnum & divinum suspensus inhiabam, legi eas solus, & intellexi? Quas cùm contulissem cum eis, qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis, non loquentibus tantùm, sed multa in pulvere depingentibus, intellexisse; nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quàm ego solus apud meipsum legens cognoveram. Et satis apertè mihi videbantur loquentes de substanti[illegible] sicuti est homo; & quæ in illis essent, [illegible] cuti est figura hominis, qualis sit; & statura, quot pedum sit; & cognatio, cujus frater sit;

aut ubi ſit conſtitutus ; aut quando natus , aut ſtet , aut ſedeat ,aut calceatus vel armatus ſit ; aut aliquid faciat , aut patiatur aliquid; & quæcumque in his novem generibus,quorum exempli gratiâ quædam poſui , vel in ipſo ſubſtantiæ genere innumerabilia reperiuntur.

29. Quid hoc mihi proderat , quando & oberat ; cùm etiam te , Deus meus , mirabiliter ſimplicem atque incommutabilem , illis decem prædicamentis putans quidquid eſſet omnino comprehenſum , ſic intelligere conarer , quaſi & tu ſubjectus eſſes magnitudini tuæ aut pulchritudini , ut illa eſſent in te quaſi in ſubjecto, ſicut in corpore ; cùm tua magnitudo & tua pulchritudo tu ipſe ſis ; corpus autem non eo ſit magnum & pulchrum , quo corpus eſt ; quia & ſi minùs magnum & minus pulchrum eſſet , nihilominùs corpus eſſet. Falſitas enim erat quam de te cogitabam , non veritas ; & figmenta miſeriæ meæ , non firmamenta beatitudinis tuæ [1]. Juſſeras enim , & ita fiebat in me, ut terra ſpinas & tribulos pareret mihi , & cum labore pervenirem ad panem meum. 1.

30. Et quid mihi proderat , quòd omnes libros artium quas Liberales vocant tunc , nequiſſimus malarum cupiditatum ſervus , per meipſum legi & intellexi quoſcumque legere potui ? Et gaudebam in eis , & neſciebam unde eſſet quidquid ibi verum & certum eſſet : dorſum enim habebam ad lumen ; & ad ea quæ illuminantur faciem * : unde ipſa facies mea , quâ illuminata cernebam , non illuminabatur. Quidquid de arte loquendi & diſſerendi , quidquid de dimenſionibus figurarum , & de muſicis , & de numeris , ſine magnâ difficultate , nullo hominum tradente intellexi ; ſcis tu , Do-

Veris quibuſque delectantur & immorantur homines, nec in eam quâ vera ſunt quæcumque vera veritatem aſſurgunt.

* Vide not. 6. ad cap. 34. Lib. 10.

1. *Id eſt*, Non vero ſolidum illud bonum quo in ſempiterna tuâ beatitudine frueris, nempe tu ipſe, cum Deus ipſe ſibi ſit bonum. *Infr. Lib. 13. cap. 4.*

mine Deus meus, quia & celeritas intelligendi, & dispiciendi acumen, donum tuum est: sed non inde sacrificabam tibi. Itaque mihi non ad usum, sed ad perniciem magis valebat: quia tam bonam partem substantiæ meæ sategi habere in potestate; & fortitudinem meam non ad te custodiebam, sed profectus sum abs te in longinquam regionem, ut eam dissiparem in *meretrices* ² cupiditates. Nam quid mihi proderat bona res, non utenti benè? Non enim sentiebam illas artes, etiam ab studiosis & ingeniosis, difficillimè intelligi, nisi cùm eis easdem conabar exponere: & erat ille excellentissimus in eis, qui me exponentem non tardiùs sequeretur.

Psal. 58. 10. Luc. 15. 13. 2.

31. Sed quid mihi hoc proderat, putanti quòd tu, Domine Deus Veritas, corpus esses lucidum & immensum, & ego frustum de illo corpore*? Nimia perversitas! Sed sic eram; nec erubesco, Deus meus, confiteri tibi in me misericordias tuas, & invocare te, qui non erubui tunc profiteri hominibus blasphemias meas, & latrare adversum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas agile, & nullo adminiculo humani magisterii tot nodosissimi libri enodati, cùm deformiter, & sacrilegâ turpitudine, in doctrinâ pietatis errarem? Aut quid tantùm oberat parvulis tuis longè tardiùs ingenium, cùm à te longè non recederent, ut in nido Ecclesiæ tuæ tuti plumescerent, & alas charitatis alimento sanæ fidei nutrirent?

* Vide superiori cap. num. 26.

Tardioribus quæ tuta statio sit.

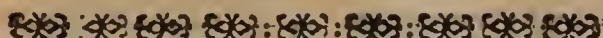
O Domine Deus noster, in velamento alarum tuarum speremus; & protege nos, & porta nos. Tu portabis & parvulos, & usque ad canos tu portabis: quoniam FIRMITAS nostra quando tu es, tunc est firmitas: cùm autem nostra est, infirmitas est. VIVIT apud

Psal. 62. 8. Isa. 46. 4.

2. Hoc enim nomine adumbrantur allegoricè cupiditates, in illâ notissimâ parabolâ ad quam alludit.

te semper bonum nostrum; & quia inde aversi sumus, perversi sumus. Revertamur jam, Domine, ut non evertamur: quia vivit apud te sine ullo defectu bonum nostrum quod tu ipse es: & non timemus ne non sit quò redeamus *, quia nos inde ruimus; nobis autem absentibus non ruit domus nostra, æternitas tua 3. * Iterum alludit ad prodigum. 3.

3. *Id est*, Quia tametsi inde ruimus, nobis tamen absentibus &c.

BREVIARIUM
LIBRI QUINTI.

Annum ætatis suæ exhibet vigesimum nonum, quo scilicet compertâ imperitiâ Fausti, à quo omnia quibus movebatur sibi expeditum iri speraverat, Manichæorum doctrinæ penitius explorandæ & addiscendæ propositum abjecit. Is ipse annus fuit, quo relictâ Carthagine Romam venit; unde, cum jam Rethoricam profiteri cœpisset, missus Mediolanum, ut eamdem artem doceret, cœpit audito Ambrosio resipiscere; ac tamdem abdicato Manichæismo Cathecumenatum repetere statuit.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER QUINTUS.

CAPUT I.

Quid Augustinum ad arcana cordis aperienda, & Dei in se misericordias commemorandas impellat. Creata quæquè etiam sensu carentia laudes Dei celebrare. Quomodo creatis utendum, si ad eam quæ in Deo capitur requiem pervenire voluerimus.

1\. CCIPE sacrificium confessionum mearum, de manu linguæ
Psal. 138. 5. meæ, quam formasti & excitasti, ut confiteatur nomini tuo; &
Psal. 34. 10. sana omnia ossa mea, & dicant, Domine, quis similis tibi? Neque enim docet te quid in se agatur, qui tibi confitetur; quia OCULUM tuum non excludit cor clausum, nec manum tuam repellit duritia hominum; sed solvis eam cùm voles, aut miserans aut vindicans; & non est qui se abscondat à calore tuo.
Psal. 18. 7.
Sed te laudet anima mea, ut amet te; & confiteatur tibi miserationes tuas, ut laudet te. Non cessat nec tacet laudes tuas universa creatura tua, nec spiritus omnis hominis, per os conversum ad te; nec animalia, nec corporalia, per os considerantium ea; ut exurgat in te à lassitudi-

ne anima nostra, innitens [1] eis quæ fecisti, & 1.
transiens ad te, qui fecisti hæc mirabiliter: &
ibi refectio & vera fortitudo.

1. Metaphorâ deductâ ab iis qui ad excelsum aliquid assurgunt, quod non possunt nisi solo innitantur. Nam in quemcumque locum quisque ceciderit, ibi debet incumbere ut resurgat. *Aug. de Vera relig. cap. 24.*

CAPUT II.

Quid fiat iis qui à Deo avertuntur; quid è contrario iis qui ad Deum convertuntur. Quid obstet ne inveniatur Deus.

2. EANT & fugiant à re inquieti & iniqui: 1.
& tu vides eos, & distinguis umbras; & 2.
ecce pulchra sunt cum eis omnia, & ipsi turpes
sunt 1. Et quid nocuerunt tibi 2, aut in quo
impetium tuum dehonestaverunt, à cælis usque
in novissima, justum & integrum? Quò enim
fugerunt cùm fugerent à facie tuâ, aut ubi tu
non invenis eos? Sed fugerunt *, ut non viderent te videntem se; atque excæcati in te offenderent, quia non deseris * aliquid eorum quæ
fecisti; in te offenderent injusti, & justè vexarentur; subtrahentes se lenitati tuæ, & offendentes in rectitudinem tuam 3, & cadentes in 3.

* *Id est*, A te fugiendo nihil aliud egerunt quam ut *&c.*

Psal. 138. 7.
Sap. 11. 25.

* *Id est*, Nihil eorum sibi vagari, & sui juris esse permittis.

1. Quoniam sicut pictura cum colore nigro, suo loco posito, ita universitas rerum, si quis posset intueri, etiam cum peccatoribus pulchra est; quamvis per seipsos consideratos sua deformitas turpet. *Aug. de Civit. Dei. Lib.* 11. *cap.* 23.

2. Inimici enim sunt voluntate resistendi, non lædendi potestate. *Aug. de Civit. Dei. Lib.* 12. *cap.* 3. Nec efficiunt malitiâ suâ ut sub Dei administratoris imperio, virtute, sapientiâ, & decus & ordo universitatis aliquâ ex parte turpetur; cum suis quibuscumque voluntatibus etiam malis tribuantur certi & congrui limites potestatum, & pondera meritorum, ut etiam cum ipsis convenienter justeque ordinatis universitas pulchra sit. *Aug. de Gen. ad Lit. Lib.* 11. *cap.* 21. Vide not. 2. ad cap. 16. Lib. 7.

3. Impiis scilicet nihil magis molestum & asperum quam ipsi sibi. *Vide not. ad cap. 6. Lib.* 2.

asperitatem suam; Videlicet nesciunt quòd ubique sis, quem nullus circumscribit locus, & solus es præsens, etiam iis qui longè fiunt à te.

Convertantur ergo & quærant te; quia non sicut ipsi deseruerunt Creatorem suum, ita & tu deseruisti creaturam tuam. Ipsi convertantur & quærant te; & ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi, & proiicientium se in te, & plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles: & tu facilis tergens lacrymas eorum, & magis plorant, & gaudent in fletibus: quoniam tu, Domine, non aliquis homo caro & sanguis, sed tu, Domine qui fecisti, reficis & consolaris eos. Et ubi ego eram quando te quærebam? Et tu eras ante me; ego autem & à me discesseram, nec me inveniebam; quantò minùs te?

Frustra Teum quærit qui extra se vagatur. Vide inf. Lib. 6. cap. 10.

CAPUT III.

Carthaginem venit diu expectatus ab Augustino Faustus. Qualis erat. Quantùm Manichæorum fabulis præstant, quæ Philosophi circa res naturales invenere. Quid causæ fuerit cur magna illa ingenia ad veram Dei cognitionem pervenire non potuerint. Quali sacrificio eam promereri & Deo placere valeamus. Christus, una ad immortalitatem via, Philosophis prorsus ignotus. Qui fieri potuit ut in rebus naturalibus adeò perspicaces viri in iis quæ ad Deum spectant tàm miserè cæcutierint.

3. PROLOQUAR in conspectu Dei mei annum illum undetricesimum ætatis meæ. Jam venerat Carthaginem quidam Ma-
1. nichæorum episcopus, Faustus nomine [1], ma-

1. Gente afer, civitate Milevitanus, ut ab ipso docemur Aug. in præloquio divini plane operis quod contra hunc ipsum Faustum exaravit.

gnus laqueus diaboli; & multi implicabantur in eo per illecebram suaviloquentiæ, quam ego, tametsi laudabam, discernebam tamen à veritate rerum quarum discendarum avidus eram: nec quali vasculo sermonis, sed quid mihi scientiæ comedendum apponeret, nominatus apud eos ille Faustus, intuebar. Fama enim de illo prælocuta mihi erat, quòd esset honestarum omnium doctrinarum peritissimus, & apprimè disciplinis liberalibus eruditus. Et quoniam multa philosophorum legeram, memoriæque mandata retinebam, ex eis quædam comparabam illis Manichæorum longis fabulis; & mihi probabiliora ista videbantur, quæ dixerunt illi, qui tantùm potuerunt valere ut possent æstimare sæculum *, quamquam ejus Dominum minimè invenerint. Quoniam MAGNUS es, Domine, & humilia respicis, excelsa autem à longè cognoscis. Nec propinquas nisi obtritis corde, nec inveniris à superbis; nec si illi curiosâ peritiâ numerent stellas & arenam, & dimetiantur sidereas plagas, & vestigent vias astrorum.

Sap. 13. 9. Psal. 137. 6.

* *Id est*, Naturæ leges indagare & invenire.

A quibus se Deus inveniri sinat.

4. Mente enim suâ quærunt ista, & ingenio quod tu dedisti eis: & multa invenerunt, & prænunciaverunt ante multos annos defectus luminarium Solis & Lunæ, quo die, quâ horâ, quantâ ex parte futuri essent; & non eos fefellit numerus, & ita factum est ut prænunciaverunt: & scripserunt regulas indagatas, & leguntur hodie, atque ex eis prænunciatur, quo anno, & quo mense anni; & quo die mensis, & quâ horâ diei, & quotâ parte luminis sui defectura sit Luna vel Sol: & ita fiet ut prænunciatur. Et mirantur hæc homines, & stupent qui nesciunt ea, & exultant atque extolluntur qui sciunt; & per impiam superbiam recedentes & deficientes à lumine tuo, tanto antè Solis defectum futurum prævident, & in præsentiâ

A Deo avertuntur qui sibi placent. Vide inf. Lib. 10. cap. 39.

suum non vident. Non enim religiosè quærunt unde habeant ingenium quo ista quærunt. Et invenientes quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se, ut serves quod fecisti, & quales se ipsi fecerant occidunt se tibi, & trucidant *exaltationes* suas, sicut volatilia; & *curiositates* suas, sicut pisces maris, quibus perambulant secretas semitas abyssi; & *luxurias* suas, sicut pecora campi *; ut tu, Deus, ignis edax, consumas mortuas curas [2] eorum, recreans eos immortaliter.

Quale præcipue sacrificii genus à nobis Deus postulet.

* Vide sup. Lib. 3. c. 8.

2. Deut. 4. 24.

5. Sed non noverunt viam, Verbum tuum, per quod fecisti ea quæ numerant, & ipsos qui numerant, & sensum quo cernunt quæ numerant, & mentem de quâ numerant; & sapientiæ tuæ non est numerus. Ipse autem Unigenitus factus est nobis sapientia, & justitia, & sanctificatio; & numeratus est inter nos, & solvit tributum Cæsari 3. Non noverunt hanc viam quâ descendant ad illum à se, & per eum ascendant ad eum 4. Non noverunt hanc viam; & putant se excelsos esse cum sideribus & lucidos; & ecce ruerunt in terram, & obscuratum est insipiens cor eorum. Et multa vera de creaturâ dicunt, & Veritatem, creaturæ artificem, non piè quærunt, & ideò non inveniunt: aut si inveniunt, cognoscentes Deum, non sicut Deum honorant, aut gratias agunt; sed evanescunt in cogitationibus suis, & dicunt se esse sapientes, sibi tribuendo quæ tua sunt: ac per hoc student, perversissimâ cæcitate, etiam tibi tribuere quæ sua sunt, mendacia scilicet in te conferentes qui Veritas es; & immutantes gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & qua-

Joan. 1. 10. Psal. 146. 5. 1. Cor. 1. 24. Mat. 22. 21. 3. 4. Rom. 1. 21. Ibid.

2. *Id est*, Miseras illas anxietates animæ cupiditatibus suis servientis, atque adeo mortuæ.

3. *Id est*, Usque adeo factus est tamquam unus ex nobis, ut etiam tributum Cæsari præstarit.

4. Ipse patria quò imus, ipse via quâ imus: per ipsum ad ipsum eamus, & non erramus. *Aug. serm.* 92.

drupedum,

drupedum, & serpentum; & convertunt veritatem tuam in mendacium, & colunt & serviunt creaturæ potiùs quàm Creatori.

6. Multa tamen ab eis ex ipsâ creaturâ vera dicta retinebam; & occurrebat mihi ratio, per numeros & ordinem temporum, & visibiles attestationes siderum; & conferebam cum dictis Manichæi, qui de his rebus multa scripsit, copiosissimè delirans, & non mihi occurrebat ratio nec solstitiorum & æquinoctiorum, nec defectuum luminarium, nec quidquid tale in libris sæcularis sapientiæ didiceram. Ibi autem credere jubebar, & ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat *, & longè diversum erat.

* *Id est*, Non consonabat.

CAPUT IV.

Homines non rerum naturalium, sed unius Dei cognitione beatos esse posse.

7. NUMQUID, Domine Deus veritatis, quisquis novit ista jam placet tibi? Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit: beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat. Qui verò & te & illa novit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deum glorificet, & gratias agat, & non evanescat in cogitationibus suis. Sicut enim melior est qui novit possidere arborem, & de usu ejus tibi gratias agit, quamvis nesciat vel quot cubitis alta sit, vel quantâ latitudine diffusa, quàm ille qui eam metitur, & omnes ramos ejus numerat, & neque possidet eam, neque creatorem ejus novit aut diligit; sic fidelis homo, cujus totus mundus divitiarum est, & quasi nihil habens omnia possidet, inhærendo tibi, cui serviunt omnia, quamvis nec saltem Septemtrionum gyros noverit, dubitare stultum est quin uti-

Rom. 1. 21.

2. Cor. 6. 10.

1\. que melior sit quàm mensor cæli [1], & numerator siderum, & pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mensurâ & numero & pondere disposuisti. *Sap. 18. 21.*

1\. Quippe laudabilior est animus cui nota est vel infirmitas sua, quam qui, eâ non respectâ, vias siderum scrutatur etiam cogniturus, aut qui jam cognitas tenet, ignorans ipse quâ viâ ingrediatur ad salutem & firmitatem suam. *Aug. de Trin. Lib. 4. cap. 1.*

CAPUT V.

Impudentia Manichæi. Nativus veræ pietatis character. Prorsus pietatis expers non solum qui quod ignorat callere videri vult, sed qui quantùm sciat ostentare amat. Divinâ providentiâ factum ut Manichæus de iis quæ minimè nosset scribere ausus fuerit. Rerum naturalium scientiam ad salutem nihil omninò conferre.

8\. SED tamen quis quærebat Manichæum nescio quem etiam ista scribere, sine quorum peritiâ pietas disci poterat? Dixisti enim homini, *Ecce pietas est sapientia*, quam ille ignorare posset etiamsi ista perfectè nosset: ista verò, quia non noverat, impudentissimè audens docere, prorsus illam nosse non posset. VANITAS est enim mundana ista etiam nota profiteri; pietas autem tibi confiteri. Unde * ille devius ad hoc ista multum locutus est, ut convictus ab eis qui ista verè didicissent [1], quis esset ejus sensus in ceteris quæ abditiora sunt manifestè cognosceretur. Non enim parvi existimari se voluit; sed Spiritum-sanctum, consolatorem & ditatorem fidelium tuorum, auctoritate plenariâ personaliter in se esse persuadere conatus est [2]. Itaque cùm de cælo ac stellis,

Iob. 28. 28.

* *Seu* De quibus *scil.* rebus naturalibus.

1\.

2\.

1\. *Id est*, Ut cum falsitatis & ineptiæ convictus esset ab eis qui leges illas naturæ probe nossent, &c.

2\. Eo quippe processit sacrilega Manichæi audacia. *Vide Aug. de Hæresib. ad Quodvultdeum.*

& de Solis ac Lunæ motibus falsa dixisse deprehenderetur, quamvis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus ejus sacrilegos fuisse satis emineret, cùm ea non solùm ignorata, sed etiam falsata, tam * vesanâ superbiæ vanitate diceret, ut ea tamquam divinæ personæ tribuere sibi niteretur. * B. expenam.

9. Cùm enim audio Christianum aliquem fratrem, illum aut illum, ista nescientem, & aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem; nec illi obesse video; cùm de te, Domine, Creator omnium, non credat indigna, si fortè situs & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obest autem, si hoc ad ipsam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinaciùs affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitas in fidei cunabulis à charitate matre sustinetur, donec assurgat novus homo in virum perfectum, & circumferri non possit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor, qui auctor, qui dux & princeps eorum quibus illa suaderet ita fieri ausus est, ut qui eum sequerentur, non quemlibet hominem, sed Spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur; quis tantam dementiam, sicubi falsa dixisse convinceretur, non detestandam longeque abjiciendam esse judicaret? Sed tamen liquidò nondum compereram, utrùm etiam secundùm ejus verba vicissitudines longiorum & breviorum dierum atque noctium, & ipsius noctis & diei, & deliquia luminum, & si quid ejusmodi in aliis libris legeram, posset exponi: ut si fortè posset, incertum quidem mihi fieret utrùm ita se res haberet, an non ita; sed ad fidem meam illius auctoritatem propter creditam sanctitatem præponerem. Ephes. 4. 13.

CAPUT VI.

Fausti indoles & ingenium. Quam idoneus fucum facere malis rerum æstimatoribus. Res ipsas, non quomodo dicantur attendi debere. Fausti inscitia Augustino deprehensa, ubi primùm cum eo colloqui licuit.

10. ET per annos fermè ipsos novem, quibus eos animo vagabundus audivi, nimis extento desiderio venturum expectabam istum Faustum. Ceteri enim eorum, in quos fortè incurrissem, qui talium rerum quæstionibus à me objectis deficiebant, illum mihi promittebant; cujus adventu collatoque colloquio, facillimè mihi hæc, & si qua fortè majora quærerem, enodatissimè expedirentur. Ergo ubi venit, expertus sum hominem gratum & jocundum verbis; & ea ipsa quæ illi solent dicere multò suaviùs garrientem. Sed quid ad meam sitim, pretiosiorum poculorum decentissimus ministrator? Jam rebus talibus satiatæ erant aures meæ: nec ideò mihi meliora videbantur, quia meliùs dicebantur: nec ideò vera, quia diserta; nec ideò sapiens anima, quia vultus congruus, & decorum eloquium. Illi autem, qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant; & ideò illis videbatur prudens & sapiens, quia delectabat eos loquens.

Faustus, qualis vir.

Pauci admodum qui res ipsas, per se, & nullâ dictionis habitâ ratione, æstimare norint.

Sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam, & ei nolle acquiescere; si compto atque uberi sermone promeretur. Me autem jam docueras, Deus meus, miris & occultis modis, & propterea credo quòd tu me docueris quoniam verum est, nec quisquam præter te alius est doctor veri, ubicumque & undecumque claruerit *, jam ergo ABS TE DIDICERAM, nec eò debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dici-

* Vide not. ultimam ad cap. 9. L. 7.

tur; nec eò falsum, quia incompositè sonant signa labiorum. Rursus, nec ideò verum, quia impolitè enunciatur, nec ideò falsum, quia splendidus sermo est; sed perinde esse sapientiam & stultitiam sicut sunt cibi utiles & inutiles: verbis autem ornatis & inornatis, sicut vasis urbanis & rusticanis, utrosque cibos posse ministrari.

11. Igitur aviditas mea, quâ illum tanto tempore expectaveram hominem, delectabatur quidem motu affectuque disputantis, & verbis congruentibus, atque ad vestiendas sententias facilè occurrentibus. Delectabar autem, & cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam; sed molestè habebam quòd in cœtu audientium non sinerer illi ingerere & partiri cum eo curas quæstionum mearum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo sermonem. Quod ubi potui, & aures ejus cum familiaribus meis, eoque tempore occupare cœpi quo non dedeceret alternis disserere, & protuli quædam quæ me movebant; expertus sum priùs hominem expertem liberalium disciplinarum, nisi Grammaticæ, atque ejus ipsius usitato modo *. Et * quia legerat aliquas Tullianas Orationes, & paucissimos Senecæ libros, & nonnulla Poëtarum, & suæ sectæ si qua volumina Latinè atque compositè conscripta erant, & quia aderat quotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium; quod fiebat acceptius, magisque seductorium, moderamine ingenii, & quodam lepore naturali. Itáne est ut recolo, Domine Deus meus, arbiter conscientiæ meæ? Coram te cor meum, & recordatio mea, qui me tunc agebas, abdito secreto providentiæ tuæ, & inhonestos errores meos jam convertebas ante faciem meam, ut viderem & odissem.

* *Id est*, Tenuiter, ut plebeii quique grammatici.

* *Sup. tamen.*

CAPUT VI.

Imperitiam suam ipse Faustus agnoscit. Manichæorum contemptus Augustino subit, cùm ea quibus movebatur sibi à Fausto expediri non posse videt.

12. NAM posteaquam ille mihi imperitus earum artium quibus eum excellere putaveram satis apparuit, desperare cœpi posse eum mihi illa quæ me movebant aperire atque dissolvere; quorum quidem ignarus posset veritatem tenere pietatis, sed si Manichæus non esset. Libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis, de Cœlo & Sideribus, & Sole & Lunâ *: quæ mihi eum, quod utique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quas alibi ego legeram, utrùm potiùs ita essent ut Manichæi libris continebantur, an certè vel par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare posse jam non arbitrabar. Quæ tamen ubi considerãda & discutienda protuli, modestè sanè ille, nec ausus est subire ipsam sarcinam. Noverat enim se ista non nosse, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus, quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere, & dicentes nihil. Iste verò cor habebat, etsi non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad seipsum. Non usquequaque imperitus erat imperitiæ suæ; & noluit se temerè disputando in ea coarctari, unde nec exitus ei ullus, nec facilis esset reditus. Etiam hinc mihi ampliùs placuit. PULCHRIOR est enim temperantia confitentis animi, quàm illa quæ nosse cupiebam; & eum in omnibus difficilioribus & subtilioribus quæstionibus talem inveniebam.

* Vide sup. Lib. 3. cap. 6. num. 10.

13. Refracto itaque studio quod intenderam in Manichæi litteras, magisque desperans de ceteris eorum doctoribus, quando in multis

quæ me movebant, ita ille nominatus apparuit; cœpi cum eo pro studio ejus agere vitam quo ipse flagrabat in eas litteras quas tunc jam rhetor Carthagini adolescentes docebam; & legere cum eo, sive quæ ille audita desideraret, sive quæ ipse tali ingenio apta existimarem. Ceterùm conatus omnis meus, quo proficere in illâ sectâ statueram, illo homine cognito prorsus intercidit; non ut ab eis omnino separarer, sed quasi melius quidquam non inveniens, eo quo jam quoquo modo irrueram contentus interim esse decreveram, nisi aliquid fortè, quod magis eligendum esset, eluceret.

Ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis extitit, meum, quo captus eram, relaxare jam cœperat, nec volens, nec sciens. Manus enim tuæ, Deus meus, in abdito providentiæ tuæ non deserebant animam meam, & de sanguine cordis matris meæ, per lacrymas ejus diebus ac noctibus pro me sacrificabatur tibi; & egisti mecum miris modis. Tu illud egisti, Deus meus. *Nam à Domino gressus hominis diriguntur, & viam ejus volet.* Aut QUÆ procuratio salutis, præter manum tuam reficientem quæ fecisti? Psal. 36. 23.

CAPUT VIII.

Quid causæ fuerit cur relictâ Carthagine Romam proficisceretur. Ea ipsa ad quæ sola cupiditas impellit in portum salutis, si Deus propitius fuerit, ferre. Instat Monica ne filius Romam ire vellet, ipsumque ad mare sequitur: quomodo ab eo delusa. Unde tantus ei dolor de sublato ab oculis suis filio.

14. EGISTI ergo mecum ut mihi persuaderetur Romam pergere; & potiùs ibi docere quod docebam Carthagine. Et hoc un-

de mihi persuasum sit, non præteribo confiteri tibi: quoniam & in his altissimi tui recessus, & præsentissima in nos misericordia tua cogitanda & prædicanda est.

Non ideò Romam pergere volui, quòd majores quæstus, majorque mihi dignitas ab amicis qui hoc suadebant promittebatur, quamquam & ista ducebant animum tunc meum, sed illa erat causa maxima, & pænè sola, quòd audiebam quietiùs ibi studere adolescentes; & ordinatiore disciplinæ coercitione sedari, ne in ejus scholam quo magistro non utuntur passim & protervè irruant; nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. Contrà, apud Carthaginem fœda est & intemperans licentia scholasticorum. Irrumpunt impudenter, & propè furiosâ fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. Multa injuriosa faciunt, mirâ hebetudine, & punienda legibus, nisi consuetudo patrona sit; hoc miseriores eos ostendens, quò jam quasi liceat faciunt quod per tuam æternam legem numquam licebit; & impunè se facere arbitrantur; cùm ipsâ faciendi cæcitate puniantur, & incomparabiliter patiantur pejora quàm faciunt. Ergo quos mores, cùm studerem, meos esse nolui, eos cùm docerem cogebar perpeti alienos: & ideò placebat ire ubi talia non fieri omnes qui noverant indicabant. Verùm autem tu, spes mea, & portio mea in terrâ viventium, ad mutandum terrarum locum pro salute animæ meæ, & Carthagini stimulos quibus inde avellerer admovebas, & Romæ illecebras quibus attraherer proponebas mihi, per homines qui diligebant * vitam mortuam, hinc insana facientes, inde vana pollicentes [1]; & ad corri-

Miser quisquis sibi licere vult aut putat quod lex æterna vetat.

Quæ sit peccantium pœna gravissima.

Psal. 141. 6.

Quidquid agunt homines Deus ad usus suos, ab eo quem sibi proponunt fine longè diversos, convorquet.

* E. Diligunt.

1.

1. *Id est*, Quorum alii, nempe protervi illi adolescentes, insana faciebant; alii vero, qui mihi Romam pundi authores erant, non nisi vana promittebant.

gendos gressus meos utebaris occultè & illorum & mea perversitate. Nam & qui perturbabant otium meum fœdâ rabie cæci erant; & qui invitabant ad aliud, terram sapiebant; ego autem *, qui detestabar hîc veram miseriam, illic falsam felicitatem appetebam.

*. *Id est*, Ego quoque terram sapiebam, qui veram quidem miseriam hîc detestabar, sed qui illîc *&c.*

15. Sed quare hinc abirem & illuc irem, tu sciebas Deus; nec indicabas mihi, nec matri, quæ me profectum atrociter planxit, & usque ad mare secuta est. Sed fefelli eam, violenter me tenentem, ut aut revocaret, aut mecum pergeret; & finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto navigaret. Et mentitus sum matri, & illi matri, & evasi. Quia * & hoc tu dimisisti mihi misericorditer, servans me ab aquis maris, plenum execrandis sordibus, usque ad aquam gratiæ tuæ, quâ me abluto siccarentur flumina maternorum oculorum, quibus pro me quotidie tibi rigabat terram sub vultu suo. Et tamen, recusanti sine me redire, vix persuasi, ut in loco qui proximus nostræ navi erat memoriâ * beati Cypriani maneret eâ nocte. Sed eâ nocte clanculo ego profectus sum; illa autem remansit orando & flendo. Et quid à te petebat, Deus meus, tantis lacrymis, nisi ut navigare me non sineres? Sed tu altè consulens, & exaudiens cardinem desiderii ejus *, non curasti quod tunc petebat, ut in me faceres quod semper petebat.

* *Sc.* verùm.

* *Id est*, Sacellum.

Plerumque nos Deus non exaudiendo exaudit.

* *Id est*, Id quod votorum ejus omnium caput erat.

Flavit ventus, & implevit vela nostra, & littus subtraxit aspectibus nostris: in quo manè illa insaniebat dolore, & querelis ac gemitu implebat aures tuas, contemnentis ista; cùm & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates, & illius carnale desiderium justo dolorum flagello vapularet. Amabat enim secum præsentiam meam, more matrum, sed multis multò ampliùs; & nesciebat quid tu illi gaudiorum facturus esses de absentiâ meâ. Nes-

ciebat, ideò flebat & ejulabat; atque illis cruciatibus arguebatur in eâ reliquiarium Evæ *, cum gemitu quærens quod cum gemitu pepererat. Et tamen post accusationem fallaciarum & crudelitatis meæ, conversa rursus ad deprecandum te pro me, abiit ad solita, & ego Romam.

* *Id est*, Apparebat non penitus extirpatum in eâ quod Eva nobis insevit.

CAPUT IX.

Romæ acri morbo correptus, & in extremum vitæ discrimen adductus, de petendo baptismo non cogitat. Solis matris precibus se à tanto periculo ereptum.

16. ET ecce excipior ibi flagello ægritudinis corporalis; & ibam ad inferos, portans omnia mala quæ commiseram, & in te, & in me, & in alios, multa & gravia, super originalis peccati vinculum, quo omnes in Adam morimur. Non enim quidquam mihi donaveras in Christo; nec solverat ille in cruce suâ inimicitias quas tecum contraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas solveret in cruce phantasmatis 1, quod de illo credideram? Quàm ergo falsa mihi videbatur mors carnis ejus, tam vera erat animæ meæ: & quàm vera erat mors carnis ejus, tam falsa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingravescentibus febribus, jam ibam & peribam. Quò enim irem, si tunc hinc abirem, nisi in ignem atque tormenta digna factis meis, in veritate ordinis tui *?

1. Cor. 15. 22.
Ephes. 2. 14.

* *Id est*, Ex lege ordinis à veritate tuâ præscripti.

Et illa hoc nesciebat, & tamen pro me orabat absens. Tu autem, ubique præsens, ubi erat exaudiebas eam; & ubi eram miserebaris mei, ut recuperarem salutem corporis mei, adhuc insanus corde sacrilego. Neque enim de-

1, *Nempe* Manichæi non verum sed phantasticum fuisse Christi corpus asserebant, *vide inf. cap. 10. sub finem*, & *lib. 9. cap. 3. num. 6.*

ſiderabam in illo tanto periculo Baptiſmum tuum; & melior eram puer, quando illum de maternâ pietate flagitavi, ſicut jam recordatus atque confeſſus ſum *. Sed in dedecus meum creveram; & conſilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non ſiviſti talem bis mori. Quo vulnere ſi feriretur cor matris, numquam ſanaretur. Non enim ſatis eloquor, quid erga me habebat animi; & quanto majore ſolicitudine me parturiebat ſpiritu, quàm carne pepererat.

* Sup. L. 1. cap. 12.

17. Non itaque video quomodo ſanaretur, ſi mea talis illa mors tranſverberaſſet viſcera dilectionis ejus. Et ubi eſſent tantæ preces, & tam crebræ ſine intermiſſione; nuſquam niſi ad te *? An verò tu, Deus miſericordiarum, ſperneres cor contritum & humiliatum viduæ caſtæ ac ſobriæ, frequentantis eleëmoſynas; obſequentis atque ſervientis ſanctis tuis; nullum diem prætermittentis oblationem ad altare tuum; bis in die, manè & veſpere, ad Eccleſiam tuam ſine ullâ intermiſſione venientis; non ad vanas fabulas, & aniles loquacitates, ſed ut te audiret in tuis ſermonibus, & tu illam in ſuis orationibus? Hujuſne tu lacrymas, quibus non à te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonum, ſed ſalutem animæ filii ſui, tu, cujus munere talis erat, contemneres & repelleres ab auxilio tuo? Nequaquam Domine: Imò verò aderas, & exaudiebas, & faciebas, ordine quo prædeſtinaveras eſſe faciendum. Abſit ut tu falleres eam in illis viſionibus & reſponſis tuis, quæ jam commemoravi, & quæ non commemoravi, quæ illa fideli pectore tenebat; & ſemper orans tamquam chirographa tua ingerebat tibi. DIGNARIS enim, quoniam in ſæculum miſericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promiſſionibus tuis debitor fieri.

* *Id eſt*, Quibus te unum, & ſibi, & mihi, optabat & petebat. Pſal. 50. 19.

Quales eſſe viduas Chriſtianas decet.

Pſal. 117. 1.

CAPUT X.

Romæ Manichæorum consortio adhuc utitur, ab insanâ eorum de naturâ mali opinione nondum liber. Cæterùm de inveniendâ apud eos veritate desperans, Academicis, omnia dubia, ut vulgò creditur, æstimantibus suffragatur. Ipsius ad verum indagandum studium, Manichæorum familiaritate infractum. Quantis circa malum, circa naturam Dei, & Sacrosanctam Christi Incarnationem laboraret erroribus.

18. RECREASTI ergo me ab illâ ægritudine; & salvum fecisti filium ancillæ tuæ, tunc interim corpore, ut esset cui salutem meliorem atque certiorem dares. Et jungebar etiam tunc Romæ falsis illis atque fallentibus sanctis: non enim tantùm auditoribus eorum, quorum è numero erat etiam is in cujus domo ægrotaveram & convalueram, sed eis etiam quos *Electos* vocant. Adhuc enim mihi videbatur non esse nos qui peccamus, sed nescio quam aliam in nobis peccare naturam *; & delectabat superbiam meam extra culpam esse. Et cùm aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, ut sanares animam meam quoniam peccabat tibi; sed excusare eam amabam, & accusare nescio quid aliud, quod mecum esset, & ego non essem. Verùm autem totum ego eram, & adversum me impietas mea me diviserat: & ID ERAT peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar; & execrabilis iniquitas, te, Deus omnipotens, te in me [1] ad perniciem meam, quàm me à te ad salutem

* Vide sup. lib. 4. cap. 15. n. 26.

Primus ad sanitatem gressus se ægrotum agnoscere.

1. Quippe docebant Manichæi animas hominum esse particulas divinæ substantiæ; jam olim à nescio quâ naturâ malâ devictas, & ab ipsâ in errorem & miseriam detrusas. *Vide sup. l. 4. cap. 15. num. 26.*

lutem

lutem malle superari. Nondum ergo posueras custodiam ori meo, & ostium continentiæ circum labia mea, ut non declinaret cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem; & ideò adhuc combinabar * cum *Electis* eorum.

Psal. 38. 2. Psal. 140. 4.

* B. Combinabam.

19. Sed tamen jam desperans in eâ falsâ doctrinâ me posse proficere; eaque ipsa *, quibus, si nihil melius reperirem, contentus esse decreveram, jam remissiùs negligentiusque retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudentiores ceteris fuisse illos Philosophos quos Academicos appellant, quòd de omnibus dubitandum esse censuerant; nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreverant [2]. Ita enim & mihi liquidò sensisse videbantur, ut vulgò habentur *, etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec dissimulavi eumdem hospitem meum reprimere à nimiâ fiduciâ, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus Manichæi libri pleni sunt. Amicitiâ tamen eorum familiariùs utebar, quàm ceterorum hominum qui in illâ hæresi non fuissent. Nec eam defendebam pristinâ animositate; sed tamen familiaritas eorum (plures enim eos Roma occultat) pigriùs me faciebat aliud quærere, præsertim desperantem in Ecclesiâ tuâ, Domine cæli & terræ, Creator omnium visibilium & invisibilium, posse inveniri verum, unde me illi averterant. Multumque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, & membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari.

* Sup. quæ ex illâ doctrinâ hauseram, & quibus &c.

* Vide Ep. Aug. ad Hermogenianum.

2. Omnino civitas Dei talem dubitationem tamquam dementiam detestatur, habens de rebus quas mente atque ratione comprehendit, etiamsi parvam, propter corpus corruptibile quod aggravat animam (quoniam, sicut dicit Apost. *ex parte scimus*) tamen certissimam scientiam *Aug. de civit. Dei. l. 19. cap. 18.*

Et quoniam, cùm de Deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noveram (neque enim videbatur mihi esse quidquam, quod tale non esset) ea maxima, & propè sola causa erat inevitabilis erroris mei.

20. Hinc enim & mali substantiam quamdam credebam esse talem, & habere suam molem, tetram & deformem; sive crassam, quam terram dicebant; sive tenuem atque subtilem, sicut est aëris corpus, quam malignam mentem per illam terram repentem imaginantur. Et quia Deum bonum nullam malam naturam creasse, qualiscumque pietas me credere cogebat, constituebam ex adverso sibi duas moles; utramque infinitam*, sed malam angustiùs, bonam grandiùs: & ex hoc initio pestilentioso me cetera sacrilegia sequebantur. Cùm enim conaretur animus meus recurrere in Catholicam fidem, repercutiebar; quia non erat Catholica fides, quam esse arbitrabar [3]. Et magis
5. pius mihi videbar, si te, Deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuæ*, vel ex ceteris partibus infinitum crederem (quamvis ex unâ quâ tibi moles mali opponebatur cogerer finitum fateri) quàm si ex omnibus partibus in corporis humani formâ te opinarer finiri. Et meliùs mihi videbar credere nullum malum te creasse (quod mihi nescienti* non solùm aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noveram, nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur) quàm credere abs te esse

* Vide inf. l. 13. c. 30.

* *Id est*, cujus miserationibus debeo vel hoc ipsum quod illas in me prædico.

* *Id est*, quod malum mihi, naturam ipsius prorsus ignoranti, non solum &c.

3. Siquidem existimabant Manichæi, Catholicam Ecclesiam Deum sibi fingere quasi molem aliquam, iisdem quibus homines membris constantem; & in istam opinionem ierant ex iis veteris Testamenti locis quibus homo ad imaginem Dei factus dicitur, & Adam sonitum pedum ipsius in paradiso ambulantis audisse, & aliis hujusmodi, quæ ut littera sonat, à catholicis accipi arbitrabantur. *Vide l. 6. cap. 3.*

qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque Salvatorem nostrum, Unigenitum tuum, tamquam de massâ lucidissimæ molis tuæ * porrectum ad nostram salutem ita putabam, ut aliud, de illo non crederem, nisi quod possem vanitate imaginari. Talem itaque naturam ejus nasci non posse de Mariâ virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem, & non inquinari non videbam * quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc spiritales tui blandè & amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint; sed tamen talis eram.

* Id est, de te, quem nihil aliud esse quam massam aliquam lucidissimam opinabar.

* Cùm Manichæis caro malum aliquid, & à malo principio esset. vide inf. l. 13. cap. 30.

CAPUT XI.

Quibusdam scripturæ locis Manichæos non immeritò moveri etiamnùm æstimans, ea sibi elucidari vehementer exoptat. Quâ ratione se Manichæi expedirent ab iis novi Testamenti locis quibus impia eorum doctrina convellitur. Quibus potissimùm à vero inveniendo præpediretur Augustinus.

21. DEINDE, quæ illi in Scripturis tuis reprehenderant, defendi posse non existimabam: sed aliquando sanè cupiebam cùm aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula, & experiri quid inde sentiret. Jam enim Helpidii cujusdam, adversus eosdem Manichæos coràm loquentis & disserentis, sermones, etiam apud Carthaginem movere me cœperant, cùm talia de Scripturis proferret, quibus resisti facilè non posset, & imbecilla mihi responsio videbatur istorum. Quam quidem non facilè palàm promebant, sed nobis secretiùs, cùm dicerent Scripturas Novi Testamenti falsatas fuisse à nescio quibus, qui Judæorum legem inserere Christianæ fidei voluerunt;

atque ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent. Sed me maximè captum & offocatum quodammodò deprimebant, corporalia cogitantem*, moles illæ, sub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & simplicem respirare non poteram.

* *Id est, non nisi corporea percipere valentem.*

CAPUT XII.

Romæ Rethoricam docet. Sedatiores quidem Romæ quàm Carthagini discipuli, sed qui magistrum debitâ mercede fraudarent sæpissimè. Cur eos præcipuè fidei violatores nollet.

22. SEDULO ergo agere cœperam, propter quod veneram, ut docerem Romæ artem Rhetoricam; & priùs domi congregare aliquos, quibus & per quos innotescere cœperam: & ecce cognosco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Africâ. Nam reverà illas *eversiones* * à perditis adolescentibus ibi non fieri, manifestatum est mihi. Sed subitò, inquiunt, ne mercedem magistro reddant, conspirant multi adolescentes, & transferunt se ad alium; desertores fidei, & quibus præ pecuniæ charitate justitia vilis est. Oderat etiam istos cor meum, quamvis non perfecto odio. Quod enim ab eis passurus eram magis oderam fortasse, quàm eò quòd cuilibet illicita faciebant.

* Vide sup. lib. 3. cap. 3.

Psal. 138. 21.

In iis à quibus aliquid mali patimur, solam iniquitatem odisse, rara virtus.

Certè tamen turpes sunt tales, & fornicantur abs te, amando volatica ludibria temporum, & lucrum luteum, quod cùm apprehenditur manum inquinat; & amplectendo mundum fugientem, contemnendo te manentem, & revocantem, & ignoscentem redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et nunc tales odi pravos & distortos, quamvis eos corrigendos diligam; ut pecuniæ doctrinam ipsam quam discunt præferant, ei verò te, Deum veritatem & ubertatem certi boni, & pacem castissimam,

Sed tunc eos magis pati nolebam malos propter me, quàm fieri propter te bonos volebam.

CAPUT XIII.

Ab Urbis Præfecto, quid Augustinus in oratoriâ posset experto, Mediolanum mittitur. Ab Ambrosio benignè suscipitur. Docentem Ambrosium assiduus audit: quo animo. Quantùm Fausto præstaret Ambrosius.

23. ITAQUE posteaquam missum est à Mediolano Romam, ad Præfectum Urbis, ut illi civitati Rhetoricæ magister provideretur, impertitâ etiam evectione publicâ * ; ego ipse ambivi per eosdem ipsos Manichæis vanitatibus ebrios, quibus ut carerem ibam (sed utrique nesciebamus) ut dictione propositâ me probatum * Præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosium Episcopum, in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum; cujus tunc eloquia strenuè ministrabant adipem *frumenti* tui, & lætitiam *olei*, & sobriam *vini* ebrietatem [1] populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens; ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paternè ille homo Dei, & peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit [2]. Et eum amare cœpi, primò quidem non tamquam doctorem veri, quod in Ecclesiâ tuâ prorsus desperabam *, sed tamquam hominem benignum in me. Et studiosè audiebam disputantem in populo, non intentione quâ debui, sed quasi explorans ejus facundiam, utrùm conveniret famæ suæ, an ma-

* *Id est*, Facultate usurpandi cursus publici.

* *Id est*, Cum meam in dicendo peritiam explorasset imperatâ oratione.

Psal. 103. 15. 16. 1.

2.

* *Sup.* inveniri posse.

1. *Id est*, Verbum tuum, quo, tamquam frumento oleo & vino, anima nutritur, exhilaratur, inebriatur. *Alludit ad locum psalmi in margine notatum.*

2. *Id est*, Me peregrinum eâ benignitate suscepit quæ Episcopum decebat. Vult enim Apostolus Episcopum hospitalem esse 1. Tim. 3.

jor minorve proflueret quàm prædicabatur. Et verbis ejus suspendebar intentus, rerum autem incuriosus & contemptor astabam: & delectabar suavitate sermonis, quamquam eruditioris, minùs tamen hilarescentis atque mulcentis quàm Fausti erat, quod attinet ad dicendi modum: ceterùm rerum ipsarum nulla comparatio. Nam ille per Manichæas fallacias aberrabat; iste autem saluberrimè docebat salutem.

Psal. 118. 155. Sed longè est à peccatoribus salus, qualis ego tunc aderam: & tamen propinquabam sensim, & nesciens.

CAPUT XIV.

Dùm audit Ambrosium, paulatim assuescit veritati. Minùs movetur iis quæ illi antea in veteri Testamento videbantur absurda. Doctrinam Catholicam deffendi posse magis ac magis intelligens, Manichæis vale dicit; ac tandem Cathecumenus in Ecclesia Catholica, donec verum clarius elluceret, manere statuit.

24. Cum enim non satagerem discere quæ dicebat, sed tantùm quemadmodum dicebat audire, ea mihi quippe, jam desperanti ad te viam patere homini, inanis cura remanserat; veniebant in animum meum simul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam; neque enim ea dirimere poteram, & dum cor aperirem, ad excipiendum quàm disertè diceret, pariter intrabat & quàm verè diceret, gradatim quidem. Nam primò etiam ipsa defendi posse mihi jam cœperant videri; & fidem Catholicam, pro quâ nihil posse dici adversus oppugnantes Manichæos putaveram, jam non impudenter asseri existimabam: maximè audito uno atque altero, & sæpiùs ænigmate soluto de Scriptis veteribus; ubi cùm ad litteram acciperem, occidebar.

2. Cor. 3. 6.

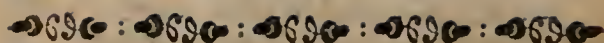
Spiritaliter itaque plerisque illorum librorum expositis locis, jam reprehendebam desperationem meam, illam dumtaxat *, quâ credideram legem & prophetas detestantibus atque irridentibus resisti omnino non posse *. Nec tamen jam ideò mihi Catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia & ipsa poterat habere doctos assertores suos, qui copiosè & non absurdè objecta refellerent; nec ideò jam damnandum illud quod tenebam, quia defensionis partes æquabantur. Ita enim Catholica non mihi victa videbatur, ut nondum etiam victrix appareret.

* Pro scilicet.

* Vide sup. Lib. 3. c. 7.

25. Tunc verò fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis Manichæos convincere falsitatis. Quòd si possem spiritalem substantiam cogitare *, statim machinamenta illa omnia solverentur, & abjicerentur ex animo meo; sed non poteram. Verumtamen, de ipso mundi hujus corpore, omnique naturâ quam sensus carnis attingeret, multa probabiliora plerosque sensisse Philosophos, magis magisque considerans atque comparans judicabam. Itaque Academicorum more, sicut existimantur, dubitans de omnibus, atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquendos esse decrevi; non arbitrans, eo ipso tempore dubitationis meæ, in illâ sectâ mihi permanendum esse, cui jam nonnullos Philosophos præponebam: quibus tamen Philosophis, quòd sine nomine salutari Christi essent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recusabam. Statui ergo tamdiu esse Catechumenus in Catholicâ Ecclesiâ, mihi à parentibus commendatâ, donec aliquid certi eluceret quò cursum dirigerem.

* Hoc enim solo dissiliunt quæ de Dei substantiâ & de naturâ mali somniabant.

BREVIARIUM
LIBRI SEXTI.

DE filii salute piè sollicita Monica, ad eum venit Mediolanum. Ipse, annum ætatis agens tricesimum, dum Ambrosium pergit audire, doctrinæ Catholicæ veritatem clarius in dies agnoscit. Cum amicis Alipio & Nebridio, quorum hic obiter mores & ingenium prosequitur, de vitâ melius instituendâ deliberans, in diversa rapitur, ab amore sæculi & conjugalis vitæ studio nondum liber: mortis tamen & judicii metu perculsus, ad meliorem frugem magis ac magis accenditur.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM

LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

Quid obstaret quominùs Deum inveniret Augustinus. Monica, spretis maris periculis, ad eum venit Mediolanum. Se jam Manichæos abjecisse matri renunciat. Quomodò tàm insperato nuntio fuerit affecta. Non modò non segnior, sed ferventior instat apud Deum pro filio Monica, dùm promissa Dei de ipso in viam salutis reducendo implendum iri videt.

1. SPES mea à juventute meâ, ubi mihi eras,& quò recesseras? An verò non tu feceras me, & discreveras me à quadrupedibus & volatilibus cæli? Sapientiorem me feceras, & * ambulabam per tenebras & lubricum, & quærebam te foris à me, & non inveniebam Deum cordis mei [1]; & veneram in profundum maris, & diffidebam & desperabam de inventione veri.

* Supple nihilominus.

1. Psal.68. 3.

Jam venerat ad me mater, pietate fortis, terrâ marique me sequens, & in periculis omnibus de te secura. Nam & per marina discrimi-

1. Noli ergo foras ire; in teipsum redi, in interiori homine habitat veritas. *August. de Vera relig. cap. 39. Vide inf. Lib. 7. cap. 7. & 10.*

na ipsos nautas consolabatur, à quibus rudes abyssi viatores cùm perturbantur consolari solent, pollicens eis perventionem cum salute, quia hoc ei tu per visum pollicitus eras. Et invenit me periclitantem quidem graviter, desperatione indagandæ veritatis. Sed tamen ei cùm indicassem, non me quidem jam esse Manichæum, sed neque Catholicum Christianum, non, quasi inopinatum aliquid audierit, exilivit lætitiâ, cùm jam secura fieret ex eâ parte miseriæ meæ, in quâ me tamquam mortuum, sed resuscitandum tibi, flebat; & feretro cogita-
Luc 7. 15. tionis efferebat, ut diceres filio viduæ, *Iuvenis tibi dico, Surge*; & revivisceret, & inciperet loqui, & traderes illum matri suæ. Nullâ ergo turbulentâ exultatione trepidavit cor ejus, cùm audisset ex tantâ parte jam factum quod tibi quotidie plangebat ut fieret, veritatem me nondum adeptum, sed falsitati jam ereptum. Imò verò, quia certa erat & quod restabat te daturum, qui totum promiseras, placidissimè, & pectore pleno fiduciæ, respondit mihi, credere se in Christo, quòd priusquam de hac vitâ emigraret, me visura esset fidelem Catholicum.

Et hoc quidem mihi; tibi autem, fons misericordiarum, preces & lacrymas densiores, ut accelerares adjutorium tuum, & illuminares tenebras meas; & studiosiùs ad Ecclesiam currere, & in Ambrosii ora suspendi, ad fontem salientis
Ioan. 4. 14. aquæ in vitam æternam. Diligebat autem illum virum sicut Angelum Dei, quòd per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem jam esse perductum, per quam transiturum me ab ægritudine ad sanitatem, intercurrente acriore periculo, quasi per accessionem quam criticam Medici vocant, certa præsumebat.

CAPUT II.

Statutis Ambrosii, de interdicendis oblationibus quibusdam, ad memorias Martyrum in Africâ fieri solitis, quàm facilè Monica paruerit. Vndenam illa in Ambrosii placita tam prona. Quomodo in se invicem affecti Ambrosius & Monica.

2. Itaque, cùm ad memorias[1] Sanctorum, sicut in Africâ solebat, pultes & panem & merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur; ubi hoc Episcopum vetuisse cognovit, tam piè atque obedienter amplexa est, ut ipse mirarer quàm facilè accusatrix potiùs consuetudinis suæ, quàm disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. Non enim obsidebat spiritum ejus vinolentia, eamque * stimulabat in odium veri amor vini, sicut plerosque, mares & feminas, qui ad canticum sobrietatis sicut ad potionem aquatam madidi nauseant. Sed illa, cùm attulisset canistrum cum solemnibus epulis, prægustandis atque largiendis, plus etiam quàm unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret[2], non ponebat. Et si multæ essent quæ illo modo videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipsum unum, quod ubique poneret, circumferebat; quod jam, non solùm aquatissimum *, sed etiam tepidissimum, cum suis præsentibus per sorbitiones exiguas, partiretur; quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem.

Itaque ubi comperit à præclaro prædicatore, atque antistite pietatis, præceptum esse ista

1.

* Seu nec eam.

2.

* B. quo jam non solum aquatissimo sed etiam tepidissimo.

1. *Seu* Tumulos. De cultu Martyrum consule ipsum Aug. de Civitate Dei Lib. 8. cap. ultimo & Lib. 20. contr. Faustum cap. 21.

2. Ideo quippe ipsa aliquid prælibabat, ut pauperes, inter quos hæc fercula partiebatur, mensæ suæ honore dignari videretur.

non fieri, nec ab eis qui sobriè facerent, ne
3. ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis 3; & quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissimè; & pro canistro pleno terrenis fructibus, plenum purgatioribus votis pectus ad memorias Martyrum afferre didicerat; ut & quod posset, daret egentibus, & sic communicatio Dominici Corporis illic celebraretur 4, cujus passionis imitatione immolati & coronati sunt Martyres.

4. *Vnde potissimum venerandi Martyres.*

Sed tamen videtur mihi, Domine Deus meus, & ita est in conspectu tuo de hac re cor meum, non facilè fortasse de hac amputandâ consuetudine matrem meam fuisse cessuram, si ab alio prohiberetur, quem non sicut Ambrosium diligebat *, quem propter salutem meam maximè diligebat; eam verò ille, propter ejus religiosissimam conversationem, quâ in bonis operibus tam fervens spiritu frequentabat Ecclesiam; ita ut sæpè erumperet, cùm me videret, in ejus prædicationem, gratulans mihi quòd talem matrem haberem; nesciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, & inveniri posse viam vitæ minimè putabam.

Quantùm populorum intersit ut sibi pastores eorum amorem concilient.

* Seu, dilexisset.

3. Iisdem rationibus adductus Augustinus ipse, morem istum in Ecclesiâ Hipponensi, nondum Episcopus, abolévit, ut videre est ipsius Ep. 29. Quin etiam de eo totâ Africâ pellendo ad Primatem Aurelium scripsit. Epist. 64.

4. *Id est*, Ut quod posset daret quidem egentibus, sed in Ecclesiâ deincéps illæ dumtaxat Epulæ celebrarentur quibus dominico corpori participamus.

CAPUT

CAPUT III.

Augustini in indagandâ veritate conatus vehementes; sed nullis, ut par erat, ad Deum precibus suffulti. Ambrosius unde illi beatus videretur. Quâ ratione lectioni operam daret Ambrosius: quàm rarò à negotiis liber. Quanto perfusus gaudio fuerit Augustinus, ubi ex publicis Ambrosii sermonibus intellexit, doctrinam Ecclesiæ circa naturam Dei aliam planè quàm opinatus fuerat.

3. NEc jam ingemiscebam orando ut subvenires mihi; sed ad quærendum intentus, & ad disserendum inquietus erat animus meus. Ipsumque Ambrosium felicem quemdam hominem secundùm sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent; cœlibatus tantùm ejus mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, & adversus ipsius excellentiæ tentamenta quid luctaminis haberet, quidve solaminis in adversis, & occultum os ejus, quod erat in corde ejus, quàm sapida gaudia de pane tuo ruminaret [1], nec

Unde malorum in indagandâ veritate conatus infructuosi.

1. Vocem hanc usurpare amat Aug. respiciens nimirum ad illud veteris legis decretum, quo animalium non *ruminantium* carnibus, & in primis porcinâ, vesci interdictum erat: quod quidem Misterium his verbis aperit, *Lib. 6. contr. Faust. cap. 7.* Immundum illud animal in lege positum est *, eo quod non ruminat; non autem hoc ejus vitium sed natura est. Sunt autem homines qui per hoc animal significantur immundi proprio vitio, non naturâ; qui cum libenter audiant verba sapientiæ, posteâ de his omnino non cogitant. Quod enim utile audieris velut ab intestino memoriæ ad os cogitationis recordandi dulcedine revocare, quid est aliud quam spiritaliter quodam modo *ruminare*? quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur: unde ipsa à talibus carnibus abstinentia tale vitium nos cavere præmonuit. Cum enim *Thesaurus desiderabilis* sit ipsa sapientia, de hac munditiâ *ruminandi*, & immunditiâ *non ruminandi* alio loco scriptum est, *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis, vir autem stultus glutit illum.*

* Seu, Animal illud lex pro immundo habet.

conjicere noveram, nec expertus eram; nec ille sciebat æstus meos, nec foveam periculi mei. Non enim quærere ab eo poteram quod volebam, sicut volebam, secludentibus me ab ejus aure atque ore catervis negotiosorum hominum *, quorum infirmitatibus serviebat. Cum quibus quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum. Sed cùm legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur, vox autem & lingua quiescebant.

* Apud Episcopos enim causæ etiam sæculares agebantur.

Sæpè cùm adessemus (non enim vetabatur quisquam ingredi, aut ei venientem nuntiari mos erat) sic eum legentem vidimus tacitè, & aliter numquam. Sedentesque in diuturno silentio (quis enim tam intento esse oneri auderet?) discedebamus; & conjectabamus eum, parvo ipso tempore quod reparandæ menti suæ nanciscebatur, feriatum ab strepitu causarum alienarum, nolle in aliud avocari; & cavere fortasse ne auditore suspenso & intento, si qua obscuriùs posuisset ille quem legeret, etiam exponere necesse esset, aut de aliquibus difficilioribus disceptare quæstionibus; atque huic operi temporibus impensis, minus quàm vellet voluminum evolveret: quamquam & causa servandæ vocis, quæ illi facillimè obtundebatur, poterat esse justior tacitè legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono utique ille vir agebat.

4. Sed certè mihi nulla dabatur copia sciscitandi quæ cupiebam, de tam sancto oraculo tuo pectore illius, nisi cùm aliquid breviter esset audiendum. Æstus autem illi mei otiosum eum valdè cui refunderentur requirebant, nec umquam inveniebant. Et eum quidem in
2. Tim. 2. 15. populo verbum veritatis rectè tractantem omni die Dominico audiebam; & magis magisque

mihi confirmabatur, omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi.

Ubi verò etiam comperi, ad imaginem tuam hominem à te factum, à spiritalibus filiis tuis, quos de matre Catholicâ per gratiam regenerasti, non sic intelligi, ut humani corporis formâ te terminatum crederent atque cogitarent *, quamquam quomodo se haberet spiritalis substantia, ne quidem tenuiter atque in ænigmate suspicabar: tamen gaudens erubui, non me tot annos adversus Catholicam fidem, sed contra carnalium cogitationum figmenta latrasse. Eo quippe temerarius & impius fueram, quòd ea quæ debebam quærendo discere; accusando dixeram. Tu enim altissime & proxime, secretissime & præsentissime, cui membra non sunt alia majora & alia minora, sed ubique totus es, & nusquam locorum es, non es utique formâ istâ corporeâ, tamen fecisti hominem ad imaginem tuam; & ecce ipse à capite usque ad pedes in loco est [2]. 2.

* Vide not. ad caput 10. Lib. 5. num. 20.

2. *Id est*, Utrumque certissimum est, & te non esse formâ corporeâ, & tamen hominem ad similitudinem suam fecisse.

CAPUT IV.

Augustinum temeritatis suæ in damnandâ Ecclesiæ Catholicæ doctrinâ minimè sibi compertâ, & tàm cæcæ credulitatis quâ in Manichæorum fabulas impegerat vehementer pudet. Assuescit paulatim doctrinæ Catholicæ, posteaquàm ipsi planum fuit Ecclesiam de naturâ Dei longè aliter sentire quàm existimaverat; & quæcumque in veteri Testamento jacerent prout littera sonat accipi usque adeò nolle, ut fidelibus passim inculcaret illud Apostoli, Littera occidit. *Quibus anceps adhuc teneretur Augustinus.*

5. CUM ergo nescirem quomodo hæc subsisteret imago tua [1], pulsans proponerem * quomodo credendum esset; non insultans opponerem, quasi ita creditum esset. Tantò igitur acrior cura rodebat intima mea, quid certi retinerem, quantò me magis pudebat tamdiu illusum & deceptum promissione certorum, puerili errore & animositate * tam multa incerta quasi certa garrisse. Quòd enim falsa essent, posteà mihi claruit: certum tamen * erat quod incerta essent, & à me aliquando pro certis habita fuissent, cùm Catholicam tuam cæcis contentionibus accusarem, etsi nondum compertam vera docentem, non tamen ea docentem quæ graviter accusabam. Itaque confundebar, & convertebar, & gaudebam, Deus meus, quòd Ecclesia unica, corpus Unici tui, in quâ mihi nomen Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas; neque hoc haberet in doctrinâ suâ sanâ, quòd te, Creatorem omnium, in spatium loci, quamvis summum & amplum, tamen undique termina-

1.

* *Id est,* proponere deberem.

Quam multi cæcâ temeritate damnant & repudiant quæ si propiùs inspicere dignarentur laudarent & amarent.

* *Id est,* audaciâ & temeritate.

* *sup.* jam.

1. *Id est,* Quomodo ad imaginem tuam facti dici possimus.

tum, membrorum humanorum figurâ contruderet.

6. Gaudebam etiam, quòd vetera ſcripta legis & prophetarum jam non illo oculo mihi legenda proponerentur quo anteà videbantur abſurda, cùm arguebam tamquam ita ſentientes ſanctos tuos; verùm autem non ita ſentiebant; & tamquam regulam diligentiſſimè commendaret, ſæpè in popularibus ſermonibus ſuis dicentem Ambroſium lætus audiebam, *Littera occidit, ſpiritus autem vivificat*; cùm ea, quæ ad litteram perverſitatem docere videbantur, remoto myſtico velamento ſpiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet [2], quamvis ea diceret, quæ utrùm vera eſſent adhuc ignorarem. Tenebam enim cor meum ab omni aſſenſione, timens præcipitium; & ſuſpendio magis necabar. Volebam enim eorum quæ non viderem ita me certum fieri, ut certus eſſem quòd ſeptem & tria decem ſint. Neque enim tam inſanus eram, ut ne hòc quidem putarem poſſe comprehendi; ſed ſicut hoc, ita cetera cupiebam; ſive corporalia *, quæ coram ſenſibus meis non adeſſent; ſive ſpiritalia, de quibus cogitare niſi corporaliter neſciebam. Et ſanari credendo poteram, ut purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam ſemper manentem, & ex nullo deficientem. Sed ſicut evenire aſſolet, ut malum medicum expertus etiam bono timeat ſe committere; ita erat valetudo animæ meæ, quæ utique niſi credendo ſanari non poterat, & ne falſa crederet, curari recuſabat, reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarum, & tantam illis auctoritatem tribuiſti.

2. Cor. 3. 6.

2.

* Illa nempe ob hominum oculos edita miracula quæ in utroqueTeſtamento narrantur.

Si non credideritis non intelligetis. Iſaïæ 7. 9. *quippe. Fides quærit, intellectus invenit.* Aug. de Trinit. Lib. 15. c. 2.

Fides, una ad ſanitatem via.

2. *Id eſt*; Quæ quidem exponendo, ea diceret in quibus nihil quidem erat quo offenderet, ſed vera eſſent necne non ſatis mihi compertum erat.

CAPUT V.

Manichæorum doctrinæ Catholicam longè anteponendam; & illam impudenter, hanc verò jure meritò, fidem sibi adhiberi velle demùm agnoscit. Ipsi rationi obluctari qui fidei jugum detrectant. Nulla deinceps in scripturis Augustino videntur absurda. Quidquid obscuri habent profunditati misteriorum ascribit: Nativus sacrorum librorum caracter.

7. EX hoc tamen quoque, jam præponens doctrinam Catholicam, modestiùs ibi, minimeque fallaciter, sentiebam juberi ut crederetur quod non demonstrabatur; sive esset
1. quid, sed cui fortè non esset, sive nec quid esset [1];
quàm illic temerariâ pollicitatione scientiæ credulitatem irrideri, & posteà tam multa fabulosissima & absurdissima, quia demonstrari non poterant, credenda imperari. Deinde paulatim tù, Domine, manu mitissimâ & misericordissimâ pertractans & componens cor meum, consideranti quàm innumerabilia crederem quæ non viderem, neque cùm gererentur affuissem, sicut tam multa in historiâ gentium, tam multa de locis atque urbibus, quæ non videram; tam multa amicis, tam multa medicis; tam multa hominibus aliis atque aliis, quæ nisi cre-
2. derentur, omnino in hac vitâ nihil ageremus [2];
postremò, quàm inconcussâ * fixum fide retine-

* B. inconcussè.

1. Id est, Sive suppeterent quidem probationes, sed quibus imparia essent hominum ingenia; sive etiam deessent.

2. Si enim auferatur hæc fides de rebus humanis, quis non attendat quanta earum perturbatio & quàm horrenda confusio subsequatur? Si ergo non credentibus nobis quæ videre non possumus, ipsa humana societas, concordiâ pereunte, non stabit; quanto magis est fides, quamvis non videantur, rebus adhibenda divinis; quæ si non adhibeatur, non amicitia quorumlibet hominum, sed ipsa religio violatur? Aug. Lib de Fide rerum quæ non videntur, c. 2.

tem, de quibus parentibus ortus essem; quod scire non possem, nisi audiendo credidissem; persuasisti mihi, non qui crederent libris tuis, quos tantâ in omnibus ferè gentibus auctoritate fundasti, sed qui non crederent esse culpandos; nec audiendos esse, si qui fortè mihi dicerent, Unde scis illos libros unius veri & veracissimi Dei spiritu esse humano generi ministratos? Id ipsum enim * maximè credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumniosarum quæstionum, per tam multa quæ legeram inter se confligentium Philosophorum, extorquere mihi potuit ut aliquando non crederem te esse, quidquid esses, quod ego nescirem; aut administrationem rerum humanarum ad te pertinere.

* *Supple* mihi.

Quid fiet intelligere non valentibus & credere nolentibus?

8. Sed id credebam aliquando robustiùs, aliquando exiliùs: semper tamen credidi, & esse te, & curam nostri gerere; etiamsi ignorabam, vel quid sentiendum esset de substantiâ tuâ, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoque cùm essemus infirmi ad inveniendam liquidâ ratione veritatem, & ob hoc nobis opus esset auctoritate Sanctarum Litterarum, jam credere cœperam nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi Scripturæ per omnes jam terras auctoritatem, nisi & per ipsam tibi credi, & per ipsam te quæri voluisses. Jam enim absurditatem, quæ me in illis litteris solebat offendere, cùm multa ex eis probabiliter exposita audissem, ad Sacramentorum altitudinem referebam; eoque mihi ILLA venerabilior, & sacrosanctâ fide dignior apparebat auctoritas, quò & omnibus ad legendum esset in promptu, & secreti sui dignitatem in intellectu profundiore servaret; verbis apertissimis & humillimo genere loquendi se cunctis præbens, & exercens intentionem eorum qui non sunt leves corde; ut exciperet omnes, populari sinu, & per

* Deductâ Metaphorâ à linteo subtiliores liquoris alicujus partes trajiciente.
* B. Expungunt, me.
Matth. 7. 13.

angusta foramina paucos ad te trajiceret * ; multò tamen plures, quàm si nec tanto apice auctoritatis emineret, nec turbas gremio sanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc, & aderas mihi: suspirabam, & audiebas me: fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam sæculi latam, nec deserebas me *.

CAPUT VI.

Struendæ sibi fortunæ incumbit Augustinus. Quid ei suæ curæ pepererint. Dum se laudibus Imperatori dicendis accingit, obvio sibi facto mendico vino madido, & exhilarescente, miserum se tàm vana tanto labore quærentem agnoscit, & cum amicis dolet.

Unde maxime benignus in nos & propitius Deus.

9. INHIABAM honoribus, lucris, conjugio; & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amarissimas difficultates, TE PROPITIO tantò magis, quantò minùs sinebas mihi dulcescere quod non eras tu. Vide cor meum, Domine, qui voluisti ut hoc recordarer & confiterer tibi. Nunc tibi inhæreat anima mea, quam de visco tam tenaci mortis exuisti. Quàm misera erat! & sensum vulneris tu pungebas, ut relictis omnibus converteretur ad te, qui es super omnia, & sine quo nulla essent omnia, converteretur, & sanaretur. Quàm ergo miser eram! & quomodo egisti ut sentirem miseriam meam, die illo quo cùm pararem recitare Imperatori laudes, quibus plura mentirer, & mentienti faveretur ab scientibus, easque curas anhelaret cor meum, & cogitationum tabificarum febribus æstuaret, transiens per quemdam vicum Mediolanensem, animadverti pauperem mendicum, jam credo saturum, jocantem atque lætantem. Et ingemui, & locutus sum cum amicis qui mecum erant multos dolores insaniarum nostrarum;

quia omnibus talibus conatibus nostris (qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum trahens infelicitatis meæ sarcinam, & trahendo exaggerans *) nihil vellemus aliud nisi ad securam lætitiam pervenire, quò nos mendicus ille jam præcessisset; numquam fortasse illuc venturos. Quod enim jam ille, pauculis & emendicatis nummulis, adeptus erat, ad hoc ego tam ærumnosis anfractibus & circuitibus ambiebam, ad lætitiam scilicet temporalis felicitatis. Non enim verum gaudium habebat; sed & ego illis ambitionibus multò falsius quærebam. Et certè ille lætabatur, ego anxius eram; securus ille, ego trepidus. Et si quisquam percontaretur me, utrùm mallem exultare an metuere; responderem exultare. Rursus, si interrogaret, utrùm me talem mallem qualis ille, an qualis ego tunc essem; meipsum, curis timoribusque confectum eligerem, sed perversitate; numquid veritate? Neque enim eò me præponere illi debebam, quò doctior eram; quoniam non inde gaudebam, sed placere inde quærebam hominibus; non ut eos docerem, sed tantùm ut placerem: Proptereà & tu baculo disciplinæ tuæ confringebas ossa mea. Psal. 52. 6.

* Deductâ metaphorâ à massâ nivis, quæ dum volvitur crescit.

10. Recedant ergo ab animâ meâ qui dicunt ei, Interest unde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinolentiâ, tu gaudere cupiebas gloriâ. Quâ gloriâ, Domine, quæ non est in te? Nam sicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria; & ampliùs vertebat mentem meam. Et ille ipsâ nocte digesturus erat ebrietatem suam; ego cum meâ dormieram & surrexeram, & dormiturus & surrecturus eram; vide quot diebus.

Interest verò unde quis gaudeat, scio: & gaudium spei fidelis incomparabiliter distat ab illâ vanitate; sed & tunc distabat inter nos. Nimirum quippe ille felicior erat, non tantùm

quòd hilaritate perfundebatur, cùm ego curis eviscerarer; verùm etiam, quod ille benè optando acquisiverat vinum; ego mentiendo quærebam typhum. Dixi tunc multa in hac sententia charis meis; & sæpè advertebam in his quomodo mihi esset; & inveniebam malè mihi esse; & dolebam, & conduplicabam ipsum malè. Et si quid arrisisset prosperum, tædebat apprehendere, quia pænè priusquam teneretur avolabat.

CAPUT VII.

In quantos ex humanæ vitæ miseriis questus & gemitus Augustinus, Alipius & Nebridius erumperent. Qualis vir Alipius. Illum spectaculis mirè deditum Deus repente ab eo furore revocat, quodam Augustini omninò aliud agentis sermone. Quo pacto Manichæorum fallaciis illaqueatus Alipius.

11. CONGEMISCEBAMUS in his qui simul amicè vivebamus, & maximè ac familiarissimè cum Alipio & Nebridio ista colloquebar; quorum Alipius ex eodem quo ego erat ortus Municipio *, parentibus primatibus Municipalibus, me minor natu; nam & studuerat apud me, cùm in nostro docere cœpi Oppido, & posteà Carthagini. Et diligebat me multùm, quòd ei bonus & doctus viderer; & ego illum, propter magnam virtutis indolem, quæ in non magnâ ætate satis eminebat. Gurges tamen morum Carthaginensium, quibus nugatoria fervent spectacula, absorbuerat eum in insaniam Circensium. Sed cùm in eo miserabiliter volveretur, ego autem Rhetoricam ibi professus, publicâ scholâ uterer, nondum me audiebat ut magistrum, propter quamdam simultatem quæ inter me & patrem ejus erat exorta; & compereram quod Circum exitiabiliter ama-

* B. Ex eodem quo ego ortus eram Mun.

ret; & graviter angebar, quòd tantam spem perditurus, vel etiam perdidisse mihi videbatur. Sed monendi eum, & aliquâ coërcitione revocandi nulla erat copia, vel amicitiæ benevolentiâ, vel jure magisterii: putabam enim eum de me cum patre sentire, ille verò non sic erat. Itaque postpositâ in hac re patris voluntate, salutare me cœperat, veniens in auditorium meum, & audire aliquid, atque abire.

Sed enim de memoriâ mihi lapsum erat agere cum illo, ne vanorum ludorum cæco & præcipiti studio tam bonum interimeret ingenium. Verùm autem, Domine, tu, qui præsides gubernaculis omnium quæ creasti, non eum oblitus eras, futurum inter filios tuos Antistitem Sacramenti tui; & ut apertè tibi tribueretur ejus correctio, per me quidem illam, sed nescientem operatus es. Nam quodam die, cùm sederem loco solito, & coram me adessent discipuli, venit, salutavit, sedit; atque in ea quæ agebantur animum intendit. Et fortè lectio in manibus erat, quam dum exponerem, opportunè mihi videbatur adhibenda * similitudo Circensium, quò illud quod insinuabam & jocundiùs & planiùs fieret, cum irrisione mordaci eorum quos illa captivasset insania. Tu scis; Deus noster, quòd tunc de Alipio ab illâ peste sanando non cogitaverim. At ille in se rapuit, meque illud non nisi propter se dixisse credidit. Et quod alius acciperet ad succensendum mihi, accepit honestus adolescens ad succensendum sibi, & ad me ardentiùs diligendum. Dixeras enim tu jam olim, & innexueras Litteris tuis, *Corripe sapientem, & amabit te*. At ego illum jam non corripueram *; sed UTENS tu omnibus & scientibus & nescientibus, ordine quo nosti, & ille ordo justus est, de corde & linguâ meâ carbones ardentes operatus es, quibus mentem spei bonæ adureres

* B. Et opportunè adhibenda mihi videretur simil. &c.

Dei providentiam attendentibus nihil fortuitum.

* Cum de eo corripiendo minime cogitaret Aug.

tabescentem, ac sanares. Taceat laudes tuas qui miserationes tuas non considerat, quæ tibi de medullis meis confitentur *. Etenim ille post illa verba proripuit se ex foveâ tam altâ, quâ libenter demergebatur, & cum miserabili voluptate cæcabatur; & excussit animum forti temperantiâ, & resiluerunt omnes Circensium sordes ab eo, ampliusque illuc non accessit. Deinde patrem reluctantem evicit, ut me magistro uteretur. Cessit ille, atque concessit. Et audire me rursus incipiens, illâ mecum superstitione involutus est; amans in Manichæis ostentationem continentiæ, quam veram & germanam putabat: erat autem illa vecors & seductoria *, pretiosas animas [1] captans, nondum virtutis altitudinem scientes tangere, & superficie decipi faciles, sed tamen adumbratæ simulatæque virtutis.

* *Id est*, quæ me ad te laudandum excitant.

* Vide Lib. *de moribus Manich.* cap. 19. *Prov.* 6. 26.

1 *Id est*, Homines exquisitæ illius indolis quæ virtutis vel tenuissimâ umbrâ movetur.

CAPUT VIII.

Quo casu Romæ sopitus in Alipio spectaculorum amor referbuerit.

13. NON sanè relinquens incantatam sibi à parentibus terrenam viam, Romam præcesserat, ut Jus disceret: & ibi gladiatorii spectaculi hiatu * incredibili & incredibiliter abreptus est. Cùm enim aversaretur & detestaretur talia, quidam ejus amici & condiscipuli, cùm fortè de prandio redeuntibus obvius * esset, recusantem vehementer & resistentem, familiari violentiâ * duxerunt in amphitheatrum, crudelium & funestorum ludorum diebus, hæc » dicentem, Si corpus meum in illum locum » trahitis, & ibi constituitis, numquid & ani» mum & oculos meos in illa spectacula potestis » intendere? Adero itaque absens *; ac sic & vos

* Deductâ metaphorâ à terrâ sub pedibus improvisò dehiscente.

* *B.* Pervius.

* *Id est*, quæ fit interdum inter amicos.

* *Seu*, quasi non adsim.

vos & illa superabo. Quibus auditis, illi nihilo secius eum adduxerunt secum, idipsum fortè explorare cupientes utrùm posset efficere. Quò ubi ventum est, & sedibus quibus potuerunt locati sunt, fervebant omnia immanissimis voluptatibus. Ille autem *, clausis foribus oculorum, interdixit animo ne in tanta mala procederet: atque utinam & aures obturavisset. Nam quodam pugnæ casu, cùm clamor ingens totius populi vehementer eum pulsasset, curiositate victus, & quasi paratus, quidquid illud esset, etiam visum contemnere & vincere, aperuit oculos; & percussus est graviore vulnere in animâ, quàm ille in corpore quem cernere concupivit; ceciditque miserabiliùs, quàm ille quo cadente factus est clamor, qui per ejus aures intravit, & reseravit ejus lumina, ut esset quâ feriretur & dejiceretur AUDAX adhuc potiùs quàm fortis animus, & eò infirmior, quò de se præsumpserat, qui debuit de te. Ut enim vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit; & non se avertit, sed fixit aspectum; & hauriebat furias, & nesciebat; & delectabatur scelere certaminis, & cruentâ voluptate inebriabatur. Et non erat jam ille qui venerat; sed unus de turbâ ad quam venerat, & verus eorum socius à quibus adductus erat. Quid plura? Spectavit, clamavit, exarsit: abstulit inde secum insaniam quâ stimularetur redire; non tantùm cum illis à quibus priùs abstractus est, sed etiam præ illis, & alios trahens. Et inde tamen manu validissimâ & misericordissimâ eruisti eum tu, & docuisti non sui habere, sed tui fiduciam: sed longè posteà. * Veruntamen jam hoc ad medicinam futuram in ejus memoriâ reponebatur.

* B. Expd autem.

Et quisque infirmior quo sibi fortior videtur.

* Hinc prius exordiebatur ante hâc cap. 9. minus bene.

CAPUT IX.

Alipius Carthagini furti insimulatus. Ipsius innocentia quo pacto claruerit.

14. NAM & illud quòd cùm adhuc studeret, jam me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, sicuti exerceri scholastici solent, sivisti eum comprehendi ab ædituis * fori tamquam furem; non arbitror aliam ob causam te permisisse, Deus noster, nisi ut ille, vir tantus futurus *, jam inciperet discere, quàm non facilè in dignoscendis causis homo ab homine damnandus esset temerariâ credulitate. Quippe ante tribunal deambulabat solus, cum tabulis ac stylo, cum ecce adolescens quidam, ex numero scholasticorum, fur verus, securim clanculo adportans, illo non sentiente, ingressus est ad cancellos plumbeos, qui vico argentario desuper præeminent, & præcidere plumbum cœpit. Sono autem securis audito, submurmuraverunt argentarii qui subter erant; & miserunt qui apprehenderent quem fortè invenissent. Quorum vocibus auditis, relicto instrumento ille dicessit, timens ne cum eo teneretur. Alipius autem, qui non viderat intrantem, exeuntem sensit, & celeriter vidit abeuntem; & causam scire cupiens, ingressus est locum, & inventam securim stans atque admirans considerabat; cùm ecce illi qui missi fuerant, reperiunt eum solum, ferentem ferrum cujus sonitu exciti venerant. Tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tamquam furem manifestum se comprehendisse gloriantur; & inde offerendus judici ducebatur.

15. Sed hactenus docendus fuit *. Statim enim, Domine, subvenisti innocentiæ, cujus testis eras tu solus. Cùm enim duceretur vel

* R. Æditimis.

* In qualem virum evaserit Alipius, vide ad Ep. August. 27. in editione Gallicâ.

* Id est, huc usque rem progredi operæ pretium erat ad erudiendum illum.

ad custodiam, vel ad supplicium, fit eis obviàm quidam Architectus, cujus maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potissimùm occurrisse, cui solebant in suspicionem venire ablatarum rerum quæ periissent de foro; ut quasi tandem ille cognosceret à quibus hæc fierent. Verùm autem viderat homo sæpè Alipium, in domo cujusdam Senatoris, ad quem salutandum ventitabat. Statimque cognitum manu apprehensâ semovit à turbis; & tanti mali causam quærens, quid gestum esset audivit; omnesque tumultuantes qui aderant, & minaciter frementes jussit venire secum. Et venerunt ad domum illius adolescentis qui rem commiserat. Puer verò erat ante ostium, & tam parvus erat, ut nihil exinde domino suo metuens, facilè posset totum indicare (cum eo quippe in foro fuit pedissequus) quem posteaquam recoluit Alipius, architecto intimavit. At ille securim demonstravit puero, quærens ab eo cujus esset. Qui confestim, Nostra, inquit: Deinde interrogatus, aperuit cetera. Sic in illam domum translatâ causâ, confusisque turbis quæ de illo triumphare jam cœperant, futurus dispensator verbi tui, & multarum in Ecclesiâ tuâ causarum examinator [1], experientior instructiorque discessit. 1.

1. Cum apud Episcopos causæ etiam sæculares agerentur. *Vide sup. cap. 3. pag. 122.*

CAPUT X.

Cujus rei gratiâ Romam venerat Alipius. Quantus ipsi in Augustinum amor. Quantâ integritate magistratui assederit; & quàm acer justitiæ cultor. Nebridius qualis vir, & quam arcto amicitiæ nexu Augustino conjunctus.

16. HUNC ergo Romæ inveneram, & adhæsit mihi fortissimo vinculo, mecumque Mediolanum profectus est; ut nec me desereret, & de Jure, quod didicerat, aliquid ageret, secundùm votum parentum magis quàm suum. Et ter jam assederat *, mirabili continentiâ ceteris, cùm ille magis miraretur eos qui aurum innocentiæ præponerent.

* Vide notam ad cap. 6. l. 8.

Tentata est quoque ejus indoles, non solùm illecebrâ cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romæ assidebat Comiti largitionum Italicianarum 1. Erat eo tempore quidam potentissimus Senator, cujus & beneficiis obstricti multi, & terrori subditi erant. Voluit sibi licere nescio quid, ex more potentiæ suæ, quod esset per leges illicitum. Restitit Alipius: promissum est præmium; irrisit animo: prætentæ minæ; calcavit: mirantibus omnibus inusitatam animam, quæ hominem tantum, & innumerabilibus præstandi nocendique modis ingenti famâ celebratum, vel amicum non optaret, vel non formidaret inimicum. Ipse

1. *Nempe*, Magistratui illi qui largitionibus Italicianis, id est excipiendis illis quæ principis ærario persolvebat Italia, præfectus erat. Porro omnes fere quibus publicum aliquod munus mandabatur dicebantur *Comites*, quia ex iis assumebantur qui cum principi propius adhærerent eo nomine censebantur. *Vide not. ad Epistolam* 200. *Aug. in editione Gallica, & Glossarium eruditissimi viri D. du Cange, ad vocem.* Comes.

autem judex, cui consiliarius erat, quamvis & ipse fieri nollet; non tamen apertè recusabat: sed in istum causam transferens, ab eo se non permitti asserebat; quia & reverà si ipse faceret, iste discederet.

Hoc solo autem pænè jam illectus erat studio litterario, ut pretiis prætorianis * codices sibi conficiendos curaret. Sed consultâ justitiâ, deliberationem in melius vertit: utiliorem judicans æquitatem quâ prohibebatur, quàm potestatem quâ sinebatur. Parvum est hoc: Sed qui in parvo fidelis est, & in magno fidelis est: nec ullo modo erit inane, quod de tuæ veritatis ore processit: *Si in injusto mammonâ fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?* Talis ille tunc inhærebat mihi, mecumque nutabat in consilio, quisnam esset tenendus vitæ modus.

* *Id est*, eâ pecuniâ quæ magistratui cui assidebat Alipius ad impensas publicas consignabatur.

Luc. 16. 10.

Ibid. v. 11.

17. Nebridius etiam, qui relictâ patriâ vicinâ Carthagini, atque ipsâ Carthagine, ubi frequentissimus erat, relicto rure paterno optimo, relictâ domo, & non secuturâ matre, nullam ob aliam causam Mediolanum venerat, nisi ut mecum viveret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientiæ, pariter suspirabat, pariterque fluctuabat; beatæ vitæ inquisitor ardens, & quæstionum difficillimarum scrutator acerrimus. Et erant ora trium egentium, & inopiam suam sibimet invicem anhelantium, & à te expectantium ut dares eis escam in tempore opportuno. Et in omni amaritudine, quæ nostros sæculares actus de misericordiâ tuâ sequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurrebant tenebræ; & aversabamur gementes, & dicebamus, Quamdiu hæc? Et hoc crebrò dicebamus: & dicentes non relinquebamus ea; quia non elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

Psal. 144. 15.

CAPUT XI.

Sibimet iratus Augustinus, dùm se, tametsi tot abhinc annis studio sapientiæ succensum, in eodem luto semper hærentem videt. Æstus animi sui inter Deum & sæculum nutantis, & utrumque conciliare quærentis, mirè omninò pingit.

18. ET ego maximè mirabar, satagens & recolens, quàm longum tempus esset ab undevicesimo anno ætatis meæ, quo fervere cœperam studio sapientiæ; disponens eâ inventâ relinquere omnes vanarum cupiditatum spes inanes & insanias mendaces. Et ecce jam tricenariam ætatem gerebam, in eodem luto hæsitans, aviditate fruendi præsentibus, fugientibus & dissipantibus me, dum dico, Cras inveniam: ecce manifestum apparebit, & tenebo: Ecce Faustus veniet, & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi potest. Immò quæramus diligentiùs, & non desperemus. Ecce jam non sunt absurda in libris Ecclesiasticis quæ absurda videbantur; & possunt aliter atque honestè intelligi *. Figam pedes in eo gradu in quo puer à parentibus positus eram, donec inveniatur perspicua veritas. Sed ubi quæretur? quando quæretur? Non vacat Ambrosio; non vacat legere. Ubi ipsos codices quærimus? Unde, aut quando comparamus? à quibus sumimus? Deputentur tempora; distribuantur horæ pro salute animæ. Magna spes oborta est. Non docet Catholica fides quod putabamus, & vani accusabamus. Nefas habent docti ejus, credere Deum figurâ humani corporis terminatum: & dubitamus pulsare, quò aperiantur cetera? Antemeridianis horis discipuli occupant; ceteris quid facimus? Cur non id agimus? Sed quando

Quid causa sit cur tam pauci jugum Christi subire velint.

* *Id est*, eo sensu qui nec honestati nec rectæ rationi repugnet.

salutamus amicos majores, quorum suffragiis opus habemus? Quando præparamus quod emant scholastici? Quando reparamus nosipsos, animum relaxando ab intentione curarum?

19. Pereant omnia, & dimittamus hæc vana & inania; conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita hæc misera est; mors incerta. Si subitò obrepat, quomodo hinc exibimus? Et ubi nobis discenda sunt quæ hîc neglexìmus? An non potiùs hujus negligentiæ supplicia luenda sunt? Quid si mors ipsa omnem curam cum sensu amputabit & finiet? Ergo & hoc quærendum. Sed absit ut ita sit. Non vacat, non est inane, quòd tam eminens culmen auctoritatis Christianæ fidei toto orbe diffunditur. Numquam tanta & talia pro nobis divinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animæ consumeretur. Quid cunctamur igitur, relictâ spe sæculi, conferre nos totos ad quærendum Deum, & vitam beatam?

Ex eis qui morte hominem penitus extingui credunt, aut credere volunt, quotus quisque qui tantam quæstionem eâ quâ par est diligentiâ versarit?

Sed expecta: jocunda sunt etiam ista, habent non parvam dulcedinem suam. Non facilè ab eis præcidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. Ecce jam, quantum est ut impetretur aliquis honor? Et quid amplius in his desiderandum? Suppetit amicorum majorum copia; ut nihil aliud, & multum festinemus, vel præsidatus dari potest; & ducenda uxor cum aliquâ pecuniâ, ne sumptum nostrum gravet: & ille erit modus cupiditatis *. Multi magni viri, & imitatione dignissimi, sapientiæ studio cum conjugibus dediti fuerunt.

* *Id est,* non ultra progredi sinetur.

20. Cùm hæc dicebam, & alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc cor meum, transibant tempora, & tardabam converti ad Dominum; & differebam de die in diem vivere in te, & non differebam quotidie in memetipso mori. Amans beatam vitam, timebam illam in sede suâ; & ab eâ fugiens quærebam eam.

Experta gaudia inexperta fœlicitatis amore abjicere, rara & ardua virtus: cui tamen soli supernam fælicitatem sperare licet.

Putabam enim me miserum fore nimis, si feminæ privarer amplexibus; & medicinam misericordiæ tuæ ad eamdem infirmitatem sanandam non cogitabam, quia expertus non eram; & propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram conscius: cùm tam stultus essem ut nescirem, sicut scriptum est, Neminem posse esse continentem, nisi tu dederis. Utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, & fide solidâ in te jactarem curam meam.

Divini auxilii, non nostrarum virium, fiduciâ pietatis via jucunda.

Sap. 8. 21.

CAPUT XII.

Alipius dum Augustinum à connubio deterrere conatur, Augustini sese deffendentis rationibus & exemplo labefactatus, ipse de ducendâ uxore cogitat.

21. PROHIBEBAT me sanè Alipius ab uxore ducendâ; causans nullo modo nos posse securo otio simul in amore sapientiæ vivere, sicut jamdiu desideraremus, si id fecissem. Erat ipse in eâ re etiam tunc castissimus; ita ut mirum esset, quia vel experientiam concubitus ceperat in ingressu adolescentiæ suæ, sed non hæserat, magisque doluerat & spreverat; & deinde jam continentissimè vivebat. Ego autem resistebam illi, exemplis eorum qui conjugati coluissent sapientiam, & promeruissent Deum, & habuissent fideliter ac dilexissent amicos. A quorum ego quidem granditate animi longè aberam: & deligatus morbo carnis, mortiferâ suavitate, TRAHEBAM catenam meam, solvi timens; & quasi concusso vulnere repellens verba benè suadentis, tamquam manum solventis. Insuper etiam per me ipsi quoque Alipio loquebatur serpens; & innectebat atque spargebat per linguam meam dulces laqueos in viâ.

Inexpertâ voluptate non trahi facile; expertam abjicere arduum.

ejus, quibus illi honesti & expediti pedes implicarentur.

22. Cùm enim me ille miraretur, quem non parvipenderet, ita hærere visco illius voluptatis, ut me affirmarem, quotiescumque inde inter nos quæreremus, cœlibem vitam nullo modo posse degere; atque ita me defenderem, cùm illum mirantem viderem, ut dicerem multum interesse inter illud quod ipse raptim & furtim expertus esset, quod pænè jam ne meminisset quidem, atque ideò nullâ molestiâ facilè contemneret, & delectationes consuetudinis meæ; ad quas si accessisset honestum nomen matrimonii, non eum mirari oportere cur ego illam vitam nequirem spernere; cœperat & ipse desiderare conjugium, nequaquam victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim scire se cupere, quidnam esset illud, sine quo vita mea, quæ illi sic placebat, non mihi vita sed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus servitutem meam; & stupendo ibat in experiendi cupidinem, venturus in ipsam experientiam, atque inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat servitutem, quoniam sponsionem volebat facere cum morte; & qui amat periculum, incidet in illud. Isa. 28. 15. Eccli. 3. 27.
Neutrum enim nostrum, si quod est conjugale decus, in officio regendi matrimonii & suscipiendorum liberorum, ducebat nisi tenuiter. Magnâ autem ex parte, atque vehementer, consuetudo satiandæ insatiabilis concupiscentiæ me captum excruciabat; illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus, donec tu, Altissime, non deserens humum nostram, miseratus miseros, subvenires miris & occultis modis.

CAPUT XIII.

Uxor quæritur Augustino, & invenitur: nec differtur connubium, nisi quia nondùm nubilis erat puella. Ipsa Monica quantopere filium conjugatum vellet.

23. ET instabatur impigrè ut ducerem uxorem. Jam petebam, jam promittebatur, maximè matre dante operam, quò me jam conjugatum Baptismus salutaris ablueret [1], quo me in dies gaudebat aptari; & vota sua ac promissa tua in meâ fide compleri animadvertebat. Cùm sanè & rogatu meo, & desiderio suo, forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, ut ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, numquam voluisti.

Undenam falsa illa quibus plerique deluduntur visiones.

Et videbat quædam vana & phantastica, quò cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus; & narrabat mihi, non cum fiduciâ quâ solebat cùm tu demonstrares ei, sed contemnens ea. Dicebat enim discernere se, nescio quo sapore quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter revelantem te, & animam suam somniantem. Instabatur tamen, & puella petebatur, cujus ætas fermè biennio minus quàm nubilis erat; & quia ea placebat expectabatur.

1. Augustinum enim, à fide jam non alienum, nihil aliud à baptismo avertebat quam impudicitia sua, quâ sanandus conjugio videbatur.

CAPUT XIV.

Augustini & quorumdam ipsius amicorum consilium de vitâ simul ducendâ, collatis in medium singulorum bonis, quid obstitit ne ad effectum perduceretur.

24. ET multi amici agitaveramus animo, & colloquentes ac detestantes turbulentas humanæ vitæ molestias pænè jam firma-

veramus, remoti à turbis otiosè vivere; id otium sic moliti, ut si quid habere possemus, conferremus in medium, unamque rem familiarem conflaremus ex omnibus; ut per amicitiæ sinceritatem non esset aliud hujus & aliud illius, sed quòd ex cunctis fieret unum, & universum singulorum esset, & omnia omnium: cùm videremur nobis esse posse decem fermè homines in eâdem societate, essentque inter nos prædivites; Romanianus maximè, communiceps noster, quem tunc graves æstus negotiorum suorum ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi familiarissimus; qui maximè instabat huic rei, & magnam in suadendo habebat auctoritatem, quòd ampla res ejus multum ceteris anteibat. Et placuerat nobis ut bini annui tamquam magistratus omnia necessaria curarent, ceteris quietis.

Sed posteaquàm cœpit cogitari, utrùm hoc mulierculæ sinerent, quas & alii nostrûm jam habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitum, quod benè formabamus, dissiluit in manibus, atque confractum & abjectum est. Inde ad suspiria & gemitus, & gressus ad sequendas latas & tritas vias sæculi; quoniam multæ cogitationes erant in corde nostro, consilium autem tuum manet in æternum. Ex quo consilio deridebas nostra, & tua præparabas; nobis daturus escam in opportunitate, & aperturus manum tuam, atque impleturus animas nostras benedictione.

Mat. 7. 13. Psal. 32. 11. Psal. 144. 15.

CAPUT XV.

Avulsâ ab Augustino concubinâ, aliam sibi providet.

25. INTEREA peccata mea multiplicabantur; & avulsâ à latere meo, tamquam impedimento conjugii, cum quâ cubare solitus

eram, cor, ubi adhærebat concisum & vulneratum mihi erat, & trahebat sanguinem. Et illa in Africam redierat, vovens tibi alium se virum nescituram, relicto apud me naturali ex illâ filio meo. At ego, infelix, nec feminæ imitator, dilationis impatiens, tamquam post biennium accepturus eam quam petebam, quia non amator conjugii, sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique conjugem; quò tamquam sustentaretur & perduceretur, vel integer, vel auctior, morbus animæ meæ, satellitio perdurantis consuetudinis, in regnum uxorium. Nec sanabatur vulnus illud meum, quod prioris præcisione factum fuerat; sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat, & quasi frigidiùs, sed desperatiùs dolebat.

CAPUT XVI.

Minus in libidines pronus Augustinus, sed adhuc solo mortis & inferni metu. Numquam illi excuti potuisse de malorum post mortem pœnis & bonorum præmiis opinionem: quâ sublatâ palmam dedisset Epicuro. In agnoscendâ illâ quâ unâ homo beari potest voluptate, quantum adhuc cœcus Augustinus.

26. TIBI laus, tibi gloria, fons misericordiarum: Ego fiebam miserior, & tu propinquior. Aderat jam jamque dextera tua, raptura me de cœno, & ablutura me, & ignorabam. Nec me revocabat à profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis & futuri judicii tui; qui per varias quidem opiniones, numquam tamen recessit de pectore meo. Et disputabam cum amicis meis, Alipio & Nebridio, de finibus bonorum & malorum*, Epicurum accepturum fuisse palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animæ

* *Id est*, Quis bonos malosve maneret exitus.

animæ vitam, & tractus meritorum *, quod Epicurus credere noluit.

** Id est, quod cujusque meritis rependitur.*

Et quærebam, si essemus immortales, & in perpetuâ corporis voluptate, sine ullo amissionis terrore viveremus, cur non essemus beati, aut quid aliud quæreremus? Nesciens idipsum ad magnam miseriam pertinere, quòd ita demersus & cæcus cogitare non possem lumen honestatis, & gratis amplectendæ pulchritudinis, quam non videt oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec considerabam, miser, ex quâ venâ mihi manaret, quòd ista ipsa, fœda tamen, cum amicis dulciter conferebam; nec esse sine amicis poteram beatus, etiam secundùm sensum quem tunc habebam, in quantâlibet affluentiâ carnalium voluptatum; quos utique amicos gratis diligebam, vicissimque ab eis me diligi gratis sentiebam.

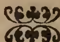
Quò tandem perducat effusus in voluptates amor.

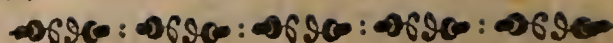
Unde nam iis etiam qui maxime voluptatibus obstringuntur elucere possit, inde se beari non posse.

O tortuosas vias! VÆ animæ audaci, quæ speravit, si à te recessisset, se aliquid melius habituram. VERSA & reversa in tergum, & in latera, & in ventrem; & dura sunt omnia, & tu solus requies 1. Et ecce ades; & liberas à miserabilibus erroribus, & constituis nos in viâ tuâ, & consolaris, & dicis, Currite, ego feram, & ego perducam, & ibi ego feram.

Quid demum Deus his quibus premis nos finis angustiis, à nobis extorquere velis.

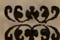
1. Hinc enim maxime commendatur quale bonum sit Deus, quod nemini eum deserenti bene est. *Aug. de Gen. ad Lit. Lib. 11. cap. 5.* Vide sup. Lib. 1. cap. 1.

BREVIARIUM
LIBRI SEPTIMI.

SUæ juventutis exordium, id eſt annum ætatis trigeſimum primum exhibet; Quantis in illâ adhuc ætate ignorantiæ tenebris tegeretur circa naturam Dei. Quomodo Mathematicarum prædictionum fallacia ipſi demum claruerit. Quantos in inquirendâ mali naturâ & origine animi æſtus paſſus fuerit. Lectis tamen aliquot Platonicorum Libris, ad verum paulatim accedit; ac tamdem ad ſinceram Dei cognitionem, ipſo interius illuſtrante, pervenit, quamvis de Chriſto Domino nondum dignè ſentiret.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I.

Quæ Augustino inerant vana de naturâ Dei figmenta. Ea incassùm conatur excutere. Quo visco ipsi adhærerent.

1. JAM mortua erat adolescentia mea mala & nefanda, & ibam in juventutem [1]; quantò ætate major, tantò vanitate turpior, qui cogitare aliquid substantiæ nisi tale non poteram, quale per hos oculos videri solet. Non * te cogitabam, Deus, in figurâ corporis humani: ex quo audire aliquid de sapientiâ cœpi, semper hoc fugi; & gaudebam me hoc reperisse in fide spiritalis matris nostræ Catholicæ tuæ: sed quid te aliud cogitarem, non occurrebat. Et conabar cogitare te, homo, & talis homo, summum & solum & verum Deum: & te incorruptibilem, & inviolabilem, & incommutabilem, totis medullis credebam; quia, nesciens unde & quomodo, planè tamen videbam, & certus eram, id quod corrumpi potest deterius esse, quàm id quod non potest;

* Sup. quidem.

1. Siquidem Antiquis hominis vita dividebatur in infantiam, pueritiam, adolescentiam, juventutem, virilem ætatem & senectutem.

& quod violari non potest, incunctanter præponebam violabili; & quod nullam patitur mutationem, melius esse quàm id quod mutari potest.

Clamabat violenter cor meum adversus omnia phantasmata mea, & hoc uno ictu conabar abigere circumvolantem turbam immunditiæ ab acie mentis meæ: & vix dimota, in ictu oculi ecce conglobata rursus aderat. Et irruebat in adspectum meum, & obnubilabat eum *; ut quamvis non formâ humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer, per spatia locorum, sive infusum mundo, sive etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incorruptibile & inviolabile & incommutabile, quod corruptibili & violabili & commutabili præponebam: quoniam quidquid privabam spatiis talibus *, nihil mihi esse videbatur; sed prorsus nihil; ne inane quidem, tamquam si corpus auferatur loco, & maneat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humido & aëreo & cælesti; sed tamen sit locus inanis, tamquam spatiosum nihil.

* Vide not. 1. ad cap. 17. hujusce Lib.

* Id est, quidquid cogitare nitebar quod omnis localis quantitatis expers esset.

2. 2. Ego itaque incrassatus corde, nec mihimetipsi vel ipse conspicuus ², quidquid non per aliquanta spatia tenderetur; vel diffunderetur, vel conglobaretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet aut capere posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim formas ire solent oculi mei, per tales imagines ibat cor meum *: nec videbam, hanc eamdem intentionem, quâ illas ipsas imagines formabam, non esse tale aliquid; quæ tamen ipsas non formaret, nisi esset magnum aliquid. Ita etiam te, vita vitæ meæ, grandem per infinita spatia, un-

* Vide not. 4. ad cap. 7. Lib. 3.

2. Frustra autem Deum nosse nititur cui sua ipsius anima minime nota. Nam quo intellectu Deum capit homo, qui ipsum intellectum suum quo vult eum capere, nondum capit? *Aug. de Trin. Lib.5. cap.1.* Vide sup. Lib.4. cap. 15. num 24.

dique cogitabam penetrare totam mundi molem 3, & extra eam quaquaversum per immensa sine termino, ut haberet te terra, haberet cælum, haberent omnia; & illa finirentur in te, tu autem nusquam. Sicut autem luci Solis non obsisteret corpus aëris hujus qui supra terram est, quò minùs per eum trajiceretur, penetrans eum, non dirumpendo aut concidendo, sed implendo eum totum; sic tibi putabam non solùm cæli & aëris & maris, sed etiam terræ corpus pervium, & ex omnibus maximis minimisque partibus penetrabile, ad capiendam præsentiam tuam, occultâ inspiratione intrinsecus & extrinsecus administrantem omnia quæ creasti. 3.

Ita suspicabar 4, quia cogitare aliud non poteram, nam falsum erat. Illo enim modo major pars terræ majorem tui partem haberet, & minorem minor; atque ita te plena essent omnia, ut ampliùs tui caperet elephanti corpus quàm passeris, quò esset isto grandius, grandioremque occuparet locum; atque ita frustatim partibus mundi, magnis magnas, brevibus breves, partes tuas præsentes faceres. Non es autem ita: sed nondum illuminaveras tenebras meas. 4.

3. Nimirum hæc erant Manichæorum de naturâ Dei deliramenta; atque utinam multorum etiam Christianorum non sint.

4. Nimirum aberrans à vero, hoc enim apud Augustinum sonat, *Suspicari* & *Opinari*.

CAPUT II.

Quibus Nebridius os obstruere soleret Manichæis.

3. SAT erat mihi, Domine, adversus deceptos illos & deceptores, & loquaces
1. mutos [1], quoniam non ex eis sonabat verbum tuum, sat erat ergo illud quod jamdiu ab usque Carthagine à Nebridio proponi solebat, & omnes qui audieramus concussi sumus *. Quid erat tibi factura nescio quæ *gens tenebrarum*, quam ex adversâ mole solent opponere, si tu cum eâ pugnare noluisses? Si enim responderetur, aliquid fuisse nocituram, violabilis tu & corruptibilis fores. Si autem nihil ea nocere potuisse diceretur, nulla afferretur causa pugnandi; & ita pugnandi, ut quædam portio tua & membrum tuum, vel proles de ipsâ substantiâ tuâ, misceretur adversis potestatibus, & non à te creatis naturis; atque in tantum ab eis corrumperetur & commutaretur in deterius, ut à beatitudine in miseriam verteretur *, & indigeret auxilio, quo erui purgarique posset: & hanc esse animam, cui tuus Sermo *, servienti liber, & contaminatæ purus, & corruptæ integer subveniret; sed & ipse corruptibilis, quia ex unâ eâdemque substantiâ.

* Hoc ipso argumento Manichæos urget Lib. de Moribus Manichæorum cap. 12. & Lib. cont. Secundinum cap. 20. & Lib. de Fide contr. Manich. cap. 18. & 35. &c.

* Vide sup. Lib. 4. cap. 15. num. 26. & not. 1. ad cap. 10. L. 5.

* *Seu*, Verbum aut Filius.

Itaque, si te, quidquid es, id est, substantiam tuam quâ es, incorruptibilem dicerent; falsa esse illa omnia & execrabilia: si autem corruptibilem; idipsum jam falsum, & primâ voce abominandum. Sat ergo erat istud adversus eos omnino evomendos à pressurâ pectoris *, quia non habebant quâ exirent, sine horribili sacrilegio cordis & linguæ, sentiendo de te ista & loquendo.

* *Seu*, ad illos seductores, à quibus mihi pressura pectoris erat, evomendos.

1. *Id est*, Multa loquentes, & nihil dicentes; cum nihil dicant qui Deum non loquuntur. *Vide sup. Lib. 1. cap. 4. sub finem.*

CAPUT III.

Unde malum Augustinus intelligere nondum valet; & quamvis impia esse quæ hâc de re Manichæi docent liquidò cerneret, quæ contrà docet Ecclesia Catholica capere nondum potest.

4. SED & ego adhuc, quamvis incontaminabilem, & inconvertibilem, & nullâ ex parte mutabilem dicerem, firmeque sentirem Dominum nostrum, Deum verum, qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam corpora *; nec tantùm animas nostras & corpora, sed omnes & omnia, non tenebam explicitam & enodatam causam mali *. Quæcumque tamen esset, sic eam quærendam videbam, ut non per illam constringerer Deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierem quod quærebam. Itaque securus eam quærebam; & certus non esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam, quia videbam, quærendo unde malum repletos malitiâ, quâ opinarentur tuam potiùs substantiam malè pati [1], quàm suam malè facere.

* Contrà Manich. vide not. 2. ad cap. 15. lib. 4.

* *Id est, non liquidò cernebam quid & unde malum.*

5. Et intendebam ut cernerem quod audiebam, liberum voluntatis arbitrium causam esse ut malè faceremus, & rectum judicium tuum ut pateremur [2]; & eam liquidè cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterùm; & sæpè conatus, mergebar iterùm atque iterùm. Sublevabat enim * me in lucem tuam, quòd tam me sciebam habere voluntatem, quàm me vivere. Itaque, cùm aliquid vellem aut nol-

Unde cuique liquidò cernere liceat, non nisi sua nequitia deberi quod peccat.

* *Pro quidem.*

1. *Nempe*, à fictitiâ illâ naturâ mali, cui animam hominis, quæ, secundùm ipsos, particula quædam erat divinæ substantiæ, subjacere somniabant. *Vide sup. l. 4. cap. 15. num. 26.*

2. Vide notam 2. ad cap. 4. lib. 10.

lem, non aliud quàm me velle ac nolle certissimus eram; & ibi esse causam peccati mei jamjamque animadvertebam. Quod autem invitus facerem, pati me potiùs quàm facere videbam; & id non culpam, sed pœnam esse judicabam, quâ me non injustè plecti, te justum cogitans, citò fatebar.

Sed rursus dicebam, Quis fecit me? Nonne Deus meus, non tantùm bonus, sed ipsum bonum? Unde igitur mihi malè velle & benè nolle, ut esset cur justè pœnas luerem? Quis in me hoc posuit, & insevit mihi plantarium amaritudinis, cùm totus * fierem à dulcissimo Deo meo? Si diabolus auctor, unde ipse diabolus? Quòd si & ipse perversâ voluntate ex bono angelo diabolus factus est; unde & in ipso voluntas mala quâ diabolus fieret, quando totus angelus à conditore optimo factus esset bonus? His cogitationibus deprimebar iterùm, & suffocabar: sed non usque ad illum infernum subducebar erroris ubi nemo confitebitur tibi, dum tu potiùs mala pati [2], quàm homo facere putatur.

* *Id est*, cum nihil sit in me quod ex illâ quam sibi fingunt Manichæi naturâ mali defluxerit.

Psal. 6. 6.

2. Jam enim ab eo Manichæorum errore, animam hominis particulam esse divinæ substantiæ, à naturâ mali devictæ, resipuerat Aug.

CAPUT IV.

Circa naturam Dei ad verum aliquantò propiùs accedit; & quo fundamento stabilito quærere liceret unde malum, ipsi sublucet.

6. SIc enim nitebar cetera invenire; ut jam inveneram melius esse incorruptibile quam corruptibile; & ideò te, quidquid esses, esse incorruptibilem confitebar. Neque enim ulla anima umquam potuit, poteritve cogitare aliquid quod sit te melius, qui summum & optimum bonum es. Cùm autem verissimè at-

que certissimè incorruptibile corruptibili præponatur, sicut jam ego præponebam, poteram jam cogitatione aliquid attingere quod esset melius Deo meo, nisi tu esses incorruptibilis. Ubi igitur videbam incorruptibile corruptibili esse præferendum, ibi te quærere debebam, atque inde advertere, unde * sit malum, id est, unde sit ipsa corruptio, quâ violari substantia tua nullo modo potest. Nullo enim prorsus modo violat corruptio Deum nostrum; nullâ voluntate, nullâ necessitate, nullo improviso casu; quoniam ipse est Deus, & quod sibi vult bonum est, & ipse est idem bonum: Corrumpi autem non est bonum. Nec cogeris invitus ad aliquid; quia voluntas tua non est major quàm potentia tua: esset autem major, si teipso tuipse major esses: voluntas enim & potentia Dei Deus ipse est. Et quid improvisum tibi, qui nosti omnia; & nulla natura est, nisi quia nosti eam? Et ut quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia quæ Deus est, quando si hoc esset, non esset Deus?

Vel hoc solo Deus incorruptibilis credendus, quod ipso melius esse nihil potest.

* B. Ubi.

CAPUT V.

Quam viam iniret Augustinus ad quærendam mali originem. Quibus adhuc in eâ disquisitione à vero intercluderetur.

7. ET quærebam, unde malum, & malè quærebam *; & in ipsâ inquisitione meâ non videbam malum. Et constituebam in conspectu spiritus mei universam creaturam, quidquid in eâ cernere possumus; sicuti est terra, & mare, & aër, & sidera, & arbores, & animalia mortalia; & quidquid in eâ non videmus, sicut firmamentum cæli, insuper & omnes angelos, & cuncta spiritalia ejus: sed etiam ipsa, quasi corpora essent, locis & locis ordinavit imaginatio mea; & feci unam mas-

* Cum malum, ut & cætera omnia, corporeum aliquid esse opinaretur.

fam grandem, distinctam generibus corporum creaturam tuam *; sive quæ vera corpora erant, sive quæ ipse pro spiritibus finxeram [1]. Et eam feci grandem, non quantum erat, quod scire non poteram, sed quantum libuit, undique-versum sanè finitam. Te autem, Domine, ex omni parte ambientem eam & penetrantem, sed usquequaque infinitum: tamquam si mare esset ubique, & undique per immensa spatia infinitum solum mare, & haberet intra se spongiam quamlibet magnam, sed finitam tamen; plena esset utique spongia illa, ex omni suâ parte, ex immenso mari. Sic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam; & dicebam, Ecce Deus, & ecce quæ creavit Deus, & bonus est Deus, atque his validissimè longissimeque præstantior; sed tamen bonus bona creavit, & ecce quomodo ambit atque implet ea. Ubi ergo malum, & unde, & quà huc irrepsit? Quæ radix ejus, & quod semen ejus?

* Id est, quæ massa cuncta a te creata complecteretur.

1

Utinam Christiani nulli sint qui hujusmodi de Dei immensitate figmentis deludantur!

An omnino non est? Cur ergo timemus & cavemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certè vel timor ipse malum est, quo incassum stimulatur & excruciatur cor. Et tantò gravius malum, quantò non est quod timeamus, & timemus. Idcircò, aut est malum quod timemus; aut hoc malum est quia timemus. Unde est igitur, quoniam * Deus fecit hæc omnia, bonus bona? Majus quidem & summum bonum minora fecit bona; sed tamen & creans & creata, bona sunt omnia: Unde est malum?

Hi omnes Augustini æstus, ab eâ quam à Manichæis hauserat opinione, malum esse substantiam.

* Pro, quandoquidem.

An unde fecit ea materies aliqua mala erat, & formavit atque ordinavit eam, sed reliquit aliquid in illâ quod in bonum non converteret? Cur & hoc? An impotens erat totam vertere & commutare, ut nihil mali remaneret, cùm sit

1. *Id est*, Sive falsa illa natura spiritalis quam mihi fingebam, quæque, si talis foret qualem tunc imaginabar, ipsa quoque corpus esset.

omnia potens? Postremò, cur inde aliquid facere voluit, ac non potiùs eâdem omnipotentiâ fecit ut nulla esset omnino? Aut verò existere poterat contra ejus voluntatem? Aut si æterna erat, cur tamdiu per infinita retrò spatia temporum sic eam sivit esse, ac tantò post placuit aliquid ex eâ facere? Aut jam si aliquid subitò voluit agere, hoc potiùs ageret omnipotens, ut illa non esset, atque ipse solus esset, totum, verum, & summum & infinitum bonum. Aut si non erat benè ut non aliquid boni etiam fabricaretur & conderet qui bonus erat, illâ sublatâ & ad nihilum redactâ materiâ quæ mala erat, bonam ipse institueret unde omnia crearet. Non enim esset omnipotens, si condere non posset aliquid boni, nisi eâ quam ipse non condiderat adjuvaretur materiâ.

Talia volvebam pectore misero, ingravidato curis mordacissimis, de timore mortis, & non inventâ veritate. Stabiliter tamen hærebat in corde meo in Catholicâ Ecclesiâ fides Christi tui & Domini & Salvatoris nostri; in multis quidem adhuc informis, & præter doctrinæ normam fluitans, sed tamen eam non relinquebat animus, immò in dies magis magisque imbibebat.

CAPUT VI.

Quo pacto ipsi tamdem subïerit Astrologiæ contemptus.

8. JAM etiam Mathematicorum fallaces divinationes & impia deliramenta rejeceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis visceribus animæ meæ miserationes tuæ *, Deus meus. Tu enim, tu omnino, nam QUIS ALIUS à morte omnis erroris revocat nos, nisi vita quæ mori nescit; & sapientia mentes indigentes illuminans, nullo indigens lumine,

* Vide sup. L. 6. cap. 7. num. 12. circa finem.

quâ mundus administratur, usque ad arborum volatica folia? tu procurasti pervicaciæ meæ, quâ obluctatus sum Vindiciano, acuto seni, & Nebridio, adolescenti mirabilis animæ; illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliquâ, sed tamen crebrò dicenti, non esse ullam artem futura prævidendi; conjecturas autem hominum habere sæpè vim sortis; & multa dicendo, dici pleraque ventura, nescientibus eis qui dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus.

Procurasti ergo tu hominem amicum, non quidem segnem consultorem Mathematicorum, nec eas litteras benè callentem, sed, ut dixi, consultorem curiosum, & tamen scientem aliquid, quod à patre suo se audisse dicebat; quod * quantum valeret ad illius artis opinionem evertendam, ignorabat. Is ergo vir, nomine Firminus, liberaliter institutus, & excultus eloquio; cùm me tamquam charissimum de quibusdam suis rebus, in quas sæcularis spes ejus intumuerat *, consuleret quid mihi secundùm suas quas *constellationes* [1] appellant, videretur; ego autem, qui jam de hac re in Nebridii sententiam flecti cœperam, non quidem abnuerem conjicere ac dicere quod nutanti occurrebat, sed tamen subjicerem, propè jam esse mihi persuasum, ridicula esse illa & inania. Tum ille mihi narravit patrem suum fuisse librorum talium curiosissimum, & habuisse amicum æquè illa simulque sectantem, qui pari studio & collatione flatabant * in eas nugas ignem cordis sui: ita ut mutorum quoque animalium, si quæ domi parerent, observarent momenta nascentium, atque ad ea positionem cæli notarent, unde illius quasi artis experimenta colligerent.

* B. Expung. *quod.*

* Deductâ metaph. à prægnantis utero.

1. *Egregia historia, unde qua fi Genethliacis fides adhidenda, licet conjicere.*

* *Id est*, quasi flatu excitabant.

1. *Seu*, figuras astronomicas, siderum positionem nativitatis alicujus tempore exhibentes, hoc quippe sensu vocem hanc hîc & in consequentibus usurpat Aug.

Itaque

Itaque dicebat audisse se à patre suo, quòd cum eumdem Firminum prægnans mater esset, etiam illius paterni amici famula quædam pariter utero grandescebat, quod latere non potuit dominum, qui etiam canum suarum partus examinatissimâ diligentiâ nosse curabat. Atque ita factum esse, ut cùm iste conjugis, ille autem ancillæ dies & horas, minutioresque horarum articulos cautissimâ observatione numerarent, enixæ essent ambæ simul; ita ut easdem constellationes, usque ad easdem minutias, utrique nascenti facere cogerentur, iste filio, ille servulo. Nam cùm mulieres parturire cœpissent, indicaverunt sibi ambo quid in suâ cujusque domo ageretur; & paraverunt quos ad se invicem mitterent, simul ut natum quod parturiebatur esset, cuique nuntiatum *; quod tamen ut continuò nuntiaretur *, tamquam in regno suo facilè effecerant. Atque ita qui ab alterutro missi sunt, tam ex paribus domorum intervallis sibi obviàm factos esse dicebat, ut aliam positionem siderum, aliasque particulas momentorum, neuter eorum notare sineretur. Et tamen Firminus, amplo apud suos loco natus, dealbatiores vias seculi cursitabat, augebatur divitiis, sublimabatur honoribus: servus autem ille, conditionis jugo nullâtenus relaxato, dominis serviebat, ipso indicante qui noverat eum.

* particip.

* Sen, quod sanè, nempe ut continuò nunciaretur, &c.

9. His itaque auditis & creditis, talis quippe narraverat *, omnis illa reluctatio mea resoluta concidit: & primò Firminum ipsum conatus sum ab illâ curiositate revocare, cùm dicerem constellationibus ejus inspectis, ut vera prænuntiarem, debuisse me utique videre ibi, parentes inter suos esse primarios, nobilem familiam propriæ civitatis, natales ingenuos, honestam educationem, liberalesque doctrinas. At si me ille servus ex eisdem constellationibus,

* Supl. cui fide, adhibenda erat.

quia & illius ipsæ essent, consuluisset; ut eidem quoque vera proferrem, debuisse me rursum ibi videre abjectissimam familiam, conditionem servilem, & cetera longè à prioribus aliena, longeque distantia. Unde autem fieret, ut eadem inspiciens diversa dicerem, si vera dicerem; si autem eadem dicerem, falsa dicerem? Inde certissimè collegi, ea quæ vera, consideratis constellationibus, dicerentur, non arte dici, sed sorte: quæ autem falsa, non artis imperitiâ, sed sortis mendacio.

10. Hinc autem accepto aditu, ipse mecum talia ruminando, ne quis eorumdem delirorum qui talem quæstum sequerentur, quos jam jamque invadere atque irrisos refellere cupiebam, mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi, aut illi pater falsa narraverit, intendi considerationem in eos qui gemini nascuntur; quorum plerique ita * post invicem funduntur ex utero, ut parvum ipsum temporis intervallum, quantamlibet vim in rerum naturâ habere contendant, colligi tamen humanâ observatione non possit, litterisque * signari omnino non valeat, quas Mathematicus inspecturus est ut vera pronuntiet. Et non erunt vera, quia easdem litteras inspiciens eadem debuit dicere de Esau & Jacob; sed non eadem utrique acciderunt: falsa ergo diceret: aut si vera diceret, non eadem diceret, at * eadem inspiceret: non ergo arte, sed sorte vera diceret. Tu enim, Domine, justissime moderator universitatis, CONSULENTIBUS consultisque nescientibus, occulto instinctu agis, ut dum quisque consulit, hoc audiat quod oportet eum audire, occultis meritis animarum, ex abysso justi judicii tui, cui non dicat homo, Quid est hoc? ut quid hoc? Non dicat, non dicat; homo est enim.

* *Id est*, tam citò.

* *Seu*, figuris Genethliacis.

Genes. 25. 25.

* *B.* etiamsi.

CAPUT VII.

Quanti Augustini æstus in inquirendâ mali origine, & quibus dudum insitis opinionibus eam invenire non sineretur.

11. Jam itaque me, adjutor meus, illis vinculis solveras; & quærebam unde malum, & non erat exitus. Sed me non sinebas ullis fluctibus cogitationis auferri ab eâ fide quâ credebam & esse te, & esse incommutabilem subs-tantiam tuam; & esse de hominibus curam & judicium tuum; & in Christo Filio tuo Domino nostro, atque in Scripturis sanctis, quas Ecclesiæ tuæ Catholicæ commendaret auctoritas, viam te posuisse salutis humanæ ad eam vitam quæ post hanc mortem futura est. His itaque salvis, atque inconcussè roboratis in animo meo, quærebam æstuans unde sit malum.

Quæ illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus Deus meus! Et ibi erant aures tuæ, nesciente me. Et cùm in silentio fortiter quærerem, magnæ voces erant ad misericordiam tuam tacitæ contritiones animi mei. Tu sciebas quid patiebar, & nullus hominum. Quantum enim erat quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiarissimorum meorum? Numquid totus tumultus animæ meæ, cui nec tempora nec os meum sufficiebat, sonabat eis? Totum tamen ibat in auditum tuum, quòd rugiebam à gemitu cordis mei, & ante te erat desiderium meum, & lumen oculorum meorum non erat mecum. Intus enim erat, ego autem foris *. Nec in loco illud: at ego intendebam in ea quæ locis continentur [1], & non ibi inveniebam locum ad requiescendum: nec

Psal. 37. 9.

* Vide sup. l. 6. c. 1. & hujusce lib. c. 10.

[1] *Id est*, in eorum genere quæ loco continentur, Deum quærebam; cum non nisi corporalia nossem & cogitare valerem.

recipiebant me ista ut dicerem, Sat est, & benè est: nec dimittebant redire, ubi mihi satis esset benè. Superior enim eram istis, te verò inferior: & tu gaudium verum, mihi subdito tibi; & tu mihi subjeceras quæ infra me creasti. ET HOC ERAT rectum temperamentum, &
2. media regio salutis meæ, ut manerem ad imaginem tuam, & tibi serviens dominarer corpori [2]. Sed cùm superbè contra te surgerem, & currerem adversus Dominum, in cervice crassâ scuti mei *, etiam ista infima supra me facta sunt; & premebant, & nusquam erat laxamentum & respiramentum. Ipsa occurrebant undique acervatim & conglobatim cernenti; cogi-
3. tanti autem imagines corporum [3], ipsæ oppo-
4. nebantur redeunti [4], quasi diceretur, Quò is
5. indigne & sordide? Et hæc de vulnere meo cre-
Psal. 88. verant; quia humiliasti tamquam vulneratum
11. superbum *; & tumore meo separabar abs te [5]; & nimis inflata facies claudebat oculos meos.

Job. 15. 26. Iuste corporalium servitute prementur, qui Dei jugum detrectantes, ultrò se corporalibus mancipant.

* *Id est*, proprio Spiritu viventem. *Vide not. ad cap.* 4. *l.* 3.

2. Se ipsam ergo cogitans anima, secundùm naturam suam ordinari appetat; sub eo scilicet cui subdenda est, supra ea quibus præponenda est: sub eo à quo regi debet, supra ea quæ regere debet. *Aug. de Trin. l.* 10. *cap.* 5. sic enim ordinata est, naturatum ordine non locorum, ut suprà illam non sit nisi ille. *Idem ibid. lib.* 14. *cap.* 14. Vide notam ultimam ad caput 32. lib. 13.

3. *Id est*, si oculos aperirem, nihil nisi corporeum ingerebatur: si vero cogitare vellem Deum meum, nihil præter corporum imagines occurrebat.

4. *Id est*, alio me convertere volenti & conanti.

5. Superbia quippe avertit à sapientiâ: unde autem hæc aversio, nisi dum ille cui bonum est Deus, sibi vult esse bonum suum, sicut sibi est Deus? *Aug. de lib. arb. l.* 3. *cap.* 24.

CAPUT VIII.

Caligantes ipsius oculi, ope divinâ sanantur paulatim.

12. TU verò, Domine, in æternum manes; & non in æternum irasceris nobis, quoniam miseratus es terram & cinerem;

& placuit in conſpectu tuo reformare deformia mea. Et ſtimulis internis agitabas me, ut impatiens eſſem donec mihi per interiorem aſpectum certus eſſes. Et reſidebat tumor meus, ex occultâ manu medicinæ tuæ; acieſque conturbata & contenebrata mentis meæ acri collirio ſalubrium dolorum de die in diem ſanabatur.

CAPUT IX.

Quidquid de Verbo Dei fides docet, ſe quidem in Platonicorum libris comperiſſe; cæterùm de Incarnationis myſterio, ne verbum quidem. Quid tanta ingenia in ſuperſtitiones idolatriæ abduxerit. Cujus nos rei docendæ gratiâ Hæbræis olim Ægyptiorum aurum diripere præceptum fuerit.

13. ET primò volens oſtendere mihi quàm reſiſtas ſuperbis, humilibus autem des *Jac. 4. 14* gratiam; & quantâ miſericordiâ tuâ demonſtrata ſit hominibus via humilitatis, quòd Ver- *Ioan. 1. 15* bum tuum caro factum eſt, & habitavit inter homines; procuraſti mihi per quemdam hominem, immaniſſimo typho turgidum, quoſdam Platonicorum libros, ex Græcâ linguâ in Latinam verſos; & ibi legi, non quidem his verbis, ſed hoc idem omnino multis & multiplicibus ſuaderi rationibus, quòd In principio erat *Ioan. 1. 1* Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt in eo, vita eſt: & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Et quia hominis anima, quamvis teſtimonium perhibeat de lumine [1] non eſt tamen ipſa lumen, *Id.*

Quid Philoſophis, quid ſolis Chriſtianis attingere datum.

1. Quod de Joanne dicitur, ad cujuſvis hominis animam transfert, quæ ipſâ ſibi inſitâ ratione de eo à quo illuſtratur lumine teſtimonium perhibet. Anima enim

* B. Expung. *enim.* sed Verbum Dei: Deus est enim * lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit.

Quia verò in sua propria venit, & sui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus: non ibi legi.

Joan. 1. 13. 14. Item ibi legi, quia Deus Verbum non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. Sed quia verbum caro factum est, & habitavit in nobis, non ibi legi. Indagavi quippe in illis litteris variè dictum, & multis modis, quòd sit Filius in formâ Patris, non rapinam arbitratus esse æqualis Deo, quia naturaliter idipsum est. *Phil. 2. 7.* Sed quia semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo; humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod Deus eum exaltavit à mortuis, & donavit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine JESU omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriâ est Dei Patris; non habent illi libri.

Quòd enim ante omniá tempora, & supra omnia tempora incommutabiliter manet unigenitus Filius tuus, coæternus tibi; *Joan. 1. 16.* & quia de plenitudine ejus accipiunt animæ ut beatæ sint, & quia participatione manentis in se sapientiæ renovantur ut sapientes sint; est ibi: Quòd autem secundùm tempus pro impiis mortuus est, *Rom. 5. 8.* & Filio unico tuo non pepercisti, sed pro nobis *Rom. 8. 32.*

rationalis vel intellectualis, qualis erat in Joanne, sibi lumen esse non potest; sed alterius veri luminis participatione lucet. *Aug. de Civit. Dei, l. 10. cap. 2.*

omnibus tradidisti eum; non est ibi. Abscondisti *Mat. 11. 25.*
enim hæc à sapientibus, & revelasti ea parvulis,
ut venirent ad eum laborantes & onerati, & reficeret
eos; quoniam mitis est & humilis corde;
& dirigit mites in judicio, & docet mansuetos *Psal. 24. 9.*
vias suas, videns humilitatem nostram, & laborem
nostrum, & dimittens omnia peccata
nostra. Qui autem Cothurno tamquam doctrinæ
sublimioris elati, non audiunt dicentem,
Discite à me, quia mitis sum & humilis corde; *Mat. 11. 29.*
& invenietis requiem animabus vestris, etsi *Rom. 1. 21.*
cognoscunt Deum, non sicut Deum glorificant,
aut gratias agunt; sed evanescunt in cogitationibus
suis, & obscuratur insipiens cor eorum;
dicentes se esse sapientes, stulti fiunt.

15. Et ideò legebam ibi [2] etiam immutatam gloriam incorruptionis tuæ in idola & varia simulachra, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum; videlicet Ægyptium cibum [3], quo Esaü perdidit primogenita sua; quoniam caput quadrupedis pro te honoravit populus primogenitus *, conversus corde in Ægyptum, & curvans imaginem tuam, animam suam, ante imaginem vituli manducantis fœnum: inveni hæc ibi, & non manducavi. Placuit enim tibi, Domine, auferre opprobrium diminutionis ab Jacob [4], ut major serviret minori, & vocasti gentes in hæreditatem tuam: & ego ad te veneram ex gentibus. Et intendi in aurum quod ab Ægypto voluisti ut auferret populus tuus, quo-

Gen. 25. 33. *Exod. 32. 5.* * Cujus scilicet figura erat Esaü. *Ps. 105. 20.* *Rom. 9. 13.* *Psal. 2. 8.* *Exod. 3. 22. 11. 2.*

2. *Id est*, in his ipsis quæ legebam inveni ab hujusmodi sapientibus immutatam, &c.
3. *Id est*, Idolatriam, cui maximè dediti Ægyptii; quæque lenticulâ ab Esaü concupitâ eo aptius significatur, quod Ægyptiaca lenticula aliis omnibus præstaret, ipso Augustino teste, in Psal. 40.
4. *Id est*, Minorem populum, cujus Jacob figura fuit, à miserâ illâ & probrosâ idololatriæ servitute eximere; & ad eum primogenituram populi Judaïci, in Ægyptium sinum proni, transferre.

5. niam tuum erat, ubicumque erat 5; & dixisti Athenienſibus, per Apoſtolum tuum, quòd in
Act. 17. 28. te vivimus, & movemur, & ſumus; ſicut & qui-
Pro ex eis. dam ſecundùm eos * dixerunt; & utique inde erant illi libri. Et non attendi in Idola Ægyptiorum, quibus de auro tuo miniſtrabant qui
Rom. 1. 25. transmutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & ſervierunt creaturæ potiùs quàm Creatori.

5. Quemadmodum inter Ægyptios aurum, ita inter Gentiles quædam veritatis & ſapientiæ quaſi gemmæ, à ſeduâlis Chriſtianis colligendæ & corradendæ. Quiſquis enim bonus fideliſque Chriſtianus, Domini ſui eſſe intelligat ubicumque invenerit veritatem. *Aug. de Doctrinâ Christ. Lib. 2. cap. 18.*

CAPUT X.

Platonicorum libris admonitus, agnoſcit eum in ſe regredi debere qui Deum invenire velit; & firmatâ divinitus acie, veri & æterni luminis radiis jam tamdem afflari incipit.

16. ET inde admonitus redire ad memetipſum, intravi in intima mea duce te; &
Ubinam Deum indagare liceat. Vide ſup. cap. 9. & L. 4. cap. 12. 1. potui, quoniam factus es adjutor meus. Intravi, & vidi, qualicumque oculo animæ meæ, ſuprà eumdem oculum animæ meæ, ſuprà mentem meam, lucem incommutabilem; non hanc vulgarem & conſpicuam omni carni [1], nec quaſi ex eodem genere grandior erat, tamquam ſi iſta multo multoque clariùs clareſceret, totumque
** Vide not. 31 ad cap. 17. hujuſce Lib.* occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, ſed aliud, aliud valdè ab iſtis omnibus *. Nec ita erat ſupra mentem meam, ſicut oleum ſuper aquam, nec ſicut cælum ſuper terram; ſed ſuperior, quia ipſa fecit me; & ego inferior, quia factus ſum ab eâ. Qui novit veritatem, no-

[1] Deus lux eſt, non quomodo oculi iſti vident, ſed quomodo videt cor cum audit VERITAS EST. *Aug. de Trin. Lib. 8. cap. 2.*

vit eam; & qui novit eam, novit æternitatem. Charitas novit eam.

O ÆTERNA Veritas, & vera Charitas, & chara Æternitas [2]! Tu es Deus meus: tibi suspiro die ac nocte. Et cùm te primùm cognovi, tu assumpsisti me, ut viderem esse quod viderem, & nondum me esse * qui viderem. Et reverberasti infirmitatem aspectus mei, radians in me vehementer, & contremui amore & horrore: & longè me esse à te, in regione dissimilitudinis [3], tamquam audirem vocem tuam de excelso, CIBUS *sum grandium: cresce, & manducabis me. Nec tu me in te mutabis, sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me.* Et cognovi, quoniam pro iniquitate erudisti hominem [4]; & tabescere fecisti sicut araneam animam meam. Et dixi, Numquid nihil est Veritas, quoniam neque per finita neque per infinita locorum spatia diffusa est? Et clamasti de longinquo, Immò verò, EGO SUM QUI SUM. Et audivi, sicut auditur in corde; & non erat prorsus unde dubitarem. Faciliusque dubitarem vivere me, quàm non esse Veritatem, quæ per ea quæ facta sunt intellecta conspicitur.

2.

* *Supple* talem.

3.

Psal. 38. 12.

4.

Exod. 3. 14.

Rom. 1. 20.

2. Tribus his Sacro-sanctam Trinitatem intelligit & insinüat Aug. ut liquet ex his ipsius Verbis *Lib. 11. de Civit. Dei cap. 28.* Ad nostri sumus creatoris imaginem creati, cujus est vera æternitas, æterna veritas, æterna & vera charitas; estque ipse ÆTERNA ET VERA ET CHARA TRINITAS, neque confusa, neque separata.

3. Dissimilis factus, longe recessisti; similis factus, proximè accedis. *Aug. in Praloq. serm. ad Psal. 99.*

4. *Id est*, Duris quidem, sed in viam reducentibus flagellis castigasti.

CAPUT XI.

Creaturas esse quidem, sed creatorem longè verius & excellentius.

17. ET inspexi cetera infra te, & vidi nec omnino esse, nec omnino non esse. Esse quidem, quoniam abs te sunt: non esse autem, quoniam id quod es non sunt. ID enim verè est, quod incommutabiliter manet [1]. Mihi autem inhærere Deo bonum est: quia SI NON manebo in illo, nec in me potero. Ille autem in se manens innovat omnia. Et Dominus Deus meus es, quoniam bonorum meorum non eges.

1. Ps. 72. 28.

Sap. 7. 27.
Psal. 15. 2.

1. Hoc enim maxime esse dicendum est quod semper eodem modo sese habet; quod omnimodo sui simile est; quod nullâ ex parte corrumpi ac mutari potest; quod non subjacet tempori; quod aliter nunc se habere quam habebat anteà non potest. Id enim est quod esse verissime dicitur. *Aug. de Morib. Manich. cap. 1.* Magnificè igitur & divine Deus noster famulo suo dixit, EGO SUM QUI SUM; & *dices filiis Israel, qui est misit me ad vos*; vere enim ipse EST, quia incommutabilis est; omnis enim mutatio facit non esse quod erat. VERE ERGO ILLE EST QUI INCOMMUTABILIS EST. *Aug. de Naturâ boni cap. 19.*

CAPUT XII.

Substantias omnes, nullâ prorsùs exceptâ, bonas esse, Deo tandem admonente agnoscit.

18. ET manifestatum est mihi, quoniam bona sunt quæ corrumpuntur *; quæ neque si summa bona essent, neque nisi bona essent, corrumpi possent. Quia si summa bona essent, incorruptibilia essent; si autem nulla bona essent, quod in eis corrumperetur non esset. Nocet enim corruptio; & nisi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest; aut, quod

* Hæc ipsa totidem pœne verbis habentur Lib. 3. de Liber. arbit. cap. 13, & in Enchirid. ad Laurent. cap. 12.

certissimum est, omnia quæ corrumpuntur privantur bono. Si autem omni bono privabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, & corrumpi jam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius quàm ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt *. Ergo quandiu sunt, bona sunt. Ergo quæcumque sunt, bona sunt: malumque illud, quod quærebam unde esset, non est substantia: quia si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum; aut substantia corruptibilis esset, quæ nisi bona esset, corrumpi non posset. Itaque vidi, & manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti[1]; & prorsus nullæ substantiæ sunt quas tu non fecisti. Et quoniam non æqualia omnia fecisti, ideo sunt omnia[2]; quia singula bona sunt, & simul omnia valdè bona: quoniam fecit Deus noster *omnia bona valdè.*

* Vide sup. L. 3. c. 7.

1.

2.

Gen. 1. 31

1. Cum omninò natura nulla sit malum, nomenque hoc non sit nisi privationis boni: sed à terrenis usque ad cœlestia, & ab invisibilibus usque ad visibilia, sunt aliis bonis alia meliora; ad hoc inæqualia, ut essent omnia. *Aug. de Civit. Dei Lib. 11. cap. 22.*

2. Si enim omnia æque bona essent, non tam OMNIA quàm UNUM essent.

CAPUT XIII.

In universo alia aliis non convenire, & ideo quædam mala videri. Ea ipsa quæ invicem non conveniunt in seipsis bona. In operibus Dei nihil nisi bonum & admiratione dignum vident qui rerum universitati mente amplectendæ impares non sunt.

19. ET tibi omnino non est malum; non solùm tibi, sed nec universæ creaturæ tuæ: quia extrà non est aliquid quod irrumpat, &

corrumpat ordinem quem posuisti ei. In partibus autem ejus, quædam quibusdam quia non conveniunt mala putantur: & eadem ipsa conveniunt aliis, & bona sunt, & in semetipsis bona sunt *. Et omnia hæc quæ sibimet invicem non conveniunt, conveniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem cælum suum, nubilosum atque ventosum, congruum sibi.

* *Id est*, non illis tantum quibus conveniunt, sed in seipsis quoque bona sunt.

Et absit jam, ut dicerem, Non essent * ista: quia etsi sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed jam etiam de solis istis laudare te deberem; quoniam laudandum te ostendunt de terrâ dracones & omnes abyssi; ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum tuum; montes & omnes colles, ligna fructifera, & omnes cedri; bestiæ & omnia pecora, reptilia & volatilia pennata; reges terræ & omnes populi, principes & omnes judices terræ; juvenes & virgines, seniores cum junioribus, laudant nomen tuum. Cùm verò etiam de cælis te laudent, laudent te, Deus noster, in excelsis omnes Angeli tui, omnes virtutes tuæ, Sol & Luna, omnes stellæ & lumen, cæli cælorum, & aquæ quæ super cælos sunt laudent nomen tuum; non jam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam; & meliora quidem superiora quàm inferiora; sed meliora omnia quàm sola superiora, judicio saniore pendebam.

* Optativo modo.

Psal. 148. 7.

Universi pulchritudinem non novit, nisi qui totum mente amplecti valet.

CAPUT XIV.

Quàm variis alternatim de naturâ Dei figmentis delusus fuerat. Quo pacto ea tandem divina manus ab ipsius oculis abegit.

20. NON est sanitas eis * quibus displicet aliquid creaturæ tuæ; sicut mihi non erat, cùm displicerent multa quæ fecisti. Et quia

* Manichæis. Vide inf. Lib. 13. cap. 30.

quia non audebat anima mea ut ei displiceret Deus meus, nolebat esse tuum * quidquid ei displicebat. Et inde ierat in opinionem duarum substantiarum, & non requiescebat, & aliena loquebatur[1]: & inde rediens fecerat sibi Deum per infinita spatia locorum omnium, & eum putaverat esse te; & eum collocaverat in corde suo, & facta erat rursus templum idoli sui, abominandum tibi. Sed postea̋quam fovisti caput nescientis, & clausisti oculos meos ne viderent vanitatem, cessavi de me paululum, & consopita est insania mea. Et evigilavi in te, & vidi te infinitum aliter; & visus iste non à carne trahebatur.

* Id est abs te.

1.

Ps. 118. 37.

1. Quàm parùm Augustino sapuerit Manich. doctrina: Vide sup. notâ 1. & 3. ad cap. 6. lib. 3.

CAPUT XV.

Quomodo in Deo sint universa. Falsitas quid sit. Suum cuique rei tempus & locum assignatum esse. Nulla ante conditum Universum tempora.

21. ET respexi alia; & vidi tibi debere quia sunt, & in te cuncta finita, sed aliter, non quasi in loco; sed quia tu es omnitenens manu veritate, & omnia vera sunt in quantum sunt; NEC quidquam est falsitas, nisi cùm putatur esse quod non est. Et vidi quia non solùm locis sua quæque suis conveniunt, sed etiam temporibus; & quia tu, qui solus æternus es, non post innumerabilia spatia temporum cœpisti operari; quia omnia spatia temporum, & quæ præterierunt, & quæ præteribunt, nec abirent nec venirent, nisi te operante & manente *.

Quid sit falsitas.

* Vide inf. L. 11. cap. 13. & 30.

CAPUT XVI.

Palato, non cibo, vitium inesse, quando nobis non sapit veritas. Ea ipsa quæ mala videntur, in seipsis bona esse. Quid tandem sit quod malum dicitur.

Qui luce offenduntur, oculorum suorum vitium accusant; qui veritate, ipsi imputant.

22. ET sensi, & expertus sum, non esse mirum quòd palato non sano pœna est panis, qui sano suavis est; & oculis ægris odiosa lux, quæ puris amabilis. Et justitia tua displicet iniquis; ne dum vipera & vermiculus [1], quæ bona creasti, apta inferioribus creaturæ tuæ
1. partibus, quibus & ipsi iniqui apti sunt, quantò dissimiliores sunt tibi; apti autem superiori-
2. bus, quantò similiores fiunt tibi [2]. Et QUÆSIVI quid esset iniquitas; & non inveni substantiam; sed à summâ substantiâ, te Deo, detortæ
3. in infimam voluntatis perversitatem, projicien-
4. tis intima sua [3], & tumescentis foras [4].

Mira & ab ipsis fontibus petita peccati definitio.

1. Quippe hujusmodi animalia, & quidquid homini insalubre & noxium est, mala per se, atque adeo à malo principio orta existimabant Manichæi.

2. Tunc scilicet cum ab iniquitate recedentes ad Deum accedunt.

3. *Ordo.* Sed perversitatem voluntatis, à summâ substantiâ, te Deo, detortæ in infimam. *Vide inf. L.* 12. *cap.* 11.

4. *Id est,* Totam se in sensibilia effundentis, & inde beari volentis, cæcâ omnino & immani superbiâ. Superbiâ enim intumescere, hoc illi est in extima progredi; progredi autem in extima, quid est aliud quam INTIMA PROJICERE, id est, longè à se facere Deum, non locorum spatio, sed mentis affectu? *Aug. Lib.* 6. *de Musicâ cap.* 13. *Vide sup. Lib.* 1. *cap.* 4. *& not.* 5. *ad cap.* 7. *hujusce Lib.*

CAPUT XVII.

Mirè exultat Augustinus, cum sibi compertum jam tandem Deum, seque Deum ipsum, non ut ante vanum pro Deo phantasma, amare videt. Quibus rationis veluti gressibus in Deum assurrexerat. Quid obstet quòminus tantam lucem ferre possimus.

23. ET mirabar quòd jam te amabam, non
pro te phantasma 1. Et non stabam 1.
frui Deo meo 2, sed rapiebar ad te decore tuo; 2.
moxque diripiebar abs te pondere meo, & ruebam in ista cum gemitu;& pondus hoc consuetudo carnalis. Sed mecum erat memoria tui;neque ullo modo dubitabam esse cui cohærerem, sed
nondum esse me * qui cohærerem; quoniam * Sup. talem.
corpus, quod corrumpitur, aggravat animam; Sap. 9. 15.
& deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Eramque certissimus, quòd invisibilia tua, à constitutione mundi, per ea quæ Rom. 1. 20.
facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus & divinitas tua.

Quærens enim unde approbarem pulchritudinem corporum, sive cælestium, sive terrestrium,
& quid mihi præstò esset integrè * de mutabili- * Id est, certâ & sibi
bus judicanti, & dicenti, *Hoc ita esse debet, illud* constante
non ita; hoc ergo quærens unde judicarem cùm regulâ.
ita judicarem, inveneram incommutabilem & veram veritatis æternitatem, supra mentem
meam commutabilem. Atque ita gradatim à *Unde de qui-*
corporibus ad sentientem per corpus animam, *buslibet judi-*
camus.
atque inde ad ejus interiorem vim, cui sensus corporis exteriora annuntiaret,& quousque possunt bestiæ, atque inde rursus ad ratiocinantem

1. Cum scilicet de naturâ Dei jam tandem recte sentiret, exploso illo Manichæorum Deo, de quo sup. Lib. 3. 4. & 5. *Vide not. 3. ad cap. 2. lib. 4.*

2. *Id est*, te frui constanter & perenniter non poteram.

potentiam, ad quam refertur judicandum quod sumitur à sensibus corporis. Quæ so quoque in me comperiens mutabilem, erexit se ad intelligentiam suam, & abduxit cogitationem à consuetudine, subtrahens se contradicentibus turbis
3. phantasmatum 3, ut inveniret quo lumine aspergeretur 4, cùm sine ullâ dubitatione clamaret,
4. incommutabile præferendum esse mutabili; unde nosset ipsum incommutabile, quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certò præponeret: & pervenit ad id quod est,
5. in ictu trepidantis adspectus 5. Tunc verò invisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta conspexi, sed aciem figere non valui *; & repercussâ infirmitate redditus solitis, non mecum ferebam nisi amantem memoriam, & quasi olfacta desiderantem, quæ comedere nondum possem.

* *B. evalui.*

3. Nihil enim magis intelligentiæ obstrepit quàm hausta à sensibus phantasmata. Ea memoriæ mandare ut accepta sunt, vel partiri, multiplicare, contrahere, distendere, ordinare, perturbare, vel quolibet alio modo figurare cogitando, facillimum est; sed cum verum quæritur, cavere & vitare difficile. *Aug. de vera relig. cap.* 10.

4. Aliud enim ab animâ prorsus diversum est ipsum lumen quo illustratur, ut omnia, vel in se, vel in illo, veraciter intellecta conspiciat. Nam illud jam ipse Deus est; hæc autem creatura, quamvis rationalis & intellectualis, ad imaginem ejus facta; quæ cum conatur lumen illud intueri, palpitat infirmitate, & minus valet; inde est tamen quidquid intelligit sicut valet. Cum ergo illuc rapitur; & à carnalibus subtracta sensibus, illi visioni expressius præsentatur, non spatiis corporalibus, sed modo quodam suo, etiam supra se videt illud, quo adjuta videt quidquid etiam in se intelligendo videt. *August. de Gen. ad Lit. Lib.* 12. *cap.* 31.

5. *Ordo*, pervenit in ictu trepidantis aspectus ad id quod est; *Nempe ad Deum ipsum, qui solus vere est. Sup. cap.* 10.

CAPUT XVIII.

Deo frui nundum idoneus Augustinus, & quare. Non alio quam Christo duce ad Deum perveniri posse. Cujus potissimùm rei gratiâ Verbum caro factum.

24. ET quærebam viam comparandi roboris quod esset idoneum ad fruendum te; nec inveniebam, donec amplecterer Mediatorem Dei & hominum, hominem Christum 1. *Tim.* 2. 5.
Jesum, qui est super omnia Deus benedictus in *Rom.* 9. 5.
sæcula, vocantem & dicentem, *Ego sum via,* 1.
Veritas, & vita [1]; & cibum cui capiendo invalidus eram miscentem carni; quoniam VERBUM caro factum est, ut infantiæ nostræ lactesceret sapientia tua, per quam creasti omnia. *Joan.* 14. 6. *Joan.* 1. 14. *Cujus præcipuè rei gratiâ Verbum caro factum.*
Non enim tenebam Dominum meum Jesum, humilis humilem; nec cujus rei magistra esset ejus infirmitas noveram. Verbum enim tuum, ÆTERNA veritas * superioribus creaturæ tuæ partibus supereminens [2], subditos erigit ad seipsam [3]; in inferioribus autem ædificavit sibi humilem domum de limo nostro, per quam subdendos deprimeret à seipsis, & ad se trajiceret; sanans tumorem, & nutriens amorem, ne fiduciâ sui progrederentur longiùs, sed potiùs infirmarentur [4], videntes ante pedes suos infir-

* nominativus.

1. Per hoc enim Mediator per quod & homo, per hoc & VIA. Quia si inter eum qui tendit, & illud quò tendit, via media est, spes est perveniendi; si autem desit, aut ignoretur quà eundum sit, quid prodest nosse quò eundum sit? *Aug. de Civit. Dei Lib.* 11. *cap.* 2. Vide not. 1. ad cap. 43. Lib. 10.

2. *Id est,* Infinito intervallo superans ea ipsa quæ primum inter creata locum obtinent.

3. Ipse exaltat humiliter sequentes, quem descendere non piguit adjacentes. *August. Lib. de Sanctâ Virginitate cap.* 32.

4. *Id est,* se infirmos & miseros agnoscerent, & altùm sapere desinerent.

manam divinitatem ex participatione tunicæ pelliceæ nostræ 5; & lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos.

5. *Id est, mortalitatis nostræ, tunicis illis pelliceis quibus Deus primos homines post peccatum induit adumbratæ.*

CAPUT XIX.

De Christo quid sentiret. Unde Christus iis ipsis actibus quibus cæteri homines functus. Quo medio Verbum Christi carni unitum. Quid Alipio de Christo videretur. Quid lucri de Hæresibus capiat Ecclesia.

25. EGo verò aliud putabam, tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiæ viro, cui nullus posset æquari; præsertim quia mirabiliter natus ex Virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiscendâ immortalitate, divinâ pro nobis curâ tantam auctoritatem magisterii meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet, VERBUM CARO FACTUM, ne suspicari quidem poteram. Tantùm cognoveram ex iis quæ de illo scripta traderentur, quia manducavit, & bibit, dormivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est; non hæsisse carnem illam Verbo tuo, nisi cum animâ & mente humanâ. Novit hoc omnis qui novit incommutabilitatem Verbi tui, quam ego jam noveram quantum poteram; nec omnino quidquam inde dubitabam. Etenim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere; nunc aliquo affectu affici, nunc non affici; nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio; propria sunt mutabilitatis animæ & mentis. Quæ si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio *; neque in illis litteris ulla fidei

Joan. 1. 14.

Quo medio Verbum carni unitum.

* *Id est, omnia mendacii suspecta esse possent.*

salus generi humano remaneret.

Quia itaque vera scripta sunt, totum hominem [1] in Christo agnoscebam; non corpus tantùm hominis, aut cum corpore sine mente ani- 1.
mum, sed ipsum hominem, non personâ veritatis, sed magnâ quâdam naturæ humanæ excellentiâ & perfectiore participatione sapientiæ præferri ceteris arbitrabar. Alipius autem Deum carne indutum ita putabat credi à Catholicis; ut præter Deum & carnem non esset in Christo anima; mentemque hominis non existimabat in eo prædicari. Et quoniam benè persuasum tenebat, ea quæ de illo memoriæ mandata sunt, sine vitali & rationali creaturâ non fieri, ad ipsam Christianam fidem pigriùs movebatur. Sed posteà hæreticorum Apollinaristarum hunc errorem esse cognoscens, Catholicæ fidei collætatus & contemperatus est. Ego autem aliquantò posteriùs didicisse me fateor, in eo quòd Verbum caro factum est, quomodo Catholica veritas à Photini [2] falsitate dirima-
tur. IMPROBATIO quippe hæreticorum [3] 2.
facit eminere quid Ecclesia tua sentiat, & quid
habeat sana doctrina. Oportuit enim & hære- 1. Cor. 11. 19.
ses esse, ut probati manifesti fierent inter in- 3.
firmos.

1. *Id est*, quidquid ad perfectam hominis naturam requiritur. Siquidem, Verbum, rationalis anima, & caro, hoc totum Christus. *Aug. serm. 253. cap. 4.*

2. Qui scilicet principium Filio Dei ex utero virginis tribuebat, nec volebat credere quod antea fuisset. *Aug. Ep. 147. cap. 7.*

3. *Id est*, reprobi hæretici; eos enim opponit his, quos *probatos* vocat Ap. loco citato.

CAPUT XX.

Qualis à Platonicorum lectione Augustinus. Quàm longè adhuc abesset à vero Charitatis affectu. Philosophis eo maxime præstare canonicarum scripturarum authores, quod humilitatem doceant; illi nequidem norunt. Quo Dei consilio factum sit ut primam veritatis lucem è prophanorum libris erueret.

26. SED tunc, lectis Platonicorum illis li-
Rom. 1. 20. bris, posteàquam inde admonitus quæ-
rere incorpoream veritatem, invisibilia tua per
ea quæ facta sunt intellecta conspexi, & repul-
sus sensi quid per tenebras animæ meæ contem-
plari non sinerer, certus esse te, & infinitum
esse, nec tamen per locos finitos infinitosve
Psal. 101. 28. diffundi; & verè te esse, qui semper idem ipse
esses; ex nullâ parte nulloque motu aliter aut
1. aliter [1], cetera vero ex te esse omnia, hoc solo
firmissimo documento, quia sunt, certus qui-
dem in istis eram, nimis tamen infirmus ad
fruendum te, garriebam planè quasi peritus; &
nisi in Christo Salvatore nostro viam tuam quæ-
rerem, non peritus, sed periturus essem. Jam
2. enim cœperam velle videri sapiens, plenus pœ-
nâ meâ [2]; & non flebam, insuper & inflabar
scientia.

Ubi enim erat illa ædificans charitas à fundamento humilitatis, quod est Christus Jesus? Aut quando illi libri docerent me eam? In quos me propterea, priusquam Scripturas tuas considerarem, credo voluisti incurrere, ut imprime-

1. ESSE enim ad manendum refertur; itaque quod summè ac maximè esse dicitur, permanendo in se dicitur. *Aug. de moribus Manichaeorum cap. 6. Vide sup. cap. 11.*

2. *Id est*, superbiâ, seu quibusvis aliis miseriis, quæ cum pœna peccatorum sint, eorum nos assiduè admonere deberent.

retur memoriæ meæ, quomodo ex eis affectus essem; & cùm posteà in libris tuis mansuefactus essem, & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, discernerem atque distinguerem, quid interesset inter præsumptionem, & confessionem; inter videntes quò eundum sit, nec videntes quà 3, & viam ducentem ad beatificam patriam non tantùm cernendam sed & habitandam. Nam si primò sanctis tuis Litteris informatus essem, & in earum familiaritate obdulcuisses mihi, & posteà in illa volumina incidissem; fortasse aut abripuissent me à solidamento pietatis; aut si in affectu quem salubrem imbiberam perstitissem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi, si * eos solos quisquam didicisset. 3.

* Pro etiamsi.

3. Quid enim prodest superbienti, & ob hoc erubescenti lignum [crucis] conscendere, de longinquo prospicere patriam transmarinam? Aut quid obest humili, de tanto intervallo non eam videre, in illo ligno ad eam venienti, quo dedignatur ille portari? *Aug. de Trinit. l. 4. cap. 15.*

CAPUT XXI.

Ad Pauli studium sese confert. Scrupuli statim omnes evanescunt. Utriusque testamenti concordia & quidam veluti concentus. Quantum aliis omnibus libris Scriptura antecellit. Quò tendendum & Philosophi novere; quà, solis Christianis videre datum.

27. ITAQUE avidissimè arripui venerabilem stylum Spiritus tui, & præ ceteris Apostolum Paulum: & perierunt * illæ quæstiones, in quibus mihi aliquando visus est adversari sibi, & non congruere testimoniis legis & prophetarum textus sermonis ejus. Et apparuit mihi una facies eloquiorum castorum, & exultare cum tremore didici. Et cepi, & inveni quidquid illàc verum legeram, hàc cum

* Id est, evanuerunt.

Psal. 11. 7.
Psal. 2. 11.

Quæ præcipue Scriptura a Philosophorum libris discrepet. 1. Cor. 4. 7. *Viam salutis ingrediatur & teneat qui cœlesti lumine perfundi cupit.* Rom. 7. 23. 1. Dan. 3. 29. * *Id est*, dæmoni, cui datum fuerat mortis imperium. Heb. 2. 14. Ioan. 8. 44.

commendatione gratiæ tuæ dici, ut qui videt non sic glorietur quasi non acceperit, non solùm id quod videt, sed etiam ut videat [1], quid enim habet quod non accepit? & ut te, qui es semper idem, non solùm admoneatur ut videat, sed etiam sanetur ut teneat; & qui de longinquo videre non potest, viam tamen ambulet, quâ veniat, & videat, & teneat. Quia & si condelectetur homo legi Dei secundùm interiorem hominem, quid faciet de aliâ lege in membris suis, repugnante legi mentis suæ, & se captivum ducente in lege peccati, quæ est in membris ejus? Quoniam justus es, Domine; nos autem peccavimus, iniquè fecimus, impiè gessimus, & gravata est super nos manus tua; & justè traditi sumus antiquo peccatori, præposito mortis *; quia persuasit voluntati nostræ similitudinem voluntatis suæ, quâ in veritate tuâ non stetit.

Rom. 7. 24. Prov. 8. 22. 2. Joan. 14. 36. Col. 2. 14. 3.

Quid faciet miser homo? Quis eum liberabit de corpore mortis hujus, nisi gratia tua, per Jesum Christum Dominum nostrum, quem genuisti coæternum, & creasti in principio viarum tuarum [2], in quo princeps hujus mundi non invenit quidquam morte dignum, & occidit eum; & evacuatum est chirographum quod erat contrarium nobis [3]?

Hoc illæ litteræ non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis hujus; lacrymas con-

1. Altissimo quippe ac saluberrimo sacramento, universa facies, atque, ut ita dixerim, vultus sacrarum Scripturarum, bene intuentes id admonere invenitur, ut qui gloriatur in Domino glorietur. *Aug. in Enchir. ad Laur. cap.* 98.

2. *Id est*, quem primùm attendisti in æterno illo misericordiæ tuæ super salutem generis humani consilio: Unde Christus *primogenitus omnis creaturæ* dicitur, *Col.* 1. 15. Porro, Misericordiæ consilium *viæ Domini*; universæ enim viæ Domini misericordia & veritas. *Psal.* 24. 10.

3. Ideo enim Christus solvere potuit moriendo peccata, quia & mortuus est, & non pro suo peccato. *Aug. de Civit. Dei lib.* 10. *cap.* 24. Vide inf. l. 9. cap. 13.

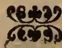
fessionis; sacrificium tuum, spiritum contribulatum; cor contritum & humiliatum; populi salutem; sponsam civitatem; arrham Spiritus sancti; poculum pretii nostri. Nemo ibi cantat, *Nonne Deo subdita erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse Deus meus, & salutaris meus; susceptor meus, non movebor amplius.* Nemo ibi audit vocantem, *Venite ad me qui laboratis*; dedignantur ab eo discere, quoniam mitis est, & humilis corde. Abscondisti enim hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Et ALIUD est de silvestri cacumine videre patriam pacis, & iter ad eam non invenire, & frustrà conari per invia, circùm obsidentibus & insidiantibus fugitivis desertoribus, cum principe suo, leone & dracone: & aliud tenere viam illuc ducentem, Curiâ * cœlestis Imperatoris munitam, ubi non latrocinantur qui cælestem militiam deseruerunt; vitant enim eam sicut supplicium. Hæc mihi inviscerabantur miris modis, cùm minimum Apostolorum tuorum legerem, & consideraveram opera tua, & expaveram.

Psal. 50. 19. *Apoc.* 21. 2. 2. *Cor.* 5. 5. *Psal.* 61. 2. *Mat.* 11. 28. *Ibid.* 25.

Quo potissimum Christiani à Philosophis dissent.

* *Id est, exercitu.*

1. Cor. 15. 9. Amos 3. 6.

BREVIARIUM
LIBRI OCTAVI.

Vitæ suæ partem adtingit celeberrimam; annum scilicet ætatis trigesimum secundum, quo cum Simplicianum consuluisset, ab eo auditâ Victorini conversione ad imitandum exarsit. Tum iis quæ de Antonio, Ægyptio monacho, à Pontitiano didicit magis ac magis accensus, post vehementem luctam inter carnem & animum, cœlesti oraculo jussus Pauli Epistolas in manus sumit; lectoque qui ipsi primum occurrit versiculo repente immutatur, & diruptis cupiditatum vinculis totus ad Deum convertitur.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM

LIBER OCTAVUS.

CAPUT I.

Iàm quidem veritati redditus, sed perversæ consuetudinis vinculis nondum expeditus, Simplicianum adit & consulit. De uxore ducendâ consilium abjicere non potest. Hinc spes omnis & vitæ melioris propositum fluctuare. Duæ impietatis species.

1. Deus meus, recorder in gratiarum actione tibi, & confitear misericordias tuas super me. Perfundantur ossa mea dilectione tuâ, & dicant, Domine, quis similis tibi? Dirupisti vincula mea, sacrificem tibi sacrificium laudis. Quomodo dirupisti ea narrabo; & dicent omnes qui adorant te, cùm audient * hæc, Benedictus Dominus in cælo & in terrâ; magnum & mirabile nomen ejus. *Psal.* 82. 2. *Psal.* 115. 17. * B. Audiunt.

Inhæserant præcordiis meis verba tua, & undique circumvallabar abs te. De vitâ tuâ æternâ certus eram, quamvis eam * in enigmare, & quasi per speculum videram *. Dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantiâ, quòd ab illâ esset omnis substantia, ablata mihi erat; nec certior de te, sed stabilior in te esse * Suple, non nisi. 1. Cor. 13. 12. * Vide sup. l. 7. cap. 17. sub. fin.

cupiebam. De meâ verò temporali vitâ nutabant omnia 1 & mundandum erat cor à fermento veteri ; & placebat via ipse Salvator, & ire per ejus angustias adhuc pigebat.

1.
1. Cor. 5. 7.
Unde fere omnes a pietatis viâ deterreantur.

Et immisisti in mentem meam, visumque est bonum in conspectu meo, pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat servus tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam, quòd à juventute suâ devotissimè tibi viveret : jam verò tunc senuerat, & longâ ætate in tam bono studio sectandæ viæ tuæ multa expertus, multa edoctus mihi videbatur ; & verè sic erat. Unde mihi ut proferret volebam, conferenti secum æstus meos, quis esset aptus modus, sic affecto ut ego eram, ad ambulandum in viâ tuâ.

Ubi defervere cœperint cupiditates, tum demum ærumnarum ab ipsis invectarum sensus nobis redditur.
Psal. 25. 8.
1. Cor. 7. 7.
Tanta est hominum vecordia, ut ea ipsa quibus se in miseriam detrudi videat excutere dubitent.
2.
Mat. 19. 12.

2. Videbam enim plenam Ecclesiam ; & alius sic ibat, alius autem sic. Mihi autem displicebat quod agebam in sæculo ; & oneri mihi erat valdè, non jam inflammantibus cupiditatibus, ut solebant spe honoris & pecuniæ, ad tolerandam illam servitutem tam gravem. Jam enim me illa non delectabant, præ dulcedine tuâ, & decore domus tuæ quam dilexi : sed adhuc tenaciter colligabar ex feminâ ; nec me prohibebat Apostolus conjugari, quamvis exhortaretur ad melius, maximè volens omnes homines sic esse ut ipse erat. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum ; & propter hoc unum volvebar in ceteris languidus, & tabescens curis marcidis, quod & in aliis rebus quas nolebam pati, congruere cogebar vitæ conjugali, cui deditus obstringebar 2. Audieram ex ore Veritatis, esse spadones qui seipsos absci-

1. *Id est*, dudum præconcepta, & etiamnum placens, temporalis hujus vitæ degendæ ratio, me suspensum adhuc & ancipitem tenebat.

2. *Id est*, quòd miseriis illis, quas secum trahit vita conjugalis, cujus consilium abjicere non poteram, me implicatum iri viderem.

derunt propter regnum cælorum; sed *qui potest*, inquit, *capere, capiat.* Sap. 13. 1.

Vani sunt certè omnes homines quibus non inest Dei scientia; nec de iis quæ videntur bona, potuerunt invenire eum qui est. At ego jam non eram in illâ vanitate: transcenderam eam; & contestante universâ creaturâ tuâ *, inveneram te Creatorem nostrum, & Verbum tuum, apud te Deum, tecumque cum Spiritu-sancto unum Deum, per quod creasti omnia. Est & aliud genus impiorum, qui cognoscentes Deum non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. In hoc quoque incideram, & dextera tua suscepit me, & inde ablatum posuisti ubi convalescerem; quia dixisti homini, *Ecce pietas est sapientia*: &, *Noli velle videri sapiens*; quoniam *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*. Et inveneram jam bonam margaritam; & VENDITIS omnibus quæ haberem emenda erat, & dubitabam.

* Vide notam primam ad cap. 12. l. 4. Joan. 1. 1. Rom. 1. 21. Psal. 17. 36. *Quotus quisque, qui hanc gemmam justo pretio comparare velit?* Prov. 3. 7. Rom. 1. 22. Mat. 13. 46.

CAPUT II.

De Victorini, præclari quondàm Rhetoris, ad Christianam fidem conversione, quid à Simpliciano didicerit.

3. PERREXI ergo ad Simplicianum, patrem in accipiendâ gratiâ tuâ tunc Episcopi Ambrosii, & quem verè ut patrem diligebat. Narravi ei circuitus erroris mei. Ubi autem commemoravi legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus, quondam Rhetor urbis Romæ, quem Christianum defunctum esse audieram, in Latinam linguam transtulisset; gratulatus est mihi, quòd non in aliorum Philosophorum scripta incidissem, plena fallaciarum & deceptionum, secundùm elementa hujus mundi; in istis autem, omni- Col. 2. 8.

bus modis insinuari Deum, & ejus Verbum.

Mat. 11. 25. Deinde, ut me exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam & revelatam parvulis, Victorinum ipsum recordatus est *, quem Romæ cùm esset familiarissimè noverat; deque illo mihi narravit quod non silebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, & omnium liberalium doctrinarum peritissimus, quique Philosophorum tam multa legerat, & dijudicaverat, & dilucidaverat; doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob insigne præclari magisterii, quod cives hujus mundi [1] eximium putant, statuam in Romano foro meruerat & acceperat; usque ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumque sacrilegorum particeps, quibus tunc tota ferè Romana nobilitas inflata spirabat, populusque etiam, & omnigenûm deûm monstra, & Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum & Venerem, contràque Minervam tela tenuerant [2], & à se victis jam Roma supplicabat, quæ iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitaverat, non erubuerit esse puer Christi tui, & infans fontis tui *; subjecto collo ad humilitatis jugum, & edomitâ fronte ad crucis opprobrium.

* *Id est*, commemorandum existimavit.

* Vide Ep. Aug. 16. num. 2.

* *Id est*, infantis instar sacro fonte ablui.

Psal. 143. 3. 4. O Domine, Domine, qui inclinasti cælos & descendisti, tetigisti montes & fumigaverunt, quibus modis te insinuasti illi pectori? Legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam Scripturam, omnesque Christianas litteras investigabat studiosissimè & perscrutabatur; & dicebat Simpliciano, non palàm, sed secretiùs &

Scriptura sancta, salutis & veritatis manifesta.

1. *Id est*, filii sæculi, qui soli mundi cives sunt, cum filii Dei se *peregrinos & hospites* super terram profiteantur. Heb. 11. 13.

2. Ferunt siquidem Actiacâ pugnâ visa fuisse Ægyptiaca Numina, in Romanorum Deos tela vibrantia. *Vide Ep. Aug.* 16. *num.* 2.

familiariùs, *Noveris me jam esse Christianum.* Et respondebat ille; *Non credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in Ecclesiâ Christi te videro.* Ille autem irridebat, dicens, *Ergo parietes faciunt Christianos?* Et hoc sæpè dicebat, jam se esse Christianum; & Simplicianus illud sæpè respondebat, & sæpè ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos reverebatur offendere, superbos dæmonicolas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, quasi ex cedris Libani quas nondum contriverat Dominus, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Psal. 28. 5.

Sed posteàquam legendo & inhiando hausit firmitatem, timuitque negari à Christo coram Angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri; reusque sibi magni criminis apparuit, erubescendo de sacramentis humilitatis Verbi tui, & non erubescendo de sacris sacrilegis superborum dæmoniorum, quæ imitator superbus acceperat; depuduit vanitati, & erubuit Veritati; subitòque & inopinatus ait Simpliciano, ut ipse narrabat, *Eamus in Ecclesiam, Christianus volo fieri.* At ille non se capiens lætitiâ perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionum sacramentis, non multò post etiam nomen dedit [1], ut per Baptismum regeneraretur, mirante Româ, gaudente Ecclesiâ. Superbi videbant & irascebantur; dentibus suis stridebant & tabescebant: Servo autem tuo Dominus Deus erat spes ejus, & non respiciebat in vanitates & in insanias mendaces. Mat. 10.32. Psal. 111. 10. Psal. 39. 5.

5. Denique, ut ventum est ad horam profitendæ fidei, quæ verbis certis, conceptis retentisque memoriter, de loco eminentiore, in conspectu populi fidelis, Romæ reddi solet ab eis qui accessuri sunt ad gratiam tuam, obla-

1. *Id est*, in numerum *competentium*, seu baptismum postulantium adscriptus est.

tum esse dicebat Victorino à presbyteris ut secretiùs redderet ; sicut nonnullis, qui verecundiâ trepidaturi videbantur, offerri mos erat : illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus quam docebat in Rhetoricâ, & tamen eam publicè professus erat. Quantò minùs ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum, pronuntians Verbum tuum, qui non verebatur in
5. verbis suis turbas insanorum ?

Itaque ubi ascendit ut redderet [3], omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instrepuerunt nomen ejus strepitu gratulationis. Quis autem ibi non eum noverat? Et sonuit presso sonitu per ora cunctorum collætantium, Victorinus, Victorinus. Citò sonuerunt exultatione, quia videbant eum ; & citò siluerunt intentione, ut audirent eum. Pronuntiavit ille fidem veracem, præclarâ fiduciâ ; & volebant eum omnes rapere intrò in cor suum, & rapiebant amando & gaudendo. Hæ rapientium manus erant.

3. Baptisandi simbolum addiscebant ; & jam jamque sacro fonte lavandi palàm recitabant, quod quidem *reddere simbolum* dicebatur. *Vide notam ad Ep. Aug. 227. in editione Gallicâ.*

CAPUT III.

Cur uberius gaudium ex eorum reditu, quos redituros minùs sperabatur.

6. DEus bone, quid agitur in homine, ut plus gaudeat de salute desperatæ animæ & de majore periculo liberatæ, quàm si spes ei semper affuisset, aut periculum minus fuisset ?
Luc. 15. 7. Etenim tu quoque, misericors Pater, plus gaudes de uno pœnitente, quàm de nonagintanovem justis quibus non est opus pœnitentiâ. Et nos cum magnâ jocunditate audimus, cùm au-
Ibid. 5. dimus quàm exultantibus angelis, pastoris hu-

meris reportetur ovis quæ erraverat; & drachma referatur in thesauros tuos, collætantibus vicinis mulieri quæ invenit. Et lacrymas excutit gaudium solemnitatis domus tuæ, cùm legitur in domo tuâ de minore filio tuo, quoniam mortuus erat & revixit, perierat & inventus est. Gaudes quippe in nobis, & in Angelis tuis sanctâ charitate sanctis. Nam tu semper idem, qui ea quæ non semper nec eodem modo sunt, eodem modo semper nosti omnia. *Ibid. 9.* *Ibid. 32.*

7. Quid ergo agitur in animâ, cùm ampliùs delectatur inventis aut redditis rebus quas diligit, quàm si eas semper habuisset? Contestantur enim & cetera, & plena sunt omnia testimoniis clamantibus, *Ita est*. Triumphat victor Imperator, & non vicisset, nisi pugnavisset; & quantò majus periculum fuit in prælio, tantò est majus gaudium in triumpho. Jactat tempestas navigantes, minaturque naufragium; omnes futurâ morte pallescunt: tranquillatur cælum & mare; & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Æger est charus *, & vena ejus malum renuntiat; omnes qui eum salvum cupiunt, ægrotant simul animo: fit ei rectè, & nondum ambulat pristinis viribus; & fit jam tale gaudium, quale non fuit cùm anteà salvus & fortis ambularet. Easque ipsas voluptates humanæ vitæ, etiam non inopinatis, & præter voluntatem irruentibus, sed institutis & voluntariis molestiis homines acquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla est, nisi præcedat esuriendi & sitiendi molestia. Et ebriosi quædam salsiuscula comedunt, quò fiat molestus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et institutum est ut jam pactæ sponsæ non tradantur statim; ne vilem habeat maritus datam, quam non suspiraverit sponsus dilatam.

* *Id est, ægrotat aliquis, quem multi diligunt & incolumem vellent.*

Non nisi ex alicujus doloris levamine voluptas.

8. Hoc in turpi & execrandâ lætitiâ; hoc in

eâ quæ concessa & licita est; hoc in ipsâ sincerissimâ honestate amicitiæ; hoc in eo qui mortuus erat & revixit, perierat & inventus est. Ubique majus gaudium molestiâ majori præceditur. Quid est hoc, Domine Deus meus, cùm tu æternum tibi tu ipse sis gaudium, & quædam * de te circa te semper gaudeant? Quid est quòd hæc rerum pars alternat defectu & profectu, offensionibus & conciliationibus? An is est modus earum, & tantum dedisti eis cùm à summis cælorum usque ad ima terrarum, ab initio usque in finem sæculorum, ab Angelo usque ad vermiculum, à motu primo usque ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia justa opera tua, suis quæque sedibus locares, & suis quæque temporibus ageres? Heu mihi, quàm excelsus es in excelsis, & quàm profundus es in profundis! & nusquam recedis, & vix redimus ad te [1]. Age Domine, fac; excita & revoca nos; accende & rape; flagra, dulcesce: amemus, curramus.

Luc 15. 32.

* Nempe sancti Angeli. Vide infr. l. 12. cap. 11. num. 12. & l. 13. c. 10.

1. Hinc in antehàc editis exorditur cap. 4. sed malè ut cuivis advertere licet.

CAPUT IV.

Cur lætitiæ plus afferat nobilium conversio, quam cæterorum. Cur Saulus Pauli nomen inditum sibi voluit.

9. NONNE multi ex profundiore tartaro cæcitatis quàm Victorinus redeunt ad te, & accedunt, & illuminantur; recipientes lumen quod si recipiunt, accipiunt à te potestatem ut filii tui fiant? Sed si minùs noti sunt populis, minùs de illis gaudent etiam qui noverunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in singulis uberius est gaudium; quia fervefaciunt se, & inflammantur ex alterutro. Deinde, quòd multis noti, multis sunt auctoritati ad

Psal. 33. 6. Joan. 1. 12.

ſalutem ; & multis præeunt ſecuturis : ideoque multum de illis & qui eos præceſſerunt lætantur, quia non de ſolis lætantur. Abſit enim ut in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur perſonæ divitum, aut præ ignobilibus nobiles ; quando potiùs infirma mundi elegiſti ut confunderes fortia ; & ignobilia hujus mundi elegiſti & contemptibilia, & ea quæ non ſunt tamquam ſint, ut ea quæ ſunt evacuares. 1.Cor. 1. 27.

Et tamen idem ipſe minimus Apoſtolorum tuorum, per cujus linguam tua iſta verba ſonuiſti, cùm Paulus proconſul, per ejus militiam debellatâ ſuperbiâ, ſub lene jugum Chriſti tui miſſus eſſet, Regis magni provincialis effectus; ipſe quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit, ob tam magnæ inſigne victoriæ. PLUS enim hoſtis vincitur in eo quem plùs tenet, & de quo plures tenet : PLUS autem ſuperbos tenet, nomine nobilitatis ; & de his plures, nomine auctoritatis. Quantò igitur gratiùs cogitabatur Victorini pectus *, quod tamquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat, & Victorini lingua, quo telo grandi & acuto multos peremerat ; tantò abundantiùs exultare oportuit filios tuos, quia Rex noſter alligavit fortem, & videbant vaſa ejus erepta mundari, & aptari in honorem tuum ; & fieri utilia Domino ad omne opus bonum.

1.Cor. 15. 9. — Act. 13. 9. — *Quinam addictiſſimi dæmonis ſervi, & miniſtri fidiſſimi.* — * Sup. qualе fuerat. — Mat. 12. 29. — 2.Tim. 2. 21.

CAPUT V.

Victorini exemplo ad imitandum accenditur, sed consuetudinis vinculo tenetur. Nutantis & secum pugnantis animi, dùm, in veritatem sibi jam exploratam assurgit quidem, sed terrenorum amore deprimitur, egregia descriptio. Quàm grave pondus & propemodùm ineluctabile consuetudo.

10. SED ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit, exarsi ad imitandum: ad hoc enim & ille narraverat. Posteàquam verò & illud addidit, quòd Imperatoris Juliani temporibus, lege datâ prohibiti sunt Christiani docere Litteraturam & Oratoriam, quam legem ille amplexus, loquacem scholam deserere maluit quàm verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas; non mihi fortior quàm felicior visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi; cui rei ego SUSPIRABAM, ligatus non ferro alieno, sed meâ ferreâ voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me. Quippe EX VOLUNTATE perversâ facta est libido; & dum servitur libidini, facta est consuetudo: & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas; quibus, quasi ansulis sibimet innexis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. Voluntas autem nova, quæ mihi esse cœperat ut te gratis colerem, fruique te vellem, Deus, sola certa jocunditas, nondùm erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, una vetus, alia nova, illa carnalis, illa spiritalis, confligebant inter se, atque discordando dissipabant animam meam.

Sap. 10. 21.

Quâ catenâ iniquitati colligemur.

Quibus veluti gradibus in profundum barathri sensim demergantur homines.

Gal. 5. 17.

** B. interserunt in.*

11. Sic intelligebam *, meipso experimento, id quod legeram, quomodo caro concupisceret

adversus spiritum, & spiritus adversus carnem.
Ego quidem in utroque [1]; sed magis ego in eo 1.
quod in me approbabam, quàm in eo quod in
me improbabam. Ibi enim magis jam non ego,
quia ex magnâ parte id * patiebar invitus, quàm * Sup. potius.
faciebam volens. Sed tamen consuetudo adversus
me pugnacior ex me facta erat; quoniam
VOLENS quò nollem perveneram. Et quis
jure contradiceret, cùm peccantem justa pœna
sequeretur [2]? Et non erat jam illa excusatio, quâ 2 *Veritas non ob aliud ab hominibus non videtur, nisi quia non amatur.*
videri mihi solebam propterea nondum me
contempto sæculo servire tibi, quia incerta
mihi esset perceptio veritatis: jam enim & ipsa
certa erat. Ego autem adhuc terrâ obligatus [3],
militare tibi recusabam; & IMPEDIMENTIS 3. *Eò miseria devenitur, ut ipsa augeatur miseria.*
omnibus sic timebam expediri, quemadmodum
impediri timendum est.

12. Ita SARCINA sæculi, velut somno assolet,
dulciter premebar; & COGITATIONES 4. *Peccati vincula qui non amat excutit. Frustra convictus animus dum cupiditas nondum victa.*
quibus meditabar in te [4], similes erant conatibus
expergisci volentium, qui tamen superati
soporis altitudine remerguntur. Et sicut nemo
est [5] qui dormire semper velit, omniumque sano
judicio vigilare præstat, differt tamen plerumquè
homo somnum excutere, cùm gravis 5.
torpor in membris est, eumque jam displicentem
carpit libentiùs, quamvis surgendi tempus
advenerit; ita certum * habebam, esse melius * Sup. quidem.
tuæ charitati me dedere, quàm meæ cupiditati

1. Non verò, ut Manichæi somniabant, hinc anima hominis, divinæ secundum ipsos particula substantiæ, inde vero natura mala bonæ commixta.

2. Illa est enim peccati pœna justissima, ut amittat unusquisque quo bene uti noluit; id est, ut qui sciens rectè non facit, amittat scire quid rectum sit; & qui rectè facere cum possit noluit, amittat posse cum velit. *Aug. de Lib. arb. Lib. 3. cap. 18.*

3. *Seu*, terrenorum amore implicatus.

4. *Seu*, Quibus in te assurgere nitebar.

5. *Pro*, & quemadmodum videmus, quod tametsi nemo est, &c.

6, cedere, sed illud placebat, & vincebat [6]; hoc
7. libebat [7], & vinciebat. Non enim erat quod
Ephes. 5. 14. tibi responderem dicenti mihi; *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus*; & undique ostendenti vera te dicere, non erat omninò quod responderem veritate convictus, nisi tantùm verba lenta & somnolenta; *Modò, ecce modò; sine paululum.* Sed modò & modò non habebant modum; &, sine paululum, in longum ibat. Frustrà condelectabar legi tuæ secundùm interiorem hominem;
Rom. 7. 22. cùm lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, & captivum me duceret in legem
Lex peccati quid sit. peccati, quæ in membris meis erat. LEX enim peccati est violentia consuetudinis, quâ trahitur & tenetur etiam invitus animus, eo merito
* Vide superiori cap. num. 11. quo in eam volens illabitur *. Miserum ergo me quis liberaret de corpore mortis hujus, nisi gratia tua, per Jesum Christum Dominum nostrum?

6. *Id est*, ratione judice præponderabat.
7. Quæ approbat ratio *Placere*, quæ vero cupiditas appetit *Libere* dicuntur: inde etiam *Libidinis* nomen. Porro Libido nihil aliud est, quàm amor earum rerum quas poterit quisque invitus amittere. *Aug. de Lib. arb. L. 1. c. 4.*

CAPUT VI.

Quid à Pontitiano audierit de Antonio Ægiptio Monacho; tum de duobus aulicis, qui lectis quæ de ipso litteris mandata fuerant, à sæculi vinculis illicò expediti, se totos Deo manciparunt.

13. ET de vinculo quidem desiderii concubitus, quo arctissimo tenebar, & sæcularium negotiorum servitute, quemadmodum me exemeris narrabo; & confitebor nomini tuo, Domine, adjutor meus & redemptor meus.

Agebam solita, crescente anxietudine; & quotidie

quotidiè suspirabam tibi. Frequentabam Ecclesiam tuam, quantùm vacabat ab eis negotiis sub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alipius; otiosus ab opere jurisperitorum, post Assessionem tertiam [1], expectans quibus iterùm consilia venderet, sicut ego vendebam dicendi facultatem, si qua docendo præstari potest. Nebridius autem amicitiæ nostræ cesserat *, ut omnium nostrûm familiarissimo Verecundo, Mediolanensi & civi & Grammatico, subdoceret; vehementer desideranti, & familiaritatis jure flagitanti, de numero nostro fidele adjutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eò traxit; majora enim posset, si vellet de litteris agere, sed officio benevolentiæ petitionem nostram comtemnere noluit, amicus dulcissimus & mitissimus. Agebat autem illud prudentissimè, cavens innotescere personis secundùm hoc sæculum majoribus; devitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum, & quàm multis posset horis feriatum, ad quærendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de sapientiâ.

* Sen, concesserat.

14. Quodam igitur die, non recolo causam quâ erat absens Nebridius, cum ecce ad nos domum venit ad me & Alipium Pontitianus quidam, civis noster inquantùm Afer, præclarè * in palatio militans [2]; nescio quid à nobis volebat. Et consedimus ut colloqueremur; & fortè supra mensam lusoriam quæ ante nos erat, attendit codicem; tulit, aperuit, invenit Apostolum Paulum, inopinatè sanè; putaverat enim

* Sen, non ignobiliter.

1. *Id est*, Cum jam ter Magistratui Assessor extitisset. Magistratibus enim, ex primâ nobilitate sumptis, & juris scientiâ non ut par erat instructis, ut plurimùm, sociabantur jurisperiti, qui ipsis *Assiderent*, & suis eos consiliis juvarent.

2. *Militare* dicebantur omnes Principis domestici. *Vide Lib. 9. cap. 8.*

aliquid de libris quorum professio me conterebat. Tum verò arridens meque intuens, gratulatoriè miratus est quòd eas & solas præ oculis meis litteras repentè comperisset. Christianus quippe & fidelis erat, & sæpè tibi, Deo nostro, prosternebatur in Ecclesiâ, crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cùm indicassem illis me Scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo, ipso narrante, de Antonio, Ægyptio monacho, cujus nomen excellenter clarebat apud servos tuos, nos autem usque in illam horam latebat. Quod ille ubi comperit, immoratus est in eo sermone, insinuans tantum virum ignorantibus, & admirans eamdem nostram ignorantiam. Stupebamus autem audientes, tam recenti memoriâ, & propè nostris temporibus, testatissima mirabilia tua, in fide rectâ, & Catholicâ Ecclesiâ. Omnes mirabamur; & nos, quia tam magna erant, & ille, quia inaudita nobis erant.

15. Inde sermo ejus devolutus est ad Monasteriorum greges, & mores suaveolentiæ tuæ, & ubera deserta eremi, quorum nos nihil sciebamus. Et erat Monasterium Mediolani, plenum bonis Fratribus, extra urbis mœnia, sub Ambrosio nutritore, & non noveramus. Pertendebat ille, & loquebatur adhuc, & nos intenti tacebamus. Unde incidit ut diceret nescio quando se & tres alios contubernales suos, nimirùm apud Treveros, cùm Imperator pomeridiano Circensium spectaculo teneretur, exisse deambulatum in hortos muris contiguos; atque illic, ut fortè combinati spatiabantur, unum secum seorsum, & alios duos itidem seorsum pariterque digressos: sed illos vagabundos irruisse in quamdam casam, ubi habitabant quidam servi tui, spiritu pauperes, qualium est regnum cælorum; & invenisse ibi codicem in quo scripta erat vita Antonii. Quam legere cœpit unus eo-

Math. 5. 3.

tum, & mirari & accendi; & inter legendum meditari arripere talem vitam, & relictâ militiâ sæculari servire tibi. Erant autem ex eis, quos dicunt *Agentes in rebus* 3. Tunc subitò, repletus amore sancto, & sobrio pudore, iratus sibi conjecit oculos in amicum, & ait illi; Dic, « quæso te, omnibus istis laboribus nostris quò « ambimus pervenire? Quid quærimus? Cujus rei « causâ militamus? Majorne esse poterit spes nos- « tra in palatio, quàm ut amici Imperatoris simus? « Et ibi quid non fragile, plenumque periculis? « Et per quot pericula pervenitur ad grandius pe- « riculum? Et quando istud erit? Amicus autem « Dei, si voluero, ecce nunc fio. «

Dixit hoc, & turbidus parturitione novæ vitæ, reddidit oculos paginis; & legebat, & mutabatur intus, ubi tu videbas, & exuebatur mundo mens ejus, ut mox apparuit. Namque dum legit, & volvit fluctus cordis sui, infremuit aliquando, & discrevit decrevitque meliora; jamque tuus, ait amico suo; Ego jam abrupi me « ab illâ spe nostrâ, & Deo servire statui, & hoc « ex horâ hac in hoc loco aggredior: te si piget « imitari, noli adversari. Respondit ille, adhæ- « rere se socium tantæ mercedis tantæque militiæ; & ambo jam tui, ædificabant turrim, sumptu idoneo relinquendi omnia sua *, & sequendi te.

Quinam ad extruendam turrim illam Evangelicam sumptus.

* *Luc.* 14. 28.

Tunc Pontitianus, & qui cum eo per alias horti partes deambulabat, quærentes eos devenerunt in eumdem locum, & invenientes admonuerunt ut redirent, quòd declinasset dies. At illi narrato placito & proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta esset atque firmata, petiverunt ne sibi molesti essent, si adjungi recusarent. Isti autem nihilo mutati à pristinis, fleverunt se tamen, ut dicebat; atque illis piè congratulati sunt, & commendaverunt se

3. *Id est*, Agendis privatis Principis negotiis præfecti. *Vide inf. Lib.* 9. *cap.* 8.

orationibus eorum; & trahentes cor in terrâ, abierunt in palatium: illi autem affigentes cor cælo, manserunt in casâ. Et ambo habebant sponsas; quæ, posteàquam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsæ virginitatem tibi.

CAPUT VII.

Quæ Deus intùs cum Augustino ageret dum Pontitianum audit. Suam ipse vecordiam & turpitudinem accusans, sibi vehementer irascitur. Quid agatur in homine quem tota veritatis lux perfundit quidem, & ad se rapit volentem, sed consuetudo retrahit.

Tùm demùm iniquitatem quisque suam agnoscit ubi exuere incipit.

16. NARRABAT hæc Pontitianus. Tu autem, Domine, inter verba ejus retorquebas me ad meipsum, auferens me à dorso meo, ubi me posueram dum nollem me attendere; & constituebas me ante faciem meam, ut viderem quàm turpis essem, quàm distortus, & sordidus; maculosus, & ulcerosus. Et videbam, & horrebam; & quò à me fugerem non erat. Et si conabar à me avertere aspectum, narrabat ille quod narrabat *; & tu me rursus opponebas mihi, & impingebas me in oculos meos, ut invenirem iniquitatem meam & odissem. Noveram eam; sed dissimulabam, & connivebam, & obliviscebar.

* *Sed*, pergebat nihilominus ille narrare quod narrabat.

17. Tunc verò, quantò ardentiùs amabam illos de quibus audiebam salubres affectus, quòd se totos tibi sanandos dederant, tantò execrabiliùs me comparatum eis oderam *, quoniam multi mei anni mecum effluxerant, fortè duodecim anni, ex quo, ab undevicesimo anno ætatis meæ, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientiæ; & differebam contemptâ felicitate terrenâ ad eam investigandam vacare, cujus non inventio, sed vel sola inquisitio jam præponenda erat etiam inventis thesauris regnis-

* Non fiet quisque qualis cupit esse nisi se oderit qualis est. *Aug. de Vera Relig. cap. 48.*

que gentium, & ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego, adolescens miser, valdè miser, in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram à te castitatem; & dixeram, Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modò. Timebam enim ne me citò exaudires, & citò sanares à morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quàm extingui. Et ieram per vias pravas, superstitione sacrilegâ; non quidem certus in eâ *, sed quasi præponens eam ceteris, quæ non piè quærebam, sed inimicè oppugnabam.

Facilè sanaremur, si sanari non timeremus.

* Vide not. 1. & 3. ad cap. 6. L. 3.

18. Et putaveram me propterea differre de die in diem contemptâ spe sæculi te solum sequi, quia non mihi apparebat certum aliquid quò dirigerem cursum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, & increparet in me conscientia mea *, Ubi es lingua [1]? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abjicere sarcinam vanitatis. Ecce jam certum est, & illa te adhuc premit; humerisque liberioribus pennas recipiunt, qui neque ita inquirendo attriti sunt, nec decennio & ampliùs ista meditati. Ita rodebar intus, & confundebar pudore horribili vehementer, cùm Pontitianus talia loqueretur. Terminato autem sermone & causâ quâ venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur; recusabat [2], & se non excusabat *. Consumpta erant & convicta argumenta omnia: remanserat muta trepidatio; & quasi mortem reformidabat restringi à fluxu consuetudinis, quo tabescebat in mortem.

* Sup. dicens. 1.

2.

* *Id est*, quo se excusaret non habebat.

1. Lingua scilicet illa tua quæ tam multa quibus te excusares obtendere solebat. *B. ubi est lingua?*

2. Hæc est enim pœna inobedienti homini reddita in semetipso, ut ei vicissim non obediatur nec à semetipso. *Aug. contr. Advers. Leg. & proph. Lib. 1. cap. 14.*

CAPUT VIII.

Quibus ad Alipium verbis Augustini æstus eruperint. Quantus illi cordis angor, in horto quo secederat. Quo pondere tardaretur in Deum jam inclinata voluntas.

Non sine magnis cordis æstibus peccati jugum excutitur.

19. TUM in illâ grandi rixâ interioris domus meæ, quam fortiter excitaveram cum animâ meâ, in cubiculo nostro corde meo, tam vultu quàm mente turbatus invado Alipium, & exclamo; Quid patimur? Quid est hoc? Quid audisti? Surgunt indocti, & cælum rapiunt; & nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur, in carne & sanguine? An quia præcesserunt pudet sequi, & non pudet nec saltem sequi? Dixi nescio quæ talia; & abripuit me ab illo æstus meus, cùm taceret attonitus intuens me; neque enim solita sonabam: plus loquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quàm verba quæ promebam.

Hortulus quidam erat hospitii nostri, quo nos utebamur sicut totâ domo; nam hospes ibi non habitabat, dominus domus. Illùc me abstulerat tumultus pectoris, ubi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggressus eram, donec exiret quâ tu sciebas, ego autem non: sed tantùm insanibam salubriter, & moriebar vitaliter [1], gnarus quid mali essem, & ignarus quid boni post paululùm futurus essem. Abscessi ergo in hortum, & Alipius pedem post pedem: neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat: aut quando me sic affectum desereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus.

Ego fremebam spiritu, indignans turbulentissimâ indignatione, quòd non irem in placi-

1. *Id est*, vehementes illi cordis æstus, furori & morti similimi, me ad sanitatem & vitam ducebant.

eum & pactum tecum, Deus meus, in quod eundum esse omnia ossa mea clamabant, & in cælum tollebant laudibus; & non illuc ibatur navibus, aut quadrigis, aut pedibus, quantùm saltem de domo in eum locum ieram ubi sedebamus. Nam NON SOLÙM IRE, verùm etiam pervenire illuc, nihil erat aliud quàm velle ire; sed VELLE fortiter & integrè; non semisauciam hâc atque hâc versare & jactare voluntatem, parte assurgente cum aliâ parte cadente luctantem.

Volumus quidem, sed tenuiter, atque adeò in eodem luto semper hæremus.

20. Denique tam multa faciebam corpore, in ipsis cunctationis æstibus, quæ aliquando volunt homines, & non valent, si aut ipsa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel resoluta languore, vel quoquomodo impedita sint. Si vulsi capillum, si percussi frontem, si consertis digitis amplexatus sum genu, quia volui feci: potui autem velle & non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. Tam multa ergo feci, ubi non hoc erat velle quod posse; & non faciebam quod & incomparabili affectu ampliùs mihi placebat, & mox ut vellem possem; quia mox ut vellem, utique vellem. Ibi enim facultas ea quæ voluntas, & ipsum velle jam facere erat *; & tamen non fiebat: faciliusque obtemperabat corpus tenuissimæ voluntati animæ, ut ad nutum mentis membra moverentur, quàm ipsa sibi anima, ad voluntatem suam magnam in solâ voluntate perficiendam.

*] *Id est*, posse, immò & facere, nihil aliud, erat quàm velle.

CAPUT IX.

Quî fieri possit, ut cum corpus animo serviat ad nutum, animus sibimet nonnunquam obtemperare recuset.

21. UNDE hoc monstrum; & quare istud? Luceat misericordia tua; & interro-

gem, si fortè mihi respondere possint latebræ pœnarum hominum, & tenebrosissimæ contritiones filiorum Adam. Unde hoc monstrum, & quare istud? Imperat animus corpori, & paretur statim; imperat animus sibi, & resistitur. Imperat animus ut moveatur manus, & tanta est facilitas, ut vix à servitio discernatur imperium; & animus animus est, manus autem corpus est: imperat animus ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen. Unde hoc monstrum; & quare istud? Imperat, inquam, ut velit, qui non imperaret nisi vellet; & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult, non ergo ex toto imperat. Nam in tantum imperat, in quantum vult; & in tantum non fit quod imperat, in quantum non vult. Quoniam voluntas imperat ut sit voluntas *, nec alia, sed ipsa. Non utique plena imperat; ideò non est quod imperat. Nam si plena esset, nec imperaret ut esset, quia jam esset. Non igitur monstrum, partim velle, partim nolle; sed ægritudo animi est; quia non totus assurgit, veritate sublevatus, consuetudine prægravatus. Et ideò sunt duæ voluntates, quia una earum tota non est; & hoc adest alteri quod deest alteri.

Quid causa sit ut quod volumus bonum non faciamus.

* *Seu*, non nisi voluntas est, quæ imperat ut sit voluntas.

CAPUT X.

Invehitur in Manichæos, qui ex voluntatis adversum se pugnantis conflictu, duas inter se contrarias in singulis hominibus naturas fabularentur.

22. PEREANT à facie tuâ, Deus, sicuti pereunt, vaniloqui & mentis seductores *, qui cùm duas voluntates in deliberando animadverterint, duas naturas duarum mentium esse asseverant, unam bonam, alteram malam. Ipsi verè mali sunt, cùm ista mala sentiunt; & iidem ipsi boni erunt, si vera sense-

* Manichæi.

rint, verisque consenserint; ut dicat eis Apostolus tuus, *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Isti enim dum volunt esse lux, non in Domino, sed in seipsis, putando animæ naturam hoc esse quod Deus est*, ità facti sunt densiores tenebræ; quoniam longiùs à te recesserunt, horrendâ arrogantiâ; à te, vero lumine, illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum. Attendite quid dicatis, & erubescite; & accedite ad eum, & illuminamini, & vultus vestri non erubescent.

Ephes. 5. 8. * Vide not. 1. ad cap. 10. lib. 5. *Ioan.* 1. 10. *Psal.* 33. 6.

Ego cùm deliberabam ut jam servirem Domino Deo meo, sicut diu disposueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam: ego ego eram, nec plenè volebam, nec plenè nolebam. Ideò mecum contendebam, & dissipabar à meipso. Et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat; nec tamen ostendebat naturam mentis alienæ [1], sed pœnam meæ. Et ideò non jam ego operabar illam, sed quod habitabat in me peccatum, de supplicio liberioris peccati [2], quia eram filius Adam.

Sibi imputet quisquis seipsum quò vult flectere non potest. *Rom.* 7. 17.

23. Nam si tot sunt contrariæ naturæ, quot voluntates sibi resistunt; non jam duæ, sed plures erunt. Si deliberet quisquam utrùm ad conventiculum eorum pergat, an ad theatrum; clamant isti, Ecce duæ naturæ, una bona hâc ducit, altera mala illâc reducit. Nam unde ista cunctatio sibimet adversantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quæ ad illos ducit, & quæ ad theatrum reducit. Sed non credunt nisi bonam esse quâ itur ad eos. Quid si ergo quisquam nostrûm deliberet, & secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, utrùm ad theatrum pergat, an ad Ecclesiam

1. Ut Manichæis videbatur. *Vide not. primam ad cap. 5. hujusce lib.*
2. Cum illud Adam nullo concupiscentiæ impetu abreptus admiserit. *Vid. not. ad cap. 2. l. 2.*

nostram, nonne & isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur, quod nolunt, bonâ voluntate pergi in Ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis ejus imbuti sunt, atque detinentur *; aut duas malas naturas, & duas malas mentes in uno homine confligere putabunt; & non erit verum quod solent dicere, unam bonam, & alteram malam: aut convertentur ad verum, & non negabunt, cùm quisque deliberat, animam unam diversis voluntatibus æstuare.

* *Id est, continentur, seu in unam societatem colligantur.*

24. Jam ergo non dicant, cùm duas voluntates in homine uno adversari sibi sentiunt, duas contrarias mentes, de duabus contrariis substantiis & de duobus contrariis principiis * contendere, unam bonam, alteram malam. Nam tu, Deus verax, improbas eos, & redarguis atque convincis eos, sicut in utrâque malâ voluntate, cùm quisque deliberat utrùm hominem veneno interimat an ferro; utrùm fundum alienum, illum an illum invadat, quando utrumque non potest; utrùm emat voluptatem luxuriâ, an pecuniam servet avaritiâ; utrùm ad Circum pergat, an ad theatrum, si uno die utrumque exhibeatur; addo etiam tertium, an ad furtum de domo alienâ, si subest occasio; addo & quartum, an ad committendum adulterium, si & inde simul facultas aperitur; si omnia concurrant in unum articulum temporis, pariterque cupiantur omnia, quæ simul agi nequeunt.

* *Sup. ortas.*

Discerpunt enim animum, sibimet adversantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus, in tantâ copiâ rerum quæ appetuntur; nec tamen tantam multitudinem diversarum substantiarum solent dicere: ita & in bonis voluntatibus. Nam quæro ab eis, utrùm bonum sit delectari lectione Apostoli; & utrùm bonum sit delectari Psalmo sobrio; & utrùm bonum

sit Evangelium disserere? Respondebunt ad singula, Bonum. Quid si ergo pariter delectent omnia, simulque uno tempore, nonne diversæ voluntates distendunt cor hominis, cùm deliberatur quid potissimùm arripiamus? Et omnes bonæ sunt, & certant secum, donec eligatur unum, quò feratur tota voluntas una quæ in plures dividebatur. Ita etiam, CUM æternitas delectat superiùs, & temporalis boni voluptas retentat inferiùs, eadem anima est, non totâ voluntate illud aut hoc volens: & ideò DISCERPITUR gravi molestiâ, dum illud veritate præponit, hoc familiaritate * non ponit.

* Id est, tenaci consuetudinis visco non sinitur abjicere.

CAPUT XI.

Animi motus, & ancipitem in horto pugnam fusiùs prosequitur. Nova voluntas assurgit in veterem, vetus in novam. Quibus arcanis motibus nova roborata, veteri tandem præponderare cœperit.

25. SIC ægrotabam & excruciabar, accusans memetipsum solito acerbiùs nimis, ac volvens ac versans me in vinculo meo; donec abrumperetur totum, quo jam exiguo tenebar, sed tenebar tamen. Et instabas tu in occultis meis, Domine, severâ misericordiâ flagella ingeminans timoris & pudoris, ne rursus cessarem, & non abrumperetur idipsum exiguum & tenue quod remanserat, & revalesceret iterùm, & me robustiùs alligaret. Dicebam enim apud me intus, *Ecce modò fiat, modò fiat*: & cum verbo jam ibam in placitum. Jam penè faciebam, & non faciebam: nec relabebar tamen in pristina, sed de proximo stabam, & respirabam. Et item conabar, & paulò minùs ibi eram, & paulò minùs, jam jamque attingebam & tenebam: & non ibi eram, nec attingebam, nec

Haeret quisquis vel tenuissimam mali fibram in se vivere sinit.

tenebam, hæsitans mori morti, & vitæ vivere: plusque in me valebat deterius inolitum *, quàm melius insolitum. Punctumque ipsum temporis quo aliud futurus eram, quantò propiùs admovebatur, tantò ampliorem incutiebat horrorem: sed non recutiebat retrò, nec avertebat, sed suspendebat.

* Seu, quod mihi longâ consuetudine inoleverat.

26. Retinebant nugæ nugarum, & vanitates vanitatum *, antiquæ amicæ meæ; & succutiebant vestem meam carneam, & submurmurabant, Dimittisne nos? & à momento isto non erimus tecum ultrà in æternum? & à momento isto non tibi licebit hoc & illud ultrà in æternum? Et quæ suggerebant, in eo quòd dixi, hoc & illud, quæ suggerebant, Deus meus? avertat ab animâ servi tui misericordia tua, quas sordes suggerebant? quæ dedecora? Et audiebam eas, jam longè minùs quàm dimidius, non tamquam liberè contradicentes eundo in obviàm; sed velut à dorso mussitantes, & discedentem quasi furtim vellicantes, ut respicerem. Retardabant tamen, cunctantem me abripere atque excutere ab eis *, & transilire quò vocabar; cùm diceret mihi consuetudo violenta, Putasne sine istis poteris?

* B. Vanitantium.

Sæculi voluptates excutere non voles qui nullas alias novis.

27. Sed jam tepidissimè hoc dicebat. Aperiebatur enim ab eâ parte quâ intenderam faciem, & quò transire trepidabam, casta dignitas continentiæ; serena, & non dissolutè hilaris; honestè blandiens ut venirem, neque dubitarem; & extendens ad me suscipiendum & amplectendum pias manus, plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & puellæ; ibi juventus multa, & omnis ætas; & graves viduæ, & virgines anus; & in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum gaudiorum, de marito te, Domine. Et irridebat me irrisione exhortatoriâ, quasi diceret, Tu non poteris quod isti, quod istæ?

* *Id est*, quandoquidem cunctabar me abripere &c.

Gaudia non amittit sed alia pro aliis, & quidem cum ingenti fœnore, accrescere sibi videt, quisquis contempto sæculo Deo servire statuit. „

istæ? An verò isti & istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, & non stas[1]? Projice te in eum, noli metuere, non se subtrahet ut cadas. Projice te securus; excipiet & sanabit te. Et erubescebam nimis, quia illarum nugarum murmur adhuc audiebam, & cunctabundus pendebam. Et rursus illa, quasi diceret, Obsurdesce adversus immunda illa membra tua super terram, ut mortificentur. Narrant tibi delectationes, sed non sicut lex Domini Dei tui. Ista controversia in corde meo, non nisi de meipso adversus meipsum. At Alipius affixus lateri meo, inusitati motus mei exitum tacitus opperiebatur.

" Mundana abjicere non ob aliud detractant homines, nisi quia Christo centuplum, vel in hac vita, pollicenti non fidunt.

" Psal. 118. 85.

1. Quippe dejicitur, *non stat*, quisquis in seipso stare vult.

CAPUT XII.

Miseriam penitiùs explorat suam. Graves indè gemitus, & ingens lachrimarum imber. Quas ad Deum voces fuderit. Cœlesti monitu Pauli Epistolas in manus sumit; ac paucissimis ex Epistolâ ad Romanos verbis repentè mutatur in alterum. Idem experitur Alipius. Vterque ad Monicam subitæ mutationis gaudia deferunt. Quantus in sanctissimâ muliere lætitiæ sensus.

28. UBI verò à fundo arcano alta consideratio contraxit & congessit totam miseriam meam, in conspectum cordis mei, oborta est procella ingens, ferens ingentem imbrem lacrymarum. Et ut totum effunderem, cum vocibus suis, surrexi ab Alipio; solitudo enim * mihi ad negotium flendi aptior suggerebatur, & secessi remotiùs quàm ut posset mihi onerosa esse etiam ejus præsentia. Sic tunc eram, & ille sensit; nescio quid enim puto dixeram, in

Sordes cuique sua tum demum bene nota, cum eas excutere cœperit.

** B. Expungunt enim.*

quo apparebat sonus vocis meæ jam fletu gravidus, & sic surrexeram. Mansit ergo ille ubi sedebamus, nimiè stupens. Ego sub quâdam Fici arbore stravi me, nescio quomodo; & dimisi habenas lacrymis; & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum: & non quidem his verbis, sed in hâc

Psal. 6. 4. Psal. 12. 1. Psal. 78. 8. Isaie 64. 9.

sententiâ multa dixi tibi; *Et tu, Domine, usquequò? Usquequò, Domine, irasceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum*, sentiebam enim eis me teneri. Jactabam voces miserabiles: Quamdiu? quamdiu cras & cras? Quare non modò? quare non hâc horâ finis turpitudinis meæ?

29. Dicebam hæc, & flebam amarissimâ contritione cordis mei: & ecce audio vocem de vicinâ domo, cum cantu dicentis & crebrò repetentis, quasi pueri an puellæ nescio, TOLLE LEGE, TOLLE LEGE. Statimque mutato vultu, intentissimus cogitare cœpi, utrùmnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid, nec occurrebat omnino audivisse me uspiam; repressoque impetu lacrymarum surrexi, nihil aliud interpretans, nisi divinitùs mihi juberi ut aperirem codicem, & legerem quod primum caput invenissem. Audieram enim de Antonio, quòd ex Evangelicâ lectione, cui fortè supervenerat, admonitus

Mat. 19. 21. Quomodo quisque qui sibi dici existimet quod in Evangelio legit?

fuerit, tamquam sibi diceretur quod legebatur, *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis; & veni, sequere me*; & tali oraculo confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redii ad eum locum ubi sedebat Alipius; ibi enim posueram codicem Apostoli cùm inde surrexeram. Arripui; aperui, & legi in silentio capitulum, quò

Rom. 13. 13.

primùm conjecti sunt oculi mei: *Non in comessationibus & ebrietatibus; non in cubilibus & impudicitiis; non in contentione & æmula-*

*tione; sed induite Dominum Iesum Christum, & carnis providentiam * ne feceritis in concupiscentiis* 1. Nec ultrà volui legere, nec opus erat. Statim quippe, cum fine hujusce sententiæ, quasi luce securitatis infusâ cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt.

* *Id est, curam, ut habet editio Vulgata.*

1.

30. Tum, interjecto aut digito, aut nescio quo alió signo, codicem clausi, & tranquillo jam vultu indicavi Alipio. At ille quid in se ageretur, quod ego nesciebam, sic indicavit. Petit videre quid legissem; ostendi; & attendit etiam ultrà quàm ego legeram, & ignorabam quid sequeretur: Sequebatur verò, *Infirmum autem in fide recipite*; quod ille ad se retulit, mihique aperuit. Sed tali admonitione firmatus est, placitoque ac proposito bono, & congruentissimo suis moribus, quibus à me in melius jam olim valdè longèque distabat, sine ullâ turbulentâ cunctatione conjunctus est. Inde ad matrem ingredimur; indicamus, gaudet. Narramus quemadmodum gestum sit; exultat & triumphat; & benedicebat tibi, qui potens es ultrà quàm petimus aut intelligimus facere; quia tantò ampliùs sibi à te concessum de me videbat, quàm petere solebat miserabilibus flebilibusque gemitibus. Convertisti enim ita * me ad te, ut nec uxorem quærerem, nec aliquam spem sæculi hujus, stans in eâ regulâ fidei in quâ me ante tot annos ei revelaveras *. Et convertisti luctum ejus in gaudium multò uberius quàm volueras; & multò charius atque castius, quàm de nepotibus carnis meæ requirebat.

Tranquillitas cordis, primus vera & sincera mutationis fructus.

Rom. 14. 1.

Ephes. 3. 20.

* B. Expung. *ita.*

* Sup. lib. 3. cap. 11. Psal. 29. 12.

1. Quod cum ait Apostolus, ostendit non esse culpandam carnis providentiam, quando ea providentur quæ ad necessitatem salutis corporalis valent. Si autem ad superfluas delectationes, atque luxurias, ut quisque in his gaudeat quæ carne cupit, rectè reprehenditur, quia providentiam carnis in concupiscentiis facit. *Aug. in exp. quarumd. prop. ex Ep. ad Rom. cap. 77.*

BREVIARIUM
LIBRI NONI.

UNi jam Deo vivere satagens, Rethoricæ professionem, sed non ante transactas vindemiales ferias quæ proxime instabant, abjicere statuit. Interim rure Cassiciaco apud Verecundum percipiendæ Baptismi gratiæ instauratur; ac tandem cum Alipio, & filio suo Adeodato, sacro fonte lavatur. Nec multò post, Africam repetens, Ostiam venit, cum amicis & matre Monicâ, cujus vitam & sanctos mores brevi compendio exhibet, quæque eodem loci defungitur, anno ætatis suæ 56. Augustini 33.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM

LIBER NONUS.

CAPUT I.

Divinæ misericordiæ debitas gratias agit, & expertam sibi tam repentina mutatione vim gratiæ miratur. Novæ innovati cordis deliciæ, nugatorias sæculi voluptates abigunt.

1. O DOMINE, ego servus tuus, ego servus tuus, & filius ancillæ tuæ. Disrupisti vincula mea, tibi sacrificabo sacrificium laudis. Laudet te cor meum & lingua mea, & omnia ossa mea dicant, Domine, quis similis tibi? Dicant, & responde mihi, & dic animæ meæ, *Salus tua ego sum.* Quis ego, & qualis ego? Quid non mali aut facta mea; aut si non facta, dicta mea; aut si non dicta, voluntas mea fuit? Tu autem, Domine, bonus & misericors, & dextera tua respiciens profunditatem mortis meæ, & à fundo cordis mei exhauriens abyssum corruptionis. Et hoc erat totum nolle quod volebam, & velle quod volebas[1]. Sed ubi erat tam annoso tempore, & de quo imo altoque secreto evocatum est in momento liberum arbitrium meum, quo sub-

Psal. 115. 16.

Psal. 82. 2.

Psal. 34. 5.

In quo sita sit vera cordis mutatio.

1. Mat. 11. 29.

1. *Id est*, eâ mutatione, quam fecit dextera tua, nihil aliud actum est, nisi ut deinceps nollem quæ volebam anteà, & ea quæ vis vellem.

derem cervicem leni jugo tuo, & humeros levi sarcinæ tuæ, Christe Jesu, adjutor meus & redemptor meus?

Quod inexpertis durum & arduum videbatur, planum fit manum ad opus admoventibus.

Quàm suave mihi subitò factum est carere
suavitatibus nugarum; & quas amittere metus
fuerat, jam dimittere gaudium erat 2. Ejicie-
bas enim eas à me, vera tu & summa suavi-
tas 3: ejiciebas, & intrabas pro eis, omni vo-
luptate dulcior, sed non carni & sanguini;
omni luce clarior, sed omni secreto interior;
2. omni honore sublimior, sed non sublimibus in
3. se. Jam liber erat animus meus à curis morda-
cibus ambiendi, & acquirendi, & volutandi at-
que scalpendi scabiem libidinum: & garrie-
bam tibi 4, claritati meæ, & divitiis meis, &
saluti meæ, Domino Deo meo.
4.

Quid beatius homine à vinculis cupiditatum expedito?

2. Quia nimirùm omni homini converso ad Deum mutatur delectatio, [seu mutatur amor; *amare enim & delectari convertuntur.*] mutantur deliciæ; non enim subtrahuntur, sed mutantur. *Aug. in præloquio concionis ad Psal.* 74.

3. Non enim amor temporalium rerum expugnaretur, non aliquâ suavitate æternorum. *Aug. de Musicâ, lib.* 8. *cap.* 16.

4. *Id est*, exultabam, laudes tibi & gratias canendo.

CAPUT II.

Cur professionem suam non ante vindemiales ferias propè instantes deferendam judicarit.

2. ET placuit mihi, in conspectu tuo, non tumultuosè abripere, sed leniter subtrahere ministerium linguæ meæ nundinis loquacitatis; ne ulteriùs pueri meditantes non legem tuam, non pacem tuam, sed insanias mendaces, & bella forensia, mercarentur ex ore meo arma furori suo. Et opportunè jam paucissimi dies supererant ad vindemiales ferias; & statui tolerare illos, ut solemniter abscederem, & redemptus à te jam non redirem venalis. Con-

silium ergo nostrum erat coram te; coram hominibus autem nisi nostris non erat. Et convenerat inter nos, ne passim cuiquam effunderetur: quamquam tu nobis *à convalle plorationis* * ascendentibus, & cantantibus *canticum graduum*, dederas *sagittas acutas*, & *carbones vastatores* adversus *linguam subdolam*, velut consulendo contradicentem *, &, sicut cibum assolet, amando consumentem.

* Id enim sonat verbum *Cedar* loco citato. *Psal.* 119. 4.

* *Id est*, à recto avertentem.

3. Sagittaveras tu cor nostrum charitate tuâ, & gestabamus verba tua transfixa visceribus; & exempla servorum tuorum, quos de nigris lucidos, & de mortuis vivos feceras, congesta in sinum cogitationis nostræ urebant & absumebant gravem torporem, ne in ima vergeremus; & accendebant nos validè, ut omnis ex *linguâ subdolâ* contradictionis flatus inflammare nos acriùs posset, non extinguere. Verumtamen quia propter nomen tuum, quod sanctificasti per terras, etiam laudatores utique haberet votum & propositum nostrum, jactantiæ simile videbatur, non opperiri tam proximum feriarum tempus, sed de publicâ professione, atque ante oculos omnium sitâ, antè discedere, ut conversa in factum meum ora cunctorum, intuentium quàm vicinum vindemialium diem prævenire voluerim, multa dicerent, quòd quasi appetissem magnus videri. Et quò mihi erat istud ut putaretur, & disputaretur de animo meo, & blasphemaretur bonum nostrum? Rom. 14. 16.

4. Quin etiam quòd ipsâ æstate litterario labori nimio pulmo meus cedere cœperat, & difficulter trahere suspiria, doloribusque pectoris testari se saucium, vocemque clariorem productioremve recusare, primò perturbaverat me, quia magisterii illius sarcinam penè jam necessitate deponere cogebat; aut si curari & convalescere potuissem, certè intermittere. Sed ubi plena voluntas vacandi, & videndi quoniam tu *Psal.* 45. 11.

es Dominus oborta mihi est atque firmata, nosti, Deus meus, etiam gaudere cœpi, quòd hæc quoque suberat non mendax excusatio, quæ offensionem hominum temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse numquam volebant.

Plenus igitur tali gaudio, tolerabam illud intervallum temporis, donec decurreret; nescio utrùm vel viginti dies erant, sed tamen fortiter * tolerabantur; quia recesserat cupiditas, quæ mecum solebat ferre grave negotium; & ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. Peccasse me in hoc quisquam servorum tuorum fratrum meorum dixerit, quòd jam pleno corde militia tua, passus me fuerim vel unâ horâ sedere in cathedrâ mendacii. At ego non contendo: Sed tu, Domine misericordissime, nonne & hoc peccatum, cum ceteris horrendis & funereis, in aquâ sanctâ ignovisti & remisisti mihi?

** Id est, ægrè.*

Sarcina sæculi iis intolerabilis quibus in maximam oneris partem cupiditas non succedit.

Accusare se quàm excusare longè paratiores quibus vera pietatis inest sensus.

CAPUT III.

Novo Augustini proposito aliter Verecundus, aliter Nebridius affecti. Utriusque ad Christianam fidem conversio, & felix post conversionem obitus. Quàm benè de ipso meritus esset Verecundus.

5. MACERABATUR anxietudine Verecundus de isto nostro bono, quòd propter vincula sua, quibus tenacissimè tenebatur, deseri se nostro consortio videbat, nondum Christianus, conjuge fideli; eâ ipsâ tamen, arctiore præ ceteris compede, ab itinere quod aggressi eramus retardabatur: Nec Christianum esse alio modo se velle dicebat, quàm illo quo non poterat. Benignè sanè obtulit, ut quamdiu ibi essemus, in rure ejus essemus. Retribues illi, Domine, in resurrectione justorum, quia jam

In quolibet vitæ statu manus operi admovenda.

ipsam sortem [1] retribuisti ei. Quamvis enim absentibus nobis, cùm Romæ jam essemus *, corporali ægritudine correptus, & in eâ Christianus & fidelis factus, ex vitâ hac migravit: ita misertus es non solùm ejus, sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec eum in grege tuo numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi, Deus noster, tui sumus, indicant hortationes & consolationes tuæ, fidelis promissor, reddes Verecundo, pro rure illo ejus Cassiciaco, ubi ab æstu sæculi requievimus in te, amœnitatem sempiternè virentis paradisi tui; quoniam dimisisti ei peccata super terram, in monte incaseato, monte tuo, monte uberi. Psal. 67. 17.

1.

* In Africam scilicet remeantes, ut infra narrabit.

6. Angebatur ergo tunc ipse; Nebridius autem collætabatur. Quamvis enim & ipse, nondum Christianus, in illam foveam perniciosissimi erroris inciderat, ut veritatis, Filii tui, carnem phantasma crederet [2]; tamen inde emergens, sic sibi erat, nondum ullis Ecclesiæ tuæ Sacramentis imbutus, sed inquisitor ardentissimus veritatis. Quem non multò post conversionem nostram, & regenerationem per Baptismum tuum, ipsum etiam fidelem Catholicum, castitate perfectâ atque continentiâ tibi servientem in Africâ apud suos, cùm tota domus ejus per eum Christiana facta esset, carne solvisti, & nunc ille vivit in sinu Abraham. Quidquid illud Luc. 16. 22. est, quod illo significatur sinu, ibi Nebridius meus vivit, dulcis amicus meus; tuus autem, Domine, adoptivus ex liberto filius, ibi vivit,

2.

1. Quidquid enim boni ex aliquo fidei initio operantur homines, ante perceptam baptismi gratiam, quasi accessio quædam est *Sortis*, id est, plenioris illius fidei quæ baptismo confertur.

2. Hic erat error Manichæorum, qui cum carnem malum aliquid opinarentur, Dei filium veræ carni unitum fuisse nolebant. *Vide sup. Lib. 5. cap. 9. num. 16. & cap. 10, num. 20.*

nam quis alius tali animæ locus? Ibi vivit, unde me multa interrogabat, homuncionem inexpertum. Jam non ponit aurem ad os meum; sed spirituale os ad fontem tuum; & bibit quantum potest sapientiam, pro aviditate suâ, sine fine felix. Nec sic eum arbitror inebriari ex eâ, ut obliviscatur mei, cùm tu, Domine, quem potat ille, nostri sis memor.

* Id est, quantùm amicitiæ jura paterentur.

Sic ergo eramus; Verecundum consolantes tristem, salvâ amicitiâ *, de tali conversione nostrâ; & exhortantes ad fidem gradus sui, vitæ scilicet conjugalis: Nebridium autem opperientes quando sequeretur, quod de tam proximo poterat, & erat jam jamque facturus; cùm ecce evoluti sunt dies illi tandem; nam longi & multi videbantur, præ amore libertatis otiosæ, ad cantandum de medullis omnibus, *Tibi dixit cor meum, quæsivi vultum tuum, vultum tuum, Domine, requiram.* (Psal. 26. 8.)

CAPUT IV.

A rhetoricâ professione solutus tandem, rure Cassiciaco apud Verecundum secedit. Quibus studiis tunc deditus. Quibus cœlitùs perfusus gratiis, & quam vivo pietatis sensu, dùm Psalmum quartum evolvit, & altiùs inspicit. Acer quo torquebatur dentium dolor, imploratâ ope divinâ subitò evanescit.

* Id est, statuto consilio.

7. ET venit dies in quo etiam actu solverer à professione rhetoricâ, unde jam cogitatu * solutus eram. Et factum est: & eruisti linguam meam, unde jam erueras cor meum; & benedicebam tibi gaudens, profectus in villam cum meis omnibus.

1. Ibi quid egerim in litteris, jam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiæ scholam tamquam in pausatione anhelantibus [1], testan-

[1] Deductâ metaphorâ ab iis qui cum currere cessarint, adhuc tamen anhelant.

tur libri disputati cum præsentibus, & cum ipso me solo coram te: quæ autem cum absente Nebridio, testantur epistolæ *. Et quando mihi sufficiat tempus commemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore, præsertim ad alia majora properanti? Revocat enim me recordatio mea [2]; & dulce mihi fit, Domine, confiteri tibi quibus internis me stimulis perdomueris, & quemadmodum me complanaveris, humiliatis montibus & collibus cogitationum mearum, & tortuosa mea direxeris, & aspera lenieris [3]. Quoque modo ipsum etiam Alipium, fratrem cordis mei, subegeris nomini unigeniti tui, Domini & Salvatoris nostri JESU CHRISTI, quod primò dedignabatur inseri litteris nostris. Magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros, quas jam contrivit Dominus, quàm salubres herbas * ecclesiasticas, adversas serpentibus.

* Extant, & habentur inter epist. August.

2.

3.

* Supple, scripturas scilicet.

8. Quas tibi, Deus meus, voces dedi, cùm legerem Psalmos David, cantica fidelia, & sonos pietatis excludentes turgidum spiritum, rudis in germano amore tuo, catechumenus in villâ, cum catechumeno Alipio feriatus; matre adhærente nobis, muliebri habitu, virili fide, anili securitate [4], maternâ charitate, Christianâ pietate. Quas tibi voces dabam in Psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare si possem toto orbe terrarum, adversus typhum generis humani? Et tamen toto orbe cantantur, & non est qui se abscondat à calore tuo. Psal. 18. 7.

4.

2. Nempe ad illa quæ omittit, non ad ea ad quæ properat, ut ex consequentibus liquet; de his enim ad quæ revocari se dicit ne verbum quidem.

3. Alludit ad illud *Luc.* 3. 5. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur; & erunt prava in directa, & aspera in vias planas.

4. *Id est*, eâ securitate, seu animi tranquillitate, quâ fruuntur & gaudent qui in Dei servitio senuerunt.

Quàm vehementi & acri dolore indignabar Manichæis; & miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent, & insani essent adversus antidotum quo sani esse potuissent! Vellem ut alicubi juxtà essent tunc, & me nesciente quòd ibi essent, intuerentur faciem meam, & audirent voces meas, quando legi quartum Psalmum, in illo tunc otio, quid de me fecerit ille Psalmus: *Cùm invocarem, exaudisti me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi. Miserere mei Domine; & exaudi orationem meam.* Audirent, ignorante me utrùm audirent, ne me propter se illa dicere putarent quæ inter hæc verba dixerim. Quia & reverà nec ea dicerem, nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri viderique sentirem; nec, si dicerem, sic acciperent quomodo mecum & mihi coram te, de familiari affectu animi mei.

9. Inhorrui timendo, ibidemque inferbui
Psal. 2. 11. sperando, & exultando in tuâ misericordiâ,
Pater. Et hæc omnia exibant per oculos meos
& vocem meam, cùm conversus ad nos Spiritus
tuus bonus ait nobis, *Filii hominum, quousque
graves corde? ut quid diligitis vanitatem, &
quæritis mendacium?* Dilexeram enim vanitatem,
& quæsieram mendacium. Et tu, Domine,
jam magnificaveras Sanctum tuum, suscitans
Mar. 16. 19. eum à mortuis, & collocans ad dexteram tuam,
Act. 2. 2. unde mitteret ex alto promissionem suam, Paracletum
Spiritum veritatis: & miserat eum jam,
5. sed ego nesciebam 5. Miserat eum, quia jam
magnificatus erat, resurgens à mortuis & ascen-
Joan. 7. 39. dens in cælum. Antè autem Spiritus nondùm

5. Eo scilicet tempore, quo *Vanitatem diligens, & mendacium quærens*, Manichæorum erroribus tenebatur. Tùm demùm enim Spiritum-sanctum missum arbitrabantur, quando orbi apparere cœpisset princeps eorum Manichæus, cujus sacrilega eò processit audacia, ut Spiritum sanctum in se personaliter esse affirmare ausus fuerit. *Vide sup. Lib. 5. cap. 5.*

erat

erat datus, quia Jesus nondum erat clarificatus. Et clamat Propheta *, *Quousque graves corde? Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et, Scitote, quoniam Dominus magnificavit sanctum suum.* Clamat, *Quousque*; clamat, *Scitote*; & ego tandiu nesciens vanitatem dilexi, & mendacium quæsivi. Et ideò audivi & contremui, quoniam talibus dicitur, qualem me fuisse reminiscebar. In phantasmatibus * enim, quæ pro veritate tenueram, vanitas erat & mendacium. Et insonui multa graviter ac fortiter, in dolore recordationis meæ: quæ utinam audissent qui ad huc usque diligunt vanitatem, & quærunt mendacium. Fortè conturbarentur, & evomuissent illud; & exaudires eos cùm clamarent ad te.; quoniam verâ morte carnis mortuus est pro nobis qui te interpellat pro nobis.

* B. clamabat prophetia.

Scriptura ubi morbum detegit, remedium indicat.

* B. phantasmatis.

Quid nos in primis doceat gratia.

10. Legebam, *Irascimini, & nolite peccare.* Et quomodo movebar, Deus meus, qui jam didiceram irasci mihi de præteritis, ut de cetero non peccarem? Et meritò irasci, quia non alia natura gentis tenebrarum de me peccabat*, sicut dicunt qui sibi non irascuntur, & thesaurizant sibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii tui. Nec jam bona mea foris erant, nec oculis carneis in isto sole quærebantur: VOLENTES enim gaudere forinsecus, facilè evanescunt; & effunduntur in ea quæ videntur 6.
& temporalia sunt 6, & imagines 7 eorum fa- 7.
melicâ cogitatione lambunt 8. Et, ô si fatigen- 8.

* Vide sup. Lib. 4. c. 15. num. 26.

Vnde cuique dignoscere liceat qualis sit.

Quid iis contingat qui in ea quæ sensibus placent effunduntur.

6. Unde fit ut dum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita. *Aug. de Verâ Relig. cap. 20.*

7. Quippe loca offerunt quod amemus, tempora surripiunt quod amamus; & relinquunt in animo turbas phantasmatum, quibus in aliud atque aliud cupiditas incitetur. Ita fit inquietus & ærumnosus animus, frustrà tenere à quibus tenetur exoptans. *Ibid. cap. 35.*

8. *Nempe* quorum vita est spectare, contendere, manducare, bibere, dormire, concumbere, & IN COGITATIONE

9. tur inediâ , & dicant, *Quis ostendet nobis bona?* & dicamus, & audiant, *Signatum est in nobis lumen vultus tui Domine!* Non enim lumen nos sumus quod illuminat omnem hominem; sed illuminamur à te, ut qui fuimus aliquando tenebræ, simus lux in te.

Ioan. 1. 9.

Ephes. 5. 8.

Deum non inveniet nisi qui sese in externa effusum intrò revocat.

O si viderent internum æternum, quod ego quia gustaveram frendebam, quoniam non eis poteram ostendere; si afferrent ad me cor in oculis suis foris à te [10], & dicerent, *Quis ostendet nobis bona?* Ibi enim, ubi mihi iratus eram,
10. intus in cubili, ubi compunctus eram, ubi sacrificaveram mactans vetustatem meam, & inchoatâ meditatione renovationis meæ sperans in te, ibi mihi dulcescere cœperas, & dederas lætitiam in corde meo. Et exclamabam, legens hæc foris, & agnoscens intus. Nec volebam mul-
11. tiplicari terrenis bonis [11], devorans tempora, & devoratus temporibus; cùm haberem in æterna simplicitate aliud *frumentum*, & *vinum*, & *oleum*.

Iis fastidiunt terrena quibus bona invisibilia sapere incipiunt.

SUA NIHIL ALIUD QUAM PHANTASMATA QUÆ DE TALI VITA COLLIGUNT AMPLEXARI. *Ibid. cap.* 54.

9. Nam qui videntur sibi copiosi, cum sint famelici, & pleni, cum sint inanissimi, non convertuntur. *Aug. in Psal.* 67.

10. *Id est*, nec si afferrent cor, cum illud in oculis suis habeant; foris scilicet, non intus habitantes.

11. *Id est*, in illam multiplicitatem scindi. Temporalium enim specierum multiformitas ab unitate Dei hominem lapsum per carnales sensus diverberavit, & mutabili varietate MULTIPLICAVIT ejus affectum: ita facta est abundantia laboriosa, &, si dici potest, copiosa egestas; dum aliud atque aliud sequitur, & nihil cum eo permanet. Sic à tempore *frumenti vini & olei sui*, *multiplicatus est*, ut non inveniat IDIPSUM, id est naturam incommutabilem & singularem, quam secutus non erret & assecutus non doleat. *Aug. de Verâ Relig. cap.* 21. SINGULARES ergo & simplices, id est, secreti à multitudine ac turbâ nascentium rerum ac morientium, amatores æternitatis & UNITATIS esse debemus, si uni Deo & Domino nostro cupimus inhærere. *August. in Psal.* 4. Vide sup. Lib. 2. cap. 1. & inf. Lib. 10. cap. 29. & 40. & Lib. 12. cap. 16. sub finem.

11. Et clamabam in consequenti versu, clamore alto cordis mei, O *in pace*; O *in idipsum* *; O quid dixit, *Obdormiam & somnum capiam?* Quoniam, quis resistet nobis, cùm fiet sermo qui scriptus est; Absorpta est mors in victoriam? Et TU ES IDIPSUM valdè, qui non mutaris; & in te requies obliviscens * laborum omnium, quoniam nullus alius tecum, nec ad alia multa adipiscenda quæ non sunt quod tu, sed tu, Domine, *singulariter in spe constituisti me* *. Legebam, & ardebam: nec inveniebam quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram, pestis, latrator amarus & cæcus, adversus litteras de melle cæli melleas, & de lumine tuo luminosas; & super inimicis scripturæ hujus tabescebam 12. 12.

* Vide inf. cap. 10. num. 24.

1. Cor. 15. 54.

* Id est, oblivisci faciens.

* Id est, totam spem meam ad te unum collegisti.

12. Quando recordabor omnia dierum illorum feriatorum 13? Sed nec oblitus sum, nec silebo flagelli tui asperitatem, & misericordiæ tuæ mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc excruciabas me: & cùm in tantum ingravesceret ut non valerem loqui, adscendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, ut deprecarentur te pro me, Deum salutis omnimodæ *. Et scripsi hoc in cerâ *, & dedi ut eis legeretur. Mox ut genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor? aut quomodo fugit? Expavi, fateor, Domine meus, Deus meus; nihil enim tale ab ineunte ætate expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui 14, & gaudens in fide laudavi nomen 14.

13.

* Id est, corporalis perinde ac spiritalis.

* Id est, in tabulis cerâ illitis, ut illis sæculis mos erat.

12. B. cum omnibus aliis antehâc editis, *& super inimicis scripturæ hujus tabescebam, quando recordabar omnia dierum illorum feriatorum.*

Sed nec oblitus sum nec silebo &c. corruptè, ut liquet ex tribus primæ notæ MSS. Codicibus, ad quos locum hunc restituimus.

13. *Id est*, quidquid beneficiorum in me contulisti, dum in illo rure feriarer.

14. Nutus enim Dei sese nobis ostendentis sunt quælibet ejus opera; sed in primis miracula. *Vide not. 1. ad c. 12. L. 4.*

tuum. Et ea fides me securum esse non sinebat de præteritis peccatis meis, quæ mihi per Baptismum tuum remissa nondum erant.

CAPUT V.

Mediolanensibus alium sibi Rhetorices professorem ut provideant renuntiat. Isaïam Ambrosii impulsu evolvere aggreditur; sed in ipso limine cæcutiens, legendum in aliud tempus reponit.

13. RENUNTIAVI peractis vindemialibus, ut scholasticis suis Mediolanenses venditorem verborum alium providerent, quòd & tibi ego servire delegissem, & illi professioni, præ difficultate spirandi ac dolore pectoris, non sufficerem. Et insinuavi per litteras Antistiti tuo, viro sancto Ambrosio, pristinos errores meos, & præsens votum * meum, ut moneret quid potissimùm mihi de libris tuis legendum esset, quò percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiorque fierem. At ille jussit Isaïam Prophetam; credo, quòd præ ceteris Evangelii vocationisque Gentium sit prænuntiator apertior. Verumtamen ego primam hujus lectionem non intelligens, totumque talem arbitrans, distuli, repetendum exercitatior in Dominico eloquio.

* *Seu*, propositum.

CAPUT VI.

Sacro fonte abluitur cum Alipio & filio Adeodato. Hujusce pueri quale ac quantum ingenium. Augustinus Psalmorum cantu movetur ad lacrymas, & intimâ suavitate perfunditur.

1. 14. INDE, ubi tempus advenit quo me nomen dare 1 oporteret, relicto rure Medio-

1. *Seu*, in numerum *Competentium*, id est, eorum qui sibi baptismum dari postulabant, adscribi. *Vide sup. Lib. 8, cap. 2, num. 4.*

ſanum remeavimus. Placuit & Alipio renaſci in te mecum, jam induto humilitate Sacramentis tuis congruâ, & fortiſſimo domitori corporis, uſque ad Italicum ſolum glaciale nudo pede obterendum, inſolito auſu. Adjunximus etiam nobis puerum Adeodatum, ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu benè feceras eum *. Annorum erat ferè quindecim, & ingenio præveniebat multos graves & doctos viros. Munera tua tibi confiteor, Domine Deus meus, Creator omnium, & multum potens reformare noſtra deformia: nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quòd enim enutriebatur à nobis in diſciplinâ tuâ, tu inſpiraveras nobis, nullus alius: Munera tua tibi confiteor.

Qualiter affectos eſſe deceat, qui Sacramentis imbui volunt.

* *Id eſt*, eximiis animi dotibus inſtruxeras.

Eſt liber noſter qui inſcribitur *de Magiſtro* *: ipſe ibi meeum loquitur. Tu ſcis illius eſſe ſenſa omnia quæ inſeruntur ibi ex perſonâ collocutoris mei, cùm eſſet in annis ſedecim. Multa ejus alia mirabiliora expertus ſum. Horrori mihi erat illud ingenium *: & quis præter te talium miraculorum opifex? Citò de terrâ abſtuliſti vitam ejus; & ſecurior eum recordor, non timens quidquam pueritiæ, nec adoleſcentiæ, nec omnino homini illi. Sociavimus eum, coævum nobis in gratiâ tuâ, educandum in diſciplinâ tuâ; & baptizati ſumus, & fugit à nobis ſollicitudo vitæ præteritæ. Nec ſatiabar illis diebus, dulcedine mirabili, conſiderare altitudinem conſilii tui ſuper ſalutem generis humani. Quantum flevi in hymnis & canticis tuis, ſuave-ſonantis Eccleſiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua * in cor meum; & exæſtuabat inde affectus pietatis, & currebant lacrymæ, & benè mihi erat cum eis.

* Extat, in primo operum Auguſtini tomo.

* *Id eſt*, tantum ingenium mirabar expaveſcens.

Pax & ſecuritas, gratiæ baptiſmo perceptæ fructus.

Suas & ſuæ ſanctis delicias, & quiſquis eas noſſet aliis omnibus valedicere non cunctaretur.

* B. expungunt. *tuas*

CAPUT VII.

Quâ occasione Psalmi in Ecclesiâ Mediolanensi publicè decantari cœperint. Ambrosio cœlitùs admonito ubi delitescerent incorrupta sanctorum Gervasii & Protasii corpora, eruuntur. Miraculis illustrata corporum translatio.

15. NON longè cœperat Mediolanensis Ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare, magno studio fratrum, concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multò ampliùs, cùm Justina, Valentiniani regis * pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur [1] hæresis suæ causâ, quâ fuerat seducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in Ecclesiâ, mori parata cum Episcopo suo, servo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, solicitudinis & vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat. Nos, adhuc frigidi à calore spiritus tui, excitabamur tamen, civitate attonitâ atque turbatâ. Tunc Hymni & Psalmi ut canerentur, secundùm morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est: & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac penè omnibus gregibus tuis & per cetera Orbis imitantibus.

* pro, Imperatoris.
1.

16. Tunc memorato Antistiti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent martyrum corpora Protasii & Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras, unde opportunè promeres, ad coërcendam rabiem femineam, sed regiam. Cùm enim propalata & effossa, digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam Basilicam, non solùm quos immundi vexabant spiritus, confessis * eisdem

Quàm antiquus: qui sanctorum reliquiis exhibetur honor.

* *Id est,* potentiam tuam palàm agnoscentibus.

1. Eo quippe tempore Mediolani erat Imperator Valentinianus, teste Possidio in vita August. cap. 1, & ipsomet Aug. Lib. 22. de Civit. Dei cap. 8.

dæmonibus sanabantur; verumetiam quidam plures annos cæcus, civis, civitatique notissimus, cùm populi tumultuantis lætitiæ causam quæsisset atque audisset, exilivit, eòque se ut duceret suum ducem rogavit. Quò perductus, impetravit admitti ut sudario tangeret feretrum pretiosæ in conspectu tuo mortis Sanctorum tuorum. Quod ubi fecit, atque admovit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens; inde laudes tuæ ferventes, lucentes; inde illius inimicæ animus, etsi ad credendi sanitatem non applicatus, à persequendi tamen furore compressus est. Gratias tibi, Deus meus. Unde, & quò duxisti recordationem meam ut hæc etiam confiterer tibi, quæ magna oblitus præterieram? Et tamen tunc, cùm ita fragraret odor unguentorum tuorum, non currebamus post te; & ideò plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, olim suspirans tibi, & tandem respirans, quantùm patet aura in domo fœneâ *.

Sacrarum reliquiarum cultus Dei ipsius attestatione comprobatus. Psal. 115. 15.

Cant. 1. 3.

* *Id est*, quantùm domo fœneâ inclusis cœlestem hanc auram spirare datur.

CAPUT VIII.

Augustino ejusque sociis adjungitur Evodius: Remeare in Africam statuunt. Ostiam petunt vela facturi. Monicæ ortus & institutio. Quo pacto in vinolentiam delapsa, & quomodo ab hoc vitio ope divinâ sanata fuerit.

17. QUI habitare facis unanimes in domo, consociasti nobis & Evodium, juvenem ex nostro municipio; qui cùm *Agens in rebus* militaret [1], prior nobis ad te conversus est, & baptizatus; & relictâ militiâ sæculari, accinctus in tuâ. Simul eramus, simul habi- Psal. 67. 7.

1. *Id est*, qui cum esset ex iis quibus privatorum Principis negotiorum cura erat mandata. Porro *militare* dicebantur omnes Principis domestici. *Vide sup. l. 8. c. 6.*

taturi placito sancto. Quærebamus quisnam locus nos utiliùs haberet servientes tibi: pariter remeabamus in Africam; & cùm apud ostia Tyberina essemus, mater defuncta est. Multa prætereo, quia multum festino. Accipe confessiones meas & gratiarum actiones, Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. Sed non præteribo quidquid mihi anima parturit de illâ famulâ tuâ, quæ me parturivit, & carne, ut in hanc temporalem, & corde, ut in æternam lucem renascerer. Non ejus, sed tua dicam dona in eâ; neque enim seipsam fecerat, aut educaverat seipsam.

In informandis puerorum moribus & ingeniis, inter nimiam severitatem & laxiorem indulgentiam via media incunda.

Tu creasti eam; nec pater, nec mater sciebat, qualis ex eis fieret. Et erudivit eam in timore tuo virga Christi tui, regimen unici filii tui, in domo fideli, bono membro Ecclesiæ tuæ. Nec tantam erga suam disciplinam diligentiam matris prædicabat, quantam famulæ cujusdam decrepitæ, quæ patrem ejus infantem portaverat, sicut dorso grandiuscularum puellarum parvuli portari solent. Cujus rei gratiâ, & propter senectam ac mores optimos, in domo Christianâ satis à Dominis honorabatur. Unde etiam curam dominicarum filiarum commissam sibi diligenter gerebat; & erat in eis coërcendis, cùm opus esset, sanctâ severitate vehemens, atque in docendis sobriâ prudentiâ. Nam eas, præter illas horas quibus ad mensam parentum moderatissimè alebantur, etiamsi exardescerent siti, nec aquam bibere sinebat, præcavens consuetudinem malam, & addens verbum sanum, » Modò aquam bibitis, » quia in potestate vinum non habetis: cùm autem ad maritos veneritis, factæ dominæ apothecarum & cellariorum, aqua sordebit, sed » mos potandi prævalebit. Hâc ratione præcipiendi, & auctoritate imperandi, frenabat aviditatem tenerioris ætatis; & ipsam puellarum

ſitim formabat ad honeſtum modum, ut jam nec liberet quod non deceret.

18. Et ſurrepſerat tamen, ſicut mihi filio famula tua narrabat, ſurrepſerat ei vinolentia. Nam cùm de more, tamquam puella ſobria, juberetur à parentibus de cuppâ vinum depromere, ſubmiſſo poculo quà deſuper patet, priuſquam in lagunculam funderet merum, primoribus labris ſorbebat exiguum, quia non poterat ampliùs, ſenſu recuſante; non enim ullâ temulentâ cupidine faciebat hoc, ſed quibuſdam ſuperfluentibus ætatis exceſſibus, qui ludicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis majorum pondere premi ſolent. Itaque ad illud modicum quotidiana modica addendo, quoniam qui modica ſpernit, paulatim decidit, in eam conſuetudinem lapſa erat, ut propè jam plenos mero caliculos inhianter hauriret.

Ex leviſſimis initiis graviſſima mala.
Eccl. 19. 1.

Ubi tunc ſagax anus, & vehemens illa prohibitio? Numquid valebat aliquid adverſus latentem morbum, niſi tua medicina, Domine, vigilaret ſuper nos? Abſente patre & matre & nutritoribus, tu præſens, qui creaſti, qui vocas, qui etiam per præpoſteros [2] homines boni aliquid agis ad animarum ſalutem, quid tunc egiſti Deus meus? Unde curaſti? Unde ſanaſti? Nonne protuliſti durum & acutum ex alterâ animâ convitium, tamquam medicinale ferrum, ex occultis proviſionibus tuis, & uno ictu putredinem illam præcidiſti? Ancilla enim, cum quâ ſolebat accedere ad cuppam, litigans cum dominâ minore, ut fit, ſola cum ſolâ, objecit hoc crimen, amariſſimâ inſultatione, vocans *meribibulam*. Quo illa ſtimulo percuſſa, reſpexit fœditatem ſuam; confeſtimque damnavit atque exuit.

Niſi Dominus cuſtodierit civitatem fruſtrà vigilat qui cuſtodit eam.
2.

Unus morborum animæ medicus Deus.

Deo ſanare volenti undequaque remedia ſuppetunt.

2. B. cum aliis omnibus *præpoſitos*; quod cum ſenſui omninò repugnaret, ex eruditi viri non dubiâ conjecturâ reſtituimus.

Ipsa hominum malefacta Deus in usus suos vertit. SICUT amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt: Nec tu, quod per eos agis, sed quod ipsi voluerunt, retribuis eis. Illa enim irata exagitare appetivit minorem dominam, non sanare; & ideò clanculò, aut quia ita eas invenerat locus & tempus litis; aut ne fortè & ipsa periclitaretur, quòd tam serò prodidisset. At tu, Domine, rector cælitum & terrenorum, ad usus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum sæculorum ordinans turbulentum, etiam de alterius
3. animæ insaniâ sanasti alteram 3; ne quisquam cùm hoc advertit, potentiæ suæ tribuat, si verbo ejus alius corrigatur quem vult corrigi.

3. Multa enim fiunt à malis quidem contra voluntatem Dei; sed tantæ est ille sapientiæ tantæque virtutis, ut in eos exitus sive fines quos bonos & justos ipse præscivit, tendant omnia quæ voluntati ejus videntur adversa. *Aug. de Civit. Dei l. 22. cap. 1.*

CAPUT IX.

Quanta morum suavitas in Monica. Quantus in maritum cultus: quanta observantia. Quâ patientiâ cubilis injurias & iracundiam viri toleraverit. Infensam sibi Socrum conciliat, & omni pietatis officio devincit. Pacem inter dissidentes quàm studiosè componeret. Quàm pia, & quàm sedulò bonis operibus incumberet.

19. EDUCATA itaque pudicè ac sobriè, potiùsque à te subdita parentibus, quàm à parentibus tibi, ubi plenis annis nubilis facta est tradita viro, servivit veluti domino; & satagit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas, & reverenter amabilem atque mirabilem viro. Ita autem toleravit cubilis injurias, ut nullam de hac re cum marito haberet umquàm simultatem. Expectabat enim misericordiam tuam su-

Charitas omnia sustinet.

per eum, ut in te credens castificaretur. Erat verò ille præterea, sicut benevolentiâ præcipuus, ita irâ fervidus. Sed noverat hæc non resistere irato viro, non tantùm facto, sed ne verbo quidem. Jam verò refracto & quieto, cùm opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si fortè ille inconsideratiùs commotus fuerat.

Denique cùm matronæ multæ, quarum viri mansuetiores erant, plagarum vestigia etiam dehonestatâ facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per jocum graviter admonens, ex quo illas tabulas quæ matrimoniales vocantur recitari audissent, tamquàm instrumenta quibus ancillæ factæ essent[1] deputare debuisse; proindè memores conditionis, superbire adversus dominos non oportere. Cumque mirarentur illæ, scientes quàm ferocem conjugem sustineret, numquam fuisse auditum, aut aliquo indicio claruisse, quòd Patricius ceciderit uxorem, aut quòd à se invicem vel unum diem domesticâ lite dissenserint, & causam familiariter quærerent, docebat illa institutum suum, quod suprà memoravi. Quæ observabant, expertæ gratulabantur; quæ non observabant, subjectæ vexabantur. 1.

Patricius pater Augustini.

20. Socrum etiam suam, primò susurris malarum ancillarum adversus se irritatam, sic vicit obsequiis, perseverans tolerantiâ & mansuetudine, ut illa ultrò filio suo medias linguas famularum proderet, quibus inter se & nurum pax domestica turbabatur, expeteretque vindictam. Itaque posteàquam ille, & matri obtemperans, & curans familiæ disciplinam, & con-

1. Heri, penes se habebant instrumenta, quibus servos suos ad se pertinere, & servilis conditionis esse probare possent: ad hoc alludit Aug. *Vide ipsius Ep. 385. num. 25.*

cordiæ suorum consulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coërcuit, promisit illa talia de se præmia sperare debere, quæcumque de suâ nuru, sibi quò placeret, mali aliquid loqueretur; nullâque jam audente, memorabili inter se benevolentiæ suavitate vixerunt.

Paci studiose consulit charitas.

21. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cujus utero me creasti, Deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quòd inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tàm se præbebat pacificam, ut cùm ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructuare turgens atque indigesta discordia, quando præsenti amicæ de absente inimicâ per acida colloquia cruditas exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de alterâ proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio quâ horrendâ pestilentiâ peccatorum latissimè pervagante, non solùm iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quæ non dicta sunt addere: cùm contrà homini humano* parum esse debeat inimicitias hominum nec excitare nec augere malè loquendo, nisi eas etiam extinguere benè loquendo studuerit; qualis illa erat, docente te magistro intimo in scholâ pectoris.

* *Id est, erga sui similes ut decet affecto.*

Tim. 5. 9. Talis Monica, qualis ex Paulo viduas Christianas esse decet.

22. Denique, etiam virum suum jam in extremâ vitâ temporali ejus lucrata est tibi; nec in eo jam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. Erat etiam serva servorum tuorum. Quisquis eorum noverat eam, multum in eâ laudabat & honorabat & diligebat te; quia sentiebat præsentiam tuam in corde ejus, sanctæ conversationis fructibus testibus. Fuerat enim unius viri uxor; mutuam vicem parentibus reddiderat; domum suam piè tractaverat;

taverat; in operibus bonis testimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deviare cernebat. Postremò nobis, Domine, omnibus, quia ex munere tuo sinis loqui, servis tuis [a], qui ante dormitionem ejus in te jam consociati vivebamus, perceptâ gratiâ Baptismi tui, ita curam gessit, quasi omnes genuisset, ita servivit, quasi ab omnibus genita fuisset. Gal. 4. 19. a

a. Cum scilicet Dei servos se profiteri iis demùm liceat, qui se non nisi ejus munere tales esse agnoscant.

CAPUT X.

Habitus cum Monicâ de Paradisi gaudiis sermo. Multa de supernâ beatitudine præclarè, magnificè. Quibus gradibus ad nonnullam ejus notitiam pervenire liceat. Terrena omnia Monicæ quàm vilescerent.

23. IMPENDENTE autem die quo ex hâc vitâ erat exitura, quem diem tu noveras ignorantibus nobis, provenerat, ut credo, procurante te occultis tuis modis, ut ego & ipsa soli staremus incumbentes ad quamdam fenestram, unde hortus intra domum quæ nos habebat prospectabatur, illic apud Ostia Tyberina, ubi remoti à turbis, post longi itineris laborem, instaurabamus nos navigationi. Colloquebamur ergo soli valdè dulciter; & præterita obliviscentes, in ea que antè sunt extenti, quærebamus inter nos, apud præsentem veritatem, quod tu es, qualis futura esset vita æterna Sanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Sed inhiabamus ore cordis in superna fluenta fontis tui, fontis vitæ qui est apud te, ut inde pro captu nostro aspersi, quoquo modo rem tantam cogitaremus. Phil. 3. 13. *Quanam cogitent & loqui ament, qui verò pietate imbuti sunt.* 1. Cor. 2. 9. Psal. 35. 10

24. Cumque ad eum finem sermo perduce-

retur, ut carnalium sensuum delectatio quantalibet, in quantâlibet luce corporeâ, præ illius vitæ jucunditate, non comparatione, sed nec commemoratione quidem digna videretur;
1. erigentes nos ardentiore affectu *in idipsum* [1], perambulavimus gradatim cuncta corporalia, & ipsum cælum, unde sol & luna & stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interiùs, cogitando & loquendo, & mirando opera tua: & venimus in mentes nostras, & transcendimus eas, ut attingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi pascis Israël in æternum veritatis pabulo; & ubi vita sapientia est per quam fiunt omnia ista, & quæ fuerunt, & quæ futura sunt; & ipsa non fit, sed sic est ut fuit, & sic erit semper; quin potiùs fuisse & futurum esse, non est in eâ, sed esse solùm, quoniam æterna est: nam FUISSE & futurum esse, non est æternum. Et dum loquimur & inhiamus illi, attigimus eam modicè *, toto ictu cordis; & suspiravimus, & reliquimus ibi religatas primitias spiritus [2]; & remeavimus ad strepitum oris nostri, ubi verbum & incipitur & finitur. Et quid simile Verbo tuo, Domino nostro, in se permanenti sine vetustate, atque innovanti omnia?

* *Id est, quasi raptim, & quantùm carne gravatis licet.*

2. *Superna fælicitas non prorsus ignota, iis qui à sensibus recedunt, & ab eis hausta phantasmata abigere norunt.*

25. Dicebamus ergo; Si cui sileat tumultus carnis, sileant phantasiæ terræ & aquarum & aëris [3]; sileant & poli, & ipsa sibi anima sileat & transeat se, non se cogitando; sileant somnia & imaginariæ revelationes [4], omnis lin-

3.
4.

1. *Id est*, in id quod summè est. *alludit ad illud Prophetæ, Psal.* 4. 9. In pace, in IDIPSUM dormiam & requiescam. *Vide sup. cap. 4. num. 11.*

2. *Id est*, ipsi adhæsimus quâ parte per primitias Spiritus innovati jam eramus. *Vide inf. l. 12. cap. 16. & lib. 13. cap. 13.*

3. *Id est*, phantasmata quæ mens hausit à conspectu terræ, aquarum, &c.

4. *Id est*, quæ fiunt per imagines quasdam divinitùs immissas.

gua & omne signum, & quidquid transeundo fit, si cui sileat omninò, quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia, Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. His dictis si jàm taceant, quoniam erexerunt aurem in eum qui fecit ea, & loquatur ipse solus, non per ea sed per seipsum, * ut audiamus verbum ejus, non per linguam carnis, neque per vocem Angeli, nec per sonitum nubis *, nec per ænigma similitudinis; sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos, & rapidâ cogitatione attigimus æternam sapientiam super omnia manentem: Si continuetur hoc, & subtrahantur aliæ visiones longè imparis generis, & hæc una rapiat & absorbeat, & recondat in interiora gaudia spectatorem suum, ut talis sit sempiterna vita quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui suspiravimus; nonne hoc est, *Intra in gaudium domini tui?* Et istud quando? An cùm omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur?

Psal. 99. 3. 5.
* Prò ità ut.
* Ut legitur factum. Math. 17. 5.
Mat. 25. 21.
1. Cor. 15. 51.

26. Dicebamus * talia, & si non isto modo & his verbis; tamen, Domine, tu scis, quòd illo die cùm talia loqueremur, & mundus iste nobis inter verba vilesceret, cum omnibus delectationibus suis, tunc ait illa; Fili, quantùm ad me attinet, nullâ re jam delector in hâc vitâ. Quid hîc faciam adhuc, & cur hîc sim nescio, jam consumptâ spe hujus sæculi 5. Unum erat propter quod in hâc vitâ aliquantùm immorari cupiebam; ut te Christianum Catholicum viderem priusquam morerer. Cumulatiùs hoc mihi Deus meus præstitit, ut etiam contemptâ felicitate terrenâ, servum ejus videam. Quid hîc facio?

* B. Dicebam.
Iis facilè vilescunt terrena qui æternos in mente habent.
5. *Quàm expedita ab omni terrenorum amore Monica.*

5. *Id'est*, cum jam nihil in hoc sæculo optandum mihi vel sperandum supersit.

CAPUT XI.

Ostiæ decumbit Monica. A naturâ insitos affectus etiam tenerrimos quàm penitùs exuerat. Quid filio moritura injunxerit. Præclarum illius paulò ante valetudinem dictum. Moritur.

27. AD hæc ei quid responderim, non satis recolo: cùm intereà vix intra quinque dies, aut non multò ampliùs, decubuit febribus. Et cùm ægrotaret, quodam die defectum animæ passa est, & paululum subtracta à præsentibus. Nos concurrimus; sed citò reddita est sensui, & aspexit astantes, me „ & fratrem meum 1, & ait nobis, quasi quæ„ renti similis, Ubi eram? Deinde nos intuens „ mœrore attonitos, Ponetis * hîc, inquit, ma„ trem vestram? Ego silebam, & fletum frenabam. Frater autem meus quiddam locutus est, quo eam non peregrè, sed in patriâ suâ defungi tamquam feliciùs optaret. Quo audito, illa vultu anxio reverberans eum oculis, quòd ta„ lia saperet, atque indè me intuens, Vide ait, „ quid dicit: Et mox ambobus; Ponite, inquit, „ hoc corpus ubicumque; nihil vos ejus cura „ conturbet: tantùm illud vos rogo, ut ad Do„ mini altare memineritis mei ubi ubi * fueritis. Cumque hanc sententiam verbis quibus poterat explicasset, conticuit; & ingravescente morbo exercebatur.

1.

* Seu humabitis.

Qui eadum sapiunt, longè diverso ab aliis oculo singula quaque vident.

* Pro ubicumque.

28. Ego verò cogitans dona tua, Deus invisibilis, quæ immittis in corda fidelium tuorum, & proveniunt inde fruges admirabiles, gaudebam, & gratias agebam tibi; recolens quòd noveram, quantâ curâ semper æstuasset de sepulchro quod sibi providerat & præparaverat

1. Nomine *Navigium*, ut liquet ex præloquio Libri de vitâ beatâ, num. 6.

juxta corpus viri ſui. Quia enim valdè concorditer vixerant, id etiam volebat, ut eſt animus humanus minùs capax divinorum, adjungi ad illam felicitatem, & commemorari ab hominibus, conceſſum ſibi eſſe, poſt transmarinam peregrinationem, ut conjunctâ terrâ amborum conjugum terra tegeretur. Quando autem iſta inanitas plenitudine bonitatis tuæ cœperat in ejus corde non eſſe, neſciebam; & lætabar, admirans quòd ſic mihi aperuiſſet: quamquam & illo ſermone noſtro ad feneſtram, cùm dixit, *Iam quid hic facio*? non apparuit deſiderare in patriâ mori.

Sinceri pietate Deum quærentium corda, ipſe ſenſim ab omni terrenorum affectuum labe purgat.

Audivi etiam poſteà, quòd jàm cùm Oſtiis eſſemus, cum quibuſdam amicis meis maternâ fiduciâ colloquebatur quodam die, de contemptu vitæ hujus & bono mortis, ubi ipſe non aderam; illiſque ſtupentibus virtutem feminæ, quam tu dederas ei, quærentibuſque utrùm non formidaret tam longè à ſuâ civitate corpus relinquere, NIHIL, inquit, longè eſt Deo; « neque timendum eſt, ne ille non agnoſcat in fi- « ne ſæculi unde me reſuſcitet. Ergo die nono ægritudinis ſuæ, quinquageſimo & ſexto anno ætatis ſuæ, trigeſimo & tertio ætatis meæ, anima illa religioſa & pia corpore ſoluta eſt.

Præclarum Monicæ dictum.

CAPUT XII.

Auguſtino quantus de matris obitu dolor. Noviſſima in Auguſtinum materni amoris indicia. Monicæ funus. Altaris ſacrificium deponendo corpori præmittitur. Dolorem totis animi viribus vix cohibet Auguſtinus. Erumpit tandem, & totas lachrimis ſolo Deo teſte habenas effundit.

29. PREMEBAM oculos ejus, & confluebat in præcordia mea mœſtitudo ingens, & transfluebat in lacrymas; ibidem

que oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum usque ad siccitatem; & in tali luctamine valdè malè mihi erat. Tùm verò, ubi efflavit extremum spiritum, puer Adeodatus exclamavit in planctum, atque ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc modo etiam meum quiddam puerile, quod labebatur in fletus, juvenili voce cordis * coërcebatur, & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud questibus lacrymosis gemitibusque celebrare; quia his plerumque solet deplorari quædam miseria morientium, aut quasi omnimoda extinctio [1]; at illa nec miserè moriebatur, nec omninò moriebatur. Hoc & documentis morum ejus, & fide non fictâ, rationibusque certis tenebamus.

* *Id est*, virili & forti animi imperio.

Quales esse deceat sanctorum exequias.

30. Quid ergo erat quod intus mihi graviter dolebat, nisi ex consuetudine simul vivendi, dulcissimâ & charissimâ, repentè diruptâ vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio ejus, quòd in eâ ipsâ ultimâ ægritudine, obsequiis meis interblandiens, appellabat me *pium*; & commemorabat, grandi dilectionis affectu, numquam se audisse ex ore meo jaculatum in se durum aut contumeliosum sonum. Sed tamen, quid tale, Deus meus, qui fecisti nos, quid comparabile habebat honor à me delatus illi, & servitus ab illâ mihi? Quoniam itaque deserebar tam magno ejus solatio, sauciabatur anima mea; & quasi dilaniabatur vita, quæ una facta erat ex meâ & illius.

31. Cohibito ergo à fletu illo puero, Psalterium arripuit Evodius, & cantare cœpit Psalmum, cui respondebamus omnis domus, *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine.* Audito autem quid ageretur, convenerunt mul-

Psal. 100.

1. *Id est*, cum non ob aliud ferè in funeribus erumpant lachrimæ, nisi quia miseri & propè extincti videntur qui mortem obeunt.

ti fratres ac religiosæ feminæ; & de more, illis quorum officium erat funus curantibus, ego in parte *, ubi decenter poteram, cum eis qui me non deserendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam; eoque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum; illis ignorantibus, & intentè audientibus, & sine sensu doloris me esse arbitrantibus. At ego in auribus tuis, ubi eorum nullus audiebat, increpabam mollitiem affectus mei, & constringebam fluxum mœroris, cedebatque mihi paululùm; rursusque impetu suo ferebatur, non usque ad eruptionem lacrymarum, nec usque ad vultus mutationem; sed ego sciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantùm in me posse hæc humana, quæ ordine debito *, & forte conditionis nostræ accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici tristitiâ macerabar.

* *Id est seorsim.*

* *Id est ab æternâ tuâ justitiæ præscripto.*

32. Cùm ecce corpus elatum est, imus redimus sine lacrymis. Nam neque in eis precibus quas tibi fudimus, cùm offerretur pro eâ Sacrificium pretii nostri, jam juxtà sepulchrum posito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis precibus ego flevi; sed toto die graviter in occulto mœstus eram, & mente turbatâ rogabam te, ut poteram, quò sanares dolorem meum, nec faciebas; credo commendans memoriæ meæ, vel hoc uno documento, omnis consuetudinis vinculum, etiam adversus mentem quæ jàm non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est ut irem lavatum; quòd audieram inde balneis nomen inditum quia Græci βαλανεῖον dixerint, quòd anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor misericordiæ tuæ, Pater orphanorum, quoniam lavi, & talis eram qualis priùs quàm lavissem: neque enim exudavit de corde meo mœroris amaritudo.

Ab antiquâ Ecclesiæ doctrinâ quam longe recedant qui Sacrificium pro Defunctis offerri nolunt.

Deinde dormivi, & evigilavi; & non parvâ ex parte mitigatum inveni dolorem meum. Atque, ut etiam in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosii tui: Tu es enim

Deus Creator omnium,
Polique rector; vestiens
Diem decoro lumine,
*Noctem soporis * gratiâ;* * B. sopora.
Artus solutos ut quies
Reddat laboris usui;
Mentesque fessas allevet,
Luctusque solvat anxios.

33. Atque inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam, conversationemque ejus piam in te, & sanctè in nos blandam atque morigeram, quâ subitò destitutus sum; & libuit flere in conspectu tuo de illâ, & pro illâ, de me, & pro me, & dimisi lacrymas quas continebam ut effluerent quantùm vellent, substernens eas cordi meo; & requievit in eis, quoniam ibi erant aures tuæ, non cujusquam hominis superbè interpretantis ploratum meum *. Et nunc, Domine, confiteor tibi in litteris [2]: legat qui volet, & interpretetur ut volet. Et si peccatum invenerit, flevisse me matrem exiguâ parte horæ, matrem oculis meis interim [3] mortuam, quæ me multos annos fleverat ut oculis tuis viverem; non irrideat, sed potiùs, si est grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipse ad te, Patrem omnium fratrum Christi tui.

* Quasi in matrem pius videri velle.

2. *Quàm severi sint ipsorum judices qui verâ pietate imbuti sunt.*

3.

2. *Id est*, non tantùm in arcano cordis, sed palàm hoc opere.

3. Cum scilicet qui resurrecturi moriuntur, non nisi interim moriantur.

CAPUT XIII.

Orat pro matre. Etiam purissima hominum vita timori locum relinquit. Unde spes vel sanctissimis affulgeat. Parentis utriusque animas Lectorum precibus commendat.

34. Ego autem, jam sanato corde ab illo vulnere, in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi, Deus noster, pro illâ famulâ tuâ longè aliud lacrymarum genus, quod manat de concusso spiritu consideratione periculorum omnis animæ quæ in Adam moritur. Quamquam illa, in Christo vivificata *, etiam nondùm à carne resoluta, sic vixerit ut laudetur nomen tuum in fide moribusque ejus; non tamen audeo dicere, ex quo eam per Baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore ejus contra præceptum tuum. Et dictum est à Veritate, Filio tuo, *Si quis dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis*. Et væ etiam laudabili vitæ hominum, si remotâ misericordiâ discutias eam. Quia verò non exquiris delicta vehementer *, fiducialiter speramus aliquem apud te locum invenire indulgentiæ. Quis-quis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua [1]? O si cognoscant se homines homines; & qui gloriatur in Domino glorietur!

1. Cor. 15. 22.
* Seu, ex quo in Christo vivificata fuerat.
Mat. 5. 23.
* Id est, non severiori examine: Hæc una nobis spes.
1.

35. Ego itaque, laus mea & vita mea, Deus cordis mei, sepositis paulisper bonis ejus actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te. Exaudi me, per medicinam vulnerum nostrorum quæ pependit in ligno, & sedens ad dexteram tuam te interpellat pro nobis. Scio misericorditer operatam, & ex corde dimisisse debita debitoribus

Pro Defunctis deprecatio.
Non nisi misericordibus misericordia speranda.
Mat. 6. 12.

1. Adeò ut cum coronat Deus merita nostra, non coronet nisi dona sua. *Aug. Ep. 194. cap. 5. anm. 19.*

suis: dimitte illi & tu debita sua, si qua etiam contraxit per tot annos post aquam salutis. Dimitte, Domine, dimitte obsecro; ne intres cum eâ in judicium. Superexaltet misericordia judicium, quoniam eloquia tua vera sunt, & promisisti misericordiam misericordibus; quod ut essent, tu dedisti eis, qui misereberis cui misertus eris; & misericordiam præstabis cui misericors fueris.

Jac. 2. 13.
Matth. 5. 7.
Unde quisque misericors.
Rom. 9. 15.
Exod. 33. 19.

Ps. 118. 108.
* *Seu*, non satcgit.

36. Et credo jam feceris quod te rogo; sed voluntaria oris mei approba Domine. Namque illa, imminente die resolutionis suæ, non cogitavit * suum corpus sumptuosè contegi, aut condiri aromatibus, aut monumentum electum concupivit, aut curavit sepulchrum patrium. Non ista mandavit nobis; sed tantummodò memoriam sui ad altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei prætermissione servierat, unde sciret dispensari victimam sanctam, quâ deletum est chirographum quod erat contrarium nobis, quâ triumphatus est hostis [2] computans delicta nostra, & quærens quid objiciat, & nihil inveniens in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem sanguinem? Quis ei restituet pretium, quo nos emit, ut nos auferat ei? ad cujus pretii nostri sacramentum ligavit ancilla tua animam suam vinculo fidei. Nemo à protectione tuâ disrumpat eam. Non se interponat nec vi nec insidiis leo & draco. Neque enim respondebit illa nihil se debere, ne convincatur & obtineatur ab accusatore callido; sed respondebit dimissa-

Altaris sacrificium.
Col. 2. 14.
2.
Spei Christianæ fundamentum.

2. Quæ est enim justitia quâ victus est diabolus? Quæ, nisi justitia Christi? Et quomodo victus est? Quia cum in eo nihil dignum morte inveniret, occidit eum tamen. Et utique justum est, ut debitores quos tenebat, liberi dimittantur, credentes in eum quem sine ullo debito occidit. Hoc est quod *justificari* dicimur in *sanguine Christi*: Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum sanguis ille innocens effusus est. Unde se dicit, in Psalmis, *inter mortuos liberum*. Solus enim à debito mortis liber est mortuus. *Aug. de Trin. Lib.* 13. *cap.* 14.

debita sua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit.

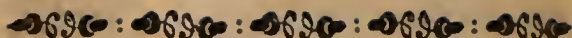
37. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli, & post quem nulli nupta est: cui servivit, fructum tibi afferens cum tolerantiâ, ut eum quoque lucraretur tibi. Et inspira, Domine Deus meus *, inspira servis tuis fratribus meis, filiis tuis, dominis meis, quibus & voce, & corde, & litteris servio, ut quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ * famulæ tuæ, cum Patricio quondam ejus conjuge; per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerint, cum affectu pio, parentum meorum in hac luce transitoriâ, & fratrum meorum sub te patre in matre Catholicâ, & civium meorum in æternâ Hierusalem; cui suspirat peregrinatio populi tui, ab exitu usque ad reditum; ut quòd à me illa poposcit extremum, uberiùs ei præstetur, in multorum orationibus, per confessiones, quàm per orationes meas.

Luc. 8. 15.

* B. Domine meus.

* B. Monnicæ.

BREVIARIUM
LIBRI DECIMI.

QUemadmodum prioribus Libris aperuit, qualis ante perceptam baptismi gratiam fuerit, in isto scrutatur & palàm facit qualis foret quo tempore scribebat. Ac primùm, contestante conscientiâ, se Deum amare profitetur. Tùm quæ ad ipsum cognoscendum ineunda sit via disquirens, omnes animæ suæ facultates lustrat; sed in primis memoriam, cujus vim planè stupendam exhibet, Deumque in ipsâ locum suum habere ostendit. Deinde inquirit in actus, in sensus & affectus suos, ex triplici tentatione, voluptatis, curiositatis & superbiæ; & quid circà unamquamque Christiana temperantia præscribat, luculenter docet. Tum de Christo mediatore disserit, cujus ope omnes animæ suæ languores sanatum iri confidens, Episcopatus Sarcinam, de quâ abjiciendâ cogitarat, ut de peccatis suis pœnitentiâ eluendis unicè satageret, non ob aliud deponere timuit, nisi quia Christiani ipsâ Dei in scripturis voce sibi vivere prohiberentur.

SANCTI

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM

LIBER DECIMUS.

CAPUT I.

In Deum assurgit. Summa votorum ut Deum cognoscas, Deo fruaris, Deo placeas. Hujus vitæ seu prosperis seu adversis quomodo affici quisque debeat.

1. COGNOSCAM te, cognitor meus, cognoscam te, sicut & à 1. Cor. 13. 12.
te * cognitus sum. Virtus animæ meæ intra in eam, & coapta * B. expung. à te.
tibi, ut habeas & possideas sine Ephes. 5. 27.
maculâ & rugâ. Hæc est spes mea, ideò loquor; & in eâ spe gaudeo, quando sanùm * gaudeo. * Adverb.
CETERA verò vitæ hujus, tantò minus flenda, quantò magis fletur; & tantò magis flenda, quantò minùs fletur in eis [1]. Ecce enim veritatem dilexisti; quoniam qui facit eam, venit ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in confessione; in stylo autem meo coram multis testibus.

Psal. 50. 8.
Ioan. 3. 20.

1. Cum tantò magis miseri sumus, quantò minus nos miseros agnoscimus, & è contrà.

CAPUT II.

Nuda Deo intima cordis. Quid sit bona & mala nostra Dei confiteri.

Hebr. 4. 13. 2. ET tibi quidem, Domine, cujus oculis nuda est abyssus humanæ conscientiæ, quid occultum esset in me, etiamsi nollem confiteri tibi? Te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem, quòd gemitus meus testis est
1. displicere me mihi[1], tu refulges & places, & amaris & desideraris, ut erubescam de me, & abjiciam me atque eligam te; & nec tibi nec mihi placeam, nisi de te.

Tibi ergo, Domine, manifestus sum quicumque sim; & quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, sed verbis animæ & clamore cogitationis, quem novit auris tua. CUM enim malus sum, nihil
Deo confiteri quid sit. est aliud confiteri tibi, quàm displicere mihi: cùm verò pius, nihil est aliud confiteri tibi,
Psal. 5. 13. quàm hoc non tribuere mihi; quoniam tu, Domine, benedicis justum; sed priùs eum justificas impium. Confessio itaque mea, Deus meus, in conspectu tuo, tibi tacitè fit, & non tacitè: tacet enim strepitu, clamat affectu. Neque dico recti aliquid hominibus, quod non à me tu priùs audieris; aut etiam tu aliquid tale audis à me, quod non priùs mihi tu dixeris.

1. Qui enim se diligit stultum, non proficiet ad sapientiam; nec fiet quisque qualis esse cupit, nisi se oderit qualis est. *Aug. de Verâ Relig. cap.* 48.

CAPUT III.

Quo fine utriusque vitæ suæ statum hoc opere adumbrare voluerit. Cur bonos juvet præterita pœnitentium mala cognoscere.

3. QUID mihi ergo est cum hominibus, ut audiant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos; CURIOSUM genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam? Quid à me quærunt audire qui sim, qui nolunt à te audire qui sint? Et unde sciunt, cùm à meipso de meipso audiunt, an verum dicam; quandoquidem nemo scit hominum quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Si autem à te audiant de seipsis, non poterunt dicere, Mentitur Dominus. QUID est enim à te audire de se, nisi cognoscere se? Quis porrò cognoscit, & dicit, Falsum est, nisi ipse mentiatur? Sed quia charitas omnia credit, inter eos utique quos connexos sibimet unum facit, ego quoque, Domine, etiam sic tibi confiteor, ut audiant homines quibus demonstrare non possum an vera confitear, sed credunt mihi, quorum mihi aures charitas aperit.

1. Cor. 2. 11.

1. Cor. 13. 7.

4. Verumtamen tu, medice meus intime, quo fructu ista faciam eliqua mihi. Nam confessiones præteritorum malorum meorum, quæ remisisti & texisti, ut beares me in te, mutans animam meam, fide & sacramento tuo, cùm leguntur & audiuntur excitant cor, ne dormiat in desperatione, & dicat, Non possum; sed evigilet in amore misericordiæ tuæ, & dulcedine gratiæ tuæ, quâ POTENS est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorum qui jam carent eis: nec ideò delectat quia mala sunt, sed quia fuerunt & non sunt.

Cur Augustinus delicta juventutis suæ omnibus nota voluerit.

Unde aliquid possumus.

* B. expunguut. Deus.

Quo itaque fructu, Domine Deus * meus, cui quotidie confitetur conscientia mea, spe misericordiæ tuæ securior quàm innocentiâ suâ, quo fructu, quæso, etiam hominibus coram te confiteor per has litteras adhuc quis ego sim, non quis fuerim? Nam illum fructum vidi, & commemoravi. Sed quis adhuc sim, ecce in ipso tempore confessionum mearum, & multi hoc nosse cupiunt qui me noverunt & non me noverunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt; sed auris eorum non est ad cor meum, ubi ego sum quicumque sum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipse intus sim, quò nec oculum, nec aurem, nec mentem possunt intendere; credituri tamen volunt, numquid cognituri? Dicit enim eis charitas quâ boni sunt, non mentiri me de me confitentem, & ipsa in eis credit mihi.

Vade confiendi homines.

CAPUT IV.

Quo fructu sese omnibus intimè notum velit.

5. SED quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt, cùm audierint quantùm ad te accedam munere tuo; & orare pro me, cùm audierint quantùm retarder pondere meo? Indicabo me talibus. Non enim parvus est fructus, Domine Deus meus, ut à multis tibi gratiæ agantur de nobis, & à multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandum doces; & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis; sed fraternus ille, qui cùm approbat me, gaudet de me; cùm autem improbat me, contristatur pro me; quia, sive approbet me sive improbet, diligit me. Indicabo me talibus: respirent in bonis meis, suspirent in malis meis.

2. Cor. 1. 11.

Ps. 143. 8.

Ex quo fonte manet quidquid seu boni seu mali in nobis est.

Bona mea, instituta tua sunt, & dona
tua [1]; mala mea, delicta mea sunt, & judicia 1.
tua [2]. Respirent [3] in illis, suspirent in his: & 2.
hymnus [4] & fletus ascendant in conspectum 3.
tuum de fraternis cordibus, thuribulis tuis. Tu 4.
autem, Domine, delectatus odore sancti templi
tui [5], miserere mei secundùm magnam miseri- 5.
cordiam tuam, propter nomen tuum; & nequa- *Psal.* 50. 3.
quam deserens cœpta tua, consumma imperfecta
mea.

6. Hic est fructus confessionum mearum, non Psal. 2. 11.
qualis fuerim, sed qualis sim, ut hoc confitear * * *B.* exp.
non tantùm coram te, secretâ exultatione cum à voce *non* huc usque.
tremore, & secreto mœrore cum spe, sed etiam in auribus credentium filiorum hominum, sociorum gaudii mei, & consortium mortalitatis meæ; civium meorum, & mecum peregrinorum; præcedentium & consequentium, & comitum viæ meæ.

Hi sunt servi tui, fratres mei; quos, filios tuos, esse voluisti dominos meos, quibus jussisti ut serviam, si volo tecum de te vivere. Et hoc mihi verbum tuum parum erat si loquendo præciperet, nisi & faciendo præiret. Et ego id ago factis & dictis; id ago sub alis tuis, nimis cum ingenti periculo, nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea, & infirmitas mea tibi nota est. Parvulus sum; sed vivit semper pater meus, & idoneus est mihi tutor meus. Idem ipse est enim qui genuit me, & tuetur me; & tu ipse es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum es,

Non nobismetipsis vivendum, & sermone & opere docuit Christus.

1. *Id est*, quæ à te, seu creatore, seu sanctificatore, accepi.

2. Quippe *mala* dicuntur sive peccata, sive quæ homini ob peccatum inflicta sunt; & ut altera ex nobis, altera ex justo Dei judicio fluunt. *Vide sup. Lib. 7. cap. 3. num. 5.*

3. *Id est*, Lætentur & gratias agant.

4. *Id est*, Canticum laudis & gratiarum actionis.

5. *Id est*, Piorum votis & orationibus, quæ thuris instar, ex eorum cordibus, veri Dei *Templis*, assurgunt.

& priusquam tecum sim. Indicabo ergo talibus, qualibus jubes ut serviam, non quis fuerim,
1. Cor. 4. 3. sed quis jam sim, & quis adhuc sim. Sed neque meipsum dijudico: sic itaque audiar.

CAPUT V.

Quamvis Deum nonnisi subobscurè novimus, ipsi nobis aliquâ ex parte minus noti quàm Deus. In quo sita Augustini spes.

1. Cor. 2. 11. 7. TU enim, Domine, dijudicas me: quia etsi nemo scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est; tamen est aliquid hominis, quod nec ipse scit spiritus hominis qui in ipso est; tu autem, Domine, scis ejus omnia qui fecisti eum. Ego verò, quamvis præ tuo conspectu me despiciam, & æstimem me terram & cinerem; tamen aliquid de te scio quod de me nescio.

1. Cor. 13. 12. Et certè nunc videmus per speculum in ænigmate, nondum facie ad faciem; & ideò quamdiu
2. Cor. 5. 6. peregrinor abs te, mihi sum præsentior quàm tibi: & tamen te novi nullo modo posse violari; ego verò QUIBUS tentationibus resistere valeam, quibusve non valeam, nescio. Et spes est, quia fidelis es, qui nos non finis tentari supra quàm possumus ferre; sed facis cum tentatione etiam exitum ut possimus sustinere.

Sibimet quamparùm noti vel sanctissimi quique.

1. Cor. 10. 13.

Confitear ergo quid de me sciam; confitear & quid de me nesciam. Quoniam & QUOD de me scio, te mihi lucente scio; & quod de me nescio, tamdiu nescio, donec fiant tenebræ meæ
Is. 58. 10. sicut meridies in vultu tuo.

CAPUT VI.

Deum à se amari certâ conscientiâ teste se scire. Amandum esse clamant universa. Qui fiat ut ad hanc vocem non obsurdescant homines. Quid Deus. Quid de eo moles universi clamet.

8. NON dubiâ sed certâ conscientiâ, Domine, amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, & amavi te. Sed & cælum & terra, & omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut te amem; nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles. Altiùs autem tu misereberis cui misertus eris; & misericordiam præstabis cui misericors fueris. Alioquin cælum & terra surdis loquuntur laudes tuas. *Fœlix qui sincerâ conscientiâ teste Deum à se amari certus est.* Psal. 145. 6. Rom. 1. 20. *Unde fit ut ad vocem universi Deum amandum clamantis non obsurdescamus.*

Quid autem amo cùm te amo? Non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce istis amicum oculis; non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum & unguentorum & aromatum suaveolentiam; non manna & mella; non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cùm amo Deum meum: & tamen amo quamdam lucem, & quamdam vocem, & quemdam odorem, & quemdam cibum, & quemdam amplexum, cùm amo Deum meum; lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; ubi fulget animæ meæ quod non capit locus; & ubi sonat quod non rapit tempus; & ubi olet quod non spargit flatus; & ubi sapit quod non minuit edacitas; & ubi hæret quod non divellit satietas. Hoc est quod amo cùm Deum meum amo. *Quibus veluti gradibus ad Deum assurgere liceat.*

9. Et quid est hoc? Interrogavi terram [1], & dixit: Non sum: & quæcumque in eâdem 1.

1. Vox quædam est mutæ terræ species terræ. Vides, & consideratione tuâ tamquàm interrogas eam; & ipsa inquisitio interrogatio est. *Aug. in Psal. 144.*

ſunt, idem confeſſa ſunt. Interrogavi mare & abyſſos, & reptilia animarum vivarum, & reſponderunt; Non ſumus Deus tuus, quære ſuper nos. Interrogavi auras flabiles, & inquit
2. univerſus aër cum incolis ſuis [2]; Fallitur Anaximenes, non ſum Deus. Interrogavi cælum, ſolem, lunam, ſtellas; Neque nos ſumus Deus quem quæris, inquiunt. Et dixi omnibus his quæ circumſtant fores carnis meæ; Dixiſtis mihi de Deo meo quòd vos non eſtis; dicite mihi de illo aliquid. Et exclamaverunt voce magnâ;
Pſal. 99. 3. IPSE FECIT NOS. Interrogatio mea, intentio mea; & reſponſio eorum, ſpecies eorum [3].
3.

Et direxi me ad me, & dixi mihi, Tu qui es? Et reſpondi; Homo. Et ecce corpus & anima in me mihi præſtò ſunt, unum exterius & alterum interius. Quid horum eſt unde quærere debui Deum meum, quem jam quæſiveram per corpus, à terrâ uſque ad cælum, quouſque potui mittere nuntios, radios oculorum meorum? Sed melius quod interius: Ei quippe renuntiabant omnes nuntii corporales, præſidenti & judicanti de ſingulis reſponſionibus cæli & terræ, & omnium quæ in eis ſunt, dicentium? Non ſumus Deus, ſed ipſe fecit nos. Homo interior cognovit hæc, per exterioris miniſterium; ego interior cognovi hæc, ego, ego, animus, per ſenſus corporis mei. Interrogavi mundi molem de Deo meo, & reſpondit mihi; Non ego ſum, ſed ipſe me fecit.

10. Nonne omnibus quibus integer ſenſus eſt, apparet hæc ſpecies? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia puſilla & magna vident

2. Dæmonibus, qui ſecundùm antiquos Philoſophos aërem incolebant, quique in ſacris etiam Litteris *Poteſtates aëris* dicuntur.

3. Nonne conſideratâ univerſâ pulchritudine mundi hujus, tamquàm unâ voce tibi ſpecies ipſa reſpondet, Non ego me feci ſed Deus? *idem ibid.*

eam, sed interrogare nequeunt; non enim præposita est in eis nuntiantibus sensibus judex ratio. Homines autem possunt interrogare, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur. Sed AMORE subduntur eis, & subditi judicare non possunt, nec respondent ista interrogantibus, nisi judicantibus: * nec vocem suam mutant, id est speciem suam, si alius tantùm videat, alius autem videns interroget, ut aliter illi appareat, aliter huic; sed eodem modo utrique apparens, illi muta est, huic loquitur. Immò verò omnibus loquitur, sed illi intelligunt qui ejus vocem acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi, Non est Deus tuus cælum & terra; neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura videnti: moles est; moles * minor est in parte quàm in toto. Jam tu melior es, tibi dico, anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam 4, quod nullum corpus præstat corpori; Deus autem tuus etiam tibi vitæ vita est. 4.

Rom. I. 20.

De visibilibus judicare libera & sana mentis est, non languida, & ipsorum amore occæcata.

* Cum scilicet ii soli interrogent qui judicant.

Vox universi, Deum narrantis & ostendentis, à quibusnam exaudiatur.

* *Sup.* autem.

4. Nempè rationalem, vivunt enim & plantæ.

CAPUT VII.

Quâ facultate animi Deum indagare liceat.

II. QUID ergo amo, cùm Deum meum amo? Quis est ille super caput 1 animæ meæ? Per ipsam animam meam ascendam ad illum. Transibo vim meam quâ hæreo corpori, & vitaliter compagem ejus repleo. Non eâ vi reperio Deum meum; nam reperiret & equus & mulus, quibus non est intellectus; quia est eadem vis quâ vivunt etiam eorum corpora.

I.

Psal. 31. 9.

Est alia vis, non solùm quâ vivifico, sed

1. *Id est*, super id quod in animâ meâ supereminet, nempe, intelligentiam.

etiam quâ sensifico carnem meam quam mihi fabricavit Dominus; jubens oculo ut non audiat, & auri ut non videat; sed illi, per quem videam, huic, per quam audiam; & propria singillatim ceteris sensibus, sedibus suis & officiis suis, quæ diversa per eos ago unus ego animus. Transibo & istam vim meam: nam & hanc habet equus & mulus; sentiunt enim etiam ipsi per corpus.

CAPUT VIII.

Memoriæ luculenta descriptio. Quo pacto rerum imagines in eâ serventur.

12. TRANSIBO ergo & istam vim, naturæ meæ gradibus ascendens ad eum qui fecit me; & venio in campos & lata prætoria memoriæ, ubi sunt thesauri innumerabilium imaginum, de cujuscemodi * rebus sensis invectarum. Ibi reconditum est quidquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel utcumque variando ea quæ sensus attigerit, & si quid aliud commendatum & repositum est, quod nondum absorbuit & sepelivit oblivio.

* *Id est*, de qualiscumque generis rebus &c.

Quanta memoria vis.

Ibi quando sum, posco ut proferatur quidquid volo: & quædam statim prodeunt; quædam requiruntur diutiùs, & tamquam de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur; quædam catervatim se proruunt, & dum aliud petitur & quæritur, prosiliunt in medium quasi dicentia, Ne fortè nos sumus? Et abigo ea manu cordis à facie recordationis meæ, donec enubiletur quod volo, atque in conspectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbatâ serie sicut poscuntur suggeruntur; & cedunt præcedentia consequentibus, & cedendo conduntur, iterùm cùm voluero processura. Quod totum fit, cùm aliquid narro memoriter.

13. Ibi sunt omnia distinctè generatimque

servata, quæ suo quæque aditu ingesta sunt; sicut lux atque omnes colores, formæque corporum per oculos; per aures autem, omnia genera sonorum; omnesque odores, per aditum narium; omnes sapores, per oris aditum; à sensu autem totius corporis, quid durum, quid molle; quid calidum frigidumve; lene aut asperum; grave seu leve; sive extrinsecus, sive intrinsecus corpori. Hæc omnia recipit, recolenda cùm opus est & retractanda, grandis memoriæ recessus, & nescio qui secreti atque ineffabiles sinus ejus; quæ omnia suis quæque foribus intrant ad eam, & reponuntur in eâ.

Nec ipsa tamen intrant, sed rerum sensarum imagines illic præstò sunt cogitationi reminiscenti eas: Quæ quomodo fabricatæ sint, quis dicit, cùm * appareat quibus sensibus raptæ sint, interiusque reconditæ? Nam & in tenebris atque in silentio dum habito, in memoriâ meâ profero si volo colores, & discerno inter album & nigrum, & inter quos alios volo: nec incurrunt soni atque perturbant quod per oculos haustum considero; cùm & ipsi ibi sint, & quasi seorsum repositi lateant. Nam & ipsos posco si placet, atque adsunt illicò; & quiescente linguâ, ac silente gutture, canto quantùm volo; imaginesque illæ colorum, quæ nihilominùs ibi sunt, non se interponunt, neque interrumpunt, cùm thesaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cetera, quæ per sensus ceteros ingesta atque congesta sunt, recordor prout libet. Et auram liliorum discerno à violis, nihil olfaciens; & mel defruto *, lene aspero, nihil tunc gustando neque contrectando, sed reminiscendo, antepono.

* Sup. tamen.

* Musto igne densato.

14. Intus hæc ago, in aulâ ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cælum & terra & mare præstò sunt, cum omnibus quæ in eis sentire potui, præter illa quæ oblitus sum. Ibi & ipse

mihi occurro, meque recolo, quid, quando, & ubi egerim; quoque modo, cùm agerem, affectus fuerim. Ibi sunt omnia quæ sive experta à me, sive credita memini. Ex eâdem copiâ etiam similitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis quas expertus sum creditarum, alias atque alias, & ipse contexo præteritis; atque ex his etiam futuras actiones, & eventa & spes, & hæc omnia rursus quasi præsentia meditor. *Faciam hoc aut illud*, dico apud me, in ipso ingenti sinu animi mei, pleno tot & tantarum rerum imaginibus; *& hoc aut illud sequetur. O si esset hoc aut illud! Avertat Deus hoc aut illud.* Dico apud me ista; & cùm dico, præstò sunt imagines omnium quæ dico, ex eodem thesauro memoriæ; nec omninò aliquid eorum dicerem si defuissent.

15. Magna ista vis est memoriæ; magna nimis, Deus meus; penetrale amplum & infinitum! Quis ad fundum ejus pervenit? Et vis est hæc animi mei, atque ad meam naturam pertinet; nec ego ipse capio totum quod sum. Ergo animus ad habendum seipsum angustus est. Et ubi sit quod sui non capit? Numquid extra ipsum, ac non in ipso? Quomodo ergo non capit?

Quanta in homine stupenda, & ipsius hominis captum excedentia.

Multa mihi super hoc oboritur admiratio, stupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montium, & ingentes fluctus maris, & latissimos lapsus fluminum, & Oceani ambitum, & gyros siderum, & relinquunt seipsos; nec mirantur quod hæc omnia cùm dicerem, non ea videbam oculis; nec tamen dicerem, nisi montes & fluctus & flumina & sidera quæ vidi, & Oceanum quem credidi [1], intus in memoriâ meâ viderem, spatiis tam ingentibus quasi foris viderem: nec ea tamen videndo ab-

Libentiùs qualibet alia quàm seipsos attendunt homines.

1. *Id est*, de quo credidi narrantibus, cum ipse non viderim.

sorbui,

ſorbui, quando vidi oculis: nec ipſa ſunt apud me, ſed imagines eorum; & novi quid ex quo ſenſu corporis impreſſum ſit mihi.

CAPUT IX.

Quænam per ſcipſa, & non imaginum ope immittuntur in memoriam, & immiſſa vivunt.

16. SED non ea ſola geſtat immenſa iſta capacitas memoriæ meæ. Hîc ſunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt; quaſi remota interiore loco non loco *, nec eorum imagines, ſed re ſipſas gero. Nam quid ſit litteratura, quid peritia diſputandi, quot genera quæſtionum, quidquid horum ſcio ſic eſt in memoriâ meâ, ut non retentâ imagine rem foris reliquerim; aut ſonuerit & prætericrit, ſicut vox impreſſa per aures veſtigio quo recoleretur quaſi ſonaret cùm jam non ſonaret; aut ſicut odor dum tranſit & evaneſcit in ventos olfactum afficit, unde trajicit in memoriam imaginem ſui, quam reminiſcendo repetamus; aut ſicut cibus, qui certè in ventre jam non ſapit, & tamen in memoriâ quaſi ſapit; aut ſicut aliquid quod corpore tangendo ſentitur, quod etiam ſeparatum à nobis imaginatur memoria. Iſtæ quippe res non intromittuntur ad eam, ſed earum ſolæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tamquam cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur.

* Impropriè enim hæc loca dicuntur.

CAPUT X.

Quanta ſint in memoriâ quæ illùc non tranſmiſere ſenſus.

17. AT verò cùm audio tria genera eſſe quæſtionum, An ſit *, Quid ſit,

* Sup. quæ libet res.

Per se ipsa, non per imagines memoriæ insunt quæcumque sine sensuum ope noscuntur.

Quale sit, sonorum quidem quibus hæc verba confecta sunt imagines teneo, & eos per auras cum strepitu transiisse, ac jam non esse scio; Res verò ipsas, quæ illis significantur sonis, neque ullo sensu corporis attigi, nec uspiam vidi præter animum meum, & in memoriâ recondidi, non imagines earum; sed ipsas. Quæ unde ad me intraverint, dicant si possunt.

Nam percurro januas omnes carnis meæ; nec invenio quâ earum ingressæ sint. Quippe oculi dicunt, Si coloratæ sunt, nos eas nuntiavimus. Aures dicunt, Si sonuerunt, à nobis indicatæ sunt. Nares dicunt, Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi, Si sapor non est, nihil me interroges. Tactus dicit, Si corpulentum non est, non contrectavi: si non contrectavi, non indicavi. Unde & quâ hæc intraverunt in memoriam meam? Nescio quomodo: nam cùm ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognovi, & vera esse approbavi; & commendavi ei, tamquam reponens unde proferrem cùm vellem. Ibi ergo erant & antequam ea didicissem, sed in memoriâ non erant. Ubi ergo? aut quare cùm dicerentur agnovi, & dixi; *Ita est, verum est,* nisi quia jam erant in memoriâ, sed tam remota & retrusa, quasi in caveis abditioribus, ut nisi admonente aliquo eruerentur ea fortasse cogitare non possem?

Nobis naturaliter insunt quæcumque sunt per se nota.

CAPUT XI.

Vera illa quæ per se nota sunt, addiscere quid sit.

18. QUOCIRCA, invenimus nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginibus sicuti sunt per seipsa intus cernimus, nisi ea quæ passim atque indispositè memoria contine-

bat, cogitando quasi colligere, atque animadvertendo curare, ut tamquam ad manum posita in ipsâ memoriâ, ubi sparsa priùs & neglecta latitabant, jam familiari intentioni facilè occurrant.

Et quàm multa hujusmodi gestat memoria mea, quæ jam inventa sunt, & sicut dixi, quasi ad manum posita, quæ didicisse & nosse dicimur? Quæ si modestis temporum intervallis * recolere desivero, ita rursus demerguntur, & quasi in remotiora penetralia dilabuntur, ut denuò velut nova excogitanda sint, & * indidem * iterùm (neque enim est alia regio eorum) cogenda * rursus, ut sciri possint; id est, velut ex quadam dispersione colligenda, unde dictum est *cogitare*. Nam *cogo* & *cogito*, sic est, ut *ago* & *agito*, *facio* & *factito*. Verumtamen sibi animus hoc verbum propriè vindicavit, ut non quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est *cogitur*, *cogitari* propriè jam dicatur.

* *Id est*, aliquandiu.

* *B.* omittunt. &

* *Id est*, ex iisdem memoriæ recessibus.

* *B.* & cogenda.

CAPUT XII.

Res Mathematicæ quomodo sint in memoria.

19. ITEM continet memoria numerorum dimensionumque rationes & leges innumerabiles, quarum nullam corporis sensus impressit; quia nec ipsæ coloratæ sunt, aut sonant, aut olent, aut gustatæ aut contrectatæ sunt. Audivi sonos verborum quibus significantur, cùm de his disseritur; sed illi alii, istæ autem aliæ sunt: nam illi aliter Græcè, aliter Latinè sonant; istæ verò, nec Græcæ nec Latinæ sunt, nec aliud eloquiorum genus.

Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuissimas sicut filum araneæ; sed illæ * aliæ sunt, non sunt imagines earum quas mihi nuntiavit carnis oculus. Novit eas quisquis sine ullâ cogitatione qualiscumque corporis intus agnovit eas.

* Lineæ scil. intelligibiles & Mathematicæ.

Sensi etiam numeros omnibus corporis sensibus quos numeramus; sed illi alii * sunt quibus numeramus [1]; nec imagines istorum sunt, & ideò valdè sunt [2]. Rideat me ista dicentem qui eos non videt, & ego doleam ridentem me.

* Nempe, numeri intelligibiles.

1. *Ordo*, Sed illi quorum ope numeramus alii sunt; nec &c.
2. *Id est*, longè veriùs & excellentiùs sunt quàm res quælibet numerabiles, cum sint æternum aliquid, in æternâ ratione vivens.

CAPUT XIII.

Ipsæ etiam recordationis aut intellectionis actiones penès memoriam depositæ servantur.

20. HÆc omnia memoriâ teneo; & quomodo ea didicerim, memoriâ teneo. Multa etiam quæ adversus hæc falsissimè disputantur audivi, & memoriâ teneo; quæ tametsi falsa sunt, tamen ea meminisse me non est falsum, & discrevisse me inter illa vera & hæc falsa quæ contrà dicuntur; & hoc memini. Aliterque nunc video discernere me ista, aliter autem memini sæpè me discrevisse, cùm ea sæpè cogitarem. Ergo & intellexisse me sæpiùs ista memini; & quod nunc discerno & intelligo, recondo in memoriâ, ut posteà me nunc intellexisse meminerim. Ergo & meminisse me memini, sicut posteà quòd hæc reminisci nunc potui, si recordabor, utique per vim memoriæ recordabor.

CAPUT XIV.

Ipsæ etiam perturbationes animi memoriæ quidem, sed non eo modo quo ipsi animæ dùm eis quassatur insunt.

21. AFFECTIONES quoque animi mei eadem memoria continet; non illo

modo quo eas habet ipse animus cùm patitur eas, sed alio multum diverso, sicut se se habet vis memoriæ. Nam & lætatum me fuisse reminiscor non lætus; & tristitiam meam præteritam recordor non tristis; & me aliquando timuisse recolo sine timore; & pristinæ cupiditatis sine cupiditate sum memor. Aliquando, è contrariò, tristitiam meam transactam lætus reminiscor, & tristis lætitiam meam *. * Huc usque antehâc protendebatur cap. 13.

Quòd mirandum non est de corpore; aliud enim animus, aliud corpus. Itaque si præteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum est. Hîc verò cùm animus sit etiam ipsa memoria (nam & cùm mandamus aliquid ut memoriter habeatur, dicimus, *Vide ut illud in animo habeas*; & cùm obliviscimur, dicimus, *Non fuit in animo*, & *Elapsum est animo*, ipsam memoriam vocantes animum) cum ergo ita sit, quid est hoc, quòd cùm tristitiam meam præteritam lætus memini, animus habet lætitiam, & memoria tristitiam; lætusque est animus ex eo quod inest ei lætitia; memoria verò, ex eo quod inest ei tristitia tristis non est? Num fortè non pertinet ad animum *? * Nempe, memoria. Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quasi venter est animi; lætitia verò atque tristitia quasi cibus dulcis & amarus. Cùm memoriæ commendantur, quasi trajecta in ventrem recondi illic possunt, sapere non possunt? Ridiculum est hæc illis similia putare; nec tamen sunt omnimodò dissimilia.

22. Sed ecce de memoriâ profero, cùm dico quatuor esse perturbationes animi, cupiditatem, lætitiam, metum, tristitiam; & quidquid de his disputare potuero, dividendo singula per species sui cujusque generis, & definiendo, ibi invenio quid dicam, atque inde profero: nec tamen ullâ earum perturbatione perturbor, cùm eas reminiscendo commemo- *Quatuor animi perturbationes.*

ro; & antequam recolerentur à me & retractarentur, ibi erant; propterea inde per recordationem potuēre depromi. Fortè ergo, sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoriâ recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur à disputante, hoc est à reminiscente, lætitiæ dulcedo, vel amaritudo mœstitiæ? An in hoc dissimile est, quod non undique simile est? Quis enim talia volens loqueretur, si quoties tristitiam metumve nominamus, toties mœrere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, nisi in memoriâ nostrâ non tantùm sonos nominum, secundùm imagines impressas sensibus corporis, sed etiam rerum ipsarum notiones inveniremus; quas nullâ januâ carnis accepimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens, memoriæ commendavit, aut ipsa sibi hæc etiam non commendata retinuit.

CAPUT XV.

An per imagines, an occultiori quodam modo, in memoriâ vivant animi sive actiones, sive perturbationes.

23. SED utrùm per imagines, an non, quis facilè dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem; cùm res ipsæ non adsunt sensibus meis, in memoriâ sanè meâ præstò sunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, nec mihi adest, dùm nihil dolet; nisi tamen adesset imago ejus in memoriâ meâ, nescirem quid dicerem; nec eum in disputando à voluptate discernerem.

Nomino salutem corporis: cùm salvus sum corpore, adest mihi quidem res ipsa, verumtamen nisi & imago ejus inesset in memoriâ meâ, nullo modo recordarer quid hujus nominis significaret sonus; nec ægrotantes agnoscerent

salute nominatâ quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriæ teneretur, quamvis ipsa res abesset à corpore. Nomino numeros quibus numeramus; & adsunt in memoriâ meâ, non imagines eorum, sed ipsi. Nomino imaginem Solis, & hæc adest in memoriâ meâ: neque enim imaginem imaginis ejus, sed ipsam recolo, ipsa mihi reminiscenti præstò est. Nomino memoriam, & agnosco quod nomino; & ubi agnosco, nisi in ipsâ memoriâ? Nùm & ipsa per imaginem suam sibi adest, ac non per seipsam? *Inest ipsa sibi memoria.*

CAPUT XVI.

Est & oblivioni suus in memoriâ locus.

24. QUID cùm oblivionem nomino, atque itidem agnosco quod nomino, unde agnoscerem nisi meminissem, non eumdem sonum nominis dico, sed rem quam significat, quam si oblitus essem, quid ille valeret sonus agnoscere utique non valerem? Ergo cùm memoriam memini, per seipsam sibi præstò est ipsa memoria; cùm verò memini oblivionem, & memoria præstò est & oblivio; memoria, quâ meminerim, oblivio, quam meminerim. Sed quid est oblivio, nisi privatio memoriæ? Quomodo ergo adest ut eam meminerim, quando cùm adest meminisse non possum? At, si quod meminimus memoriâ retinemus, oblivionem autem nisi meminissemus nequaquam possemus audito isto nomine rem quæ illo significatur agnoscere, memoriâ retinetur oblivio. Adest ergo ne obliviscamur, quæ cùm adest obliviscimur. An ex hoc intelligitur, non per seipsam inesse memoriæ, cùm eam meminimus, sed per imaginem suam? Quia si per seipsam præstò esset oblivio, non ut meminissemus, sed ut oblivisceremur efficeret. Et hoc, quis tandem

indagabit? Quis comprehendet quomodo sit?

Ingens sibi ipse homo miraculum.

25. Ego certè, Domine, laboro hîc, & laboro in meipso: factus sum mihi terra difficultatis & sudoris nimii. Neque enim nunc scrutamur plagas cæli, aut siderum intervalla dimetimur, vel terræ libramenta quærimus. Ego sum qui memini, ego animus. Non ita mirum, si à me longè est quidquid ego non sum: Quid autem propinquius meipso mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non comprehenditur à me, cùm ipsum *me* non dicam præter illam *.

Quid enim dicturus sum, quando mihi certum est meminisse me oblivionem? An dicturus sum non esse in memoriâ meâ quod memini? An dicturus sum ad hoc inesse oblivionem in memoriâ meâ, ut non obliviscar? Utrumque absurdissimum est. Quid illud tertium, quo pacto dicam imaginem oblivionis teneri in memoriâ meâ, non ipsam oblivionem, cùm eam memini? Quo pacto & hoc dicam, quandoquidem cùm imprimitur rei cujusque imago in memoriâ, priùs necesse est ut adsit res ipsa unde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omnium locorum quibus interfui; sic facies hominum quos * vidi, & ceterorum sensuum nuntiata; sic ipsius corporis salutem sive dolorem. Cùm præstò essent ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præsentes, & retractarem animo, cùm illa, & absentia, reminiscerer. Si ergo per imaginem suam, non per seipsam, in memoriâ tenetur oblivio, ipsa utique aderat, ut ejus imago caperetur. Cùm autem adesset, quomodo imaginem suam in memoriâ conscribebat, quando id etiam quod jam notatum invenit præsentiâ suâ delet oblivio? Et tamen quocumque modo, licet sit modus iste incomprehensibilis & inexplicabilis, etiam ipsam oblivionem meminisse me certus sum, quâ id quod meminerimus obruitur.

* Id est, cum illa non sit aliquid à meipso diversum.

* *l. quas.*

CAPUT XVII.

Magna memoriæ vis. Altiùs adhuc assurgendum ut Deum attingas.

26. MAGNA vis est memoriæ. Nescio quid horrendum, Deus meus, profunda & infinita multiplicitas; & hoc animus est, & hoc ego ipse sum. Quid ergo sum Deus meus? Quæ natura sum? Varia, multimoda vita, & immensa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis & antris & cavernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus, sive per imagines, sicut omnium corporum; sive per præsentiam, sicut artium; sive per nescio quas notiones vel notationes, sicut affectionum animi, quas & cùm animus non patitur memoria tenet, cùm * in animo sit quidquid est in memoriâ; per hæc omnia discurro, & volito hàc illàc; penetro etiam quantùm possum, & finis nusquam. Tanta vis est memoriæ, tanta vitæ vis est in homine vivente mortaliter.

Seipsum inspiciat quisquis omnipotentiæ divinæ miracula contemplari amat.

* *Sup. tamen.*

Quid igitur agam, tu vera mea vita, Deus meus? Transibo & hanc vim meam quæ memoria vocatur, transibo eam, ut pertendam ad te, dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego ascendens per animum meum ad te, qui desuper mihi manes, transibo & istam vim meam quæ memoria vocatur, volens te attingere unde attingi potes, & inhærere tibi unde inhæreri tibi potest. Habent enim memoriam & pecora & aves; alioquin non cubilia nidosve repeterent, non alia multa quibus assuescunt: neque enim & assuescere valerent ullis rebus nisi per memoriam. Transibo ergo & memoriam, ut attingam eum qui separavit me à quadrupedibus, & volatilibus cæli sapientiorem me fecit. Transibo & memoriam: Et ubi te inveniam verè bona &

Etiam brutis inest memoria.

* Hinc prius exordiebatur cap. XVIII. secura suavitas; Et ubi te inveniam *? Si præter memoriam meam te invenio, immemor tui sum. Et quomodo jam inveniam te, si memor non sum tui?

CAPUT XVIII.

Etiam ipsa quæ excidêre non occurrunt, nec si occurrerint agnoscuntur, nisi ope memoriæ.

Luca 15. 8. 27. PERDIDERAT enim mulier drachmam [1], & quæsivit eam cum lucernâ, & nisi memor ejus esset, non inveniret eam. Cùm enim esset inventa, unde sciret utrùm ipsa esset si memor ejus non esset? Multa memini me perdita quæsisse atque invenisse. Inde istud scio, quia cùm quærerem aliquid eorum, & diceretur mihi, *Num fortè hoc est, num fortè illud?* tamdiu dicebam, *Non est*, donec id offerretur quod quærebam: cujus nisi memor essem, quidquid illud esset, etiamsi mihi offerretur non invenirem, quia non agnoscerem. Et semper ita fit, cùm aliquid perditum quærimus & invenimus.

Verumtamen si fortè aliquid ab oculis perit, non à memoriâ, veluti corpus quodlibet visibile, tenetur intus imago ejus, & quæritur donec reddatur adspectui. Quod cùm inventum fuerit, ex imagine quæ intùs est recognoscitur. Nec invenisse nos dicimus quod perierat, si non agnoscimus; nec agnoscere possumus si non meminimus. Sed hoc perierat quidem oculis; memoriâ tenebatur.

1. *Prs*, Mulier enim illa quæ drachmam amissam accensâ lucernâ quæsivit, nullomodo eam invenire potuisset, nisi ipsius meminisset.

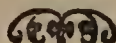
CAPUT XIX.

Quomodo indagetur quod effluxit : quomodo agnoscatur quod præstò sit.

28. QUID cùm ipsa memoria perdit aliquid, sicut fit cùm obliviscimur, & quærimus ut recordemur, ubi tandem quærimus, nisi in ipsâ memoriâ? Et ibi, si aliud pro alio fortè offeratur, respuimus, donec illud occurrat quod quærimus: & cùm occurrerit *, dicimus, *Hoc est*; quod non diceremus, nisi agnosceremus; nec agnosceremus, nisi meminissemus. Certè ergo obliti fueramus? An non totum exciderat, sed ex parte quâ tenebatur pars alia quærebatur, quia sentiebat se memoria non simul volvere quod simul solebat; & quasi detruncatâ consuetudine claudicans, reddi quod deerat flagitabat; tamquam si homo notus, sive conspiciatur oculis, sive cogitetur, & nomen ejus obliti requiramus, quidquid aliud occurrerit non connectitur, quia non cum illo cogitari consuevit; ideoque respuitur, donec illud adsit, ubi simul assuefacta notitia non inæqualiter acquiescat? Et unde adest, nisi ex ipsâ memoriâ? Nam & cùm ab alio commoniti recognoscimus, inde adest: Non enim quasi novum credimus, sed recordantes approbamus hoc esse quod dictum est. Si autem penitùs aboleatur ex animo, nec admoniti reminiscimur. Neque enim omnimodò adhuc obliti sumus quod vel oblitos nos esse meminimus. Hoc ergo nec amissum quærere poterimus quod omninò obliti fuerimus.

Quæri nec in memoria ullo modo possunt quæ penitus delevit oblivio.

* B. *occurrerit.*

CAPUT XX.

Quid quisque quærat cum Deum inquirit. Beatam vitam omnibus in voto esse. Notio illius unde ingenita.

29. QUOMODO ergo te quæro, Domine? Cùm enim te Deum meum quæro, vitam beatam quæro. Quæram te, ut vivat animâ meâ: vivit enim corpus meum de animâ meâ, & vivit anima mea de te. Quomodo ergo quæro vitam beatam, quia * non est mihi, donec dicam, *Sat est*, illic * ubi oportet ut dicam, quomodo eam quæro? Utrùm per recordationem, tamquam eam oblitus sim, oblitumque me esse adhuc teneam? An per appetitum discendi incognitam, sive quam numquàm scierim, sive quam sic oblitus fuerim, ut me nec oblitum esse meminerim? Nonne ipsa est beata vita quam omnes volunt [1], & omninò qui nolit nemo est? Ubi noverunt eam, quòd sic volunt eam? Ubi viderunt, ut amarent eam?

* *Pro*, siquidem.
* *Nempe* in cœlo.

Nimirum habemus eam nescio quo modo; & est alius quidam modus, quo quisque cùm habet eam, tunc beatus est: & sunt qui spe beati sunt. Inferiore modo isti habent eam, quàm illi qui jam re ipsâ beati sunt; sed tamen meliores quàm illi qui nec re nec spe beati sunt. Qui tamen etiam ipsi, nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse, quod eos velle certissimum est.

Nescio quo modo noverunt eam. Ideoque habent eam in nescio quâ notitiâ, de qua satago utrùm in memoriâ sit: quia si ibi est, jam beati fuimus aliquando. Utrùm singillatim omnes, an in illo homine qui primus peccavit, in quo

1. Illam quidem omnes; hoc autem pauci volunt sine quo non pervenitur ad id quod omnes volunt. *August. in Psal.* 118. *Conc.* 1. Vide inf. cap. 23.

&

& omnes mortui sumus, & de quo omnes cum miseriâ nati sumus, non quæro nunc; sed quæro utrùm in memoriâ sit beata vita. Neque enim amaremus eam, nisi nossemus. Audimus nomen hoc, & rem ipsam omnes nos appetere fatemur. Non enim sono delectamur. Nam hoc cùm Latinè audit Græcus, non delectatur, quia ignorat quid dictum sit; nos autem delectamur; sicut etiam ille, si Græcè hoc audierit. Quoniam res ipsa nec Græca nec Latina est, cui adipiscendæ Græci Latinique inhiant, ceterarumque linguarum homines. Nota est igitur omnibus, qui unâ voce si interrogari possent utrùm beati esse vellent, sine ullâ dubitatione velle responderent: quod non fieret, nisi res ipsa cujus hoc nomen est eorum memoriâ teneretur.

CAPUT XXI.

Beatitatis Idea an è memoriâ profluxerit. Quæcumque ferantur homines, nonnisi beatitudinis desiderio ferri.

30. NUMQUID ita ut meminit Carthaginem qui vidit? Non: vita enim beata non videtur oculis, quia non est corpus. Numquid sicut meminimus numeros? Non: hos enim qui habet in notitiâ, non adhuc quærit adipisci; vitam verò beatam habemus in notitiâ, ideoque amamus eam, & tamen adhuc adipisci eam volumus ut beati simus. Numquid sicut meminimus eloquentiam? Non: quamvis enim hoc nomine audito recordentur ipsam rem qui etiam nondum sunt eloquentes, multique esse cupiant *, unde apparet eam esse in eorum notitiâ, tamen * per corporis sensus alios eloquentes animadverterunt (& delectati sunt, & * hoc esse desiderant, quamquam nisi ex interiore notitiâ non delectarentur, neque hoc esse vellent nisi delectarentur) beatam verò

* pro, quod quidem multi esse cupiunt.
* Sup. non nisi.
* Sup. & inde est quod.

vitam nullo sensu corporis in aliis experimur.

Numquid sicut meminimus gaudium? Fortasse ita [1]. Nam gaudium meum etiam tristis memini, sicut vitam beatam miser. Neque unquam corporis sensu gaudium meum vel vidi, vel audivi; vel odoratus sum, vel gustavi, vel tetigi; sed expertus sum in animo meo quando lætatus sum; & adhæsit ejus notitia memoriæ meæ, ut id reminisci valeam, aliquando cum aspernatione, aliquando cum desiderio, pro earum rerum diversitate de quibus me gavisum esse memini. Nam & de turpibus gaudio quodam perfusus sum, quod nunc recordans detestor atque execror. Aliquando de bonis & honestis, quod desiderans recolo, tametsi fortè non adsunt; & ideò tristis gaudium pristinum recolo.

31. Ubi ergo & quando expertus sum vitam meam beatam, ut recorder eam, & amem, & desiderem? Nec ego tantùm, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus; quod nisi certâ notitiâ nossemus, non tam certâ voluntate vellemus.

Sed quid est hoc, quòd si quæratur à duobus, utrùm militare velint; fieri posset, ut alter eorum velle se, alter nolle respondeat: si autem ab eis quæratur, utrùm beati esse velint [2], uterque statim se sine ullâ dubitatione dicat optare; nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi ut beati sint? Num [3] fortè, quoniam alius hînc, alius inde gaudet; ITA SE omnes

Solo beatitudinis amore ducimur quòcumque ducimur.

1. Ut enim eos res quæque maximè delectavit, in ea constituerunt vitam beatam. *Aug. de Trin. L. 13. cap. 4.*

2. *B.* cum Lovaniensibus hîc interserunt, *fieri posset ut*, quæ verba in Ant. Arn. editione non habentur, & expungenda omninò sunt, cùm sensui repugnent, nec stare possint cum eo quod hoc ipso loco docet August. *omnes prorsus beatos esse velle.*

3. *B.* & Lov. *nam* Arn. vero *nùm*, & rectè; hîc enim interrogationi suæ respondet Aug. aliâ scilicet interrogatione; usitato sibi more, cujus passim vel in hocce Libro exempla suppetunt.

beatos esse velle consonant, quemadmodum consonarent, si hoc interrogarentur, se velle gaudere, atque ipsum gaudium vitam beatam vocant: quod etsi alius hinc, alius illinc assequitur, unum est tamen quò pervenire omnes nituntur, ut gaudeant? Quæ quoniam res est quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoriâ recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

CAPUT XXII.

Beata vita quæ & ubi.

32. ABSIT, Domine, absit à corde servi tui qui confitetur tibi, absit ut quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. EST enim gaudium quod non datur impiis, sed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tu ipse es. Et IPSA EST BEATA VITA, gaudere ad te, de te, propter te: ipsa est, & non est altera 1. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium, neque ipsum verum. Ab aliquâ tamen imagine gaudii voluntas eorum non avertitur. *Quid sit vita beata.* 1.

1. Quisquis enim fruitur eo quod amat, verumque & summum bonum amat, quis eum beatum nisi miserrimus negat? *Aug. de Civit. Dei Lib. 8. cap. 9.*

CAPUT XXIII.

Qui sit, ut cum omnes beatam vitam ament & cupiant, & in veritate positam norint, tàm pauci veritatem consectentur. Multos inveniri qui fallere velint, qui autem falli neminem. Homines etiam sibi ingenito veritatis amore à vero avertuntur, & quo pacto. Contempta veritas hominibus quid rependat.

33. NON ergo certum est, quòd omnes esse beati volunt; quoniam QUI non

de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est;
non utique vitam beatam volunt. An omnes hoc
Galat. 5. 17. volunt, sed quoniam caro concupiscit adversus
spiritum, & spiritus adversus carnem, ut non
faciant quod volunt, cadunt in id quod valent,
eoque contenti sunt; quia illud quod non valent,
non tantum volunt, quantum sat est ut
1. valeant [1]? Nam quæro ab omnibus, utrùm malint
de veritate quàm de falsitate gaudere? Tam
non dubitant dicere, de veritate se malle,
quàm non dubitant dicere, beatos esse se velle.
Egregia beata vita definitio. BEATA quippe vita est gaudium de veritate:
hoc est enim gaudium de te qui Veritas es,
Psal. 26. 1. Deus illuminatio mea, salus faciei meæ, Deus
meus. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc
vitam quæ sola beatá est omnes volunt, gaudium
* Vide sup. cap. 20. de veritate omnes volunt *. Multos
expertus sum qui vellent fallere; qui autem
falli, neminem. Ubi ergo noverunt hanc vitam
beatam, nisi ubi noverunt etiam veritatem?
Amant enim & ipsam, quia falli nolunt; &
cùm amant beatam vitam, quod non est aliud
quàm de veritate gaudium, utique amant etiam
veritatem; nec amarent, nisi esset aliqua notitia
ejus in memoriâ eorum. Cur ergo non de
2. illâ gaudent? CUR NON beati sunt [2]? Quia
fortiùs occupantur in aliis, quæ potiùs eos faciunt
miseros, quàm illud beatos quod tenuiter
Joan. 12. 35. meminerunt. Adhuc enim modicum lumen est
in hominibus: ambulent, ambulent, ne eos
tenebræ comprehendant.

34. Cur autem veritas parit odium, & inimi-

1. *Seu*, quia illud aliud, nempe *gaudere de te*, ideo non valent, quia non ut par est volunt. Ea quippe res est quam posse nihil aliud est quàm velle. *Vide sup. Lib. 8. cap. 8. sub finem.*

2. Nihil mirum est quod miseri homines non adipiscuntur quod volunt, id est, beatam vitam; illud enim cui comes est, & sine quo eâ nemo dignus est, nemoque assequitur, rectè scilicet vivere, non itidem volunt. *August. de Lib. arbit. Lib. 1 cap. 14.*

cus eis factus est homo tuus [3] verum prædicans, cùm ametur beata vita, quæ non est nisi gaudium de veritate, nisi quia SIC AMATUR veritas, ut quicumque aliud amant, hoc quod amant velint esse veritatem; & quia falli nolunt, nolunt convinci quòd falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant [4]. AMANT eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, AMANT eam cùm se ipsa indicat, & oderunt eam cùm eosipsos indicat. Inde retribuet eis, ut qui se ab eâ manifestari nolunt, & eos nolentes manifestet, & eis ipsa non sit manifesta. SIC SIC etiam, sic animus humanus etiam, sic cæcus & languidus, turpis atque indecens latere vult; se autem ut lateat aliquid non vult. Contrà illi redditur, ut ipse non lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. Tamen etiam sic dùm miser est, veris mavult gaudere quàm falsis. BEATUS ergo erit, si nullâ interpellante molestiâ, de ipsâ per quam vera sunt omnia solâ veritate gaudebit.

3.

Usque adeo perversus homo, ut ipso sibi insito veri amore a vero avertatur.

4.

Quâ pœnâ plectantur qui veritatem non colunt.

Quando & unde beati homines.

3. *Nempe* Christus. Videtur enim August. respicere ad illud Domini Judæos increpantis, Joan. 8. 40. *Quæritis me interficere*, HOMINEM *qui veritatem vobis locutus sum quam audivi à Deo*, potiùs quàm ad illud Pauli ad Gal. 4. 16. *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis?* cum hæc Apostoli verba non tàm affirmantis quàm blandè objurgantis sint.

4. *Ordo*, oderunt veritatem propter eam rem quam pro veritate amant. Porrò non tantùm amor eorum quæ pro veritate amantur, sed omnis præconcepta de quibuslibet rebus opinio facit ut se delusos agnoscere refugiant homines: id enim non fit sine aliquo pudoris atque adeo doloris sensu, quem dùm aversatur humana superbia, sibi de veritate blandiri vult, etiam cùm à vero deviat.

CAPUT XXIV.

Non frustra quæsitum in memoria Deum, tenet eum quisquis veritatem tenet.

35. ECCE quantùm spatiatus sum in memoriâ meâ, quærens te, Domine, & non te inveni extra eam. Neque enim aliquid de te inveni, quod non meminissem ex quo didici te: nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. UBI enim inveni veritatem, ibi inveni Deum meum ipsam veritatem, quam ex quo didici, non sum oblitus. Itaque ex quo didici te manes in memoriâ meâ, & illic te invenio cùm reminiscor tui & delector in te. Hæ sunt sanctæ deliciæ meæ, quas donasti mihi misericordiâ tuâ, respiciens paupertatem meam.

Vbinam Deus inveniatur. Vide sup. Lib. 4. cap. 12. & L. 7. cap. 10.

Quæ sint piorum deliciæ.

CAPUT XXV.

Ab omnibus aliis longè diversum aliquid Deus, longè etiam diversum in memoriâ locum obtinet.

36. SED ubi manes in memoriâ meâ, Domine? Ubi illic manes? Quale cubile fabricasti illic tibi? Quale sanctuarium ædificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem memoriæ meæ ut maneas in eâ; sed in quâ ejus parte maneas, hoc considero. Transcendi enim partes ejus quas habent & bestiæ, cum te recordarer, quia non ibi te inveniebam inter imagines rerum corporalium; & veni ad partes ejus ubi commendavi affectiones animi mei, nec illic inveni te. Et intravi ad ipsius animi mei sedem, quæ illi est in memoriâ meâ, quoniam sui quoque meminit animus; nec ibi tu eras: quia sicut non es imago corporalis; nec affectio viventis, qualis est cùm lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliviscimur, & quid-

quid hujusmodi est, ita nec ipse animus es, quia Dominus Deus animi tu es. Et commutantur hæc omnia, tu autem incommutabilis manes super omnia; & dignatus es habitare in memoriâ meâ, ex quo te didici. Et quid quæro quo loco ejus habites, quasi verò loca ibi sint? Habitas certè in eâ, quoniam tui memini ex quo te didici; & in eâ te invenio, cùm recordor te.

CAPUT XXVI.

Prima Dei notio undenam in animo exurgat. Nemo qui veritatem consulat inconsultus abit. Quinam veritatem ex animo diligant.

37. UBI ergo te inveni ut discerem te? Neque enim jam eras in memoriâ meâ priusquam te discerem. Ubi ergo inveni te ut discerem te, nisi in te supra me? Et nusquam locus, & recedimus, & accedimus, & nusquam locus *. UBIQUE, VERITAS, præsides omnibus consulentibus te; simulque respondes omnibus, etiam diversa consulentibus. Liquidè tu respondes, sed non liquidè omnes audiunt. Omnes unde volunt consulunt; sed non semper quod volunt audiunt. OPTIMUS minister tuus est, qui non magis intuetur hoc à te audire quod ipse voluerit, sed potiùs hoc velle quod à te audierit.

* Vide notam penult. ad cap. 10. lib. 7.

CAPUT XXVII.

Deum à se tàm serò notum & amatum dolet. Quid obstaret cur anteacto tempore Deum non inveniret.

38. SERÒ te amavi, pulchritudo tam antiqua & tam nova, serò te amavi. Et ecce intus eras, & ego foris; & ibi te quærebam, & in ista formosa quæ fecisti deformis irruebam.

Qui fit ut à nonnullis Deum quærentibus non inveniatur.

* Vide notam primam ad cap. 12. l. 4.
* Vide not. 2. ad cap. 12. lib. 4.

bam *. Mecum eras, & tecum non eram. Ea me tenebant longè à te, quæ si in te non essent, non essent *. Vocasti, & clamasti, & rupisti surditatem meam. Coruscasti, splenduisti, & fugasti cæcitatem meam. Fragrasti, & duxi spiritum, & anhelo tibi. Gustavi, & esurio, & sitio. Tetigisti me, & exarsi in pacem tuam.

CAPUT XXVIII.

Hi soli felices qui Deo pleni sunt. Vndenam omnes angores nostri. Adversa & prospera, æquè timenda, & unde.

Quinam doloris & laboris expertes: Vera & una angustiarum nostrarum causa. Job. 7. 1.

39. CUM inhæsero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor & labor; & viva erit vita mea, tota plena te. Nunc autem, QUONIAM quem tu imples sublevas eum, quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. CONTENDUNT lætitiæ meæ flendæ cum lætandis mœroribus, & ex quâ parte stet victoria nescio. Hei mihi, Domine, miserere mei. CONTENDUNT mœrores mei mali cum gaudiis bonis, & ex quâ parte stet victoria nescio [1]. Hei mihi, Domine, miserere mei. Hei mihi! Ecce vulnera mea non abscondo. Medicus es, æger sum: misericors es, miser sum. Numquid non tentatio est vita humana super terram? (Job. 7. 1.)

Quis velit molestias & difficultates? Tolerari jubes eas, non amari. NEMO quod tolerat amat, etsi tolerare amat. Quamvis enim

1. Nimirum id agit vera & germana pietas, ut miseri hujus exilii salubri recordatione, ac *lætando mœrore*, vana cupiditatis gaudia retundat; &, vice versâ, ut cœlestium bonorum spe, atque ex eâ nascente *bono gaudio*, temporalium adversitatum sensum *& malum mœrorem* extinguat. Id verò non fit sine magno luctamine, & ancipiti veluti pugnâ, de cujus exitu vehementer satagunt quicumque Deo placere, & suæ ipsorum saluti consulere student,

gaudeat se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret. Prospera in adversis desidero, adversa in prosperis timeo. Quis inter hæc medius locus, ubi non sit humana vita tentatio? VÆ PROSPERITATIBUS sæculi, semel & iterùm, à timore adversitatis, & à corruptione lætitiæ [1]. VÆ ADVERSITATIBUS sæculi semel, & iterùm, & tertiò, à desiderio prosperitatis; & quia ipsa adversitas dura est, & naufragat tolerantia. Numquid non tentatio est vita humana super terram, sine ullo interstitio?

Prospera & adversa æque timenda, & unde. 2.

1. Cum scilicet amore sæculi corrumpatur cor; & vix ac ne vix quidem fieri possit, ut qui de sæculo gaudet sæculum non diligat. Sed quotus quisque qui cum terrenorum in se amorem adversis extingui, prosperis autem accendi videat, adversis premi quàm prosperis gaudere malit?

CAPUT XXIX.

Quod jubet Deus à Deo petendum. Temperantiam cur imperet. Non nisi amoris Deo debiti dispendio amari quidquid extra Deum & non propter ipsum amatur.

40. ET tota spes mea non nisi in magnâ valdè misericordiâ tuâ, Domine Deus. DA QUOD JUBES [1], & jube quod vis. Imperas nobis continentiam [2]. Et *cum scirem*, ait quidam, *quia nemo potest esse continens, nisi Deus det; & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum*. PER CONTINENTIAM

1. 2. Sap. 8. 21.

1. *Id est, ipsomet Aug. interprete, in Psal. 118. concione* 1. adjuva me ut faciam quod commendas; dona ipsa quod mandas. Deus enim impossibilia non jubet, sed jubendo monet & facere quod possis, & petere quod non possis. *Idem de naturâ & gratiâ cap.* 43.

2. *Id est*, temperantiam, hoc enim sensu usurpat hîc & in consequentibus *continentiæ* nomen. Porro quale sit temperantiæ officium vid. inf. cap. 37. num. 61. & cap. 40. sub. fin. & lib. 12. cap. 16. sub. fin.

quippe colligimur & redigimur in unum, à quo in multa defluximus. MINUS enim te amat, qui tecum aliquid amat quod non propter te amat [3]. O amor qui semper ardes, & numquam extingueris! Charitas, Deus meus, accende me. Continentiam jubes: Da quod jubes, & jube quod vis.

3. Tunc enim est cupiditas, cùm propter se amatur creatura. *Aug. de Trin. l. 9. cap. 8.*

CAPUT XXX.

Sensuum illecebris quomodo moveretur. Quomodo afficeretur irruentibus in somnis impuris phantasmatibus.

1i Ioan. 2. 16.

Quam late pateat temperantia, vide inf. cap. 37. num. 61.

Bonum ab homine non fit nisi Deo dante.

** Nempe continere non valentibus.*

41. JUBES certè ut contineam à concupiscentiâ carnis, & concupiscentiâ oculorum, & ambitione sæculi. Jussisti à concubitu; & de ipso conjugio melius aliquid quàm concessisti * monuisti. Et quoniam dedisti, factum est, & antequam dispensator Sacramenti tui fierem. Sed adhuc vivunt in memoriâ meâ, de quâ multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit: & occursant mihi, vigilanti quidem carentes viribus, in somnis autem, non solùm usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum. Et tantum valet imaginis illusio in animâ meâ & in carne meâ, ut dormienti falsa visa persuadeant, quòd vigilanti vera non possunt. Numquid tunc ego non sum, Domine Deus meus? Et tamen tantum interest inter meipsum & meipsum, intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retranseo!

Impressa a consuetudine peccati, quam viva in his etiam qui ad meliorem frugem conversi sunt.

** Seu etiamsi.*

Ubi est tunc ratio quæ talibus suggestionibus resistit vigilans, &, si * res ipsæ ingerantur, inconcussus maneo? Numquid clauditur cum oculis? Numquid sopitur cum sensibus corpo-

ris? Et unde * sæpè etiam in somnis resistimus, nostrique propositi memores, atque in eo castissimè permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, * ut cùm aliter accidit, evigilantes ad conscientiæ requiem redeamus; ipsâque distantiâ reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoquo modo factum esse doleamus.

* Pro, vnde ergo.

* Nempè inter nos dormientes, & nos ipsos vigilantes.

42. Numquid non potens est manus tua, Deus omnipotens, sanare omnes languores animæ meæ, atque abundantiore gratiâ tuâ lascivos motus etiam mei soporis extinguere?

Augebis, Domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te, concupiscentiæ visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut in somnis etiam non solùm non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam ut nihil tale vel tantillum libeat quantulum possit nutu cohiberi, etiam in casto dormientis affectu[1], non tantùm in hac vitâ, sed etiam in hac ætate, non magnum est omnipotenti, qui vales facere supra quàm petimus & intelligimus. Nunc tamen, quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi Domino bono meo, exultans cum tremore in eo quod donasti mihi, & lugens in eo quod inconsummatus sum: sperans perfecturum te in me misericordias tuas, usque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cùm absorpta fuerit mors in victoriam.

1.

Ephes. 3. 20.

Psal. 2. 11.

1. Cor. 15. 54.

1. *Id est*, in homine dormiente quidem, sed quem castitatis affectus tam altè penetrarit, ut nihil tale, ne in somnis quidem libeat.

CAPUT XXXI.

Quid in Augustinum posset gula. Quis ei figendus limes. Quantùm nobis fuci faciat edendi & bibendi necessitas.

43. EST alia malitia diei, quæ utinam sufficiat ei *. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo, priusquam escas & ventrem destruas, cùm occideris indigentiam meam satietate mirificâ, & corruptibile hoc indueris incorruptione sempiternâ. Nunc autem SUAVIS est mihi necessitas, & adversus istam suavitatem pugno ne capiar, & quotidianum bellum gero in jejuniis, sæpiùs in servitutem redigens corpus meum, & * dolores mei * voluptate pelluntur. Nam fames & sitis quidam dolores sunt: urunt, & sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. Quæ quoniam præstò est, ex consolatione munerum tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra & aqua & cælum serviunt, CALAMITAS deliciæ vocantur.

* *Id est, quâ utinam solâ interdiu pulsaremur.*

* *Sup. tamen.*

* *Sup. non nisi.*

Quæ in reficiendo alimentis corpore servanda regula.

44. HOC ME DOCUISTI, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiæ molestiâ transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiæ. Ipse enim transitus voluptas est: & non est alius quà transeatur quò transire cogit necessitas. Et CUM salus * sit causa edendi ac bibendi, adjungit se, tamquam pedissequa, periculosa jocunditas; & plerumque præire conatur, ut ejus causâ fiat, quod salutis causâ me facere vel dico, vel volo. Nec idem modus utriusque est: nam QUOD saluti satis est, delectationi parùm est. Et SÆPE incertum fit, utrùm adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. AD

Voluptates timent & refugiunt sancti viri, quemadmodum alii consectantur.

* *Id est, sanitas, & inf.*

HOC incertum hilarescit infelix anima, & in eo præparat excusationis patrocinium, gaudens non apparere quid satis sit moderationi valetudinis [1], ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidiè conor resistere, & invoco dexteram tuam ad salutem meam; & ad te refero æstus meos, quia consilium mihi de hac re nondùm stat.

Vsque adeo occæcata est anima, ut tenebris sola sibi cupiditate offusis excusare se posse se credat.

1.

45. Audio vocem jubentis Dei mei, *Non graventur corda vestra in crapulâ & ebrietate.* Ebrietas longè est à me, misereberis ne appropinquet mihi. Crapula autem nonnunquam subrepit servo tuo: misereberis ut longè fiat à me. Nemo enim potest esse continens, nisi tu des. Multa nobis orantibus tribuis; & QUIDQUID boni antequam oraremus accepimus, à te accepimus; & ut hoc posteà cognosceremus, à te accepimus. Ebriosus numquam fui, sed ebriosos à te sobrios factos ego novi. Ergo A TE factum est ut hoc non essent qui numquam fuerunt, à quo factum est ut hoc non semper essent qui fuerunt; à quo etiam factum est ut scirent utrique à quo factum est.

Luca 21. 4.

Sap. 8. 21.

Audivi & *aliam vocem tuam, *Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tuâ avertere.* Audivi & illam ex munere tuo quàm multùm amavi; *Neque si manducaverimus* [2] *abundabimus; neque si non manducaverimus deerit nobis.* Hoc est dicere: Nec illa res me copiosum faciet, nec illa ærumnosum. Audivi & alteram, *Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse; & abundare novi, & penuriam pati novi* *. *Omnia possum in eo qui me confortat.* Ecce miles castrorum cælestium, non pulvis, quod nos sumus: sed memento, Domine,

* B. Expung. & *Eccli.* 18. 30.

2

1. *Cor.* 8. 8.

Phil. 4. 12.

* Vide not. 2. ad cap. 26. l. 13.

Genes. 3. 19.

1. *Id est*, ad justum illum modum quem valetudinis ratio postulat.

2. *Id est*, si quolibet ciborum genere utamur, nullâ legalis illius immunditiæ habitâ ratione.

quia pulvis sumus, & de pulvere fecisti hominem, & perierat, & inventus est. Nec ille in se potuit, quia idem pulvis fuit, quem talia dicentem afflatu tuæ inspirationis adamavi. Omnia possum, inquit, in eo qui me confortat. CONFORTA me ut possim. DA quod jubes, & jube quod vis. Iste se accepisse confitetur; & quòd gloriatur, in Domino gloriatur. Audivi alium rogantem ut accipiat; *Aufer à me*, inquit, *concupiscentias ventris*: UNDE APPARET, sancte Deus meus, te dare, cùm fit quod imperas fieri.

Luc. 15. 32. *Phil. 4. 13.* *2. Cor. 1. 31.* *Eccli. 23. 6.* *Ex quo fonte manat quidquid boni agimus.*

46. Docuisti me, Pater bone, Omnia munda mundis; sed malum esse homini qui per offensionem manducat; &, Omnem creaturam tuam bonam esse; nihilque abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur; &, Quia esca nos non commendat Deo 3; &, Ut nemo nos judicet in cibo aut in potu; &, Ut qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non judicet. Didici hæc: gratias tibi, laudes tibi, Deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illustratori cordis mei: Eripe me ob omni tentatione. Non ego immunditiam obsonii timeo, sed immunditiam cupiditatis. Scio Noë omne carnis genus 4 quod cibo esset usui manducare permissum; Heliam cibo carnis refectum; Joannem, mirabili abstinentiâ præditum, animalibus, hoc est locustis in escam cedentibus, non fuisse pollutum; Et scio Esaü lenticulæ concupiscentiâ deceptum; & David propter aquæ desiderium à seipso reprehensum; & Regem nostrum non de carne, sed de pane esse tentatum; ideoque & populus in eremo,

Tit. 1. 15. *1. Tim. 4. 4.* *1. Cor. 8. 8.* *Col. 2. 16.* *Rom. 14. 3.* *Genes. 9. 1.* *3.* *4.* *3. Reg. 17. 6.* *Mat. 3. 4.* *Gen. 25. 34.* *2. Reg. 23. 17.* *Matt. 4. 3.* *Num. 11. 20.*

3. *Id est*, non inde Deo placemus, quòd legalem illam immunditiam jam nihil morantes, omni indifferenter ciborum genere utimur.

4. Adversus Manichæos, qui carnibus vesci nefas existimabant.

non quia carnes desideravit, sed quia escæ desiderio adversùs Dominum murmuravit, meruit improbari.

47. In his ergo tentationibus positus, certò quotidiè adversùs concupiscentiam manducandi & bibendi; non enim est quod semel præcidere, & ulteriùs non attingere decernam, sicut de concubitu potui. Itaque freni gutturis temperatâ relaxatione & constrictione tenendi sunt. Et quis est, Domine, qui non rapiatur aliquantulùm extra metas necessitatis? Quisquis est, magnus est; magnificet nomen tuum. Ego autem non sum, quia peccator homo sum. Sed & ego magnifico nomen tuum; & interpellat te pro peccatis meis qui vicit sæculum, numerans me inter infirma membra corporis sui: quia & imperfectum ejus viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur 5.

Rom. 8. 34. Unde etiam infirmis spes affulgeat. Psal. 138, 16.

5. Scilicet qui ad Christi corpus non tantùm sacramentorum societate, sed communione Spiritus pertinent: si quis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. *Rom. 8. 9.*

CAPUT XXXII.

Odorum fragrantiâ quousque moveretur. Quàm parùm sibi quisque notus.

48. DE illecebrâ odorum non satago nimis. Cùm absunt, non requiro: cùm adsunt, non respuo, paratus etiam eis semper carere. Ita mihi videor: fortasse fallor. Sunt enim & istæ plangendæ tenebræ, in quibus me latet facultas mea quæ in me est, ut animus meus de viribus suis ipse se interrogans, non facilè sibi credendum existimet; quia & quod inest, plerumque occultum est, nisi experientiâ manifestetur 1. Et NEMO securus esse de-

1. Occulta scilicet Dei dona non nisi interrogatione tentationis etiam semetipsum unicuique declarant. *Aug. de Sanctâ Virginit. cap. 43.*

bet in istâ vitâ, quæ tota tentatio nominatur, *Iob 7. 1.* utrùm qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. UNA spes, una fiducia, una firma promissio, misericordia tua.

CAPUT XXXIII.

Aurium voluptate quomodo affectus. Usu recepta in Ecclesiâ Psalmos decantandi ratio, servanda an mutanda.

49. VOLUPTATES aurium tenaciùs me implicaverant, & subjugaverant: sed resolvisti, & liberasti me. Nunc in sonis quos animant eloquia tua, cùm suavi & artificiosâ voce cantantur, fateor; aliquantulùm acquiesco; non quidem ut hæream, sed ut surgam cùm volo. Attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt, ut admittantur ad me, quærunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem. Aliquandò enim plus mihi videor honoris eis tribuere quàm decet; dùm ipsis sanctis dictis religiosiùs & ardentiùs sentio moveri animos nostros in flammam pietatis cùm ita cantantur, quàm si non ita cantarentur; & omnes affectus spiritus nostri, pro sui diversitate, habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio quâ occultâ fa-
1. miliaritate [1] excitentur. Sed DELECTATIO carnis meæ, cui mentem enervandam non oportet dari, sæpè me fallit, dum rationem sensus non ita comitatur ut patienter sit posterior [2]; sed tantùm quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere ac ducere conatur. Ita in his
2. pecco non sentiens, sed posteà sentio.

Inde maximè voluptates timendæ, quòd animi vires infringant & emolliant.

50. Aliquandò autem hanc ipsam fallaciam

1. *Id est*, consensu, & occultâ quâdam proportione.
2. *Id est*, ut rationis ductum & moderamen patienter ferat, nec ipse præire velit.

immoderatiùs cavens, erro nimiâ severitate. Sed valdè interdùm *, ùt melos omne cantilenarum suavium, quibus Davidicum Psalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim, atque ipsius Ecclesiæ: tutiusque mihi videtur, quod de Alexandrino Episcopo Athanasio sæpè mihi dictum commemini; qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem Psalmi, ut pronuntianti vicinior esset quàm canenti. Verumtamen, cùm reminiscor lacrymas meas, quas fudi ad cantus Ecclesiæ tuæ in primordiis recuperatæ fidei meæ, & nunc ipso quod moveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cùm liquidâ voce & convenientissimâ modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem rursùs agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis, & experimentum salubritatis: magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbare in Ecclesiâ, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cùm mihi accidit, ut me amplius cantus quàm res quæ canitur moveat, pœnaliter me peccare 3 confiteor; & tunc mallem non audire cantantem. Ecce ubi sum. Flete mecum, & pro me flete, qui aliquid boni vobiscum intùs agitis, unde facta procedunt: Nam qui non agitis, non vos hæc movent. Tu autem, Domine Deus meus, exaudi, respice, & vide, & miserere, & sana me, in cujus oculis mihi quæstio factus sum 4, & ipse est languor meus.

* Sup. adducor.

Peccat quisquis rectum rerum ordinem invertit.

3.

Ex cordis, velut arboris cultura bonorum operum fructus.

4.

3. *Id est*, pœnæ reum esse.
4. *Id est*, quo ductore, & lumen præferente, qualis sim inquirere susceperim.

CAPUT XXXIV.

Quid in Augustinum posset oculorum voluptas. Quanta inde tentationum silva. Quantùm huic tentationis generi industriâ suâ homines addiderint, addantque quotidiè.

51. RESTAT voluptas oculorum istorum carnis meæ, de quâ loquar confessiones, quas audiant aures templi tui, aures fraternæ ac piæ, ut concludamus tentationes concupiscentiæ carnis, quæ me adhuc pulsant in-
2. Cor. 5. 2. gemiscentem, & habitaculum meum quod de cælo est superindui cupientem.

Pulchras formas & varias, nitidos & amœnos colores amant oculi. NON teneant hæc animam meam; teneat eam Deus qui fecit
Genes. 1. 31. hæc, bona quidem valdè; sed ipse est bonum meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis diebus; nec requies ab eis datur mihi, sicut datur à vocibus canoris aliquando ab omnibus, in silentio. Ipsa enim regina colorum lux ista, perfundens cuncta quæ cernimus, ubi ubi * per diem fuero, multimodo allapsu blanditur mihi aliud agenti, & eam non advertenti. Insinuat autem se ita vehementer *, ut si repentè subtrahatur, cum desiderio requiratur; & si diù absit, contristat animum.

* Seu ubicumque.

* Id est, eum voluptatis sensu adeò intimo, ut &c.

52. O lux quam videbat Tobias, cùm clausis oculis istis filium docebat vitæ viam, & ei
Tob. 4. 2. præibat, pede charitatis, nusquam errans: aut
Gen. 27. 1. quam videbat Isaac, prægravatis & opertis senectute carneis luminibus, cùm filios non agnoscendo benedicere, sed benedicendo ag-
Gen. 48. 10. noscere meruit 1: aut quam videbat Jacob, cùm & ipse præ grandi ætate captus oculis, in filiis præsignata futuri populi genera luminoso.

1. Tunc demùm enim agnovit Isaac, minorem à Deo præ majori dilectum.

corde radiavit; & nepotibus suis ex Joseph divexas mysticè manus, non sicut pater eorum foris corrigebat, sed sicut ipse intùs discernebat, imposuit. Ipsa est lux, una est, & unum omnes qui vident & amant eam. *Veræ pietatis amatores unde unum sint.*

At ista corporalis de quâ loquebar, illecebrosâ ac periculosâ dulcedine condit vitam sæculi cæcis amatoribus. Qui autem & de ipsâ laudare te norunt, Deus creator omnium, assumunt eam in hymno tuo *, non absumuntur ab eâ in somno suo 2. Sic esse cupio. Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei, quibus ingredior viam tuam: & erigo ad te invisibiles oculos, ut tu evellas de laqueo pedes meos. Tu subinde evellis eos; nam illaqueantur. Tu non cessas evellere; ego autem crebrò hæreo in ubique sparsis insidiis: quoniam non dormies neque dormitabis, qui custodis Israël. *Psal. 24. 15.*

* *Id est*, inde in laudes tuas assurgunt.

53. Quàm innumerabilia variis artibus & opificiis, in vestibus, calceamentis, vasis, & cujuscemodi * fabricationibus, picturis etiam, diversisque figmentis, atque his usum necessarium atque moderatum & piam significationem longè transgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum; foràs sequentes quod faciunt, intùs relinquentes à quo facti sunt; & exterminantes quod facti sunt! *Id agere videntur homines, ut sibi undique offendicula ponant.*

* Seu, qualibuscumque.

At ego, Deus meus, & decus meum, etiam hinc dico tibi hymnum, & sacrifico laudem sanctificatori meo, quoniam PULCHRA trajecta per animas in manus artificiosas 3, ab illâ pulchritudine veniunt quæ super animas est, cui suspirat anima mea die ac nocte. Sed PUL-

2. *Id est*, non totas animi vires in hujusmodi oblectamentis consectandis & amplexandis insumunt, eorum more, qui sensibilibus dediti quasi somno quodam gravantur, ex quo in superna evigilare nequeunt.

3. *Id est*, speciosa quælibet forma, quam Opifex, mente conceptam, ministerio manuum imprimit operi. *Vide inf. Lib. 11. cap. 5.*

CHRITUDINUM exteriorum operatores &
sectatores inde trahunt approbandi modum, non
4. autem inde trahunt utendi modum 4. Et ibi est,
Psal. 58. 1. & non vident eum 5, ut non eant longiùs, &
5. fortitudinem suam ad te custodiant, nec eam
6. spargant in deliciosas lassitudines 6. Ego autem,
hæc loquens atque discernens, etiam istis pul-
chris gressum innecto; sed tu evellis, Domine,
Psal. 25. 3. evellis tu, quoniam misericordia tua ante ocu-
los meos est. Nam & ego capior miserabiliter,
& tu evellis misericorditer; aliquandò non sen-
7. tientem, quia suspensiùs 7 incideram; aliquan-
dò cum dolore, quia jam inhæseram.

4. *Id est*, cùm non aliundè quàm ab æternâ veritate petant regulas quibus de hujusmodi Opificiis judicant, ab eâ discere non curant quis in talium usu servandus modus. Is porrò est ut nihil eorum homo diligat, nihil per se appetendum putet; sed ad vitæ hujus atque officiorum necessitatem quantùm satis est usurpet; utentis modestiâ non amantis affectu. *August. Lib. de Morib. Ecclesiæ Cathol. cap. 21.*

5. Tamquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere, velut in umbrâ suâ defiguntur; & tamen etiam ibi quod eos delectat adhuc habent de circumfulgentiâ lucis tuæ. Sed umbra dùm amatur, languidiorem facit oculum animi, & invalidiorem ad perferendum conspectum tuum. Propterea magis magisque homo tenebratur, dùm sectatur libentiùs quidquid infirmum tolerabilius excipit; ex quo incipit non posse videre quod summè est. *August. de Lib. arb. Lib. 2. cap. 16.* Vide not. ad cap. 31. Lib. 13.

6. *Id est*, in delicias illas vanas & seductorias quæ non nisi lassitudinem pariunt.

7. *Id est*, non toto animi pondere; sed leviter tantùm, & non advertens.

CAPUT XXXV.

De curiositate fusiùs. Cur vocetur oculorum concupiscentia. Quàm variæ inde tentationes exurgant.

54. HUc accedit alia forma tentationis, multipliciùs periculosa. Præter eam enim concupiscentiam carnis quæ inest in delectatio-

ne omnium sensuum & voluptatum, cui servientes depereunt qui longè se faciunt à te, inest animæ per eosdem sensus corporis quædam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana & curiosa cupiditas, nomine cognitionis & scientiæ palliata. Quæ quoniam in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendum in sensibus principes, *concupiscentia oculorum* eloquio divino appellata est. Ad oculos enim propriè videre pertinet; utimur autem hoc verbo etiam in ceteris sensibus, cùm eos ad cognoscendum intendimus. Neque enim dicimus, Audi quid rutilet, aut olfac quàm niteat, aut gusta quàm splendeat, aut palpa quàm fulgeat: videri autem [1] dicuntur hæc omnia. Dicimus enim non solùm, Vide quid luceat, quod soli oculi sentire possunt; sed etiam, vide quid sonet, vide quid oleat, vide quid sapiat, vide quàm durum sit. Ideoque generalis experientia sensuum, *concupiscentia*, sicut dictum est, *oculorum* vocatur; quia videndi officium, in quo primatum oculi tenent, etiam ceteri sensus sibi de similitudine usurpant, cùm aliquid cognitionis explorant.

A Deo tantò longius recedit anima, quantò magis sensibus haeret.

Curiositas quare oculorum concupiscentia nuncupata. *1. Ioan. 2. 16.*

55. Ex hoc autem evidentiùs discernitur, quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus; quòd Voluptas pulchra, canora, suavia, sapida, lenia sectatur: Curiositas autem etiam his contraria, tentandi causâ, non ad subeundam molestiam, sed experiendi noscendique libidine. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadavere quod exhorreas? & tamen sicubi jaceat, concurrunt, ut contristentur, ut palleant. Timent etiam ne in somnis hoc videant, quasi quisquam eos vigilantes videre coëgerit, aut pulchritudinis ulla fama persuaserit. Ita & in

Sensibus quærit gaudere voluptas, curiositas nosse.

1. B. cum Lovan. & Arn. *videri enim*, & mox, *dicimus autem*, non benè. Lectionem Sommalii, sine dubio meliorem, prætulimus.

ceteris sensibus, quæ persequi longum est.

Id est, miranda & stupenda. *Id est, arcana.* 2.

Ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quæque miracula *. Hinc ad perscrutanda naturæ, quæ præter nos est, operta * proceditur; quæ scire nihil prodest, & nihil aliud quàm scire homines cupiunt [2]. Hinc etiam, si quid eodem perversæ scientiæ fine per artes magicas quæritur. Hinc etiam in ipsâ religione Deus tentatur, cùm signa & prodigia flagitantür, non ad aliquam salutem, sed ad solam experientiam desiderata.

* *pro*, dato quod.

56. In hac tam immensâ silvâ, plenâ insidiarum & periculorum, ecce * multa præciderim, & à meo corde dispulerim, sicuti donasti me facere, Deus salutis meæ, attamen quando audeo dicere, cùm circumquaque quotidianam vitam nostram tam multa hujus generis rerum

* *Supple* nunquam.

circumstrepant, quando * audeo dicere, nullâ re tali me intentum fieri ad spectandum, & vanâ curâ capiendum? Sanè me jam theatra non rapiunt; nec curo nosse transitus siderum; nec anima mea umquam responsa quæsivit umbrarum; omnia sacrilega sacramenta detestor. A te, Domine Deus meus, cui humilem famulatum ac simplicem debeo, quantis mecum suggestionum machinationibus agit inimicus, ut signum aliquod petam? Sed obsecro te, per Regem nostrum, & patriam Hierusalem, simplicem, castam, ut quemadmodum à me longè est ista consensio, ita sit semper longè atque longiùs. Pro salute autem cujusquam cùm te rogo, alius multum differens finis est intentionis meæ; & te facientem quod vis das mihi, & dabis, libenter sequi.

Curiositate plerumque ducti qui miracula quærunt.

57. Verumtamen in quàm multis minutissi-

2. Si causæ corporalium motionum noscendæ nobis essent, nullas magis nosse quàm nostræ valetudinis deberemus. Cùm verò eis ignoratis Medicos quærimus, quis non videat quod de secretis cœli & terræ nos latet quantâ patientiâ sit nesciendum? *Aug. Enchir. ad Laur. cap. 16.*

nis & contemptibilibus rebus curiositas quotidiè nostra tentatur, & quàm sæpè labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania primò quasi toleramus *, ne offendamus infirmos; deinde paulatim libenter advertimus? Canem currentem post leporem jam non specto cùm in circo fit: at verò in agro, si casu transeam, avertit me fortassis, & ab aliquâ magnâ cogitatione, atque ad se convertit illa venatio; non deviare cogens corpore jumenti, sed cordis inclinatione. Et nisi jam mihi demonstratâ infirmitate meâ citò admoneas, aut ex ipsâ visione per aliquam considerationem in te assurgere, aut totum contemnere atque transire, vanus hebesco.

Id est, audimus quasi tolerantes eorum infirmitatem.

Quid cùm me domi sedentem stellio muscas captans, vel aranea retibus suis irruentes implicans sæpè intentum facit? Nùm quia parva sunt animalia, ideò non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te, Creatorem mirificum, atque ordinatorem rerum omnium; sed non inde intentus esse incipio. Aliud est citò surgere, aliud est non cadere. Et talibus vita mea plena est; & una spes mea magna valdè misericordiâ tuâ. Cùm enim hujuscemodi rerum conceptaculum fit cor nostrum, & portat copiosæ vanitatis catervas *, hinc & orationes nostræ sæpè interrumpuntur atque turbantur, & ante conspectum tuum, dum ad aures tuas vocem cordis intendimus, nescio unde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta præciditur. 3 Numquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus? aut aliquid nos reducet in spem, nisi tota misericordia tua, quoniam cœpisti mutare nos?

Etiam non sentientes cadimus.

Cordis silentium, orationi tam necessarium, quid maximè perturbet.

* Id est, immensam inanium imaginum farraginem.

3. *Quale sit spes nostra sustentaculum.*

3. Inde in omnibus aliis editis exorditur Caput xxxvi. sed malè; vulgaris enim illa sectio hiatum facit, cùm ex præcedentibus proculdubio pendeant hæc ultima verba, ex quorum occasione aliò deinceps stilum vertit Augustinus.

CAPUT XXXVI.

Quid adhuc viveret in Augustino tertiæ illius concupiscentiæ quâ id agitur, ut timeri velimus & amari. Nil magis amori quem Deo debemus mortiferum.

58. ET tu scis quantâ ex parte mutaveris, qui me primitùs sanas à libidine vindicandi me, ut propitius fias etiam ceteris omnibus iniquitatibus meis, & sanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & corones me in miseratione & misericordiâ, & saties in bonis desiderium meum; qui compressisti à timore tuo superbiam meam, & mansuefecisti jugo tuo cervicem meam. Et nunc porto illud, & lene est mihi; quoniam sic promisisti & fecisti, & verè sic erat, & nesciebam quando id subire metuebam. Sed numquid, Domine, qui solus sine typho dominaris, quia solus verus Dominus es, qui non habes dominum, numquid hoc quoque tertium tentationis genus cessavit à me, aut cessare in hac totâ vitâ potest?

Psal. 102. 3.

Mat. 11. 30.

Christi promissorum veritas Sanctorum experimentis attestata.

59. TIMERI & amari velle ab hominibus, non propter aliud, sed ut inde sit gaudium, quod non est gaudium, misera vita est, & fœda jactantia. Hinc fit vel maximè non amare te, nec castè timere te. Ideoque tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam; & intonas super ambitiones sæculi, & contremunt fundamenta montium. Itaque nobis, quoniam propter quædam humanæ societatis officia necessarium est amari & timeri ab hominibus, INSTAT adversarius veræ beatitudinis nostræ, ubique spargens
1. in laqueis, *Euge, euge*[1]; ut dùm avidè colligi-

Quid præcipue divini in nobis amoris ignem extinguat.

Iac. 4. 6.

1. *Id est*, auribus nostris undique instrepens, laudantium hominum voce, quâ inescati in ejus laqueos incidamus.

mus,

mus, incautè capiamur, & à veritate tuâ gaudium nostrum deponamus, atque in hominum fallaciâ ponamus; libeatque nos amari & timeri, non propter te, sed pro te; atque isto modo sui similes factos secum habeat, non ad concordiam charitatis, sed ad consortium supplicii, qui statuit sedem suam ponere in Aquilone; ut te perversâ & distortâ viâ imitanti, tenebrosi frigidique servirent. *In quo situm sit cujusjusque peccati venenum.* *Isa. 14. 13.*

Nos autem, Domine, pusillus grex tuus ecce sumus, tu nos posside. Prætende alas tuas, & fugiamus sub eas. Gloria nostra tu esto; propter te amemur, & verbum tuum timeatur in nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus judicante te, nec eripietur damnante te. Cùm autem non peccator laudatur in desideriis animæ suæ, nec qui iniqua gerit benedicitur, sed laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti ei, at ille plus gaudet sibi laudari se quàm ipsum donum habere unde laudatur, etiam iste te vituperante laudatur: & melior jam ille qui laudavit, quàm iste qui laudatus est: illi enim placuit in homine donum Dei; huic ampliùs placuit donum hominis quàm Dei. *Ecclesiæ ministri quemadmodum timeri & amari velle debeant.* *Psal. 10. 3.*

CAPUT XXXVII.

Humanis laudibus moveri se non leviter. Quàm parum in eâ parte quisque sibimetipsi notus.

60. Tentamur his tentationibus quotidiè, Domine, sine cessatione tentamur. Quotidiana fornax nostra est humana lingua. Imperas nobis & in hoc genere continentiam. Da quod jubes, & jube quod vis. Tu nosti de hac re ad te gemitum cordis mei, & flumina oculorum meorum: Neque enim facilè colligo, quàm sim ab istâ peste mundatior; & multum timeo occulta mea, quæ *Reprimenda superbia incumbere præcipue debet temperantia.* *Quantùm quisque in expugnando in se laudum amore profecerit, difficilè dignoscit.*

norunt oculi tui, mei autem non. Est enim qualiscumque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me; in hoc penè nulla est.

Unde cuique videre est quantùm in se vivat adhuc temporalium amor.

Nam & à voluptatibus carnis, & à curiositate supervacaneâ cognoscendi, video quantùm assecutus sim posse refrenare animum meum, cùm eis rebus careo, vel voluntate, vel cùm absunt: Tunc enim me interrogo, quàm magis minusve mihi molestum sit non habere. Divitiæ verò, quæ ob hoc expetuntur ut alicui istarum trium cupiditatum, vel duabus earum, vel omnibus serviant, si persentiscere non potest animus utrùm eas habens contemnat, possunt & di-
1. mitti ut se probet 1. Laude verò ut careamus, atque in eo experiamur quid possumus, numquid malè vivendum est, & tam perditè atque immaniter, ut nemo nos noverit qui non detestetur? Quæ major dementia dici aut cogitari potest? At si bonæ vitæ bonorumque operum comes & solet & debet esse laudatio, tam comitatum ejus, quàm ipsam bonam vitam deseri non oportet. NON autem sentio sine quo esse aut æquo animo, aut ægrè possim, nisi cùm abfuerit.

61. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis, Domine, confiteor? Quid, nisi delectari me laudibus; sed ampliùs ipsâ veritate quàm laudibus? Nam si mihi proponatur utrùm malim furens, aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari, an constans & in veritate certissimus ab omnibus vituperari, video quid eligam.

Verumtamen nollem ut vel augeret mihi gaudium cujuslibet boni mei suffragatio oris alieni.

1. Quia plerumque cum adsunt nobis putamus quòd non ea diligamus; sed cum abesse cœperint, invenimus qui simus: hoc enim sine amore nostro aderat, quod sine dolore discedit. *Aug. de Verâ Relig. cap. 47.*

Sed auget, fateor, non solùm, sed & vituperatio minuit. Et cùm istâ miseriâ meâ perturbor, subintrat mihi excusatio, quæ qualis sit, tu scis Deus; nam me incertum facit. Quia enim nobis IMPERASTI non tantùm continentiam [2], id est à quibus rebus amorem cohibeamus, verùm etiam justitiam, id est, quò eum conferamus; nec te tantùm voluisti à nobis, verùm etiam proximum diligi; sæpè mihi videor de profectu aut spe proximi delectari, cùm benè intelligentis laude delector; & rursùs ejus malo contristari, cùm eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum est. Nam & contristor aliquando laudibus meis, cùm vel ea laudantur in me in quibus ipse mihi displiceo, vel etiam bona minora & levia pluris æstimantur quàm æstimanda sunt. 2. *Quale sit continentia, id est, temperantia officium.*

Sed rursùs unde scio, an propterea sic afficior, quia nolo de meipso à me dissentire laudatorem meum; non quia illius utilitate moveor, sed quia eadem bona quæ mihi in me placent, jocundiora mihi sunt cùm & alteri placent? Quodammodò enim NON EGO laudor cùm de me sententia mea non laudatur, quandoquidem aut illa laudantur quæ mihi displicent, aut illa ampliùs quæ mihi minùs placent. Ergone de hoc incertus sum mei?

62. Ecce in te, Veritas, video, non me laudibus meis propter me, sed propter proximi utilitatem moveri oportere [3]. Et utrùm ita sit, 3.

2. *Id est*, temperantiam, *ut passim hocce Libro. Porrò* temperantia est actio quâ sese anima, opitulante Deo & Domino suo, ab amore inferioris pulchritudinis extrahit, debellans atque interficiens adversùm se militantem consuetudinem suam, eâ victoriâ triumphans in semetipsâ de potestatibus aëris hujus, quibus invidentibus, & præpedire cupientibus, evolet ad stabilitatem suam & firmamentum Deum. *Aug. de Musicâ Lib. 6. cap. 15.*

3. Laus enim humana non appeti à rectè faciente, sed subsequi debet rectè facientem; ut illi proficiant qui etiam imitari possunt quod laudant; non ut hic putet

nescio. Minùs mihi in hâc re notus sum ipse quàm tu *. Obsecro te, Deus meus, & meipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis, quod in me saucium comperero. Iterùm me diligentiùs interrogem. Si utilitate proximi moveor in laudibus meis, cur minùs moveor si quisquam alius injustè vituperetur, quàm si ego? Cur eâ contumeliâ magis mordeor quæ in me, quàm quæ in alium eâdem iniquitate coram me jacitur? An & hoc nescio? Etiamne id restat ut ipse me seducam, & verum non faciam coram te in corde & linguâ meâ? Insaniam istam, Domine, longè fac à me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum, ad impinguandum caput meum *. Egenus & pauper ego sum, & melior in occulto gemitu displicens mihi, & quærens misericordiam tuam, donec reficiatur defectus meus, & perficiatur usque in pacem quam nescit arrogantis 4 oculus.

* Ut ait supra cap. 5.

Unde liquet an utilitas proximi spectetur in laudibus.

Psal. 140. 5.

Ps. 108. 22.

* Hic numerum 63. figit editio nova.

aliquid sibi prodesse quem laudant. *Aug. de Serm. Domini in monte Lib. 2. cap. 2.*

4. *Id est*, Superbi, seu privato bono suo & commodo gaudentis; talis quippe quid sit de Deo gaudere, seu in ipso requiescere & pacem habere, non novit. *Vide not. ad cap. 4. Lib. 1.*

CAPUT XXXVIII.

Sua ipsius bona cuique timenda, & unde. Ex ipso laudum contemptu tentationem suboriri.

63. SERMO autem ore procedens, & facta quæ innotescunt hominibus 1, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quamdam excellentiam 2 contrahit emendicata suffragia. TENTAT & cùm à me in me arguitur, eo ipso quo arguitur; &

1. *Id est*, quidquid alicujus pretii palàm dicimus aut facimus.

2. *Id est*, ut de quâdam excellentiâ sibi certiùs blandiri possit.

Sæpe homo de ipso vanæ gloriæ contemptu vaniùs gloriatur; ideoque non jam de ipso contemptu gloriæ gloriatur 3: non enim eam contemnit cùm gloriatur intùs. 3.

3. *Id est*, nihil est cur jam sibi de gloriæ contemptu glorietur, quandoquidem non eam contemnit &c.

CAPUT XXXIX.

Amoris proprii vis & naturâ. Ipso eorum quæ nobis bonorum insunt amore quàm variè peccatur.

65. Etiam intùs est aliud in eodem genere tentationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se, quamvis aliis vel non placeant vel displiceant, nec placere affectent ceteris. Sed sibi placentes multùm tibi displicent, non tantùm de non bonis quasi bonis, verùm etiam de bonis tuis quasi suis 1; aut etiam sicut de tuis, sed tamquam ex meritis suis; aut etiam sicut ex tuâ gratiâ, non tamen socialiter 2 gaudentes, sed aliis invidentes ea. In his omnibus atque hujuscemodi periculis & laboribus vides tremorem cordis mei: & vulnera mea magis subinde à te sanari, quàm mihi non infligi sentio.

1. Qui autem verâ pietate in Deum quem diligit credit & sperat, plus intendit in ea in quibus sibi displicet, quam in ea, si qua in illo sunt, quæ non tàm ipsi quàm veritati placent. Neque id unde jam potest placere tribuit, nisi ejus misericordiæ cui timet displicere; de his sanatis gratias agens; de illis sanandis preces fundens. *Aug. de Civit. Dei Lib. 5. cap. 20.*

2. Porro de illis bonis *socialiter* gaudere, est ea in aliis perinde ac in se diligere; atque adeò omnibus optare, & quantùm datur præstare & impendere.

CAPUT XL.

Quidquid hactenùs in se & extra lustravit, Deum exquirens, brevi compendio complectitur. Summæ Augustini deliciæ cordis auribus excipere veritatis voces. Benè esse nisi in Deo non possumus. Quem suavitatis sensum intimis Augustini præcordiis Deus interdùm infunderet. Quidquid à Deo animum abducit pœna sanctis est ac supplicium.

65. UBI non mecum ambulasti, Veritas, docens quid caveam, & quid appetam, cùm ad te referrem inferiora visa mea quæ potui, teque consulerem? Lustravi mundum foris, sensu quo potui; & attendi vitam corporis mei de me, sensusque ipsos meos. Inde ingressus sum in recessus memoriæ meæ, multiplices amplitudines, plenas, miris modis, copiarum innumerabilium; & consideravi, & expavi, & nihil eorum discernere potui sine te, & nihil eorum esse te inveni. Nec ego ipse inventor, qui peragravi omnia, & distinguere, & pro suis quæque dignitatibus æstimare conatus sum, excipiens alia nuntiantibus sensibus & interrogans, alia mecum commixta * sentiens, ipsosque nuntios dignoscens atque dinumerans, jamque in memoriæ latis opibus alia pertractans, alia recondens, alia eruens, nec ego * ipse, cùm hæc agerem, id est vis mea quâ id agebam, nec ipsa eras tu [1]; quia lux es tu permanens, quam de omnibus consulebam an essent, quid essent, quanti pendenda essent. Et audiebam docentem * ac jubentem; & sæpè istud facio.

* Id est, meæ naturæ adjacentia.

* Sup. inquam.

* B. dicentem.

1. Id est, & comperi nec à sensibus nunciata, nec meipsum, id est, vim illam meam cui nunciabantur, esse te quem quærebam, cum tu sis lux permanens &c.

Hoc me delectat; & ab actionibus necessitatis, quantùm relaxari possum, ad istam voluptatem refugio. Neque in his omnibus quæ percurro, consulens te, invenio tutum locum animæ meæ, nisi in te, QUÒ colligantur sparsa mea [2], nec à te quidquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multum inusitatum introrsùs ad nescio quam dulcedinem; quæ si perficiatur in me nescio quid erit quod vita ista non erit. Sed recido in hæc ærumnosis ponderibus, & resorbeor solitis, & teneor, & multum fleo; sed multum teneor: Tantùm consuetudinis sarcina degravat. Hîc esse valeo, nec volo; illîc volo, nec valeo; miser utrobique.

Quæ Augustino delicia.

Unus pietatis Christianæ scopus. Vide sup. c. 29. sub. fine & inf. l. 11. cap. 16. sub fin.

2.

Consuetudinis vis, etiam in sanctißimos quosque.

2. Jam diu occupata vix isti [ô anima] & desideriorum diversirare verberata portas plagas saucia, divisa per amores multos. Colligere ad teipsam: quidquid tibi foris placet, quære quem habeat authorem. *Aug. in Psal.* 145. Vide sup. l. 9. cap. 4. num. 10. sub finem & inf. l. 11. cap. 29.

CAPUT XLI.

Quo animo languores suos, ex triplici cupiditatis fonte dimanantes, palàm facere voluerit. Deum amittit quisquis præter Deum aliquid quærit.

66. IDEÒ QUÆ consideravi languores peccatorum meorum in cupiditate triplici; & dexteram tuam invocavi ad salutem meam. Vidi enim splendorem tuum corde saucio, & repercussus dixi, Quis illuc potest *? Projectus sum à facie oculorum tuorum. TU ES VERITAS super omnia præsidens: At ego per avaritiam meam non amittere te volui, sed volui tecum possidere mendacium, sicut nemo vult ita falsum dicere, ut nesciat ipse quid verum sit. Itaque amisi te, quia NON dignaris cum mendacio possideri.

* *Sup.* ad tingere.

Psal. 30. 23.

Qui Deo quidem, sed & creatis frui vult, Deum amittit. Vide sup. notâ 6. ad cap. 8. lib. 3.

CAPUT XLII.

Quâ viâ ad Deum redire licet. Quid iis contigit qui pravas redeundi vias inierunt. Cujus mediatoris officio sanciri pax nostra cum Deo possit. Quid dæmoni cum hominibus commune.

Qualem Dei inveniendi viam inire quibus ignotus fuit Christus.

67. QUEM invenirem qui me reconciliaret tibi? Ambiendum mihi fuit ad Angelos? Quâ prece? Quibus sacramentis? Multi conantes ad te redire, neque per seipsos valentes, sicut audio, tentaverunt hæc, & inciderunt in desiderium curiosarum visionum, & digni habiti sunt illusionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ fastu, exerentes potiùs quàm tundentes pectora, & adduxerunt sibi, per similitudinem cordis sui, conspirantes & socias superbiæ suæ potestates aëris hujus, à quibus per potentias magicas deciperentur, quærentes mediatorem per quem purgarentur, & non erat. Diabolus enim erat, transfigurans se in angelum lucis. Et multum illexit superbam carnem, quòd carneo corpore ipse non esset. Erant enim illi mortales & peccatores, tu autem, Domine, cui reconciliari superbè quærebant, immortalis & sine peccato.

Ephes. 2. 2.

2. Cor. 11. 14.

1. Tim. 2. 5.

Qualem debeat esse mediatorem.

Mediator autem inter Deum & homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus; ne in utroque hominibus similis, longè esset à Deo; aut in utroque Deo similis, longè esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. Fallax itaque ille mediator, quo per secreta judicia tua superbia meretur illudi, unum cum hominibus habet, id est peccatum; aliud videri vult habere cum Deo; ut quia carnis mortalitate 1 non tegitur, pro

1. Verus ille benignusque mediator, in eâ se ostendit mortalitate mortalibus, quàm maligni fallacesque mediatores non habendo, se superbius extulerunt; mi-

immortali se ostentet. Sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune cum hominibus, unde simul damnetur in mortem.

seriisque hominibus adjutorium deceptorium, velut immortales mortalibus promiserunt. *Aug. de Civit. Dei l. 10. cap. 24.*

CAPUT XLIII.

Verus mediator Christus quâ viâ suam in nos justitiam derivarit. Fides in Christum ad utriusque Testamenti sanctos ex æquo pertinuit. Christus, quâ parte homo est, mediator. Quantùm habeamus in Christo spei & fiduciæ repositum. Fugere in solitudinem ad expianda fletibus peccata, Episcopatu abdicato, deliberaverat Augustinus. Quæ fuerit consilii mutandi causa.

68. VERAX autem mediator, quem secretâ tuâ misericordiâ * demonstrasti humilibus, & misisti ut ejus exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, mediator ille Dei & hominum homo Christus Jesus, inter mortales peccatores & immortalem justum apparuit; mortalis cum hominibus, justus cum Deo: ut quoniam stipendium justitiæ vita & pax est, per justitiam conjunctam Deo evacuaret mortem justificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futuræ passionis ejus, sicut nos per fidem præteritæ, salvi fierent. In quantum enim homo, in tantùm mediator [1]; in quantum autem verbum, non medius, quia æqualis Deo, & Deus apud Deum, & simul cum Spiritu sancto unus Deus.

* *Id est*, alto & arcano misericordiæ tuæ consilio.

Eadem sanctorum utriusque testamenti fides.

1. Nec enim ob hoc mediator est quia verbum: maxime quippe *immortale*, & maxime *beatum* verbum longè est à *mortalibus miseris*; sed mediator per quod homo. *Aug. de Civit. Dei l. 9. cap. 15.* Vide not. primam ad c. 18. l. 7.

2. 69. Quomodo nos amasti, Pater bone [2], qui
Rom. 8. 32. Filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis
impiis tradidisti eum? Quomodo nos amasti?
Phil. 2. 6. pro quibus ille, non rapinam arbitratus esse
æqualis tibi, factus est subditus usque ad mortem
crucis; unus ille in mortuis liber [3], po-
Psal. 87. 6. testatem habens ponendi animam suam, & po-
Joan. 10. 8. testatem habens iterùm sumendi eam; pro no-
3. bis tibi victor & victima, & ideò victor quia
victima; pro nobis tibi sacerdos & sacrificium,
4. & ideò sacerdos quia sacrificium [4]; faciens ti-
bi nos de servis filios, de te nascendo, nobis
serviendo. Meritò mihi spes valida in illo est;
Psal. 102. 3. quòd sanabis omnes languores meos per eum
Rom. 8. 34. qui sedet ad dexteram tuam, & te interpellat
pro nobis; alioquin desperarem. Multi enim &
magni sunt iidem languores mei; multi sunt &
magni, sed amplior est medicina tua. Potui-
mus putare Verbum tuum remotum esse à con-
junctione hominis, & desperare de nobis, nisi
Joan. 1. 14. caro fieret & habitaret in nobis.
5. 70. Conterritus peccatis meis [5], & mole
miseriæ meæ, agitaveram in corde, medita-

2. Qui de pulvere hominem fecit, & animavit; pro isto figmento unicum ad mortem dedit, quantùm nos amet quis potest explicare; quis potest saltem digne cogitare? *Aug. serm. 57. cap.* 13. Porro, persuadendum erat homini quantùm nos dilexerit Deus, & quales dilexerit. *Quantùm*, ne desperaremus. *Quales*, ne superbiremus. *Idem de Trin. l. 4. cap.* 1.

3. *Id est*, qui solus ultrò & liberâ voluntate mortem subiit, cùm esset expers peccati, cujus mors stipendium est. Quis enim aliùs *inter mortuos liber*, nisi in similitudine carnis peccati inter peccatores solùs sine peccato? *Aug. in Psal.* 87. Vide not. ult. ad cap. ult. l. 9.

4. Non enim per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit in sancta *Heb.* 9. 12.

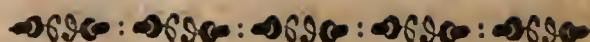
5. Quantùm vel sanctissimi viri sibi timeant attendentibus, impiorum securitas monstri simillima. De illis enim duntaxat peccatis sermo est, quæ vir sanctus à perceptâ baptismi gratia committere potuit; cum simul atque sacro fonte ablutus est *fugerit ab illo sollicitudo vitæ præteritæ*; ut ipse ait l. 9. cap. 6.

tusque fueram fugam in solitudinem, sed prohibuisti me, & confirmasti me, dicens, Ideò *pro omnibus Christus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est.* Ecce, Domine, jacto in te curam meam ut vivam, & considerabo mirabilia de lege tuâ. Tu scis imperitiam meam & infirmitatem meam; doce me & sana me. Ille tuus unicus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi, redemit me sanguine suo. Non calumnientur mihi superbi, quoniam cogito pretium meum, & manduco, & bibo, & erogo; & pauper cupio saturari ex eo inter illos qui edunt & saturantur; & laudant Dominum [6] qui requirunt eum.

Psal. 54. 8.
2. Cor. 1. 14.
Psal. 54. 23.
Psal. 118. 18.
Col. 2. 3.
Psal. 118. 122.
Psal. 21. 27.
6.

6. Sup. *ut pote.* Deus enim non verè laudatur nisi à requirentibus eum.

BREVIARIUM
LIBRI UNDECIMI.

QUæ ex instituti operis ratione dicenda occurrebant de suâ ad ministerium Ecclesiasticum assumptione omittit; deinceps laudaturus Deum professione suæ in Scripturis sanctis sive tarditatis, sive peritiæ; aut ejus quo in eas ex divino munere flagrabat studii. Indè aggreditur exponenda prima hæc Geneseos verba, In principio creavit Deus cælum & terram. *Ac dùm refellit obvios sibi factos absurdos illos obtrectatores, qui sibi videntur aliquid dicere, quærendo quid ageret Deus antequàm Universum conderet, & unde ipsi tandem venerit in mentem aliquid facere, cùm anteà ab omni opere cessaret, de naturâ temporis fusè & præclarè disserit.*

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER UNDECIMUS.

CAPUT I.

Cùm Deus omnia vel abditissima norit, quid ei quæ in se deprehendit aperire voluerit. Præcipuus orationis fructus in quo situs. Quâ viâ Christiani ad beatitudinem invitati.

1. NUMQUID, Domine, cùm tua sit æternitas, ignoras quæ tibi dico; aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non utique ut per me noveris ea, sed affectum meum excito in te, & eorum qui hæc legunt, ut dicamus omnes, *Magnus Dominus, & laudabilis valdè.* Jam dixi * & dicam, amore amoris tui facio istud. Nam & oramus; & tamen Veritas ait, *Novit pater vester quid vobis opus sit priùs quàm petatis ab eo.* AFFECTUM ergo nostrum patefacimus in te, confitendo tibi miserias nostras, & misericordias tuas super nos; ut liberes nos omninò, quoniam cœpisti, ut desinamus esse miseri in nobis, & beatificemur in te; quoniam vocasti nos ut simus pauperes spiritu, & mites, & lugentes, & esurientes ac sitientes justitiam, & misericordes, &

Quid sibi velit Augustinus, dùm cordis intima scrutatur & palàm facit.
Psal. 95. 4.
* Lib. 2. cap. 1.
Math. 6. 8.
Quid maximè orare prosit.
Math. 5. 3.
Quænam ad felicitatem via.

mundicordes, & pacifici. Ecce narravi tibi multa quæ potui, & quæ volui; quoniam tu prior voluisti ut confiterer tibi, Domino Deo
Psal. 117. 1. meo, quoniam bonus es, quoniam in sæculum misericordia tua.

CAPUT II.

Omissis arcanis impulsibus, quibus ad subeundam pastoralis officii sarcinam adductus fuerat, totum se ad scrutandas scripturas confert. Hæ unæ Augustini deliciæ. Divinorum librorum mysteria sibi aperiri exposcit.

2. QUANDO autem sufficio linguâ calami enuntiare omnia hortamenta tua, & omnes terrores tuos & consolationes & gubernationes, quibus me perduxisti prædicare verbum, & sacramentum tuum dispensare po-
1. pulo tuo 1? Et si sufficio hæc enuntiare ex ordine, carò mihi valent stillæ temporum; & olim inardesco meditari in lege tuâ, & in eâ tibi confiteri scientiam & imperitiam meam; primordia illuminationis tuæ, & reliquias tenebrarum mearum, quousque devoretur à fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horæ diffluant quas invenio liberas à necessitatibus reficiendi corporis, & intentionis animi, & servitutis quam debemus hominibus *, & quam non debemus 2, & tamen reddimus.

* *Nempe* ex ministerio Ecclesiastico.

2. 3. Domine Deus meus, intende orationi meæ, & misericordia tua exaudiat desiderium meum; quoniam non mihi soli æstuat, sed usui vult esse fraternæ charitati; & vides in corde meo quia sic est. Sacrificem tibi famula-

1. Eô ducebat Augustinum instituta de se narratio; sed hæc omittit ut de Scripturis disserat.

2. Audiendis scilicet, & judicandis causis. Hanc quippe servitutem, tametsi non debitam ex ministerio Ecclesiastico, populis exhibebant Episcopi. *Vide sup. lib. 6, cap. 3.*

tum cogitationis & linguæ meæ; & da quod offeram tibi. Inops enim & pauper sum, tu dives in omnes invocantes te, qui securus * curam nostri geris. Circumcide ab omni temeritate omnique mendacio interiora & exteriora labia mea 3, SINT castæ deliciæ meæ, Scripturæ tuæ; nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine attende, & miserere, Domine Deus meus, lux cæcorum & virtus infirmorum, statimque * lux videntium & virtus fortium; attende animam meam, & audi clamantem de profundo. Nam nisi adsint & in profundo aures tuæ, quò ibimus? quò clamabimus?

* Id est, omnis anxietatis expers.

3.

Psal. 85. 1. Rom. 10. 12.

* Id est, simul atque cœci illi videre; & infirmi convalescere cœperint.

Tuus est dies, & tua est nox: Ad nutum tuum momenta transvolant. Largire inde spatium meditationibus nostris in abdita legis tuæ, neque adversus pulsantes claudas eam. Neque enim frustrà scribi voluisti tot paginarum opaca secreta 4: Aut non habent illæ silvæ cervos suos, recipientes se in eas, & resumentes, ambulantes, & pascentes; recumbentes & ruminantes *? O Domine perfice me, & revela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua, super affluentiam voluptatum. Da quod amo; amo enim, & hoc tu dedisti. Ne dona tua deseras, nec herbam tuam spernas sitientem. Confitear tibi quidquid invenero in libris tuis; & audiam vocem laudis, & te bibam, & considerem mirabilia de lege tuâ, ab usque principio in quo fecisti cælum & terram, usque ad regnum tecum perpetuum sanctæ civitatis tuæ.

Psal. 73. 16.

4.

* Vide not. primam ad c. 3. lib 6.

Psal. 25. 7. Psal. 118. 18.

4. Domine miserere mei, & exaudi desiderium meum. Puto enim quòd non sit de terrâ,

3. *Id est*, fac ut nihil falsò nec temerè aut ipse credam, aut aliis loquar.

4. Porrò misteria sua in Scripturis Deus ideò nebulis texit, ut amor veri in hominibus ipsâ inveniendi difficultate accendatur. Si enim ea tantùm essent quæ facillime intelliguntur, nec studiosè quæreretur, nec suaviter inveniretur veritas, *Aug. de verâ relig. cap. 17.*

non de auro & argento, & de lapidibus, aut decoris vestibus, aut honoribus & potestatibus, aut voluptatibus carnis; neque de necessariis corpori, & huic vitæ peregrinationis nostræ; quæ omnia nobis apponuntur quærentibus regnum & justitiam tuam. Vide, Domine Deus meus, unde sit desiderium meum. *Narraverunt mihi injusti delectationes, sed non sicut lex tua, Domine.* Ecce unde est desiderium meum. Vide Pater, aspice & vide, & approba; & placeat in conspectu misericordiæ tuæ invenire me gratiam ante te, ut aperiantur pulsanti mihi interiora sermonum tuorum. Obsecro per Dominum nostrum Jesum Christum, Filium tuum, virum dexteræ tuæ, Filium hominis quem confirmasti tibi, mediatorem tuum & nostrum, per quem nos quæsisti non quærentes te, quæsisti autem ut quæreremus te; Verbum tuum, per quod fecisti omnia, in quibus & me; unicum tuum, per quem vocasti in adoptionem populum credentium, in quo & me; per eum te obsecro qui sedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro nobis, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Ipsum * quæro in libris tuis; Moyses de illo scripsit; Hoc ipse ait, hoc Veritas ait.

Quæ sint sanctorum deliciæ, aut thesauri. / *Psal. 118. 25.* / *Psal. 79. 18.* / Ioan. 1. 3. Rom. 8. 34. Col. 2. 3. / *B.* ipsos; *scil.* thesauros *aut* sermones. / * *Id est* Verbum, *Deut.* 18. 15. *Ioan.* 5. 46.

CAPUT III.

Priorum Geneseos verborum intelligentiam petit. Quo lumine verum dignoscamus.

Genes. 1. 1.

5. AUDIAM & intelligam, quomodo in principio fecisti cælum & terram. Scripsit hoc Moyses, scripsit & abiit; transiit hînc à te ad te; neque enim nunc ante me est. Nam si esset, tenerem eum & rogarem eum, & per te obsecrarem ut mihi ista panderet; & præberem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore ejus. Et si Hebræâ voce loqueretur, fru-

ſtrà pulſaret ſenſum meum, nec inde mentem meam quidquam tangeret: ſi autem Latinè, ſcirem quid diceret.

Sed unde ſcirem an verùm diceret? Quod ſi & hoc ſcirem, num ab illo ſcirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec Hebræa, nec Græca, nec Latina, nec Barbara veritas, ſine oris & linguæ organis, ſine ſtrepitu ſyllabarum diceret, *Verum dicit*; & ego ſtatim certus confidenter illi homini tuo dicerem, *Verum dicis*. Cùm ergo illum interrogare non poſſim, te, quo plenus vera dixit, Veritas, rogo te, Deus meus, rogo parce peccatis meis; & qui illi ſervo tuo dediſti hæc dicere, da & mihi hæc intelligere.

Unde verum dignoſcamus.

Verum non agnoſcimus niſi intùs prælucente æternâ veritate.

CAPUT IV.

Conditum à Deo mundum videt quiſquis non cæcutit. Creaturæ quàm nullæ ſi creator attendatur.

6. ECCE ſunt cælum & terra; clamant quòd facta ſint: mutantur enim atque variantur. QUIDQUID autem factum non eſt, & tamen eſt, non eſt in eo quidquam quod antè non erat, quod eſt mutari atque variari. Clamant etiam quòd ſeipſa non fecerint; *Ideò ſumus, quia facta ſumus* *; *non ergo eramus antequàm eſſemus, ut fieri poſſemus à nobis*: Et vox dicentium eſt ipſa evidentia. Tu ergo, Domine, feciſti ea qui pulcher es, pulchra ſunt enim; qui bonus es, bona ſunt enim; qui es, ſunt enim. Nec ita pulchra ſunt, nec ità bona ſunt; nec ita ſunt, ſicut tu Conditor eorum, cui comparata, nec pulchra ſunt, nec bona ſunt, nec ſunt *. Scimus hæc; gratias tibi. Et ſcientia noſtra ſcientiæ tuæ comparata, ignorantia eſt.

Id quod à ſeipſo eſt, nempe Deus, æternum eſt, atque adeo viciſſitudinis expers. Vide not. ad c. 11. lib. 7.

* Vide not. 2. ad c. 6. l. 10.

Dei ſignaculum creatis impreſſum. Vide not. primam ad cap. 12. l. 4.

* Vide ſup. l. 7. c. 11.

CAPUT V.

Mundus ex nihilo factus, & solâ Dei jubentis voce.

* Id est, quonam instrumento tantam molem fabricasti.
* Vide not. 6. ad cap. 34. l. 10.

7. QUOMODO autem fecisti cælum & terram, & quæ machina * tam grandis operationis tuæ? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere utcumque speciem quam cernit in semetipsâ interno oculo *. Et unde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem jam existenti, & habenti ut esset; veluti terræ, aut lapidi, aut ligno, aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et unde ista essent, nisi tu instituisses ea? Tu fabro corpus, tu animum membris imperitantem fecisti; tu materiam unde facit aliquid; tu ingenium quo artem capiat, & videat intus quid faciat foris; tu sensum corporis, quo interprete trajiciat ab animo ad materiam id quod facit *, & renuntiet animo quid factum sit, ut ille intùs consulat præsidentem sibi veritatem an benè factum sit. Te laudant hæc omnia creatorem omnium.

* Vide sup. not. 6. ad cap. 34. l. 10. num. 53.

Sed tu quomodo facis ea? Quomodo fecisti Deus cælum & terram? Non utique in cælo neque in terrâ fecisti cælum & terram; neque in aëre aut in aquis, quoniam & hæc pertinent ad cælum & terram; neque in universo mundo fecisti universum mundum, quia non erat ubi fieret, antequam fieret ut esset; nec manu tenebas aliquid unde faceres cælum & terram; nam unde tibi hoc quod tu non feceras unde aliquid faceres? QUID enim est, nisi quia tu es? Ergo dixisti, & facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea.

Psal. 32, 9.

CAPUT VI.

Universum quonam Dei verbo conditum. Nullam auribus vocem insonare nisi ope materiæ. Quid discrepent transitoria vox, & verbum in æternum permanens.

8. SED quomodo dixisti? Numquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens, *Hic est filius meus dilectus?* Illa enim vox acta atque transacta est, cœpta & finita. Sonuerunt syllabæ atque transierunt; secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine; donec ultima post ceteras, silentiumque post ultimam. Unde claret atque eminet, quòd creaturæ motus expressit eam, serviens æternæ voluntati tuæ, ipse temporalis. Et hæc ad tempus facta verba tua nuntiavit auris exterior menti prudenti, cujus auris interior posita est ad æternum Verbum tuum. At illa comparavit hæc verba temporaliter sonantia, cum æterno in silentio Verbo tuo, & dixit, Aliud est, longè aliud est. Hæc longè infra me sunt; nec sunt, quia fugiunt & prætereunt: Verbum autem Domini Dei mei supra me manet in æternum.

Math. 17. 5.

Sonus & motus.

Psal. 118. 89

Si ergo verbis sonantibus & prætereuntibus dixisti ut fieret cælum & terra, atque ita fecisti cælum & terram, erat jam creatura corporalis ante cælum & terram, cujus motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cælum & terram: aut si erat, id certè sine transitoriâ voce feceras, unde transitoriam vocem faceres, quâ diceres ut fieret cælum & terra. Quidquid enim illud esset, unde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omninò non esset. Ut ergo fieret corpus unde ista verba fierent, quo verbo à te dictum est?

CAPUT VII.

Verbum, quo omnia condita scriptura docet, non aliud esse quàm æternum illud Verbum à Patre genitum. Nihil verbum istud quod incipiat aut desinat admittere, & ideò verè immortale & æternum esse. Quæ à Deo dicuntur simul & semper dici.

9. VOCAS itaque nos ad intelligendum Verbum, Deum apud te Deum, quod sempiternè dicitur, & eo sempiternè dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud, ut possint dici omnia; sed simul ac sempiternè omnia [1]. Alioquin jam tempus & mutatio, & non vera æternitas, nec vera immortalitas. Hoc novi, Deus meus, & gratias ago. Novi, confiteor tibi, Domine, mecumque novit & benedicit te quisquis ingratus non est certæ veritati [2].

1. Æternam mutationem nescit.

2. Oriri & mori quid sit.

* pro; quidlibet.

Novimus, Domine, novimus; quoniam IN QUANTUM quidquid * non est quod erat, & est quod non erat, in tantum moritur & oritur. Non ergo quidquam Verbi tui cedit atque succedit, quoniam verè immortale atque æternum est. Et ideò VERBO tuo, tibi coæterno, simul & sempiternè dicis omnia quæ dicis; & fit quidquid dicis ut fiat. Nec aliter quàm dicendo facis; nec tamen simul & sempiternè fiunt omnia quæ dicendo facis.

1. In æterno enim, cùm propriè dicitur, neque quicquam præteritum, quasi transierit, neque quicquam futurum quasi nondùm sit; sed quidquid est tantummodo est. *Aug. lib.* 83 *qu. quæst.* 19.

2. *Id est*, quisquis immutabilis veritatis lumini accepto fert quidquid certi novit, & interioribus oculis aspicit.

CAPUT VIII.

Quî fit ut cum quæcumque dicuntur à Deo semel dicantur ac semper, & quæ ab ipso fiunt ipsâ sermonis efficaciâ constent, nonnisi successivè atque alia ex aliis in tempore nascantur. Ea sola nobis loqui quibus reverà aliquid docemur; & qualiacumque sint, nihil aliud esse quàm veritatis æternæ veluti linguam & voces.

10. CUR quæso, Domine Deus meus? utcumque video, sed quomodo id eloquar nescio; nisi quia OMNE quod esse incipit & esse desinit, tunc esse incipit tunc esse desinit, quando debuisse incipere vel desinere in æternâ ratione cognoscitur, ubi nec incipit aliquid nec desinit. Ipsum est Verbum tuum [1], 1.
quod & *principium est, quia & loquitur nobis.* *Ioan. 8. 25.*
Sic in Evangelio per carnem ait; & hoc insonuit * foris auribus hominum, ut crederetur, & intùs quæreretur, & inveniretur in æternâ veritate [2], ubi omnes discipulos bonus & solus magister docet. 2. Ibi audio vocem tuam, Domine, dicentis mihi, quoniam ILLE loquitur nobis qui docet nos: QUI autem non docet nos, etiamsi loquitur, non nobis loquitur. Quis porrò nos docet, nisi stabilis Veritas? *Æterna veritas, una hominum Magistra.* Quia & per creaturam mutabilem cùm admonemur, ad veritatem stabilem ducimur [3]. Ibi [4] verè discimus, cùm stamus & audimus eum; 3.
& gaudio gaudemus propter vocem sponsi, 4.

1. *Id est*, æterna illa ratio nihil aliud est quàm verbum tuum &c.
2. *Id est*, ut admoneremur intùs ad cor redire, ut æternam veritatem ibi loquentem audiamus.
3. *Id est*, ipsâ mutabilis creaturæ voce ad immutabilem veritatem perducimur.
4. *Id est*, in ipsis æternæ veritatis aditis, nempe arcano cordis.

Rom. 3. 29. reddentes nos unde sumus 5. Et ideò *principium*,
5. quia nisi maneret cùm erraremus, non esset quò
6. rediremus 6. CùM autem redimus ab errore;
cognoscendo utique redimus. Ut autem cognos-
Ioan. 8. 25. camus, docet nos; quia principium est, & lo-
quitur nobis.

5. *Id est*, nos ad eum conferentes à quo sumus.
6. *Id est*, nisi æterna veritas stabile aliquid esset, & omnis vicissitudinis expers. Ut enim fiat bonus animus, quò se convertit nisi ad bonum, cùm hoc amat & appetit & adipiscitur? Unde si se rursùs avertat, fiatque non bonus (hoc ipso quod se avertit à bono) nisi maneat in se illud bonum unde se avertit, non est quò se iterum, si voluerit emendare, convertat. *Aug. de Trin. Lib. 8. cap. 3.*

CAPUT IX.

Verbum Dei, esse ipsissimam vocem hanc quâ universa condita sunt. Deum oculis nostris quid abscondat. Quàm infirma etiam sanctissimi cujusque acies ad tanta lucis adspectum.

Genes. 1. 1. 11. IN hoc principio, Deus, fecisti cælum & terram; in Verbo tuo, in Filio tuo, in virtute tuâ, in sapientiâ tuâ, in veritate tuâ, miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid est illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum sine læsione, & inhorresco & inardesco? Inhorresco, in quantum dissimilis ei sum; inardesco, in quantum similis ei sum.

Unde maximè vita hac exilium. Sapientia, sapientia ipsa est quæ interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursùs cooperit, deficientem ab eâ, caligine atque
Psal. 30. 11. aggere pœnarum mearum. Quoniam SIC INFIRMATUS EST in egestate vigor meus, ut
Psal. 102. 3. non sufferam bonum meum *, donec tu, Domine, qui propitius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes languores meos: Quia
* Vide sup. Lib. 7. c. 17. sub finem.
Ibid. 4. & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miseratione & misericordiâ, & satiabis in bonis desiderium meum; quoniam

renovabitur juventus mea sicut aquilæ; Spe enim salvi facti sumus, & promissa tua per patientiam exspectamus. Audiat te intùs sermocinantem qui potest: ego fidenter ex oraculo tuo clamabo, *Quàm magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientiâ fecisti*; & illa *principium*, & in eo principio fecisti cælum & terram. Rom. 8. 24. Ps. 103. 24.

CAPUT X.

An quæri possit quid ageret Deus antequam condendo orbi se accingeret. Cur mundus temporaneus, cum ipsa condendi ejus voluntas æterna sit.

12. NONNE ecce pleni sunt vetustatis suæ qui nobis dicunt [1], "Quid faciebat Deus antequam faceret cælum & terram? Si enim vacabat, inquiunt, & non operabatur aliquid, cur non sic semper & deinceps, quemadmodum retrò semper cessavit ab opere? Si enim ullus motus in Deo novus extitit, & voluntas nova, ut creaturam conderet, quam numquam antè condiderat; quomodo jam vera æternitas, ubi oritur voluntas quæ non erat? Neque enim voluntas Dei creatura est, sed ante creaturam; quia non crearetur aliquid, nisi creatoris voluntas præcederet [2]. Ad ipsam ergo Dei substantiam pertinet voluntas ejus. Quòd si exortum est aliquid in Dei substantiâ quod priùs non erat, non veraciter dicitur æterna illa substantia. Si autem voluntas Dei sempiterna erat ut esset creatura, cur non sempiterna & creatura *?" (* Sen. ipsa quoque creatura.)

1. Manichæi, ut liquet ex 1. Lib. de Genesi contra Manichæos cap. 2.

2. Hinc prius exordiebatur cap. 11. sed malè: cùm hæc adhuc pertineant ad objectionem quam sibi opponit Augustinus.

CAPUT XI.

Vnde exurgant quæ plerisque insunt vana de æternitate figmenta. Tempus & æternitas quid different.

Vnde eam falsa illa quæ tam multis insunt æternitatis idea.

13. QUI hæc dicunt, nondum te intelligunt, ô sapientia Dei, lux mentium, nondum intelligunt quomodo fiant quæ per te atque in te fiunt; & conantur æterna sapere; sed adhuc in præteritis & futuris rerum motibus cor eorum volitat, & adhuc vanum est. Quis tenebit illud, & figet illud ut paululùm stet, & paululùm rapiat splendorem semper stantis æternitatis; & comparet cum temporibus numquam stantibus, & videat esse incomparabilem: & videat longum tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem præterire quidquam in æterno, sed totum esse præsens, nullum verò tempus totum esse præsens; & videat omne præteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito consequi, & omne præteritum ac futurum ab eo quod semper est præsens creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut stet & videat quomodo stans dictet futura & præterita tempora, nec futura nec præterita æternitas? Numquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

Æternitatis & temporis differentia.

CAPUT XII.

Nullum Dei opus ante mundi fabricam.

14. ECCE respondeo dicenti, Quid faciebat Deus antequam faceret cælum & terram? Respondeo non illud quod quidam respondisse perhibetur, joculariter eludens quæstionis violentiam, Alta, inquit, scrutantibus gehennas

gehennas parabat. Aliud est videre, aliud ridere. Hæc non respondeo: Libentiùs enim responderim, *Nescio*, quod nescio *, quàm illud unde irridetur qui alta interrogavit, & laudatur qui falsa respondit. Sed dico te, Deus noster, omnis creaturæ Creatorem. Et si *cæli* & *terræ* nomine omnis creatura intelligitur, audenter dico, Antequam faceret Deus cælum & terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? Et utinam sic sciam quidquid utiliter scire cupio, quemadmodum scio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret ulla creatura.

* *Id est*, si id interroger quod ignoro.

CAPUT XIII.

Falli, qui tempus aliquod ante orbem conditum sibi fingit. Quo pacto Deus creaturas omnes antecedat. Quæ sit vera æternitatis idea.

15. AT si cujusquam volatilis sensus vagatur per imagines retrò temporum *; & te Deum omnipotentem, & omnicreantem, & omnitenentem, cæli & terræ artificem, ab opere tanto antequam id faceres per innumerabilia sæcula cessasse miratur; evigilet, atque attendat quia falsa miratur. Nam unde poterant innumerabilia sæcula præterire quæ ipse non feceras, cùm sis omnium sæculorum auctor & conditor? Aut quæ tempora fuissent, quæ abs te condita non essent *? Aut quomodo præterirent, si numquam fuissent? Cùm ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tempus antequam faceres cælum & terram, cur dicitur quòd ab opere cessabas? Idipsum enim tempus tu feceras; nec præterire potuerunt tempora antequam faceres tempora. Si autem ante cælum & terram nullum erat tempus, cur quæritur quid tunc faciebas? Non enim erat *tunc* ubi non erat tempus.

* *Id est*, si sibi fingat tempora ante tempora.

* Vide sup. Lib. 7. cap. 15. sub fin.

16. Nec tu tempore tempora præcedis, alio-
quin non omnia tempora præcederes. Sed præ-
cedis omnia tempora præterita, celsitudine sem-
per præsentis æternitatis: & superas omnia fu-
tura; quia illa futura sunt, & cùm venerint,
Psal.101.28. præterita erunt; tu autem idem ipse es, & anni
tui non deficiunt. ANNI tui nec eunt nec ve-
niunt: isti autem nostri & eunt & veniunt, ut
omnes veniant. Anni tui omnes simul stant,
quoniam stant; nec euntes à venientibus exclu-
duntur, quia non transeunt: isti autem nostri,
1. omnes erunt cùm omnes non erunt [1]. ANNI
tui dies unus, & dies tuus non quotidie, sed *hodie*;
quia hodiernus tuus non cedit crastino, neque
enim succedit hesterno. Hodiernus tuus æterni-
2. tas [2], ideò coæternum genuisti, cui dixisti;
Psal. 2. 7. *Ego hodie genui te.* Omnia tempora tu fecisti, &
ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore
3. non erat tempus [3]. Nullo ergo tempore non fe-
4. ceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras [4]; &
nulla tempora tibi coæterna sunt, quia tu per-
manes: at illa si permanerent, non essent
tempora.

1. *Id est*, Tùm demùm poterit dici quod omnes sint, quando omnes transierint, atque adeò jam non erint.

2. Ubi enim dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodiernus est. *August. in Enchir. ad Laur. cap.* 49.

3. Hinc in omnibus antehàc editis Confessionum Libris exorditur cap. XIV. Sed malè, mutila enim est, & suâ illatione caret August. argumentatio quæ à voce *Omnia* incipit, si non postrema hæc verba cum prioribus connectantur.

4. Quippe tempus ipsum quod supponitur, aut non erat, aut illud Deus fecerat, cùm non nisi factæ creaturæ motibus tempora currere cœperint. *Vide inf. Lib.* 12. *cap.* 29. *sub finem.*

CAPUT XIV.

Tempore nihil magis notum, nihil ad explicandum difficilius. Utrùm rem attingat qui tres temporis differentias statuit, præteritum, præsens, & futurum.

17. QUID enim est tempus *? Quis hoc facilè breviterque explicaverit? Quis hoc, ad verbum de illo proferendum, vel cogitatione comprehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quàm tempus? Et intelligimus utique cùm id loquimur; intelligimus etiam cùm alio loquente id audimus. Quid est ergo tempus? Si nemo ex me quærat, scio; si quærenti explicare velim, nescio. Fidenter tamen dico scire me, quòd SI NIHIL præteriret, non esset præteritum tempus; & si nihil adveniret, non esset futurum tempus; & si nihil esset, non esset præsens tempus. Duo ergo illa tempora, præteritum & futurum, quomodo sunt, quando & præteritum jam non est, & futurum nondum est? Præsens autem, si semper esset præsens, nec in Præteritum transiret, jam non esset tempus, sed æternitas. Si ergo præsens, ut tempus sit, ideò fit quia in præteritum transit, quomodo & hoc esse dicimus, cui causa, ut sit, illa est quia non erit; ut scilicet non verè dicamus tempus esse, nisi quia tendit non esse?

* pro, Sed quid tandem dicendum est esse tempus?

CAPUT XV.

Quâ ratione præteritum tempus, quod effluxit, futurum, quod nondum est, aut breve aut longum dici possit. An idipsum de præsenti saltem affirmare liceat.

18. ET tamen dicimus longum tempus, & breve tempus; neque hoc nisi de præterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus

longum, verbi gratiâ, vocamus ante centum annos; futurum itidem longum post centum annos: breve autem præteritum, sicut puta, dicimus ante decem dies, & breve futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est aut breve quod non est? Præteritum enim jam non est, & futurum nondùm est. Non itaque dicamus, *Longum* est; sed dicamus de præterito, *Longum fuit*; & de futuro, *Longum erit*. Domine meus, lux mea, nonne & hîc veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritum tempus? Cùm jam esset præteritum, longum fuit, an cùm adhuc præsens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum: Præteritum verò jam non erat; unde nec longum esse poterat quod omninò non erat. Non ergo dicamus, *Longum fuit præteritum tempus*; neque enim inveniemus quid fuerit longum, quando ex quo præteritum est, non est: Sed dicamus, *Longum fuit illud præsens tempus*; quia cùm præsens esset, longum erat. Nondum enim præterierat ut non esset, & ideò erat quod longum esse posset; posteà verò quàm præteriit, simul & longum esse destitit quod esse destitit.

19. Videamus ergo, ô anima humana, utrùm præsens tempus possit esse longum: Datum enim tibi est sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi? An centum anni præsentes longum tempus est? Vide priùs utrùm possint præsentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse præsens est; nonaginta verò & novem futuri sunt, & ideò nondum sunt. Si autem secundus annus agitur, jam unus est præteritus, alter præsens; ceteri futuri. Atquoita si mediorum quemlibet centenarii hujus numeri annum præsentem posuerimus, ante illum, præteriti erunt, post illum, futuri. Quocircà centum anni præsentes esse non poterunt. Vide saltem, utrùm qui agitur unus ipse sit præ-

sens. Et ejus enim si primus agitur mensis, futuri sunt ceteri: si secundus, jam & primus præteriit, & reliqui nondùm sunt. Ergo nec annus qui agitur totus est præsens; & si non totus est præsens, non est annus præsens. Duodecim enim menses annus est; quorum quilibet unus mensis qui agitur ipse præsens est, ceteri autem præteriti aut futuri. Quamquam neque mensis qui agitur præsens est, sed unus dies. Si primus, futuris ceteris; si novissimus, præteritis ceteris; si mediorum quilibet *, inter præteritos & futuros. *Sup. præsens est.

20. Ecce, præsens tempus, quod solum inveniebamus longum appellandum, vix ad unius diei spatium contractum est. Sed discutiamus etiam ipsum, quia nec unus dies totus est præsens. Nocturnis enim & diurnis horis omnibus vigintiquatuor expletur; quarum prima, ceteras futuras habet; novissima, præteritas; aliqua verò interjectarum, ante se præteritas, post se futuras. Et ipsa una hora fugitivis particulis agitur. Quidquid ejus avolavit, præteritum est; quidquid ejus restat, futurum. Si quid intelligitur temporis, quod in nullas jam vel in minutissimas momentorum partes dividi possit, id solum est quod præsens dicatur; Quod tamen ita raptim à futuro in præteritum transvolat, ut nullâ morulâ extendatur. Nam si extenditur, dividitur in præteritum & futurum. Præsens autem nullum habet spatium.

Ubi est ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus, *Longum est*, quia nondùm est quod longum sit; sed dicimus, *Longum erit*. Quando igitur erit *? Si enim & tunc cùm adhuc futurum erit, non erit longum; quia quod sit longum nondùm erit. Si autem tunc erit longum, cùm ex futuro, quòd nondùm est, esse jam cœperit, & præsens factum erit, ut possit esse quod longum sit; jam supe- *Sup. longum.

rioribus vocibus clamat præsens tempus lon-
1. gum se esse non posse 1.

1. *Id est, ex supradictis liquet præsens ipsum longum non posse dici.*

CAPUT XVI.

Quale tempus metiri liceat, & quando.

21. ET tamen, Domine, sentimus intervalla temporum, & comparamus sibimet, & dicimus alia longiora; & alia breviora. Metimur etiam quantò sit brevius aut longius illud tempus quàm illud; & respondemus duplum esse hoc vel triplum, illud autem simplum; aut tantum hoc esse quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora, cùm sentiendo metimur; præterita verò, quæ jam non sunt, aut futura, quæ nondùm sunt, quis metiri potest? nisi fortè audebit quis dicere, metiri posse quod non est. Cùm ergo præterit tempus, sentiri & metiri potest; cùm autem præterierit, quoniam non est, non potest.

CAPUT XVII.

Quo pacto esse dicatur tempus præteritum, quod elapsum periit, & futurum quod necdum advenit.

22. QUÆRO, Pater, non affirmo; Deus meus præside mihi, & rege me. Quisnam est qui dicat mihi non esse tria tempora, sicut pueri didicimus, puerosque docuimus, Præteritum, Præsens, & Futurum, sed tantùm præsens, quoniam illa duo non sunt? An & ipsa sunt, sed ex aliquo procedit occulto, cùm ex futuro fit præsens, & in aliquod recedit occultum, cùm ex præsenti fit præteritum? Nam ubi ea viderunt qui futura cecinerunt, si nondùm sunt? Neque enim potest videri id quod non

est; Et qui narrant præterita, non utique vera narrarent, si animo illa non cernerent: Quæ si nulla essent, cerni omninò non possent. Sunt ergo & futura, & præterita [1].

1. *Id est*, verè ergo & de futuris & de præteritis dicitur quod sunt. *Quod tamen non affirmat, immò verò postea refellendum sibi opponit Aug. ut videbitur inf. cap. 20.*

CAPUT XVIII.

Futura prædici aut prænosci non posse, nisi aliquid jam præsens animo videatur.

23. SINE me, Domine, ampliùs quærere; Spes mea, non conturbetur intentio mea. Si enim sunt futura & præterita, volo scire ubi sint. Quòd si nondùm valeo, scio tamen, ubicumque sint, non ibi ea futura esse aut præterita, sed præsentia. Nam si & ibi futura sunt, nondùm ibi sunt: si & ibi præterita sunt, jam non ibi sunt. Ubicumque ergo sunt quæcumque sunt, non sunt nisi præsentia. Quamquam præterita, cùm vera narrantur, ex memoriâ proferuntur, non res ipsæ quæ præterierunt, sed verba concepta ex imaginibus earum quæ * in animo velut vestigia, per sensus prætereundo, fixerunt. Pueritia quippe mea, quæ jam non est, in tempore præterito est, quod jam non est; imaginem verò ejus, cùm eam recolo & narro, in præsenti tempore intueor, quia est adhuc in memoriâ meâ.

* Nempe res.

Utrùm similis sit causa etiam prædicendorum futurorum, ut rerum quæ nondùm sunt jam existentes præsentiantur imagines, confiteor Deus meus, nescio. Illud sanè scio, nos plerumque præmeditari futuras actiones nostras; eamque præmeditationem esse præsentem; actionem autem quam præmeditamur, nondùm esse, quia futura est; quam cùm aggressi fuerimus, & quod præmeditamur agere cœperimus, tunc

erit illa actio ; quia tunc non futura sed præsens est.

24. Quoquomodo se itaque habeat arcana præsensio futurorum, VIDERI nisi quod est non potest. Quod autem jam est, non futurum sed præsens est. Cùm ergo videri dicuntur futura, non ipsa quæ nondùm sunt, id est quæ futura sunt, sed eorum causæ vel signa forsitan videntur, quæ jam sunt. Ideò non futura sed præsentia sunt jam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rursus conceptiones jam sunt, & eas præsentes apud se intuentur qui illa prædicunt.

* Id est, suppeditet.

Loquatur * mihi aliquod exemplum tanta rerum numerositas. Intueor auroram, oriturum Solem prænuntio. Quod intueor, præsens est; quod prænuntio, futurum. Non Sol futurus, qui jam est; sed ortus ejus, qui nondùm est. Tamen, etiam ortum ipsum nisi animo imaginarer, sicut modò cùm id loquor, non eum possem prædicere. Sed nec illa aurora, quam in cælo video, Solis ortus est, quamvis eum præcedat; nec illa imaginatio in animo meo *; quæ duo præsentia cernuntur, ut futurus ille antè dicatur. Futura ergo nondùm sunt; & si nondùm sunt; non sunt: & si non sunt, videri omninò non possunt; sed prædici possunt, ex præsentibus, quæ jam sunt & videntur.

* Sup. Solis ortus est.

CAPUT XIX.

Latere quo pacto Deus futuri notitiam Prophetis indiderit.

25. TU itaque, regnator creaturæ tuæ, quis est modus quo doces animas ea quæ futura sunt? Docuisti enim Prophetas tuos. Quisnam ille modus est quo doces futura, cui futurum quidquam non est, vel potiùs * de futuris doces præsentia? Nam quod non est, nec doce-

* Sup. quo.

ri utique potest. Nimis longè est modus iste ab acie meâ. Invaluit ex me, non potero ad illum: potero autem ex te, cùm dederis tu, dulce lumen occultorum oculorum meorum. Psal. 138. 6.

CAPUT XX.

An accurata sit triplex illa quæ vulgò statuitur temporis differentia.

26. QUOD autem nunc liquet & claret, nec futura sunt, nec præterita *. Nec propriè dicitur, *Tempora sunt tria, Præteritum, Præsens, & Futurum*; sed fortasse propriè diceretur, *Tempora sunt tria; præsens de præteritis, præsens de præsentibus, præsens de futuris*. Sunt enim hæc in animâ tria quædam, & alibi ea non video. Præsens de præteritis memoria, præsens de præsentibus contuitus, præsens de futuris expectatio. Si hæc permittimur dicere, tria tempora video; fateorque tria sunt. Dicatur etiam, Tempora sunt tria, Præteritum, Præsens, & Futurum; sicut abutitur consuetudo, dicatur. Ecce non curo, non resisto, nec reprehendo, dum tamen intelligatur quod dicitur; neque id quod futurum est, esse jam; neque id, quod præteritum est. Pauca sunt enim quæ propriè loquimur *, plura non propriè; sed agnoscitur quid velimus.

* *Id est*, non sunt, quæ futura aut præterita sunt.

* *Id est*, paucæ admodum sunt locutiones propriæ.

CAPUT XXI.

Quodnam tempus metiri liceat, & quo pacto.

27. DIXI ergo paulò antè, quòd prætereuntia tempora metimur, ut * possimus dicere duplum esse hoc temporis ad illud simplum; aut tantum hoc quantum illud, & si quid aliud de partibus temporum possumus renuntiare metiendo. Quocircà, ut dicebam, prætereuntia metimur tempora. Et si quis mihi di-

* *Sen*, adeo ut.

cat, Unde ſcis? reſpondeam, Scio quia metimur; nec metiri quæ non ſunt poſſumus, & non ſunt præterita vel futura. Præſens verò tempus quomodo metimur, quando non habet ſpatium? Metitur * ergo cùm præterit; cùm autem præterierit, non metitur: quid enim metiatur non erit.

* Paſſivè, & infra.

Sed unde, & quà, & quò præterit, cùm metitur? Unde, niſi ex futuro? Quà, niſi per præſens? Quò, niſi in præteritum? Ex illo ergo quod nondùm eſt, per illud quod ſpatio caret, in illud quod jam non eſt. Quid autem metimur, niſi tempus in aliquo ſpatio? Neque enim dicimus ſimpla, & dupla, & tripla, & æqualia, & ſi quid hoc modo in tempore dicimus, niſi ſpatia temporum. In quo ergo ſpatio metimur tempus præteriens? Utrùm in futuro unde præterit? Sed quod nondùm eſt, non metimur. An in præſenti quà præterit? Sed nullum ſpatium non metimur. An in præterito quò præterit? Sed quod jam non eſt, non metimur.

CAPUT XXII.

Quæ ſcrutatur ſibi à Deo aperiri poſcit.

28. EXARSIT animus meus noſſe iſtud implicatiſſimum ænigma. Noli claudere, Domine Deus meus, bone Pater, per Chriſtum obſecro, noli claudere deſiderio meo iſta, & uſitata & abdita, quo minùs in ea penetret, & diluceſcant adlucente miſericordiâ tuâ Domine. Quem percontabor de his? Et cui fructuoſiùs confitebor imperitiam meam, niſi tibi, cui non ſunt moleſta ſtudia mea, flammantia vehementer in Scripturas tuas? Da quod amo; amo enim, & hoc tu dediſti. Da, Pater, qui verè noſti data bona dare filiis tuis. Da, quoniam ſuſcepi cognoſcere, & labor eſt

Math. 7. 11.
Pſal. 72. 16.

ante me, donec aperias. Per Christum obsecro, in nomine ejus sancti sanctorum, nemo mihi obstrepat. Et ego credidi, propter quod & loquor. Hæc est spes mea, ad hanc vivo, ut contempler delectationem Domini. Ecce veteres posuisti dies meos, & transeunt; & quomodo, nescio. Et dicimus tempus & tempus, tempora & tempora [1]. Quamdiu dixit hoc ille, quamdiu fecit hoc ille; & quàm longo tempore illud non vidi; & duplum temporis habet hæc syllaba ad illam simplam brevem. Dicimus hæc, & audimus hæc; & intelligimur, & intelligimus. Manifestissima & usitatissima sunt; & eadem rursus nimis latent, & nova est inventio eorum [2].

Psal. 115. 1. Psal. 38. 6. 1. 2.

1. *Id est*, tempus ad tempus, tempora ad tempora comparamus.
2. *Id est*, qui ista enucleaverit, novum aliquid detexerit & invenerit.

CAPUT XXIII.

An suffragandum eis qui existimant Solis & aliorum Astrorum motum tempus esse. Etiam immotis sideribus tempora fluerent.

29. AUDIVI à quodam homine docto, quòd Solis ac Lunæ ac siderum motus ipsa sint tempora, & nil annui *. Cur enim non potiùs omnium corporum motus sint tempora? An verò, si cessarent cæli lumina, & moveretur rota figuli, non esset tempus quo metiremur eos gyros, & diceremus aut æqualibus motulis agi, aut, si aliàs tardiùs, aliàs velociùs moveretur, alios magis diuturnos esse, alios minùs? Aut cùm hoc diceremus, non & nos in tempore loqueremur? Aut * essent in verbis nostris aliæ longæ syllabæ, aliæ breves, nisi quia illæ longiore tempore sonuissent, istæ breviore? Deus dona hominibus videre in par-

Tempus, aliquid diversum ab astrorum motu.

* *Id est*, non consensi.

* *Sup.* fieri posset ut.

vo communes notitias rerum parvarum atque
Genes. 1. 14. magnarum. Sunt & sidera & luminaria cæli in signis, & in temporibus, & in annis, & in diebus: Sunt verò, sed nec ego dixerim circuitum illius ligneolæ rotæ diem esse, nec tamen ideò tempus non esse ille [1] dixerit.

Aliud tempora, aliud id quo tempora metimur.

30. Ego scire cupio vim naturamque temporis quo metimur corporum motus; & dicimus illum motum, verbi gratiâ, tempore duplo esse diuturniorem quàm istum. Nam quæro quoniam *Dies* dicitur non tantùm mora Solis super terram, secundùm quod aliud est dies, aliud nox, sed etiam totus * ejus circuitus, ab Oriente usque ad Orientem, secundùm quod dicimus, *Tot dies transierunt*; cum suis enim noctibus dicuntur *tot dies*, nec extrà reputantur spatia noctium. Quoniam ergo dies expletur motu Solis, atque circuitu ab Oriente usque ad Orientem, quæro utrùm motus ipse sit dies, an mora ipsa quantâ peragitur, an utrumque. Si enim primum dies esset; dies ergo esset * etiamsi tanto spatio temporis Sol cursum illum peregisset, quantùm est horæ unius. Si secundum, non ergo esset dies si ab Ortu Solis usque in Ortum alterum tam brevis mora esset quàm est horæ unius; sed vicies & quater circumiret Sol ut expleret diem [2]. Si utrumque, nec ille appellaretur dies, si horæ spatio Sol totum suum gyrum circumiret; nec ille, si Sole cessante tantùm temporis præteriret quanto peragere Sol totum ambitum de manè in manè assolet.

* B. totius, non benè.

* Seu haberetur.

Non itaque nunc quæram, quid sit illud quod vocatur *dies*; sed quid sit tempus, quo metientes Solis circuitum diceremus eum dimidio spatio temporis peractum minùs quàm solet, si

1. Scilicet qui astrorum motus tempus esse affirmabat.
2. *Id est*, sed *dies* non esset, nisi cum vicies & quater sol terram circumisset.

tanto

tanto spatio temporis peractus esset, quanto peraguntur horæ duodecim. Et utrumque tempus comparantes, diceremus, illud simplum, hoc duplum; etiamsi aliquandò illo simplo, aliquandò isto duplo Sol ab Oriente usque ad Orientem circumiret. Nemo ergo mihi dicat cælestium corporum motus esse tempora; quia & cujusdam voto cùm Sol stetisset, ut victoriosum prælium perageret, Sol stabat, sed tempus ibat. Per suum quippe spatium temporis quod ei sufficeret, illa pugna gesta atque finita est. Video igitur tempus quamdam esse distensionem. Sed video, an videre mihi videor? Tu demonstrabis, lux, Veritas. *Iof. 10. 13.*

CAPUT XXIV.

Tempus aliud quiddam esse quàm motus corporum, quamvis unum alterius mensura sit.

31. JUBES ut approbem si quis dicat tempus esse motum corporis? Non jubes. Nam corpus nullum nisi in tempore moveri audio; tu dicis; ipsum autem corporis motum tempus esse non audio; non tu dicis. Cùm enim movetur corpus, tempore metior quamdiu moveatur, ex quo moveri incipit donec desinat. Et si non vidi ex quo cœpit, & perseverat moveri, ut * non videam cùm desinit, non valeo metiri; nisi fortè ex quo videre incipio donec desinam. Quod si diu video, tantummodò longum tempus esse renuntio, non autem quantum sit: quia & *quantum* cùm dicimus, collation edicimus, velut *tantum hoc quantum illud*, aut *duplum hoc ad illud*, & si quid aliud isto modo. Si autem notare potuerimus locorum spatia, unde & quò veniat corpus quod movetur, vel partes * ejus, si tamquàm in torno movetur; possumus dicere, quantùm sit temporis ex quo ab illo loco usque ad illum locum

* *Seu* adeo ut.

* Nominativus.

motus corporis vel partis ejus effectus est.

Cùm itaque aliud sit motus corporis, aliud quo metimur quamdiu sit; quis non sentiat, quid horum potiùs tempus dicendum sit? Nam etsi variè corpus aliquando movetur, aliquando stat; non solùm motum ejus, sed etiam statum tempore metimur, & dicimus, *Tantùm stetit quantum motum est*; aut *duplo vel triplo stetit ad id quod motum est*; & si quid aliud nostra dimensio sive comprehenderit, sive existimaverit, ut dici solet, plùs minùs. Non est ergo tempus corporis motus.

CAPUT XXV.

Tanta nos tenet nostri ignorantia, ut etiam quid ignoremus exploratum nobis non sit.

32. ET confiteor tibi, Domine, ignorare me adhuc quid sit tempus; & rursus confiteor tibi, Domine, scire me in tempore ista dicere, & diu me jam loqui de tempore; atque ipsum *diu* non esse diu nisi morâ temporis. Quomodo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? An fortè nescio quemadmodum dicam quod scio? Hei mihi, qui nescio saltem quid nesciam. Ecce, Deus meus, coram te, quia non mentior *: sicut loquor, ita est cor meum. Tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas.

* Id est, vides tu non mentiri me. Ps. 17. 29.

CAPUT XXVI.

Motum tempore metimur. Est & aliqua temporis mensura, sed occulta.

33. NONNE tibi confitetur anima mea, confessione veridicâ, metiri me tempora? Itane, Deus meus, metior, & quid metiar nescio? Metior motum corporis tempore; item ipsum tempus * non metior? An verò cor-

* Seu ipsum verò tempus.

poris motum metirer quamdiù sit, & quamdiù hinc illuc perveniat, nisi tempus in quo movetur metirer ? Ipsum ergo tempus unde metior? An tempore breviore metimur longius, sicut spatio cubiti spatium transtri ? Sic enim videmur spatio brevis syllabæ metiri spatium longæ syllabæ, atque id duplum dicere ? Ita metimur spatia carminum spatiis versuum, & spatia versuum spatiis pedum ; & spatia pedum spatiis syllabarum, & spatia longarum spatiis brevium, non in paginis (1 nam eo modo loca metimur, non tempora) sed cùm voces pronuntiando transeunt ; & dicimus, *Longum carmen est, nam tot versibus contexitur ; longi versus, nam tot pedibus constant ; longi pedes, nam tot syllabis tenduntur ; longa syllaba, nam dupla est ad brevem.*

Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis ; quandoquidem fieri potest, ut ampliori spatio temporis personet versus brevior, si productiùs pronuntietur, quàm longior, si correptiùs. Ita carmen, ita pes, ita syllaba. Inde mihi visum est, nihil esse aliud tempus quàm distensionem : sed cujus rei nescio ; & mirum si non ipsius animi. Quid enim metior, obsecro, Deus meus, & dico, aut indefinitè, *Longius est hoc tempus quàm illud* ; aut etiam definitè, *Duplum est hoc ad illud ?* Tempus metior, scio ; sed non metior futurum, quia nondùm est ; non metior præsens, quia nullo spatio tenditur ; non metior præteritum, quia jam non est. Quid ergo metior ? An prætereuntia tempora, non præterita ? Sic enim dixeram.

1. Quippe de mensurâ sonantium syllabarum non scriptarum agitur.

CAPUT XXVII.

Quid quisque metiatur cum tempus metitur.

34. INSISTE anime meus, & attende fortiter, Deus adjutor noster, ipse fecit nos, & non ipsi nos, attende ubi albescit veritas. Ecce, puta, vox corporis incipit sonare, & sonat, & adhuc sonat, & ecce desinit; jamque silentium est, & vox illa præterita est, & non est jam vox. Futura erat antequam sonaret; & non poterat metiri *, quia nondùm erat; & nunc non potest, quia jam non est. Tunc ergo poterat cùm sonabat, quia tunc erat quæ metiri posset. Sed & tunc, non stabat; ibat enim & præteribat. An ideò magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod spatium temporis quo metiri posset, quoniam præsens nullum habet spatium. Si ergo tunc poterat, ecce, puta, altera cœpit sonare, & adhuc sonat, continuato tenore sine ullâ distinctione; metiamur eam dùm sonat. Cùm enim sonare cessaverit, jam præterita erit, & non erit quæ possit metiri. Metiamur planè, & dicamus quanta sit. Sed adhuc sonat, nec metiri potest nisi ab initio sui quo sonare cœpit, usque ad finem quo desinit: Ipsum quippe intervallum metimur, ab aliquo initio usque ad aliquem finem. Quapropter vox quæ nondum finita est, metiri non potest, ut dicatur quàm longa vel brevis sit: nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam simpla vel dupla, vel quid aliud. Cùm autem finita fuerit, jam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora; nec ea quæ nondùm sunt, nec ea quæ jam non sunt, nec ea quæ nullâ morâ extenduntur; nec ea quæ terminos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec præsentia, nec prætereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora.

Psal. 99. 3.

* Passive & inf.

35. *Deus Creator omnium* [1], versus iste octo syllabarum, brevibus & longis alternat syllabis. Quatuor itaque breves, prima, tertia, quinta, septima, simplæ sunt ad quatuor longas, secundam, quartam, sextam, octavam. Hæ singulæ ad illas singulas duplum habent temporis; pronuntio, renuntio, & ita est, quantùm sentitur sensu manifesto. Quantùm sensus manifestus est, brevi syllabâ longam metior, eamque habere bis tantùm sentio. Sed cùm altera post alteram sonat, si prior brevis, longa posterior, quomodo tenebo brevem, & quomodo eam longæ metiens applicabo, ut inveniam quod bis tantùm habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi brevis sonare destiterit? Ipsam quoque longam non præsentem metior, quando nisi finitam non metior. Ejus autem finitio, præteritio est. Quid ergo est quod metiar? Ubi est quâ metior brevis? Ubi est longa quam metior? Ambæ sonuerunt, avolaverunt, præterierunt, jam non sunt: & ego * metior; fidenterque respondeo, quantùm exercitato sensu fiditur, illam simplam esse, illam duplam, in spatio, scilicet temporis. Neque hoc possum, nisi quia præterierunt & finitæ sunt. Non ergo ipsas, quæ jam non sunt, sed aliquid in memoriâ meâ metior, quod infixum manet. 1.

* Supl. tamen.

36. In te, anime meus, tempora metior. Noli mihi obstrepere, quòd est [2]; noli tibi obstrepere turbis affectionum tuarum [3]. In te inquam tempora metior; affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, & cùm illæ præterierint manet; ipsam metior præsentem, nòn

2.

3. Vbi nam tempus metiri liceat.

1. Primus ex illis octo versibus Ambrosii qui habentur supra l. 9. cap. 12.

2. *Id est*, percontando seu inquirendo quo pacto id fiat.

3. *Id est*, præiudiciis, seu variis illis affectibus & motibus qui in te circa id quod versatur excitari possunt.

Quid demum metiatur qui tempus metitur. eas quæ præterierunt ut fieret; ipsam metior cùm tempora metior. Ergo aut ipsa sunt tempora, aut non tempora metior 4.

4. Quid cùm metimur silentia, & dicimus illud silentium tantùm tenuisse temporis, quantùm illa vox tenuit; nonne cogitationem tendimus ad mensuram vocis quasi sonaret, ut aliquid de intervallis silentiorum in spatio temporis renuntiare possimus? Nam & voce atque ore cessante, peragimus cogitando carmina, & versus, & quemque sermonem, motionumque dimensiones quaslibet; & de spatiis temporum, quantùm illud ad illud sit renuntiamus, non aliter ac si ea sonando diceremus.

Si voluerit aliquis edere longiusculam vocem, & constituerit præmeditando quàm longa futura sit, egit utique iste spatium temporis in silentio, memoriæque commendans, cœpit edere illam vocem quæ sonat, donec ad propositum terminum perducatur: immò sonuit, & sonabit. Nam quod ejus jam peractum est, utique sonuit; quod autem restat, sonabit. Atque ita peragitur, dum præsens intentio futurum in præteritum trajicit; diminutione futuri crescente præterito, donec consumtione futuri sit totum præteritum.

4. *Id est*, aut tempora illa quæ metior sunt ipsissima illa affectio in te rebus transeuntibus formata, & illis jam non existentibus manens, aut prorsùs tempora non metior.

CAPUT XXVIII.

Nos non nisi animo tempora metiri: quo pacto id fiat.

37. SED quomodo minuitur aut consumitur futurum quod nondùm est? Aut quomodo crescit præteritum quod jam non est, nisi quia in animo qui illud agit tria sunt? Nam

& *expectat*, & *attendit*, & *meminit*, ut id quod *expectat*, per id quod *attendit* transeat in id quod *meminerit*. Quis igitur negat futura nondùm esse? sed tamen jam est in animo *expectatio* futurorum. Et quis negat præterita jam non esse? sed tamen adhuc est in animo *memoria* præteritorum. Et quis negat præsens tempus carere spatio, quia in puncto præterit? sed tamen perdurat *attentio*, per quam pergat adesse quod aberit [1]. Non igitur longum tempus futurum, 1.
quod non est; sed longum futurum, longa expectatio futuri est. Neque longum præteritum tempus, quod non est; sed longum præteritum, longa memoria præteriti est.

Quid tandem de iis quæ dudùm inquirit Aug. statuendum sit.

38. Dicturus sum canticum quod novi. Antequam incipiam, in totum *expectatio* mea tenditur: cùm autem cœpero, quantum ex illo ★ in præteritum decerpsero tenditur in *memoriâ meâ*; atque distenditur vita hujus actionis meæ in *memoriam*, propter quod dixi [2]; & in *expectationem*, propter quod dicturus sum; præsens tamen adest *attentio* mea, per quam trajiciatur quod erat futurum, ut fiat præteritum: Quod 2.
quantò magis agitur & agitur, tantò breviatâ expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio consumatur, cùm tota illa actio finita transierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in singulis particulis ejus fit, atque in singulis syllabis ejus: hoc in actione longiore, cujus fortè particula est illud canticum; hoc in totâ vitâ hominis, cujus partes sunt omnes actiones hominis; hoc in toto sæculo filiorum hominum, cujus partes sunt omnes vitæ hominum.

★ *Nempe cantico. B. ex illâ. nempe expectatione.*

1. *B. pergat abesse quod aderit.* Alii *peragat abesse quod aderit*, mendosè utrobique; cùm id agat animi attentio ut præsens, quod raptim evolat, *adesse pergat* quodammodo. Nostram hanc lectionem germanam esse videbit quisquis totam orationis seriem attendet.

2. *Id est*, ejus respectu quod jam pronuntiavi.

CAPUT XXIX.

Hominis vitam nihil aliud esse quàm temporis elabentis particulam aliquam. Quale nobis suppetat in tàm miserâ conditione solatium. Ad quid concessa nobis vitæ usura. In quo sita sit totius sanctificationis nostræ ratio. Pacem perfectam quis obtineat.

Psal. 62. 4. 39. SED quoniam melior est misericordia tua
super vitas, ecce distensio est vita mea,
1. & me suscepit dextera tua [1], in Domino meo,
1. Tim. 2. mediatore Filio hominis inter te unum & nos
2. multos, in multis per multa [2], ut per eum ap-
prehendam in quo & apprehensus sum; & à ve-
3. teribus diebus colligar, sequens unum [3], præte-
* *Scil.* temporalia quæque. rita oblitus; non in ea quæ futura & transitura
sunt, sed in ea quæ antè sunt, non distentus *,
4. sed extentus [4]; non secundùm distensionem,
Phil. 3. 13. sed secundùm intensionem sequor, ad pal-
mam supernæ vocationis, ubi audiam vocem
laudis tuæ, & contempler delectationem tuam,
Psal. 30. 11. nec venientem nec prætereuntem. Nunc verò
anni mei in gemitibus, & tu solatium meum,
Domine, Pater meus æternus es. At ego in tem-
Quæ sit misera hujus vitæ conditio. pora dissilui, quorum ordinem nescio; & tu-
multuosis varietatibus dilaniantur cogitationes

1. *Id est*, vita quam hic ago nihil aliud est quàm distensio aliqua, quâ, dùm à certò temporis puncto ad aliud pergit, in multa distrahor. Sed quoniam melior est. . . . . super vitas, me suscepit, seu collegit, & ab hac distensione contraxit dextera tua. *Vide sup. Lib.* 10. *cap.* 40. *sub finem*, & *inf. Lib.* 12. *cap.* 16.

2. *Id est*, inter te, non naturâ solùm, sed sanctâ amoris simplicitate unum, & nos, quorum quisque amore vago & in multa diviso multiplex est. *Vide sup. Lib.* 9. *cap.* 9. *num.* 10. *sub finem.*

3. Antequam perveniamus ad unum, multis indigemus. UNUM nos extendat ne multa distendant, & abrumpant ab uno. *Aug. Serm.* 255. *cap.* 6.

4. *Nimirum* ad ea quæ sunt ante nos. *Alludit enim ad locum Apostoli in margine citatum.*

meæ, intima viscera animæ meæ, donec in te confluam purgatus & liquidus 5 igne amoris tui. *Ubi pax & felicitas.* 5.

5. Deductâ metaphorâ à variis metalli partibus, igne in unam massam conflatis.

CAPUT XXX.

Absurdè quæri quid ante mundum conditum ageret Deus.

40. Et stabo atque solidabor in te, in formâ meâ 1, veritate tuâ; nec patiar 1.
quæstiones hominum, qui pœnali morbo 2 plus 2.
sitiunt quàm capiunt; & dicunt, Quid faciebat Deus, antequam faceret cælum & terram? Aut quid ei venit in mentem ut aliquid faceret, cùm anteà numquam aliquid fecerit? Da illis, Domine, benè cogitare quid dicant; & invenire, quia non dicitur *numquam* ubi non est tempus. Quò ergo dicitur *numquam fecisse*, quid aliud dicitur, nisi *nullo tempore fecisse*? Videant itaque nullum tempus esse posse sine creaturâ 3; 3. Phil. 3. 13.
& desinant istam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea quæ antè sunt, & intelligant * *Sup. esse.*
te ante omnia tempora, æternum creatorem omnium temporum; neque ulla tempora tibi esse coæterna, nec ullam creaturam, etiamsi est aliqua supra tempora 4. 4.

1. *Seu* exemplari, cùm nos Deus prædestinaverit conformes fieri imagini filii sui. *Rom.* 8. 29.
2. *Id est*, curiositate, quæ pœna peccati est.
3. Si enim rectè discernuntur æternitas & tempus, quod tempus sine aliquâ mobili mutabilitate non est, in æternitate autem nulla mutatio est; quis non videt quod tempora non fuissent nisi creatura fieret, quæ aliquid aliquâ mutatione mutaret? *Aug. de Civit. Dei Lib.* 11. *cap.* 6. Vide inf. Lib. 12. cap. 29. sub finem.
4. Beatos Angelos intelligit, qui cùm omnis mutationis expertes sint tempori non subjacent. *Vide inf. L.* 12. *cap.* 9.

CAPUT XXXI.

Omnia temporis spatia divina mens longè aliter quàm creatura complectitur. Dei vis effectrix & intelligentiâ, humanam operationem & intelligentiam quantùm superet.

41. DOMINE Deus meus, quis ille sinus est alti secreti tui, & quàm longè inde me projecerunt consequentia delictorum meorum [1]? Sana oculos meos, & congaudeam luci tuæ. Certè si est tam grandi scientiâ & præscientiâ pollens animus, cui cuncta præterita & futura ita nota sint, sicut mihi unum canticum notissimum, nimiùm mirabilis est animus iste, atque ad horrorem stupendus: Quippe quem ita non lateat quidquid peractum, & quidquid reliquum sæculorum est, quemadmodum me non latet, cantantem illud canticum, quid & quantum ejus abierit ab exordio, quid & quantum restet ad finem.

Sed absit ut tu, conditor universitatis, conditor animarum & corporum, absit ut ita noveris omnia futura & præterita. Longè tu, longè mirabiliùs, longèque secretiùs. Neque enim sicut nota * cantantis, notumve canticum audientis, expectatione vocum futurarum & memoriâ præteritarum variatur affectus, sensusque distenditur, ita tibi aliquid accidit, incommutabiliter æterno, hoc est verè æterno, creatori mentium [2]. Sicut ergo nosti in principio

* accusativus.

1. *Id est*, pœnalis illâ tarditas, seu internorum oculorum caligo, quæ mihi ex peccato est.

2. Siquidem apud Deum disposita & fixa sunt omnia; nec aliud facit, quasi consilio repentino, quod non ex æternitate se facturum esse præscivit: sed in temporalibus motibus creaturæ, quam gubernat mirabiliter, ipse, non temporaliter motus, quasi repentinâ voluntate facere dicitur quod ordinatis rerum causis consilii sui secretissimi immutabilitate disposuit, quâ suis quæque tem-

cælum & terram; sine varietate notitiæ tuæ; ita fecisti in principio cælum & terram, sine distentione actionis tuæ. Qui intelligit, confiteatur tibi; & qui non intelligit, confiteatur tibi. O quàm excelsus es, & * humiles corde sunt domus tua! Tu enim erigis elisos, & non cadunt quorum celsitudo tu es. *Genes. 1. 1.* * *Sap. tamen.* *Psal. 145. 8.*

poribus agnita agit. Ita & præsentia facit, & futura jam fecit. *Aug. in Psal. 105.*

BREVIARIUM
LIBRI DUODECIMI.

Primi Geneseos versiculi interpretationem prosequitur, in quo Cœli *nomine significatam docet creaturam illam spiritalem & intellectualem, quæ faciem Dei semper contemplatur,* Terræ *verò informem corporum materiam; nec ob aliud dierum non meminisse scripturam, ubi de utriusque substantiæ creatione agit, nisi quia tempori non subjacent quæ nullâ vicissitudine variantur. Alias tamen interpretationes prima hæc Geneseos verba admittere non diffitetur; quamvis de his quæ in illâ suâ adstruendâ adducit principiis dubitari omninò non possit. Et licet in diversa abeant qui scripturas interpretantur, longè magis de servandâ pace & charitate, quàm de faciendâ, suis opinionibus fide sollicitos esse debere monet.*

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM LIBER DUODECIMUS.

CAPUT I.

Ex inopia veri, & ejus indagandi difficultate sermonis prolixitas.

1. MULTA satagit cor meum, Domine, in hac inopiâ vitæ meæ, pulsatum verbis sanctæ Scripturæ tuæ. Et IDEO plerumque in sermone copiosa est egestas * humanæ intelligentiæ, quia plus loquitur inquisitio quàm inventio; & longior est petitio quàm impetratio; & operosior est manus pulsans quàm sumens. Tenemus promissum (quis corrumpet illud?) *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Petite, & accipietis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; & quærens invenit, & pulsanti aperietur.* Promissa tua sunt. Et QUIS falli timeat, cùm promittit Veritas?

* Pro, copia egena.

Rom. 8. 31.

Matth. 7. 7.

CAPUT II.

Geneseos prima verba rursùm aggreditur. Quid cœlum cœli.

2. Confitetur altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, quoniam tu fecisti cœlum & terram; hoc cœlum quod video, terramque quam calco, unde est hæc terra * quam porto, tu fecisti. Sed ubi est *cœlum cœli*, Domine, de quo audivimus in voce Psalmi, *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum?* Ubi est cœlum quod non cernimus *, cui terra est hoc omne quod cernimus? Hoc enim totum corporeum, non ubique totum, ita accepit speciem pulchram in novissimis, cujus fundus est terra nostra; sed ad illud cœlum cœli, etiam terræ nostræ cœlum terra [1] est. Et hoc utrumque magnum corpus non absurdè *terra* est, ad illud nescio quale *cœlum* quod *Domino* est, non *filiis hominum*.

* Corpus scilicet, è terrâ compactum.

Psal. 113. 16.

* Quid sit cœlum hoc aperiet cap. 9.

1. *Id est*, Hæc enim moles universi, cujus pars infima est terra ista nostra quam incolimus, pulchra quidem est; sed cum corporea sit, quippe quæ partes à partibus divisas habeat, atque adeò non ubique tota sit, corporea autem quæque inter ea quæ Deus condidit infimum locum teneant, ipsum cœlum terræ nostræ, ad illud *cœlum cœli* quid nisi terra haberi potest?

CAPUT III.

Quid sibi velint illa scripturæ verba, Terra erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super faciem abyssi.

3. Et nimirùm hæc *terra erat invisibilis & incomposita*, & nescio quæ profunditas abyssi, super quam non erat lux, quia nulla species erat illi. Unde jussisti ut scriberetur, quòd *tenebræ erant super abyssum*, quid aliud *, quàm lucis absentia? Ubi enim lux esset, si esset, nisi

Genes. 1. 2.

* Sup. his verbis significatur.

superesset, eminendo & illustrando? Ubi ergo lux nondùm erat, quid erat *adesse tenebras*, nisi *abesse lucem*? Super itaque erant tenebræ, quia lux super aberat; sicut sonus ubi non est silentium est. Et quid est esse ibi silentium, nisi sonum ibi non esse? Nonne tu, Domine, docuisti hanc animam quæ tibi confitetur, nonne tu, Domine, docuisti me, quòd priusquam istam informem materiam formares atque distingueres, non erat aliquid; non color, non figura, non corpus, non spiritus? Non tamen omninò nihil: erat quædam informitas sine ullâ specie.

CAPUT IV.

Rudem adhuc & indigestam materiem terræ & abyssi nominibus designatam, & quare.

4. QUID ergo vocaretur, quo etiam sensu tardioribus utcumque insinuaretur, nisi usitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mundi partibus reperiri potest propinquius informitati omnimodæ, quàm terra & abyssus? Minùs enim speciosa sunt, pro suo gradu infimo, quàm cetera superiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam sine specie feceras, unde speciosum mundum faceres, ita commodè hominibus intimatam, ut appellaretur *terra invisibilis & incomposita*?

CAPUT V. *

Quid sit materia informis, assequi difficilè.

5. UT cùm in eâ quærit cogitatio quid sensus attingat, & dicit sibi, Non est intelligibilis forma, sicut vita, sicut justitia, quia materies est corporum; neque sensibilis, quoniam quod videatur & quod sentiatur in invisibili & incompositâ non est; dùm sibi * hæc

* Non debuerat caput hoc à priori præscindi; sed vulgatam partitionem mutare noluimus.

* *Sup.* inquam.

dicit humana cogitatio, conetur eam vel nosse ignorando, vel ignorare noscendo.

CAPUT VI.

Quid olim cum Manichæis de materiâ informi senserit. Quod omni formâ careat non omninò nihil esse vix capi.

6. EGO verò, Domine, si totum confitear tibi, ore meo & calamo meo, quidquid de istâ materiâ docuisti me, cujus anteà nomen audiens & non intelligens, narrantibus mihi eis [1] qui non intelligerent, eam cum speciebus innumeris & variis cogitabam, & ideò non eam cogitabam. Fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus volvebat animus, sed formas tamen; & *informe* appellabam, non quod careret formâ, sed quod talem haberet, ut si appareret, insolitum & incongruum aversaretur sensus meus [2], & conturbaretur infirmitas hominis. Verùm autem, illud quod cogitabam, non privatione omnis formæ, sed comparatione formosiorum erat *informe*; & suadebat vera ratio, ut omnis formæ qualescumque reliquias omninò detraherem, si vellem prorsùs *informe* cogitare; & non poteram. Citiùs enim non esse censebam quod omni formâ privaretur, quàm cogitabam quiddam inter formatum & nihil, nec formatum, nec nihil; informe, propè nihil.

Et cessavit mens mea interrogare hinc spiritum meum, plenum imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem atque variantem. Et intendi in ipsa corpora, eorumque mutabilitatem altiùs inspexi, quâ desinunt

1. Manichæis, qui innumera de materiâ illâ, seu *Hyle* suâ, fabulabantur, ut videre est Lib. 21. contra Faustum.
2. *Id est*, aversaretur illud sensus meus, utpote incongruum aliquid, & ab usitatis prorsùs abhorrens.

esse quod fuerant, & incipiunt esse quod non erant. Eumdemque transitum, de formâ in formam, per *informe* quiddam fieri suspicatus sum, non per omninò nihil; sed nosse cupiebam, non suspicari. Et si totum tibi confiteatur vox & stylus meus, quidquid de istâ quæstione enodasti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideò tamen cessabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis, de iis quæ dictare non sufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium
3. ipsa 3 capax est formarum omnium in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid est? Numquid animus? Numquid corpus? Numquid species animi vel corporis? Si dici posset, *Nihil aliquid*, & *est non est*, hoc eam dicerem; & tamen jam utcumque erat, ut species caperet istas visibiles & compositas.

3. *Id est*, id per quod res quæque mutabiles à formâ in formam transeunt.

CAPUT VII.

Quid Cœlum *istud*, & Terra *illa quæ in principio Deus creasse dicitur. Ex nihilo utraque educta.*

7. ET unde utcumque erat, nisi esset abs te, à quo sunt omnia, in quantùmcumque sunt? Sed tantò à te longiùs, quantò dissimiliùs; neque enim locis. Itaque tu, Domine, qui
Isa. 6. 3. NON ES aliàs aliud, & aliàs aliter; sed idipsum, & idipsum, & idipsum; Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens; *in principio* quod est de te, in sapientiâ tuâ, quæ nata est de substantiâ tuâ, fecisti aliquid, & de nihilo. Fecisti enim cœlum & terram, non de
1. te 1, nam esset æquale unigenito tuo, ac per hoc & tibi; & nullo modo justum esset, ut

1. Adversùs Manichæos, qui Solem & Lunam ex ipsâ Dei substantiâ constare somniabant.

æquale tibi esset quod de te non esset. Et aliud præter te non erat, unde faceres ea, Deus, una Trinitas, & trina Unitas: & ideò de nihilo fecisti *cœlum* & *terram* [2], magnum quiddam & 2.
parvum quiddam, quoniam omnipotens & bonus es ad facienda omnia bona [3]; magnum cœ- 3.
lum, & parvam terram. Tu eras, & aliud nihil, unde fecisti *cœlum* & *terram*, duo quædam; unum propè te [4], alterum propè nihil [5]: Unum, 4.
quo superior tu esses; alterum, quo inferius 5.
nihil esset.

2. *Id est*, spiritalem corporeamque substantiam, ut infra patebit.
3. *Id est*, ad facienda omnia cujuscumque generis & gradus bona.
4. Nempe naturas spiritales, *cœli* nomine designatas.
5. *Id est*, materiam informem, *terræ* nomine intelligendam.

CAPUT VIII.

Quid primùm fuerit materia illa terræ *nomine designata. Substantias intellectu prædictas, quæ* cœli *nomine designantur, ante visibile cœlum conditas.*

8. SED illud *cœlum cœli*, tibi Domine; *terra* Psal.113.16.
autem quam dedisti filiis hominum cernendam atque tangendam [1], non erat talis qua- 1.
lem nunc cernimus & tangimus. Invisibilis enim erat & incomposita, & abyssus erat, su- Gen. 1. 2.
per quam non erat lux, aut *tenebræ erant super abyssum*, id est, magis quàm in abysso [2]. Ista 2.
quippe abyssus, aquarum jam visibilium, etiam in profundis suis habet speciei suæ lucem [3], 3.
utcumque sensibilem piscibus & repentibus in

1. *Id est*, totus iste corporeus mundus, ut ex consequentibus patebit.
2. *Id est*, magis quàm in istâ quæ nunc vocatur abysso.
3. *Id est*, abyssus ista, cum jam sit formâ suâ seu specie prædita, habet vel in profundissimis suis cavernis lucem quamdam.

* Id est, illa universi corporei materia.

suo fundo animantibus. Illud autem totum *, propè nihil erat, quoniam adhuc omninò informe erat; jam tamen erat quod formari poterat. Tu enim, Domine, fecisti mundum de materiâ informi, quam fecisti de nullâ re penè nullam rem, unde faceres magna, quæ miramur filii hominum.

* Seu, creationem.

Valdè enim mirabile hoc cœlum corporeum, quod firmamentum inter aquam & aquam secundo die post conditionem * lucis dixisti, *Fiat*; & sic factum est. Quod firmamentum vocasti *Cœlum*; sed cœlum terræ hujus & maris, quæ fecisti tertio die, dando speciem visibilem informi materiæ, quam fecisti ante omnem diem. Jam enim feceras & *cœlum* ante omnem diem;
4. sed cœlum cœli hujus 4, quia in principio feceras *cœlum* & *terram*: *terra* autem ipsa quam feceras, informis materies erat, quia invisibilis erat & incomposita, & tenebræ super abyssum. De quâ *terrâ invisibili & incompositâ*, de quâ *informitate*, de quo *penè nihilo*, faceres hæc omnia, quibus iste mutabilis mundus constat, & non constat *, in quo ipsa mutabilitas appa-
5. ret, in quâ sentiri & dinumerari possunt tempora 5; quia RERUM mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur species *, quarum materies prædicta est terra invisibilis:
6. 6 ideoque spiritus doctor famuli tui, cùm te commemorat fecisse in principio *cœlum* & *terram*, tacet de temporibus, silet de diebus.

* Cùm mutabilitati subjaceat.

* Vide not. ult. ad cap. 29. hujusce Lib.

4. *Pro*, nempe cœlum cœli hujus, substantias scilicet incorporeas, in quarum comparatione cœlum hocce visibile terra est. *Vide finem cap. 2.*

5. *Id est*, in quo jam deprehenduntur vicissitudines illæ quarum ope tempora sentimus & metimur.

6. Hinc in aliis editis exorditur caput IX. non benè, ut cuivis advertenti cernere licet.

CAPUT IX.

Cur dierum aut temporum mentio nulla ubi de spiritualis substantiæ & materiæ informis creatione agitur.

9. NIMIRUM enim *cœlum cœli* quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quamquam nequaquam tibi Trinitati coæterna, particeps tamen æternitatis tuæ, valdè mutabilitatem suam præ dulcedine felicissimæ contemplationis tuæ cohibet 1; & sine ullo lapsu ex quo facta est inhærendo tibi, excedit omnem volubilem vicissitudinem temporum 2. Ista verò informitas *, *terra invisibilis & incomposita*, nec ipsa in diebus numerata est. UBI enim nulla species, nullus ordo 3, nec venit quidquam nec præterit: & ubi hoc non fit, non sunt utique dies, nec vicissitudo spatiorum temporalium.

Quid cœlum cœli.

1.

2.

* *Suppl.* id est.

3.

1. *Id est*, cum sit illa per se mutabilis, tamen contemplationis tuæ dulcedine, tamquam valido aliquo pondere fluctuare non finitur.

2. Cùm scilicet tempori non subjaceat quidquid eodem semper modo se habet.

3. *Id est*, nulla forma & nullus alternans motus.

CAPUT X.

A Deo solo erudiri, Deo soli vivere exoptat.

10. O VERITAS, lumen cordis mei, non tenebræ meæ loquantur mihi. Defluxi ad ista, & obscuratus sum, sed hinc etiam, hinc adamavi te. Erravi, & recordatus sum tuî. Audivi vocem tuam post me ut redirem, & vix audivi propter tumultus impacatorum *. Et nunc ecce redeo, æstuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat; hunc bibam, & hinc vivam. NON ego vita mea sim; malè vixi ex me; mors mihi fui, in te revivisco. Tu

Ex terrenorum amore cæcitas cordis.

* Scil. Manichæorum.

Non rectè vivit nisi qui de Deo vivit.

me alloquere, tu mihi ſermocinare. Credidi libris tuis; & verba eorum arcana valdè.

CAPUT XI.

Nec Deum, nec creaturas Deo fruentes, quamvis ei coæternæ non ſint, immò nec informem rerum corporearum materiam tempori ſubjacere.

1. Tim. 6. 16. 11. JAM dixiſti mihi, Domine, voce forti, in aurem interiorem, quia tu æternus es, ſolus habens immortalitatem; quoniam ex nullâ ſpecie motuve mutaris [1]; nec temporibus variatur voluntas tua, quia NON eſt immortalis voluntas quæ alia & alia eſt [2]. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſque clareſcat oro te, atque in eâ manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis.

1. Vndenam Deus æternus & verè immortalis.

2.

Item dixiſti mihi, Domine, voce forti, in aurem interiorem, quòd omnes naturas atque ſubſtantias quæ non ſunt quod tu es, & tamen ſunt, tu feciſti; & hoc ſolum à te non eſt quod

3. non eſt [3]; MOTUS QUE voluntatis, à te qui es, ad id quod minus eſt, quia talis motus de-

4. lictum atque peccatum eſt [4]; & quòd nullius

1. *Id eſt*, quia prorſus expers es mutationum illarum quas res aliæ ſpecierum ſeu formarum ac motuum reciprocatione patiuntur.

2. Nam immortalitas ejus verè immortalitas eſt in cujus naturâ nulla eſt commutatio. *Aug. de Trinit. l. 15. c. 5.* quippe omnis mutatio facit non eſſe quod erat. *Vide notam ad cap. 11. l. 7.*

3. Scilicet, peccatum ſive malum, quod omninò *non eſt*, cum nihil ſit, ideſt cum non ſit ſubſtantia, ut Manichæi ſomniabant, ſed tantum motus voluntatis &c.

4. Mira prorsùs, & ab ipſis fontibus petita peccati definitio. Porrò adverſus Manichæos allata eſt, ut liquet ex his ipſius Aug. verbis, libro contra Secundinum, cap. 12. Vos ſubſtantiam quamdam malum eſſe dicitis; nos verò non ſubſtantiam, ſed inclinationem ab eo quod magis eſt, ad id quod minùs eſt, malum eſſe dicimus. Voluntas enim averſa ab incommutabili & communi bono, & converſa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium bonum convertitur cùm

peccatum aut tibi nocet, aut perturbat ordinem
imperii tui, vel in primo, vel in imo 5. Hoc 5.
in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in eâ manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

12. Item dixisti mihi, voce forti, in aurem interiorem, quòd nec illa creatura tibi coæterna
na est, cujus voluntas tu solus es 6, teque per- 6.
severantissimâ castitate 7 hauriens; mutabilita- 7.
tem suam numquam & nusquam exerit *; & *Angelica*
te sibi semper præsente, ad quem toto affectu *substantia*
se tenet, non habens futurum quod expectet, *supra tempora.*
nec in præteritum trajiciens quod meminerit 8, * Vide n.
nullâ vice variatur, nec in tempora ulla disten- 1. ad c. 15.
ditur. O beata, si qua ista est, inhærendo bea- hujusce l.
titudini tuæ, beata sempiterno inhabitatore te 8.
atque illustratore suo! Nec invenio quid liben- * *Sup.* illam.
tiùs appellandum existimem *cœlum cœli Domino*, quàm domum * tuam, contemplantem * Collective.
delectationem tuam, sine ullo defectu egre- * Vide n.
diendi in aliud 9; mentem * puram, concor- 1. ad cap.
dissimè unam, stabilimento pacis sanctorum 35. l. 13.
spirituum *, civium civitatis tuæ in cælestibus 9.
super ista cælestia. *Verâ & sincerâ charitate Christianorum character.*

13. Unde intelligat anima, cujus peregrina-
tio longinqua facta est 10, si jam sitit tibi, si 10.

suæ potestatis vult esse: ad exterius, cùm aliorum propria, vel quæcumque ad se non pertinent cognoscere studet: ad inferius cùm voluptatem corporis diligit: atque ita homo *superbus curiosus & lascivus* efficitur. [Id est triplicis illius concupiscentiæ, de quâ fuse lib. 10. actum est, gurgite immergitur] *Idem de liber. arb. l. 2. cap. 19. vide sup. l. 7. cap. 16.*

5. *Id est*, nec in summis nec in infimis. *Vide notam primam ad cap. 2. l. 5.*

6. *Seu* quæ te unum vult & amat.

7. Vide not. penult. ad cap. 13. lib. 3.

8. Vide sup. lib. 11. cap. 28. num. 38. & inf. cap. 15. num. 18.

9. *Id est*, sine ullo voluntatis motu quo in aliud feratur, quod non posset nisi deficiendo, *ut jam jamque docuit.*

10. *Id est*, quæ longè à te misero hoc exilio projecta est.

Psal. 41. 3. jam factæ sunt ei lacrymæ suæ panis, dum dicitur ei per singulos dies, Ubi est Deus tuus? Si Psal. 26. 4. jam petit à te unam, & hanc requirit, ut inhabitet in domo tuâ per omnes dies vitæ suæ (& quæ vita ejus, nisi tu? & qui dies tui, nisi æternitas tua, sicut anni tui qui non deficiunt, quia Psal 101. 28. idem ipse es;) hinc ergo intelligat anima quæ potest, quàm longè super omnia tempora sis æternus, quando tua domus, quæ peregrinata non est *, quamvis non sit tibi coæterna, tamen indesinenter & indeficienter tibi cohærendo, nullam patitur vicissitudinem temporum. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in hac manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

* Id est, quæ numquam a te recessit.

14. Ecce nescio quid informe [1] in istis mutationibus rerum extremarum atque infimarum. Et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis sui cum suis phantasmatibus vagatur & volvitur, quis nisi talis dicet mihi, quòd diminutâ atque consumptâ omni specie [2], si sola remaneat informitas, per quam de specie in speciem res mutabatur & vertebatur [3], possit exhibere vices temporum? Omninò enim non potest; quia SINE varietate motionum non sunt tempora [4]; & nulla varietas, ubi nulla species [5].

1. Sup. animadverto.
2. Seu formarum diversitate.
3. For. mutabantur & vertebantur.
4. Vide inf. cap. 29. sub fin.
5. Seu forma, ut passim hocce libro.

CAPUT XII.

Duplex Creaturæ genus tempori non subjacens.

15. QUIBUS consideratis, quantùm donas, Deus meus, quantùm me ad pulsandu.. excitas, quantùmque pulsanti aperis, duo reperio quæ fecisti carentia temporibus, cùm tibi neutrum coæternum sit. Unum, quod ita formatum est, ut sine ullo defectu contemplationis, sine ullo intervallo mutationis, quamvis mutabile, tamen non mutatum, tuâ

æternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterum, quod ita informe erat, ut ex quâ formâ, in quam formam, vel motionis vel stationis, mutaretur, quò tempori subderetur non haberet [1]; sed hoc ut informe esset non reliquisti: quoniam * fecisti ante omnem diem, in principio *cœlum* & *terram*, hæc duo quæ dicebam.

1.
* Refer ad duo reperio, initio capitis.

Terra autem invisibilis erat & incomposita, & tenebræ super abyssum; quibus verbis insinuatur informitas, ut gradatim excipiantur [2] qui omnimodam speciei privationem, nec tamen ad nihil perventionem cogitare non possunt, unde [3] fieret alterum cœlum, & terra visibilis atque composita, & aqua speciosa, & quidquid deinceps in constitutione hujus mundi non sine diebus factum commemoratur; quia talia sunt ut in eis agantur vicissitudines temporum, propter ordinatas commutationes motionum atque formarum *.

Gen. 1. 2.
2.
3.
Cur dierum meminit Scrip. ubi de singularum mundi partium creatione seu formatione agit.
* Vide n. ultim. ad c. 19. hujusce lib.

1. *Sensus*, quod ita informe erat, ut non haberet formam in quam vel ex quâ mutaretur, sive à motu ad quietem, sive à quiete ad motum; atque adeò tempori non subjaceret, cum sine aliquâ mutatione tempus nullum sit.

2. *Id est*, ut tardioribus substernerentur quasi gradus quidam, quibus ad ea quæ capere nondùm valent sensim assurgant.

3. *Id est*, ex quâ terrâ invisibili & incomposita, seu materiâ informi fieret &c.

CAPUT XIII.

Extra tempus esse cœlum intellectuale, & informem materiam; ideoque dierum mentionem cùm de utriusque creatione sermo est non injectam.

16. HOc interim * sentio, Deus meus, cùm audio loquentem Scripturam tuam; *In principio fecit Deus cœlum & terram; terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, neque commemorantem quoto die feceris hæc, sic interim sen-

* *Id est*, quantùm mihi nunc intelligere datur.
Genes. 1. 2.

tio, propter illud *cœlum cœli*, cœlum intellectuale, ubi est intellectus nosse simul, non
1. Cor. 13. 12. ex parte, non in ænigmate, non per speculum, sed ex toto, in manifestatione, facie ad faciem, non modò hoc modò illud, sed, quod dictum est nosse simul, sine ullâ vicissitudine temporum, & propter invisibilem atque incompositam terram sine ullâ vicissitudine temporum, quæ solet habere modò hoc & modò illud, quia ubi nulla species, nusquam est hoc & illud; propter duo hæc *, primitùs formatum, & penitùs informe; illud * *cœlum*, sed *cœlum cœli*; hoc verò, *terram*, sed *terram invisibilem & incompositam* 1; propter duo hæc interim sentio, sine commemoratione dierum dicere Scripturam tuam, *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Statim quippe subjecit quam *terram* dixerit: Et quòd secundo die commemoratur factum firmamentum, & vocatum *Cœlum*, insinuat de quo cœlo priùs sine diebus * sermo locutus sit.

* *Sup.* inquam. * *Sup.* nempe.

* *Id est*, nullâ dierum factâ mentione.

1. Materiam scilicet informem, *terra* nomine significatam.

CAPUT XIV.

Quæ Scripturarum profunditas. Quam cæci Manichæi qui veteris Testamenti libros respuerent. Proludit adversus eos qui suæ priorum Geneseos verborum interpretationi subscribere nollent.

17. MIRA profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis; sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas! Horror est intendere in eam; horror honoris, & tremor amoris. Odi hostes ejus 1 vehementer. O si

1. Manichæos, qui Scripturas veteris instrumenti respuebant.

occidas eos de gladio bis acuto [a], & non sint hostes ejus! Sic enim amo eos occidi sibi, ut vivant tibi. Ecce autem alii, non reprehensores sed laudatores libri Geneseos, Non, inquiunt, « hoc voluit in his verbis intelligi Spiritus Dei, « qui per Moysen famulum ejus ista conscripsit; « non hoc voluit intelligi quod tu dicis, sed aliud « quod nos dicimus. Quibus ego, te arbitro, « Deus omnium nostrorum, ita respondeo.

a. Ipso scilicet Deo verbo, omni gladio ancipiti penetrabiliori. Heb. 4. 12.

CAPUT XV.

Quæ superioribus egit capitibus, ejusmodi esse, ut iis ab homine sanæ mentis repugnari non possit.

18. NUM dicetis falsa esse, quæ mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de verâ æternitate Creatoris, quòd nequaquam ejus substantia per tempora varietur, nec ejus voluntas extra ejus substantiam sit; unde non eum modò velle hoc, modò velle illud; sed semel & simul & semper velle omnia quæ vult; non iterùm & iterùm, neque nunc ista nunc illa, nec velle posteà quod nolebat, aut nolle quod priùs volebat; quia talis voluntas mutabilis est, & OMNE mutabile æternum non est; Deus autem noster æternus est?

Item quod mihi dicitur in aurem interiorem, EXPECTATIO rerum venturarum fit contuitus cùm venerint *; idemque contuitus fit memoria cùm præterierint: omnis porrò intentio quæ ita variatur, mutabilis est, & omne mutabile æternum non est; Deus autem noster æternus est. Hæc colligo atque conjungo; & invenio Deum meum, Deum æternum, non aliquâ novâ voluntate condidisse creaturam, nec scientiam ejus transitorium aliquid pati.

* Sup. lib. 11. c. 28. num. 38.

19. Quid ergo dicetis, contradictores? An falsa sunt ista? Non, inquiunt. Quid illud? Nùm falsum est omnem naturam formatam, materiamve formabilem non esse nisi ab illo qui summè bonus est, quia summè est? Neque hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, sublimem quamdam esse creaturam, tam casto amore cohærentem Deo vero & verè æterno, ut quamvis ei coæterna non sit, in nullam tamen temporum varietatem & vicissitudinem ab illo se resolvat ac defluat, sed in ejus solius veracissimâ contemplatione requiescat? Quoniam tu DEUS diligenti te quantùm præcipis, ostendis ei te, & sufficis ei; & ideò non declinat à te, nec ad se [1]. Hæc est domus Dei, non terrenâ neque ullâ cælesti mole corporea [2], sed spiritalis, & particeps æternitatis tuæ, quia sine labe in æternum. Statuisti enim eam in sæculum & in sæculum sæculi, præceptum posuisti, & non præteribit. Nec tamen tibi Deo coæterna, quoniam non sine initio; facta est enim.

Quâ demum lege seu conditione nos Deum visuros sperare liceat.

Joan. 14. 8.

1

2.

Psal. 148. 6.

20. Nam etsi non invenimus tempus ante illam, *prior quippe omnium creata est sapientia*, nec utique illa sapientia tibi, Deus noster, Patri suo planè coæterna & æqualis, & per quam creata sunt omnia, & in quo *principio* fecisti cœlum & terram, sed profectò sapientia quæ creata est, intellectualis natura scilicet, quæ contemplatione luminis lumen est; dicitur enim & ipsa, quamvis creata, *sapientia*. Sed quantùm interest inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantùm inter sapien-

Quid sit sapientia creata.

Eccli. 1. 4.

Quid increata.

1. Fatendum est enim & Angelos naturâ esse mutabiles, si solus Deus est incommutabilis. Sed eâ voluntate quâ magis Deum quàm se diligunt, firmi & stabiles manent in illo, & fruuntur majestate ipsius, ei uni libentissimè subditi. *Aug. de verâ relig. cap. 13.*

2. *Id est*, prorsùs incorporea, nec magis cœlesti seu æthereâ, quàm terrestri materiâ constans.

tiam quæ creat & istam quæ creata est, sicut inter justitiam justificantem, & justitiam quæ justificatione facta est. Nam & nos dicti sumus *justitia tua*: Ait enim quidam servus tuus, *ut nos simus justitia Dei in ipso*. Ergo quia prior omnium creata est quædam sapientia, quæ creata est mens rationalis & intellectualis castæ civitatis tuæ, matris nostræ, quæ sursum est, & libera est & æterna in *cœlis* quibus *cœlis*, nisi qui te laudant cœli cœlorum? quia hoc est *& cœlum cœli Domino*, etsi non invenimus tempus ante illam, quia & creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creata est 3, ante illam tamen est ipsius Creatoris æternitas, à quo facta sumpsit exordium, quamvis non temporis, quoniam nondùm erat tempus, ipsius tamen conditionis suæ.

2. Cor. 5. 21. Eccle. 1. 4. Galat. 4. 26. Psal. 148. 4. 3.

21. Unde ita est abs te, Deo nostro, ut aliud sit planè quàm tu, & non idipsum 4. Quoniam etsi non solùm ante illam, sed nec in illâ invenimus tempus; quia est idonea faciem tuam semper videre, nec uspiam deflectitur ab eâ: quo fit ut nullâ mutatione varietur, inest ei tamen ipsa mutabilitas, unde tenebresceret & frigesceret, nisi amore grandi tibi cohærens tamquam semper meridies luceret & ferveret ex te. O domus luminosa & speciosa 5! dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ Domini mei, fabricatoris & possessoris tui. Tibi suspiret, peregrinatio mea; & dico ei qui fecit te, ut possideat & me in te, quia fecit &

4. *Aliud est non mutari, aliud esse immutabile. Solo Dei amore lux est creatura intellectualis. Psal. 25. 8.* 5.

3. *Id est*, quià præcedit creationem eorum quorum motibus currunt tempora, cùm prior omnium creata sit.
4. Adversùs Manichæos, qui vel ipsam hominis animam ex Dei substantiâ constare existimabant.
5. Porrò templo suo, quod sunt omnes Angeli sancti & homines, sic impertit habitationem suam Deus, ut illi ex ipso habeant tale bonum, quo beati esse possint: non ex eis ille talem domum, sine quâ beatus esse non possit. *Aug. contra Adversar. Legis & Proph. l. 1. cap. 2.*

Psal. 118. 176. Luca 15. 5. me. Erravi sicut ovis perdita; sed in humeris pastoris mei, structoris tui, spero me reportari tibi.

22. Quid dicitis mihi, quos alloquebar contradictores, qui tamen & Moysen pium famulum Dei, & libros ejus oracula sancti Spiritus creditis? Estne * ista domus Dei, non quidem Deo coæterna, sed tamen secundùm modum suum æterna in cœlis, ubi vices temporum frustrà quæritis, quia non invenietis, supergreditur enim omnem distensionem, & omne spatium ætatis volubile, cui semper inhærere Deo bonum 6 est? Est, inquiunt. Quid igitur ex iis quæ clamavit cor meum ad Deum meum, cùm audiret interiùs vocem laudis ejus, quid tandem falsum esse contenditis? An quia erat informis materies 7, ubi propter nullam formam nullus ordo * erat; ubi autem nullus ordo erat, nulla esse vicissitudo temporum poterat; & tamen hoc penè nihil, in quantùm non omninò nihil erat, ab illo utique erat à quo est quidquid est 8, quod utcumque aliquid est? Hoc quoque, aiunt, non negamus.

* Sen, An non conceditis quod ista &c.

6. Psal. 72. 26.

7. * Id est, nulla alternans varietas.

8.

6. Sen, cum Deo, bono suo, sine ullâ mutatione perenniter adhæreat.

7. Sen, An illud saltem falsum contenditis quod erat informis materies &c.

8. Adversùs Manichæos, qui multa à Deo non esse contendebant.

CAPUT XVI.

Cæcos esse qui ea quæ ipsa veritatis luce clarescunt non admittant. Superna Ierusalem, unus Augustini amor.

23. CUM his enim volo coram te aliquid colloqui, Deus meus, qui hæc omnia quæ intùs in mente meâ non tacet Veritas tua, vera esse concedunt. Nam qui hæc negant, latrent quantùm volunt & obstrepant sibi; per-

ſuadere conabor ut quieſcant, & viam præbeant ad ſe verbo tuo. Quòd ſi noluerint, & repulerint me, obſecro, Deus meus, ne tu ſileas à me. Tu loquere in corde meo veraciter, ſolus enim ſic loqueris; & dimittam eos foris ſufflantes in pulverem, & excitantes terram in oculos ſuos; & intrem in cubile meum, & cantem tibi amatoria, gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione meâ, & recordans Jeruſalem, extento in eam ſurſùm corde, Jeruſalem patriam meam, Jeruſalem matrem meam, teque ſuper eam regnatorem, illuſtratorem, patrem, tutorem, maritum, caſtas & fortes delicias, & ſolidum gaudium, & omnia bona ineffabilia ſimul omnia; quia unum ſummum & verum bonum. Et non avertar, donec in ejus pacem matris chariſſimæ,
ubi ſunt primitiæ ſpiritus mei [1], unde mihi iſta 1.
certa ſunt [2], colligas totum quod ſum à diſper- 2.
ſione & deformitate hac [3]; & conformes atque 3.
confirmes in æternum, Deus meus, miſericordia mea.

Pſal. 27. 1.

In ſe regrediatur & maneat quiſquis Deo vacare ſtudet.

Summa votorum animæ piæ & vere Chriſtianæ.

Cum his autem qui cuncta illa, quæ vera ſunt, falſa eſſe non dicunt, honorantes, & in culmine ſequendæ auctoritatis nobiſcum conſtituentes illam per ſanctum Moyſen editam ſanctam Scripturam tuam, & tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor. Tu eſto, Deus noſter, arbiter inter confeſſiones meas, & contradictiones eorum.

Quid in nobis agat Deus ut ad ſe nos revocet.

1. *Id eſt*, ubi, tametſi terram hanc adhuc incolens, jam ex aliquâ mei parte habito, nempe illâ quâ innovatus ſum, per primitias ejus quam à Deo habeo ſpiritus. *Vide ſup. lib. 9. cap. 10. num. 24. ſub finem & inf. lib. 13. cap. 13.*

2. *Id eſt*, quo ſpiritu illuſtrante, & fidei lumen in corde meo accendente, certa mihi ſunt ea de quibus loquor.

3. Vide ſup. lib. 2. cap. 1. & lib. 9. cap. 4. & 10. cap. 29. & 40.

CAPUT XVII.

In principio creavit Deus cœlum & terram, *variè expositum.*

24. DICUNT enim, quamvis vera sint hæc, non ea tamen duo Moyses intuebatur, cùm spiritu revelante diceret, *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Non *cœli* nomine spiritalem vel intellectualem illam creaturam, semper faciem Dei contemplantem significavit; nec *terræ* nomine informem materiam. Quid igitur? Quod nos dicimus, inquiunt, hoc ille vir sensit, hoc verbis istis elocutus est. Quid illud est? Nomine aiunt *cœli* & *terræ*, totum istum visibilem mundum priùs universaliter & breviter significare voluit, ut posteà digereret dierum enumeratione, quasi articulatim, universa quæ sancto Spiritui placuit sic enuntiare. Tales quippe homines erant rudis ille atque carnalis populus cui loquebatur, ut eis opera Dei non nisi sola visibilia commendanda judicaret. *Terram verò invisibilem & incompositam, tenebrosamque abyssum,* 1. unde consequenter ostenditur [1] per illos dies facta atque disposita esse cuncta ista visibilia, quæ nota sunt omnibus, non incongruenter informem istam materiam intelligendam esse consentiunt.

25. Quid si dicat alius, eamdem informitatem, confusionemque materiæ, *cœli* & *terræ* nomine priùs insinuatam, quòd ex eâ mundus iste visibilis, cum omnibus naturis quæ in eo manifestissimè apparent, qui *cœli* & *terræ* nomine sæpè appellari solet, conditus atque perfectus est? Quid si dicat & alius, *cœlum* & *terram* quidem invisibilem visibilemque naturam

[1] *Id est,* ex quâ in consequentibus Scripturæ verbis ostenditur &c.

non indecenter appellatam; ac per hoc universam creaturam, quàm fecit in sapientiâ, id est in principio Deus, hujuscemodi duobus vocabulis esse comprehensam. Verumtamen, quia non de ipsâ substantiâ Dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt idipsum quod Deus, & inest quædam mutabilitas omnibus, sive maneant [2], sicut æterna domus Dei, sive mutentur, sicut anima hominis & corpus, communem omnium rerum invisibilium visibiliumque materiem adhuc informem, sed certè formabilem, unde fieret *cœlum* & *terra*, id est invisibilis atque visibilis jam utraque formata creatura, his nominibus enuntiatam, quibus appellaretur *terra invisibilis & incomposita, & tenebræ super abyssum*; eâ distinctione, *ut terra invisibilis & incomposita* intelligatur materies corporalis ante qualitatem formæ; *tenebræ* autem *super abyssum*, spiritualis materies ante cohibitionem quasi fluentis immoderationis [3], & ante illuminationem Sapientiæ?

Aliud est non mutari, aliud esse immutabile. 2.

3.

26. Est adhuc quod dicat, si quis alius velit, non scilicet jam perfectas atque formatas invisibiles visibilesque naturas *cœli* & *terræ* nomine significari, cùm legitur, *In principio fecit Deus cœlum & terram*; sed ipsam adhuc informem inchoationem rerum, formabilem creabilemque materiam his nominibus appellatam, quòd in eâ jam essent ista confusa, nondùm qualitatibus formisque distincta, quæ nunc jam digesta suis ordinibus, vocantur *cœlum* & *terra*; illa spiritalis, hæc corporalis creatura.

2. *Id est*, sive nullam prorsùs vicissitudinem patiantur, Sicut sancti angeli. *Vide not. 3. ad cap. 28.*

3. *Id est*, fluxus & instabilitatis alicujus, quâ jactatur spiritualis creatura antequàm *modum* seu formam quâ ipsius natura perficitur acceperit. *Vide inf. l. 13. cap. 2. & not. ult. ad cap. 22. ejusdem lib.*

CAPUT XVIII.

Genuinum Canonicorum authorum sensum indagare debere, qui Scripturis operam dat : nec tamen peccare qui cùm illum assequi studet. Alium pro alio ipsis affingit, dummodo novus ille sensus nil nisi verum exhibeat.

2. Tim. 2. 14. *Longè studiosiores sancti pacem servare, quàm opinionibus suis fidem extruere.*

1. Tim. 1. 5.

Math. 22. 40.

* *Seu*, internorum oculorum.

27. QUIBUS omnibus auditis & consideratis, nolo verbis contendere, ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Ad ædificationem autem bona est lex, si quis eâ legitimè utatur: quia finis ejus est charitas de corde puro, & conscientiâ bonâ, & fide non fictâ. Et novit magister noster, in quibus duobus præceptis totam Legem Prophetasque suspenderit. Quæ mihi ardenter confitenti, Deus meus, lumen oculorum meorum in occulto *, quid mihi obest, cùm diversa in his verbis intelligi possint, quæ tamen vera sint? Quid inquam mihi obest, si aliud ego sensero quàm sensit alius eum sensisse qui scripsit? Omnes quidem qui legimus, nitimur hoc indagare atque comprehendere quod voluit ille quem legimus. Et cùm eum veridicum credimus, nihil quod falsum esse vel novimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dùm ergo quisque conatur id sentire in Scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit; quid mali est si hoc sentiat, quod tu, lux omnium veridicarum mentium, ostendis verum esse, etiamsi hoc non sensit ille quem legit, cùm & ille verum, nec tamen hoc senserit?

CAPUT XIX.

Nitidis brevibusque sententiis quidquid certi hactenus statutum est adstringit.

28. VERUM est enim, Domine, fecisse te cælum & terram: & VERUM est, *Principium* esse Sapientiam tuam in quâ fecisti omnia. Item 1 VERUM est, quod mundus iste visibilis habet magnas partes suas, *cælum* & *terram*, brevi complexione factarum omnium conditarumque naturarum. Et VERUM est, quòd omne mutabile insinuat notitiæ nostræ quamdam informitatem quâ formam capit *, vel quâ mutatur & vertitur. VERUM est, nulla tempora perpeti quod ita cohæret formæ incommutabili, ut quamvis sit mutabile, non mutetur. VERUM est, informitatem *, quæ propè nihil est, vices temporum habere non posse. VERUM est, quòd unde fit aliquid potest quodam genere locutionis habere jam nomen ejus rei quæ inde fit; unde potuit vocari *cælum* & *terra* quælibet informitas unde factum est cælum & terra. VERUM est, omnium formatorum nihil esse informi vicinius quàm *terram* & *abyssum*. VERUM est, quòd non solum creatum atque formatum, sed etiam quidquid creabile atque formabile est, tu fecisti, ex quo sunt omnia. VERUM est, omne quod ex informi formatur, priùs esse informe, deinde formatum.

Ps. 103. 24.

Eorum quæ ab exordio Lib. 12. docuit recapitulatio.

I.

* *Seu*, quæ formæ capax est.

* *Seu*, materiam informem.

1. *Id est*, verum est Universum commodè distribui in *cælum* & *terram*, his scilicet majorum mundi partium nominibus quasi compendio complexis naturis omnibus à Deo conditis.

CAPUT XX.

Ex allatis superiore capitulo variis interpretationibus, quæ prima Geneseos verba expendenti possunt occurrere, unum quemque eam quæ sibi verisimilior visa sit amplecti.

29. EX his omnibus veris, de quibus non dubitant quorum interiori oculo talia videre donasti, & qui Moysen famulum tuum in spiritu veritatis locutum esse immobiliter credunt; ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit, *In principio fecit Deus cælum & terram*, id est in Verbo suo, sibi coæterno, fecit Deus intelligibilem atque sensibilem, vel spiritalem corporalemque creaturam. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cælum & terram*, id est, in Verbo suo, sibi coæterno, fecit Deus universam istam molem corporei mundi hujus, cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cælum* & *terram*, id est, in Verbo suo, sibi coæterno, fecit Deus informem materiam crea-
1. turæ spiritalis & corporalis [1]. Aliud qui dicit,

1. Multùm erraret qui ex hoc & aliis hujuscemodi locis opinaretur sensisse Augustinum materiam aliquam spiritualem à Deo primò factam, ex quâ postmodum Angelos formaverit. Nihil enim aliud Augustino est *materies illa spiritualis creatura*, quàm ipsamet creatura, qualis esset si non æternâ luce perfunderetur, & Deo adhæreret, casto illo & indeficiente amore quo naturalis illius mutabilitas cohibetur.

Non aliam esse Augustini mentem liquet ex hujusce Libri cap. 9. cap. 11. num. 12. cap. 12. cap. 15. num. 21. cap. 17. num. 25. sub finem, & cap. 24. num. 33. sub finem. Sed maximè ex cap. 10. Libri 13. quem locum, etsi Lectori obvium, hic attexere non abs re fuerit. In nobis, inquit,
„ distinguitur tempore quod tenebræ fuimus, & lux effici-
„ mur; in illâ verò (scil. spirituali creaturâ) dictum est
„ QUID ESSET NISI ILLUMINARETUR;
„ & ita dictum est, QUASI PRIUS FUISSET
„ FLUXA ET TENEBROSA, ut appareret causa
„ quâ factum est ut aliter esset, id est, ut ad lumen inde.

In principio fecit Deus cœlum & terram, id eſt, in Verbo ſuo, ſibi coæterno, fecit Deus informem materiam creaturæ corporalis, ubi confuſum adhuc erat cœlum & terra, quæ nunc jam diſtincta atque formata in iſtius mundi mole ſentimus. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, id eſt, in ipſo exordio faciendi atque operandi, fecit Deus informem materiam, confusè habentem cœlum & terram, unde formata nunc eminent & apparent cum omnibus quæ in eis ſunt.

ficiens converſa lux eſſet. Vide prætereà not. 6. ad cap. 2. Lib. 13. « «

Nec ipſam quidem corporum materiem exiſtimavit Aug. à Deo primò conditam, & varia deinceps ex eâ corpora formata; quamvis id ſibi voluiſſe videri poſſit, ſi non ut par eſt perpendatur tota orationis ſeries. Sed omnem hâc de re dubitationem præſcindit hujuſce Libri cap. 29. & Libri ſequentis cap. 33. in altero enim disertè docet materiem corporum ipſa corpora *origine* tantùm ſeu naturâ anteiſſe; In altero vero informitatem ejus SINE ULLA TEMPORIS INTERPOSITIONE FORMATAM, Deumque tametſi ex nihilo materiem, ex ipſâ verò mundum fecerit, SIMUL TAMEN UTRAQUE feciſſe; adeò ut materiam forma NULLA MORÆ INTERCAPEDINE ſequuta ſit. Vide not. 1. ad hujuſce Lib. cap. 29.

CAPUT XXI.

Ex eâ ipſâ quam ſuperiùs attigit interpretationum varietate, homines in diverſas ſententias abire, dum de ſecundi Geneſeos verſiculi ſenſu agitur.

30. ITEM, quod attinet ad intellectum verborum ſequentium, ex illis omnibus veris aliud ſibi tollit qui dicit, *Terra autem erat inviſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum*, id eſt, corporale illud quod fecit Deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis, ſine ordine, ſine luce. Aliud qui di- Gen. 1. 2.

cit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, id est, hoc
1. totum, quod *cœlum* & *terra* appellatum est [1], adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret cœlum corporeum & terra corporea, cum omnibus quæ in eis sunt, corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, id est, hoc totum, quod *cœlum* & *terra* appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret cœlum intelligibile, quod alibi dicitur *Cœlum cœli*; & *terra*, scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum corporeum; id est, unde fieret omnis invisibilis visibilisque creatura. Aliud qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, non illam informitatem nomine *cœli* & *terræ* Scriptura appellavit, sed jam erat, inquit, ipsa informitas, quam *terram invisibilem & incompositam tenebrosamque abyssum* nominavit, de quâ *cœlum* & *terram* Deum fecisse prædixerat, spiritalem scilicet corporalemque creaturam. Aliud qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, id est,
2. informis [2] quædam jam materies erat, unde *cœlum* & *terram* Deum fecisse Scriptura prædixit, totam scilicet corpoream mundi molem, in duas maximas partes, superiorem atque inferiorem distributam, cum omnibus quæ in eis sunt usitatis notisque creaturis.

1. *Sen*, hæc rerum universitas, quæ cœli & terræ nominibus significatur, adhuc &c.
2. *B.* cum Lovan. *informitas*; alii *informis*, longè meliùs.

CAPUT

CAPUT XXII.

De quorumdam creatione tacuisse Moysen.

31. CUM enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquam ita tentaverit, Si non vultis hanc informitatem materiæ *cæli* & *terræ* nomine appellatam videri, erat ergo aliquid quod non fecerat Deus, unde cœlum & terram faceret. Neque enim Scriptura narravit * quòd istam materiam Deus fecerit, nisi intelligamus eam *cæli* & *terræ*, aut solius *terræ* vocabulo significatam, cùm diceretur, *In principio fecit Deus cœlum & terram*; ut id quod sequitur, *Terra autem erat invisibilis & incomposita*, quamvis informem materiam sic placuerit appellare, non tamen intelligamus nisi eam quam fecit Deus, in eo quod præscriptum est [1], *Fecit Deus cœlum & terram.*

* Seu narrasse invenitur.

Respondebunt assertores duarum istarum sententiarum quas extremas posuimus, aut illius, aut illius, cùm hæc audierint, & dicent, Informem quidem istam materiam non negamus à Deo factam, Deo à quo sunt omnia bona valdè. Quia sicut dicimus ampliùs bonum esse quod creatum atque formatum est, ita fatemur minùs bonum esse quod factum est creabile atque formabile, sed tamen bonum. Non autem commemorasse Scripturam, quòd hanc informitatem fecerit Deus, sicut alia multa non commemoravit [2], ut Cherubim & Seraphim, & quæ Apostolus distinctè ait, Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates; quæ tamen omnia Deum fecisse manifestum est. Aut si in eo quod dictum est, *Fecit cœlum & terram*, comprehensa sunt

2. Col. 1. 16.

1. *Id est*, quam Deus fecisse dicitur his Scripturæ verbis, *fecit Deus*, &c.

2. *Id est*, de ejus verò informis materiæ creatione ita tacuisse scripturam, quemadmodum tacuit de creatione Cherubim, &c.

omnia, quid de aquis dicimus, ſuper quas ferebatur ſpiritus Dei? Si enim terrâ nominatâ ſimul intelliguntur, quomodo jam *terræ* nomine materies informis accipitur, quando tam ſpecioſas aquas videmus? Aut ſi ita accipitur, cur ex eâdem informitate ſcriptum eſt factum firmamentum & vocatum cœlum, neque ſcriptum eſt factas eſſe aquas? Non enim adhuc informes ſunt & inviſæ, quas ita decorâ ſpecie fluere cernimus. Aut ſi tunc acceperunt iſtam ſpeciem
Gen. 1. 9. cùm dixit Deus, *Congregetur aqua quæ eſt ſub firmamento*, ut congregatio ſit ipſa formatio, quid reſpondebitur de aquis quæ ſuper firmamentum ſunt? Quia neque informes tam honorabilem ſedem accipere meruiſſent, nec ſcriptum eſt, quâ voce formatæ ſint.

3. Unde, ſi aliquid Geneſis tacuit Deum feciſſe [3], quod tamen Deum feciſſe nec ſana fides, nec certus ambigit intellectus; nec ideò ulla ſobria doctrina dicere audebit, iſtas aquas coæternas Deo, quia in libro Geneſeos commemoratas quidem audivimus, ubi autem factæ ſint, non invenimus; cur non informem quoque illam materiem, quam Scriptura hæc *terram inviſibilem & incompoſitam, tenebroſamque abyſſum* appellat, docente Veritate intelligamus à Deo factam eſſe de nihilo, ideòque illi non eſſe coæternam, quamvis ubi facta ſit omiſerit enuntiare iſta narratio?

3. *Seu*, cùm Geneſis taceat de quorumdam creatione, quæ tamen &c.

CAPUT XXIII.

Aliud eſſe de veritate cujuſdam interpretationis, aliud verò de genuino authoris ſenſu agere.

32. HIs ergo auditis atque perſpectis, pro captu infirmitatis meæ, quam tibi

confiteor scienti, Deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse, cùm aliquid à nuntiis veracibus per signa enuntiatur : unum, si de veritate rerum ; alterum, si de ipsius qui enuntiat voluntate dissensio est. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione * quid verum sit ; aliter autem, quid in his verbis Moyses, egregius domesticus fidei tuæ, intelligere lectorem auditoremque voluerit. In illo primo genere, discedant à me omnes qui ea quæ falsa sunt se scire arbitrantur 1. In hoc item altero, discedant à me omnes qui ea quæ falsa sunt Moysen dixisse arbitrantur. Conjungar autem illis, Domine, in te ; & delecter cum eis in te, qui veritate tuâ pascuntur in latitudine charitatis ; & accedamus simul ad verba libri tui, & quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cujus calamo dispensasti ea.

* *Id est*, creatione.

1. *Id est*, qui sibi de suis opinionibus, tametsi falsis, tamquàm de perspectâ sibi veritate blandiuntur.

CAPUT XXIV.

De vera authoris mente pronunciare difficilius, quàm de cujusque sensus veritate.

33. SED quis nostrûm sic invenit eam 1, inter tam multa vera, quæ in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, ut tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen, atque hoc in illâ narratione voluisse intelligi, quàm fidenter dicit hoc 2 verum esse, sive ille hoc senserit, sive aliud ? Ecce enim, Deus meus, ego servus tuus, qui vovi tibi sacrificium confessionis in his litteris, & oro ut ex misericordiâ tuâ reddam tibi vota mea, ecce ego, quàm fidenter dico, in tuo Verbo incommutabili om-

1. *Nempe* voluntatem Moysi, seu potius Dei ; id est, quod nos Deus his scripturæ verbis docere voluit.
2. *Nempe* quod Moysen sibi voluisse persuasum habet.

nia te fecisse, invisibilia & visibilia; numquid tam fidenter dico, non aliud quàm hoc attendisse Moysen cùm scriberet, *In principio fecit Deus cœlum & terram?* Quia non sicut in tuâ veritate hoc certum video, ita in ejus mente video id eum cogitasse cùm hæc scriberet. Potuit enim cogitare, *in ipso faciendi exordio* cùm diceret, *In principio*; potuit & *cœlum* & *terram* hoc loco nullam jam formatam perfectamque naturam, sive spiritalem sive corporalem, sed utramque inchoatam & adhuc informem velle intelligi. Video quippe verè potuisse dici quidquid horum diceretur; sed quid horum in his verbis ille cogitaverit, non ita video. Quamvis sive aliquid horum, sive aliquid aliud quod à me commemoratum non est *, tantus vir ille mente conspexerit, cùm hæc verba promeret, verum eum vidisse, aptèque id enuntiasse non dubitem.

* Sup. cap. 9.

CAPUT XXV.

Temerè affirmare quemque se verum authoris sensum assequutum. Verum, undequàque luceat, ad omnes ex æquo pertinere. Quâ luce verum dignoscatur. Non leviter peccare qui propriæ opinioni fidem adstruere magis quàm pacem & charitatem servare studet.

34. NEMO mihi jam molestus sit, dicendo mihi, *Non hoc sensit Moyses quod tu dicis; sed hoc sensit quod ego dico.* Si enim mihi diceret, *Unde scis hoc sensisse Moysen quod de his verbis ejus eloqueris*, æquo animo ferre deberem; & responderem fortasse quæ superiùs respondi, vel aliquantò uberiùs, si esset durior *. Cùm verò dicit, *Non hoc ille sensit quod tu dicis, sed quod ego dico*, neque tamen negat, quod uterque nostrûm dicit, utrumque verum esse, O vita pauperum, Deus meus, in

* Huc usque protendebatur antehàc cap. XXIV.

cùjus finu non eſt contradictio, plue mihi mitigationes in cor, ut patienter tales feram [1], qui non mihi hoc dicunt quia divini ſunt *, & in corde famuli tui viderunt quod dicunt; ſed quia ſuperbi ſunt; nec noverunt Moyſi ſententiam, ſed amant ſuam; non quia vera eſt, ſed quia ſua eſt [2]: Alioquin & aliam veram pariter amarent, ſicut ego amo quod dicunt, quando verum dicunt, non quia ipſorum eſt, ſed quia verum eſt; & ideò jam nec ipſorum eſt, quia verum eſt. Si autem ideò amant illud quia verum eſt, jam & ipſorum eſt, & meum eſt; quoniam in commune omnium eſt veritatis amatorum.

1. * *Id eſt*, quia divinare norunt.

2. *Vnde quiſque fere inventa à ſe interpretationi faveat. Veritas nadequaque luceſcat, commune omnium bonum.*

Illud autem quod contendunt, non hoc ſenſiſſe Moyſen quod ego dico, ſed quod ipſi dicunt, nolo, non amo; quia etſi ita eſt, tamen iſta temeritas non ſcientiæ, ſed audaciæ eſt; nec viſus, ſed typhus eam peperit. Ideòque, Domine, tremenda ſunt judicia tua; quoniam VERITAS tua nec mea eſt, nec illius aut illius, ſed omnium noſtrûm quos ad ejus communionem publicè vocas, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur eâ. Nam QUISQUIS ID quod tu omnibus ad fruendum proponis, ſibi propriè vindicat, & ſuum vult eſſe quod omnium eſt, à communi propellitur ad ſua, hoc eſt à veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de ſuo loquitur.

Communi bono, longè magis quàm privato, delectantur & gaudeant qui verâ charitate imbuti ſunt Ioan. 8. 44.

1. Cùm iſta quæruntur, & ea ſicut poteſt quiſque conjectat, non inutiliter exercentur ingenia; ſi adhibeatur diſceptatio moderata, & abſit error opinantium ſe ſcire quod neſciunt. *Aug. in Enchirid. ad Laur. cap. 59.*

2. In rebus igitur obſcuris, & à ſenſibus noſtris remotiſſimis, ſi qua inde etiam ſcripta divina legerimus, quæ poſſunt, ſalvâ fide quâ imbuimur, alias atque alias parere ſententias, in nullam earum nos præcipiti affirmatione ita projiciamus, ut ſi fortè diligentiùs diſcuſſa veritas eam labefactaverit, corruamus; non prò ſententiâ divinarum ſcripturarum, ſed pro noſtrâ ita dimicantes, ut eam volimus ſcripturarum eſſe quæ noſtra eſt; cùm potiùs eam quæ ſcripturarum eſt noſtram eſſe velle debeamus. *Aug. de Gen. ad Lit. Lib. 1. cap. 18.*

35. Attende, judex optime, Deus ipsa Veritas, attende quid dicam contradictori huic, attende; coram te enim dico, & coram fratri-
1.Tim.1.8.5. bus meis, qui legitimè utuntur lege usque ad finem charitatis; attende, & vide quid ei dicam, si placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam & pacificam. Si ambo videmus verum esse quod dicis, & ambo videmus verum esse quod dico, ubi quæso id videmus? Nec ego utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsâ, quæ supra mentes nostras est, incommutabili Veritate. Cùm ergo de ipsâ Domini Dei nostri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus ut videtur incommutabilis Veritas; quando si ipse Moyses apparuisset nobis, atque dixisset, *Hoc cogitavi*; nec sic eam videremus, sed crederemus?

1. Cor.4.6. Non itaque suprà quàm scriptum est, unus pro altero infletur adversus alterum 3. Diliga-
Deut. 6. 5. mus Dominum Deum nostrum ex toto corde,
3. & ex totâ animâ, & ex totâ mente nostrâ, & proximum nostrum sicut nosmetipsos. Propter quæ duo præcepta charitatis sensisse Moysen quidquid in illis libris sensit, nisi crediderimus, mendacem faciemus Deum, cùm de animo con-
4. servi aliter quàm ille docuit 4 opinamur. Jam vide quàm stultum sit in tantâ copiâ verissimarum sententiarum, quæ de illis verbis erui pos-
* Et commemoratæ sunt sup. cap. 19. sunt *, temerè affirmare, quam earum Moyses potissimùm senserit, & perniciosis contentionibus ipsam offendere charitatem, propter quam dixit omnia cujus dicta cõnamur exponere.

3. *Id est*, nemo dum se veram alicujus loci interpretationem assecutum esse existimat, adversùs aliter sentientes extollatur.

4. Ipse enim Christus ex his duobus præceptis legem & Prophetas pendere, atque adeò Moysen nihil aliud sibi voluisse docet.

CAPUT XXVI.

Scribendi modus, qui sensum aliquem ita præfert, ut quosvis alios excludat, an præstet eo qui cùm omnem de verâ authoris mente dubitationem non præscindat, interpretationes omnes quæ vero consonare possint admittat.

36. Et tamen ego, Deus meus, celsitudo humilitatis meæ, & requies laboris mei, qui audis confessiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi præcipis ut diligam proximum sicut meipsum, non possum minùs credere de Moyse, fidelissimo famulo tuo, quàm mihi optarem ac desiderarem abs te dari muneris, si tempore illo natus essem quo ille, eoque loco me constituisses, ut per servitutem cordis ac linguæ meæ litteræ illæ dispensarentur, quæ tanto post essent omnibus gentibus profuturæ, & per universum orbem tanto auctoritatis culmine omnium falsarum superbarumque doctrinarum verba superaturæ.

Vellem quippe, si tunc ego essem Moyses, ex eâdem namque massâ omnes venimus, & quid est homo, nisi quia memor es ejus, vellem ergo, si tunc ego essem quod ille, & mihi abs te Geneseos liber scribendus injungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi sermonis modum, ut neque illi qui nondùm queunt intelligere quemadmodum Deus creat, tamquam excedentia vires suas dicta recusarent, & illi qui hoc jam possunt, in quamlibet veram sententiam cogitando venissent, eam non prætermissam in paucis verbis tui famuli reperirent; & si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intelligenda deesset.

Psal. 8. 5.
Alios præ aliis consiliis suis exequendis aptiores non invenit Deus, sed fecit.

CAPUT XXVII.

Quilibet scripturæ locus, quasi fons aliquis, longè uberior quàm qualibet interpretum dissertatio. Quàm turpiter hallucinentur qui prima Geneseos verba ut littera sonat interpretantur.

* Seu, quantùmlibet angusto spatio scaturiat.

37. SICUT enim fons in parvo loco * uberior est, pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat, quàm quilibet eorum rivorum qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur; ita narratio dispensatoris tui, sermocinaturis pluribus profutura, parvo sermonis modulo scatet fluenta liquidæ veritatis, unde sibi quisque verum quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum anfractus trahat.

Quàm crassè & supino sensu plerique accipiant quæ de creatione mundi scripta sunt.

Alii enim, cùm hæc verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immensâ præditam potestate, novo quodam & repentino placito, extra seipsam, tamquam locis distantibus, fecisse cœlum & terram, duo magna corpora, suprà & infrà, quibus omnia continerentur. Et cùm audiunt, *Dixit Deus fiat illud, & factum est illud*, cogitant verba cœpta & finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existeret * quod jussum est ut existeret; & si quid fortè aliud hoc modo ex familiaritate carnis * opinantur. In quibus, adhuc parvulis animalibus, dum isto humillimo genere verborum, tamquam materno sinu, eorum gestatur infirmitas, salubriter ædificatur fides, quâ certum habeant & teneant Deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit. Quorum si quispiam, quasi vilitatem dictorum aspernatus, extra nutritorias cunas superbâ imbecillitate se extenderit, heu cadet miser! * Domine Deus mise-

* B. existere.

* Seu, ex sibi per sensus notis, usu quotidiano.

Quid iis contingat quibus Scriptura vilescit.

* B. interserunt &c.

rere, ne implumem pullum conculcent qui transeunt viam; & mitte Angelum tuum qui eum reponat in nido, ut vivat donec volet.

CAPUT XXVIII.

A primis Geneseos verbis quàm multiplices sensus veritas erui sinat.

38. ALII verò, quibus hæc verba non jam nidus, sed opaca fruteta sunt, vident in eis latentes fructus, & volitant lætantes, & garriunt scrutantes, & carpunt eos. Vident enim, cùm hæc verba legunt vel audiunt, tuâ, Deus, æternâ & stabili permansione cuncta præterita & futura tempora superari; nec tamen quidquam esse temporalis creaturæ quod tu non feceris; cujus voluntas (quia id est quod tu) nullo modo mutatâ, vel quæ anteà non fuisset exortâ voluntate fecisti[1] omnia; non de te, 1.
similitudinem tuam, formam omnium, sed de nihilo, dissimilitudinem informem, quæ formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te unum, pro captu ordinato, quantùm cuique rerum in suo genere datum est[2]; & fierent om- 2.
nia *bona valdè*, sive maneant circa te[3], sive 3.

1. Maluit dicere *fecisti*, quàm *fecit*, cum Deum alloquatur cujus voluntas non est aliquid aliud ab eo.

2. *Id est*, in quâ rerum à te existentium universitate, nihil omninò est (quidquid delirent Manichæi) quod de tuâ substantiâ constet; cùm hoc dici non possit nisi de illâ tuâ similitudine quam sempiternè genuisti; hoc est de verbo seu sapientiâ tuâ, in quâ & ex quâ sunt rerum omnium formæ. De nihilo ergo naturas omnes quæ non sunt id quod tu creasti, & tui prorsùs absimiles; cùm in illo nudæ creationis suæ statu nihil aliud essent quàm informe aliquid, quod tamen per similitudinem illam tuam, seu sapientiam omnium formatricem, deinceps formaretur; adeò ut singula quæque natura, per impressam sibi formam in suo genere perfecta, jam ad te aliquantùm accederet, prò ut cuique competit, per leges ordinis ab eâdem sapientiâ tuâ præscripti.

3. *Id est*, sive quæ proximè ad te accedunt, nempe substantiæ Angelicæ; & vicissitudinis atque adeò tempo-

gradatim, remotiore distantiâ, per tempora & locos pulchras variationes faciant aut patiantur. Vident hæc, & gaudent in luce veritatis tuæ, quantulùm hîc valent.

39. Et alius eorum intendit in id quod dictum est, *In principio fecit Deus*; & respicit sapientiam, *principium*, quia & loquitur ipsa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & *principium* intelligit exordium rerum conditarum; & sic accipit, *In principio fecit*, ac si diceretur, *primò fecit*. Atque in eis qui intelligunt, *In principio*, quòd in sapientiâ fecisti cœlum & terram, alius eorum ipsum *cœlum* & *terram*, creabilem materiam cœli & terræ sic esse credit cognominatam; alius, jam formatas distinctasque naturas; alius, unam formatam, eamdemque spiritualem, *cœli* nomine; aliam informem corporalis materiæ, *terræ* nomine. Qui autem intelligunt in nominibus *cœli* & *terræ*, adhuc informem materiam, de quâ formaretur *cœlum & terra*, nec ipsi uno modo id intelligunt: sed alius, unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura; alius, tantùm unde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promptasque naturas 4. Nec illi uno modo * qui jam dispositas digestasque creaturas *cœlum* & *terram* vocari hoc loco credunt; sed alius invisibilem atque visibilem; aliùs solam visibilem, in quâ luminosum cœlum suspicimus, & terram caliginosam, quæque in eis sunt.

4. * Sup. intelligunt.

ris expertes sunt, cùm tibi inconcussè cohæreant. Hîc enim Augustinus opponit *manere*, & *variationes facere*. Vide sup. cap. 17. num. 25. ubi verbum *manere* eodem sensu usurpat.

4. *Id est*, quæ nunc perspicuè & distinctè videntur, cùm primò in sinu materiæ confusè laterent.

CAPUT XXIX.

Quot modis dicatur aliquid prius.

40. AT ille qui non aliter accipit, *In principio fecit*, quàm si diceretur, *Primò fecit*; non habet quomodo veraciter intelligat *cœlum* & *terram*, nisi materiam *cœli* & *terræ* intelligat; videlicet universæ, id est, intelligibilis corporalisque creaturæ. Si enim jam formatam velit universam, rectè ab eo quæri poterit, Si hoc primò fecit Deus, quid fecerit deinceps; & post universitatem non inveniet; ac per hoc audiet invitus, Quomodo illud primò, si posteà nihil? Cùm verò dicit, primò informem, deinde formatam, non est absurdus; si modò est idoneus discernere quid præcedat *æternitate*, quid *tempore*, quid *electione*, quid *origine*. *Æternitate*, sicut Deus omnia; *tempore*, sicut flos fructum; *electione*, sicut fructus florem; *origine*, sicut sonus cantum.

In his quatuor, primum & ultimum quæ commemoravi difficillimè intelliguntur; duo media, facillimè. Namque rara visio est, & nimis ardua, conspicere, Domine, æternitatem tuam, incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acutùm * cernat animo, ut sine labore magno dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus quàm cantus, ideò *, quia cantus est formatus sonus, & esse utique aliquid non formatum potest; formari autem quod non est, non potest? Sic est prior materies, quàm id quod ex eâ fit [1]. Non ideò

* Adverb.

* Supp. sane.

1. *Id est*, eo modo quo sonus prior est cantu. Nec enim putandus est Deus informem priùs fecisse materiam, & intervallo aliquo interposito temporis formasse quod priùs informe fecerat; sed sicut à loquente fiunt verba sonantia, ubi non priùs vox informis post accepit formam, sed formata profertur: ita intelligendus est Deus de materiâ quidem informi fecisse mundum, sed simul eam con-

2. prior quia ipsa efficit, cùm potiùs fiat [2]; nec
prior intervallo temporis: neque enim priore
tempore sonos edimus informes sine cantu, &
eos posteriore tempore in formam cantici coap-
tamus aut fingimus, sicut ligna quibus arca,
vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales
quippe materiæ tempore etiam præcedunt for-
mas rerum quæ fiunt ex eis. At in cantu non
ita est. Cùm enim cantatur *, auditur sonus
ejus; non priùs informiter sonat, & deinde
formatur in cantum. Quod enim primò utcum-
que sonuerit, præterit; nec ex eo quidquam
reperies quod resumptum arte componas: &
ideò cantus in sono suo vertitur, qui sonus
ejus, materies ejus est. Idem quippe formatur
ut cantus sit; & ideò, sicut dicebam, prior
materies sonandi quàm forma cantandi; non
per faciendi potentiam prior, neque enim so-
nus est cantandi artifex, sed cantanti animæ
3. subjacet, ex corpore de quo cantum faciat [3].
Nec tempore prior, simul enim cum cantu edi-
tur; nec prior electione, non enim potior so-
nus quàm cantus, quandoquidem cantus est non
tantùm sonus, verùm etiam sonus speciosus;
sed prior est origine; quia non cantus forma-
tur ut sonus sit, sed sonus formatur ut can-
tus sit.

* *Id est, simul & nullo intervallo.*

Hoc exemplo qui potest intelligat, materiam rerum primò factam, & appellatam *cœlum* &

creasse mundo. Non tamen inutiliter priùs narratur unde aliquid fit, & posteà quod inde fit; quia & si potest utrumque simul fieri, non simul potest utrumque narrari. *Aug. contrà Adversarium Legis & Proph. l. 1. cap. 9.* idem docet de Genesi ad Lit. l. 1. cap. 14. & l. 5. cap. 5. vide notam ad cap. 20. hujusce libri.

2. Rectè quippe dicitur *fieri* materia, cùm aliquid ex eâ formatur; & tùm demùm incipit aliquid esse. Nam informis materia si non omninò nihil est, certè *propè nihil.* Vide sup. cap. 4. 5. 6. & 7.

3. *Nempe* gutture, tibiâ, aut quolibet alio instrumento.

terram

terram, quia inde facta sunt cœlum & terra, nec tempore primò factam, quia formæ rerum exerunt tempora 4, illa autem erat informis, jamque in temporibus simul animadvertitur. Nec tamen de illâ narrari aliquid potest, nisi velut tempore prior sit, cùm * pendatur extremior, quia profectò meliora sunt formata quàm informia; & præcedatur æternitate creatoris, ut esset 5 de nihilo unde aliquid fieret.

Quo sensu dici possit materia primò facta.

4.

* *Sup.* tamen.

5.

4. *Id est*, quia sine formarum seu motuum vicissitudine tempus nullum est. Factæ itaque creaturæ motibus cœperunt currere tempora; unde ante creaturam frustrà tempora requiruntur, quasi possint inveniri ante tempora tempora. Motus enim si nullus esset, vel spiritalis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præteritis futura succederent, nullum esset tempus omnino: Moveri autem creatura non utique posset si non esset. *Aug. de Gen. ad lit. lib.* 5. *capite* 5.

5. *Id est*, quâ scil. creatoris æternitate factum est ut esset &c.

CAPUT XXX.

Quamvis in diversa abeant qui verum scripturæ sensum explorant, in unum, veri & charitatis studio, coalescere debere. Genuinum cujusque authoris Canonici sensum eum esse, qui cæteris veritatis luce, & utilitatis fruge antecellit, dubitare fas non est.

41. IN hac diversitate sententiarum verarum, concordiam pariat ipsa Veritas; & Deus noster misereatur nostri, ut legitimè lege utamur, præcepti fine, purâ charitate. Ac per hoc, si quis quærit ex me quid horum Moyses ille tuus famulus senserit, non sunt hi sermones confessionum mearum, si tibi non confiteor, Nescio: & scio tamen illas veras esse sententias; exceptis carnalibus 1, de quibus quantùm existimavi locutus sum *; quos tamen,

Paci & unitati in primis consulunt viri sancti.

1. *Tim.* 15.

1.

* *Sup. cap.* 27.

1. *Id est*, absurdis illis supinisque sententiis in quas impingunt carnales, dum prima Geneseos verba interpretari conantur.

bonæ spei parvulos, hæc verba libri tui non
2. territant ², alta humiliter, & pauca copiosè.
Sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos invicem, pariterque diligamus te Deum nostrum, fontem veritatis, si non vana, sed ipsam sitimus; eumdemque famulum tuum, Scripturæ hujus dispensatorem, spiritu tuo plenum, ita honoremus, ut hoc eum te revelante cùm hæc scriberet attendisse credamus, quod in eis maximè & luce veritatis, & fruge utilitatis excellit.

2. *Id est*, de quibus, tametsi carnalibus, seu parvulis, solido cibo nondùm idoneis, benè tamen sperari potest, si abjecto Scripturæ tuæ sermone non offensi, ipsam, vel non intelligentes, revereantur & ament.

CAPUT XXXI.

Quidquid vero consonæ interpretationis admittit scriptura, vidisse scriptorem.

42. ITA cùm alius dixerit, *Hoc sensit quod ego*; & alius, *Immò illud quod ego*; religiosiùs me arbitror dicere, Cur non utrumque potiùs, si utrumque verum est? Et si quid tertium, & si quid quartum, & si quid omninò aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem unus Deus sacras Litteras vera & diversa visuris multorum sensibus temperavit? Ego certè, quod intrepidus de corde meo pronuntio ¹, si ad cul-
1. men auctoritatis aliquid scriberem ², sic mal-
2. lem scribere, ut quod veri quisque de his rebus
capere posset, mea verba resonarent, quàm ut unam veram sententiam ad hoc apertiùs ponerem, ut excluderem ceteras, quarum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque, Deus meus,

1. *Id est*, quod fidenter dixerim, & in quo me falli non timeo, cùm in corde meo videam quid optarem.
2. *Id est*, si aliquid scriberem quod Canonicæ Scripturæ authoritatem nancisci posset.

tam præceps esse, ut hoc illum virum de te meruisse non credam. Sensit ille omninò in his verbis, atque cogitavit cùm ea scriberet, quidquid hîc veri potuimus invenire, & quidquid nos non potuimus, aut nondùm possumus, & tamen in eis inveniri potest.

CAPUT XXXII.

Sensus omnes veritati consonos quos scripturæ verba possunt admittere, & si scriptor ipse non viderit; vidisse sanè eum quo afflatus est Spiritum-sanctum. Quid à Deo petendum sensum scripturarum rimanti.

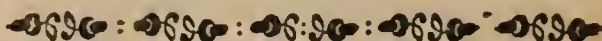
43. POSTREMÒ, Domine, qui Deus es, & non caro & sanguis, si quid homo
minus vidit [1], numquid & spiritum tuum bo- 1.
num, qui deducet me in terram rectam, latere Psal. 142.11.
potuit quidquid eras in eis verbis tu ipse revelaturus legentibus posteris; etiamsi ille per quem dicta sunt, unam fortaiss ex multis veris sententiam cogitavit? Quod si ita est, sit igitur illa
quam cogitavit ceteris excellentior *; nobis * B. ex-
autem, Domine, aut ipsam demonstra, aut quam celsior.
placeat alteram veram; ut sive nobis hoc quod etiam illi homini tuo, sive aliud ex eorumdem verborum occasione patefacias, tu tamen pascas, non error illudat [2]. 2.

1. *Id est*, dato quod Minister ipse non viderit omnia quæ ex verbis suis erui possunt. B. *Videt.*

2. Cùm divinos libros legimus, in tantâ multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruuntur & sanitate fidei Catholicæ muniuntur, id potissimùm eligamus, quod certùm apparuerit eum sensisse quem legimus. Si autem hoc latet, id certè quod circumstantia Scripturæ non impedit, & cum sanâ fide concordat. Si autem & Scripturæ circumstantia pertractari & discuti non potest, saltem id solùm quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimùm Scriptor senserit non dignoscere, aliud à regulâ pietatis errare. Si utrumque nititur, perfectè se habet fructus legentis. Si verò utrumque vitari non potest, etiam si Scriptoris voluntas incerta sit, sacræ fidei congruam non inutile est eruisse sententiam. *Aug. de Gen. ad lit. l. 1. cap. 21.*

Ecce, Domine Deus meus, quàm multa de paucis verbis, quàm multa, oro te, scripsimus? Quæ nostræ vires, quæ tempora omnibus libris tuis ad istum modum sufficient? Sine itaque me * breviùs in eis confiteri tibi; & eligere unum aliquid, quod tu inspiraveris verum certum & bonum, etiamsi multa occurrerint, ubi multa occurrere poterunt; eâ fide confessionis meæ, ut si hoc dixero quod sensit Minister tuus, rectè atque optimè, id enim conari me oportet; quod si assecutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per ejus verba Veritas tua dicere voluerit, quæ illi quoque dixit quod voluit.

* Seu, da mihi ergo.

BREVIARIUM

LIBRI DECIMITERTII.

Dei bonitatem vel ex hoc maximè commendari, quòd cùm rebus à se creatis nullatenus indigeret, eas non tantùm condiderit, sed singulas quasque in suo genere perfecerit. Trinum Deum, ipsiusque Spiritus sancti proprietatem, primis Geneseos verbis insinuari ostendit; & de ejus in nobis effectibus præclarè omninò disserit. Deinde totâ conditi Universi historiâ nobis allegoricè exhiberi docet mirabilem illum ordinem, quem in instituendâ & sanctificandâ Ecclesiâ Deus servare voluit, cùm non alio planè fine condita fuerint universa.

SANCTI AURELII AUGUSTINI CONFESSIONUM

LIBER DECIMUSTERTIUS.

CAPUT I.

Sincero grati animi affectu Deum in se vocat. Gratuita omninò esse & ex nullis pendentia meritis omnia in nos collata, seu naturæ, seu gratiæ, beneficia.

1. INVOCO te, Deus meus misericordia mea, qui fecisti me, & oblitum tui non oblitus es Invoco te in animam meam *, quam præparas ad capiendum te, ex desiderio quod inspiras ei; nunc invocantem te ne deseras, qui priusquam invocarem prævenisti, & institisti crebrescens multimodis vocibus, ut audirem de longinquo & converterer, & vocantem me invocarem te. Tu enim, Domine, delevisti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis [1] in quibus à te defeci; & prævenisti omnia bona merita mea, ut retribueres manibus tuis [2] quibus me fecisti; quia & priusquam essem tu eras, nec eram cui præstares ut essem; & tamen ecce sum, ex bonitate

* Vide not. primam ad c. 2. l. 1.

1. *Id est*, ne malis meis operibus debita retribueres.
2. Cùm enim coronat Deus merita nostra, nihil aliud coronat quàm munera sua. *Aug. Ep.* 194. *cap.* 5. *num.* 19.

tuâ, præveniente totum hoc quod me fecisti, & unde me fecisti. Neque enim eguisti me [3], aut
3. ego tale bonum sum quo tu adjuveris, Domine meus & Deus meus; non ut tibi sic serviam quasi ne fatigeris in agendo *; aut ne minor sit potestas tua carens obsequio meo; neque ut sic te colam quasi terram, ut sis incultus si non te colam; sed ut serviam tibi, & colam
4. te, ut de te mihi benè sit [4], à quo mihi est ut sim cui benè sit.

* Ad hoc scilicet, potissimùm servi hominibus necessarii sunt.

3. Nec faciendis eguit, qui factis non eget. *Aug. cont. advers. leg. & Proph. l. 1. cap. 4.*
4. Ille quippe servitute nostrâ non indiget, nos verò dominatione ejus indigemus, ut operetur & custodiat nos; & ideò verus & solus est Dominus, quia non illi ad suam, sed ad nostram utilitatem salutemque servimus. *Aug. de Genesi ad Lit. l. 8. cap. 11.*

CAPUT II.

Solâ suâ benignitate adductum Deum utriusque generis substantias condidisse. Penderent informes, si solam à Deo traxissent existentiam. In quo sita sit creaturæ intelligentis felicitas & perfectio.

1. EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua subsistit; ut bonum quod tibi
1. nihil prodesset, nec de te æquale tibi esset [1], tamen quia ex te fieri potuit non deesset. Quid enim te promeruit *cœlum* & *terra* quæ fecisti in principio? Dicant quid te promeruerunt spiritalis corporalisque natura, quas fecisti in sapientiâ tuâ, ut inde penderent etiam inchoa-
2. ta & informia quæque in genere suo [2], vel spiritali vel corporali, euntia in immoderationem, & in longinquam dissimilitudinem

1. *Id est*, nec æquale tibi esset, cùm de tuâ substantiâ non esset.
2. *Id est*, ut ab eâdem sapientiâ tuâ acciperent vel primam & nudam illam existentiam quâ penderent informia &c.

tuam 3; ſpiritale informe, præſtantius quàm ſi formatum corpus eſſet; corporale autem informe, præſtantius quàm ſi omninò nihil eſſet; atque ita penderent in tuo Verbo informia, niſi per idem Verbum revocarentur ad unitatem tuam, & formarentur, & eſſent, ab uno te ſummo bono, universa bona valdè? Quid te promeruerunt ut eſſent ſaltem informia, quæ neque hoc eſſent niſi ex te? 3.

3. Quid te promeruit materies corporalis, ut eſſet ſaltem inviſibilis & incompoſita? quia neque hoc eſſet, niſi quia feciſti eam *; ideòque te, quia non erat, promereri ut eſſet, non poterat. Aut quid te promeruit inchoatio creaturæ ſpiritalis *, ut ſaltem tenebroſa fluitaret 4, ſimilis abyſſo, tui diſſimilis, niſi per idem Verbum converteretur ad idem à quo facta eſt, atque ab eo illuminata lux fieret, quamvis non æqualiter, tamen conformis formæ æquali tibi *? SICUT enim corpori non hoc eſt eſſe quod pulchrum eſſe, alioquin deforme eſſe non poſſet; ita etiam CREATO ſpiritui non id eſt vivere quod ſapienter vivere, alioquin incommutabiliter ſaperet. Bonum autem illi eſt hærere tibi ſemper 5, ne quod adeptus eſt conver-

* *Seu*, nam ne hoc quidem eſſet, niſi à te facta eſſet.

4.

* Vide not. ad cap. 20. lib. 12.

* *Id eſt*, ſapientiæ increatæ.

Pſal. 72. 27.

5.

3. Sicut enim ea quibus adeſt *modus* ſeu forma quâ eorum natura perficitur ad Deum accedunt, pro ſuo quæque modulo, ita à Deo longè fiunt *immoderata*, id eſt, tali *modo* ſeu formâ carentia. *Vide not. ult. ad cap. 22. hujuſce Lib.*

4. *Id eſt*, ut vel primam illam exiſtentiam quâ tenebroſa fluitaret nanciſceretur. Quippe creatura, quamquam ſpiritalis & intellectualis & rationalis, poteſt habere informem vitam. Averſa enim à ſapientiâ incommutabili ſtultè ac miſerè vivit, QUÆ EJUS INFORMITAS EST. Formatur autem converſa ad incommutabile lumen ſapientiæ, quod eſt verbum Dei. A quo enim exiſtit ut ſit, utque vivat, ad illum convertitur ut ſapienter & beatè vivat. *Auguſt. de Geneſ. ad Lit. Lib. 1. cap. 4.*

5. Quod cùm ita ſit, huic naturæ quæ in tantâ excellentiâ creata eſt, ut licet ſit ipſa mutabilis, inhærendo tamen incommutabili bono, id eſt, ſummo Deo, beatitu-

sione, aversione lumen amittat, & relabatur in
Ex cordis tenebris labor & miseria. vitam tenebrosæ abysso similem. Nam & nos,
qui secundùm animam creatura spiritalis su-
Ephes. 5. 8. mus, aversi à te, nostro lumine, in eâ vitâ fui-
mus aliquando tenebræ; & in reliquiis obscuri-
Psal. 35. 7. tatis nostræ laboramus, donec simus justitia
6. tua [6], in unico tuo, sicut montes Dei: Nam ju-
7. dicia tua [7] fuimus, sicut abyssus multa.

dinem consequatur, nec expleat indigentiam suam nisi utique beata sit, eique explendæ non sufficiat nisi Deus: profectò non illi adhærere vitium est. *Aug. de Civit. Dei Lib. 12. cap. 1.*

6. *Id est*, justi justitiâ nobis a Deo per Christum insitâ.

7. *Id est*, cæcum & nutans aliquid, ac tenebrosæ abysso simillimum, ex Dei nobis debita rependentis judicio. *Vide inf. cap. 12.*

CAPUT III.

Non absurdè creaturæ spirituali accommodari quod dictum est, Fiat lux. *Unde spirituales creaturas lumen esse dici potest.*

** Id est, in ipso creandi exordio.*

4. QUOD autem in primis conditionibus *
dixisti, *Fiat lux, & facta est lux*; non
incongruenter hoc intelligo in * creaturâ spiri-
tali; quia erat jam qualiscumque vita quam il-
luminares. Sed sicut non te promeruerat ut esset
talis vita quæ illuminari posset; ita nec cùm jam
esset, promeruit te ut illuminaretur. Neque enim
ejus informitas placeret tibi, si non lux fieret,
non existendo sed intuendo illuminantem lu-
1. cem, eique cohærendo [1]; ut & quod utcumque
vivit, & quod beatè vivit, non deberet nisi gra-
tiæ tuæ, conversa per commutationem melio-
rem ad id quod neque in melius, neque in dete-

** pro de.*

Non magis perfici quàm esse mereri, possumus.

Creatura spiritualis unde lux.

Beatitudinis & existentia unus fons Deus.

1. Inde est civitatis sanctæ, quæ in sanctis Angelis sursum est, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam si quæratur unde sit, Deus eam condidit. Si unde sapiens, à Deo illuminatur. Si unde fœlix, Deo fruitur. *Aug. de Civit. Dei Lib. 11. cap. 24.*

rius mutari potest, quod tu solus es; quia SOLUS simpliciter es, cui non est aliud vivere, aliud beatè vivere; quia TUA beatitudo tu es [2]. *Solus Deus se solo beatus.*

2. Porrò ille qui non alio, sed seipso bono beatus est, ideò miser non potest esse, quia non se potest amittere. *Aug. de Civit. Dei Lib. 12. cap. 1.*

CAPUT IV.

Deum rebus à se conditis non egere. Quomodo intelligi debeat quod dictum est, & Spiritus Domini ferebatur super aquas.

5. QUID ergo tibi deesset ad bonum quod tu tibi es, etiamsi ista vel omninò nulla essent, vel informia remanerent, quæ non ex indigentiâ fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohibens atque convertens ad formam, non ut tamquam tuum gaudium compleatur ex eis? PERFECTO enim tibi displicet eorum imperfectio, ut ex te perficiantur, & tibi placeant; non autem imperfecto, tamquam & tu eorum perfectione perficiendus sis. Spiritus enim tuus bonus *superferebatur* super aquas, non ferebatur ab eis tamquam in eis requiesceret, IN QUIBUS enim requiescere dicitur Spiritus tuus bonus, hos in se requiescere facit; sed *superferebatur* incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipsa in se sibi sufficiens, super eam quam feceras vitam; cui non hoc est vivere quod beatè vivere, quia vivit etiam fluitans in obscuritate suâ; cui restat converti ad eum à quo facta est, & magis magisque vivere apud fontem vitæ, & in lumine ejus videre lumen, & perfici, & illustrari, & beari.

Vadeam Deus ad informia quæque perficienda moveatur. Gen. 1. 2.

Isaj. 11. 2.

Spirituales creaturæ unde eadem perfectæ & beatæ.

Psal. 35. 10.

CAPUT V.

Primis Geneseos verbis Trinitatem insinuari.

6. ECCE apparet mihi in ænigmate Trinitas, quod es Deus meus: quoniam tu, Pater, *in principio* sapientiæ nostræ, quod est tua sapientia, de te nata, æqualis tibi & coæterna, id est, in Filio tuo fecisti *cælum* & *terram*. Et multa diximus de *cælo cæli*, & de *terrâ invisibili & incompositâ*, & de *abysso tenebrosâ* secundùm spiritalis informitatis vagabunda deliquia [1], nisi converteretur ad eum à quo * erat qualiscumque vita, & illuminatione fieret speciosa vita, & esset *cælum* cæli ejus quod inter aquam & aquam posteà factum est [2]: & tenebam jam Patrem in *Dei* nomine, qui fecit hæc, & Filium in *principii* nomine, in quo fecit hæc; & Trinitatem credens Deum meum, sicuti credebam, quærebam * in eloquiis sanctis ejus; & ecce *, *Spiritus tuus superferebatur super aquas*. Ecce Trinitas Deus meus, Pater & Filius & Spiritus sanctus, creator universæ creaturæ tuæ.

1. * Sup. ipsa jam.

Quid sint spiritales substantiæ si Deo non adhæreant.

2. * Sup. illam.

* Sup. video.

1. *Id est*, de ipsâ substantiâ spiritali, quæ quamdiu non hæret Deo, nihil aliud est quàm informe aliquid, sibi non constans, & lucis expers, atque adeò *tenebrosæ abysso* simillimum. *Vide not. 6. ad cap. 2. & inf. cap. 8.*

2. *Id est*, & esset illud *cælum cæli Domino*, cui collatum cœlum istud corporeum, quod inter aquas & aquas postmodùm factum est, nihil nisi terra est.

CAPUT VI.

Cur ibi primùm Spiritus sancti mentionem scriptura injecerit ubi dictum est, Spiritus Domini ferebatur super aquas.

7. SED quæ causa fuerat, ô lumen veridicum, tibi admoveo cor meum, ne me vana doceat; discute tenebras ejus, & dic mihi,

obsecro te per matrem charitatem, obsecro te, dic mihi, quæ causa fuerat, ut post nominatum *cœlum*, & *terram invisibilem & incompositam*, *& tenebras super abyssum*, tùm demùm Scriptura tua nominaret Spiritum tuum? An quia oportebat sic eum insinuari, ut diceretur *superferri*; & non posset hoc dici, nisi priùs illud commemoraretur cui *superferri* Spiritus tuus posset intelligi? Nec Patri enim, nec Filio superferebatur; nec *superferri* rectè diceretur, si nulli rei superferretur. Priùs ergo dicendum erat cui superferretur; & deinde ille quem non oportebat aliter commemorari, nisi ut *superferri* diceretur. Cur ergo aliter eum insinuari non oportebat, nisi ut *superferri* diceretur?

Hæc ipsa totidem ferè verbis habentur Libro 1. de Genesi ad literam cap. 7.

CAPUT VII.

Quid sibi velit superfusus aquis spiritus. Quo pondere mergamur in abyssum, quo sublevemur.

8. Jam hinc sequatur qui potest intellectu Apostolum tuum dicentem, quia *charitas tua diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*; & de spiritalibus docentem, & demonstrantem *supereminentem* viam charitatis, & flectentem genua pro nobis ad te, ut cognoscamus *supereminentem* scientiam charitatis Christi. Ideòque * ab initio *supereminens* * superferebatur super aquas.

Rom. 5. 5.

Ephes. 3. 19.

* pro ideò nempè.

* Scil. illa charitas, seu Spiritus sanctus.

Cui dicam, quomodo dicam, de pondere cupiditatis, in abruptam abyssum, & de sublevatione charitatis, per Spiritum tuum, qui *superferebatur* super aquas? Cui dicam? Quomodo dicam. Mergimur & emergimus? Neque enim loca sunt, quibus mergimur & emergimus. Quid similius, & quid dissimilius? Affectus

1. sunt, amores sunt 1, immunditia spiritus nostri,
2. defluens inferiùs amore curarum 2; & sanctitas
3. tui 3, attollens nos superiùs amore securita-
4. tis 4, ut sursum cor habeamus ad te, ubi spiri-
tus tuus *superfertur* super aquas; & veniamus ad
Psal. 123. 5. *supereminentem* requiem, cùm pertransierit ani-
5. ma nostra aquas quæ sunt sine substantiâ 5.

1. Non enim faciunt bonos aut malos mores nisi boni aut mali amores. *Aug. Epist.* 155. *cap.* 4.

2. *Id est*, amore rerum quæ non nisi curas pariant.

3. Deus enim Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, cùm datus fuerit homini, accendit eum in dilectionem Dei & proximi, & ipse dilectio est. Non enim habet homo unde diligat Deum nisi ex Deo. *Aug. de Trin. Lib.* 15. *cap.* 17.

4. *Id est*, fœlicis illius otii quod omnium curarum & sollicitudinum expertes facit uni Deo adhærentes. Porrò & in hâc vitâ homines magnis laboribus requiem quærunt & securitatem, sed pravis cupiditatibus non inveniunt; volunt enim requiescere in rebus inquietis & non permanentibus. *Aug. de Catechis. rud. cap.* 16. Vide not. 2. ad cap. 10. Lib. 4.

5. *Id est*, quæ per se stare nesciunt.

CAPUT VIII.

Ex hominis & Angelorum lapsu patere quàm infirma creatura spiritalis nisi divinâ ope fulta sit. Unde maximè eluceat humanæ & Angelicæ naturæ præstantia. Quo amoris incendio in Deum flagrare optaret Augustinus. Ubi homini benè sit.

9. DEFLUXIT Angelus, defluxit anima hominis, & indicaverunt abyssum universæ spiritalis creaturæ in profundo tenebro-
1. so 1, nisi dixisses ab initio, *Fiat lux, & facta esset lux*; & inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœlestis civitatis tuæ, & requiesceret in spiritu tuo, qui *superfertur* incommutabiliter super omne mutabile. Alioquin & ipsum

1. *Id est*, vel ipsam spiritalem creaturam per se nihil aliud esse quàm abyssum tenebrosam, quod etiam nunc esset nisi &c. *Vide not.* 6. *ad cap.* 2. *hujusce libri.*

cœlum

cælum cæli tenebrosa abyssus esset in se; nunc autem lux est in Domino. Nam & IN IPSA Eph. 5. 8. MISERA inquietudine defluentium spirituum, & indicantium tenebras suas, nudatas veste luminis tui, satis ostendis quàm magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quidquid te minus est [2]; 2. ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim, Deus noster, illuminabis tenebras nostras. Ex te oriuntur Psal. 17. 29. vestimenta nostra [3], & tenebræ nostræ sicut Psal. 138. 12. meridies erunt. 3.

Da mihi te, Deus meus, redde te mihi: te enim amo; & si parum est, amem validiùs. NON POSSUM metiri ut sciam quantùm desit mihi amoris, ad id quod sat est ut currat vita mea in amplexus tuos; nec avertatur, donec *Ps. 30. 21. abscondatur in abscondito vultus tui *. Hoc tantùm scio, quia MALE MIHI est præter te, non solùm extra me, sed & in meipso; & OMNIS mihi copia, quæ Deus meus non est, egestas est.

Hoc nobis ut fides & ratio, ita ipsa experientia clamat: & quotus quisque audire vult?

2. Unde, ipso peccato suò teste, convincitur bonam conditam se esse naturam. Nisi enim magnum & ipsa, licet non æquale conditori, bonum esset, profectò desertio luminis sui malum ejus esse non posset. Nam sicut cæcitas oculi vitium est, & idem ipsum indicat ad lumen videndum oculum esse creatum, ac per hoc, etiam ipso vitio suo excellentiùs ostenditur cœteris membris membrum capax luminis; ita natura quæ fruebatur Deo, optimam se institutam docet, etiam ipso suo vitio quo ideò misera est quia non fruitur Deo. *Aug. de Civit. Dei Lib. 22. cap. 1.*

3. *Id est*, Lux illa quâ quodammodo supervestimur.

CAPUT IX.

De solo Spiritu cur dictum sit, ferebatur super aquas. *Charitatis effectus. Quo pondere feramur quocumque ferimur.*

10. NUMQUID aut Pater aut Filius non *superferebatur* super aquas? Si tamquam loco, sicut corpus, nec Spiritus sanctus:

Si autem incommutabilis Divinitatis eminentiâ super omne mutabile, & Pater & Filius & Spiritus sanctus superferebatur super aquas. Cur ergo tantùm de Spiritu tuo dictum est hoc? Cur de illo tantùm dictum est, quasi locus ibi esset qui non est locus, de quo solo dictum est, quòd sit donum tuum [1]? IN DONO TUO requiescimus; ibi te fruimur. REQUIES nostra, locus noster. Amor illuc attollit nos, & spiritus tuus bonus exaltat humilitatem nostram de portis mortis. IN BONA voluntate pax nobis est. Corpus pondere suo nititur ad locum suum. Pondus non ad ima tantùm est, sed ad locum suum [2]. Ignis sursùm tendit, deorsùm lapis: ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Oleum infrà aquam fusum, suprà aquam attollitur: aqua suprà oleum fusa infrà oleum demergitur. Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Minùs ordinata *, inquieta sunt; ordinantur, & quiescunt. PONDUS meum amor meus; eo feror quòcumque feror [3]. Dono tuo accendimur, & sursùm ferimur. Inardescimus, & imus. Ascendimus ascensiones in corde, & cantamus canticum graduum *. Igne tuo, igne tuo bono inardescimus & imus, quoniam sursùm imus, ad pacem Jerusalem; quoniam jocundatus sum in his qui dixerunt mihi, In domum Domini ibimus, Ibi nos collocavit voluntas bona, ut nihil velimus aliud quàm permanere illic in æternum.

Margin notes: 1. — Luc 2. 14. — 2. — * Nempe corpora quæque. — 3. — Psal. 83. 6. *Quandonam sursùm ferimur.* — * Vide sup. Lib. 9. c. 2. num. 2. — Psal. 121. 1. — Psal. 26. 4.

1 Porrò rectissimè Spiritus sanctus, cùm sit Deus, vocatur etiam DONUM DEI. Quod donum propriè quid nisi charitas intelligenda est, quæ perducit ad Deum. & sine quâ quodlibet aliud donum Dei non perducit ad Deum? *Aug. de Trin. Lib. 15. cap. 18.*

2. *Id est*, ad locum unicuique corporum generi in Universo assignatum.

3. Sicut enim corpus pondere, ita animus amore fertur quòcumque fertur. *Aug. de Civit. Dei Lib. 11. cap. 28.*

CAPUT X.

Quàm beata Angelorum vita. Cur ita de iis loquatur scriptura ; quasi non semper beati fuerint.

11. BEATA creatura quæ non novit aliud, cùm esset ipsa aliud [1], nisi dono tuo quod *superfertur* super omne mutabile, mox ut facta est, attolleretur nullo intervallo temporis, in eâ vocatione quâ dixisti, *Fiat lux*, & fieret lux! In nobis enim distinguitur tempore, quòd tenebræ fuimus, & lux efficimur: in illâ verò dictum est quid esset nisi illuminaretur; & ita dictum est, quasi priùs fuerit fluxa & tenebrosa, ut appareret causa quâ factum est ut aliter esset, id est ut ad lumen indeficiens conversa lux esset [2]. Qui potest, intelligat; & qui non potest, à te petat. Ut quid mihi molestus est, quasi ego illuminem ullum hominem venientem in hunc mundum?

1. Genes. 1. 3. Ephes. 5. 8. 2. Joan. 1. 9.

1. *Id est*, quæ sine rectâ illâ & beatâ voluntate quâ tibi adhæretur numquam fuit; cum tamen eam per se non haberet, nisi &c. *Vide not. 1. ad cap. 15. Lib. 12.*

2. Hinc demùm liquet quid sibi velit Aug. variis superioris Libri locis ubi de *materiâ informi creaturæ spiritualis* agit. Vide notam ad caput 20. Lib. 12.

CAPUT XI.

Difficilè capi Trinitatem. Aliquod ejus in homine sublucere Symbolum.

12. TRINITATEM omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam [1]? RARA anima, quæ dùm de illâ loquitur, sciat quid loquatur *. Et contendunt & dimicant; & nemo sine pace videt istam visionem.

* B. scit quid loquitur.

1. Cùm aliud potiùs loquatur qui de eâ non ut se res habet loquitur.

Undenam ad aliquantulam Trinitatis cognitionem assurgere liceat.

* *pro*, tria autem illa quæ dico sunt.

Vellem ut hæc tria cogitarent homines in seipsis, longè aliud sunt ista tria quàm illa Trinitas, sed dico ubi se exerceant & probent, & sentiant quàm longè sunt. Dico autem hæc tria *, ESSE, NOSSE, VELLE. Sum enim, & novi, & volo: sum sciens & volens; & scio esse me & velle; & volo esse & scire. In his igitur tribus quàm sit inseparabilis vita, & una vita, & una mens, & una essentia; quàm denique inseparabilis distinctio, & tamen distinctio, videat qui potest. Certè coram se est, attendat in se, & videat, & dicat mihi. Sed cùm invenerit in his aliquid & dixerit, non jam se putet invenisse illud quod supra ista est incommutabile, quod *est* incommutabiliter, & *scit* incommutabiliter, & *vult* incommutabiliter. Et utrùm propter tria hæc, & ibi Trinitas; an in singulis hæc tria, ut terna singulorum sint; an utrumque, miris modis, simpliciter & multipliciter, infinito in se sibi fine, quo est, & sibi notum est,
2. & sibi sufficit incommutabiliter idipsum [2], copiosâ unitatis magnitudine, quis facilè cogitaverit? quis ullo modo dixerit? quis quolibet modo temerè pronuntiaverit?

2. *Id est*, id quod verè, summè, & immutabiliter est; nempe Deus. *Vide sup. Lib. 9. cap. 4. num. 11. & cap. 10. num. 24.*

CAPUT XII.

Mundi creationis historiâ, Ecclesiæ ortum & totum justificationis nostræ ordinem adumbrari.

13. PROCEDE in confessione fides mea; dic Domino Deo tuo, Sancte, sancte, sancte Domine Deus meus, in nomine tuo baptizati sumus, Pater & Fili & Spiritus sancte: In nomine tuo baptizamus, Pater & Fili & Spiritus sancte: quia & apud nos in Christo suo

fecit Deus *cælum* & *terram*, spiritales * & car- * *Sup. scilicet.*
nales Ecclesiæ suæ. Et *terra* nostra 1, antequam
acciperet *formam* doctrinæ, *invisibilis erat &* 1.
incomposita, & ignorantiæ tenebris tegebamur; *Rom.* 6. 17.
quoniam pro iniquitate erudisti hominem 2, & Psal. 38. 12. Psal. 35. 7.
judicia tua sicut abyssus multa 3. 2.

Sed quia Spiritus tuus superferebatur super 3.
aquam 4, non reliquit miseriam nostram mise- 4.
ricordia tua, & dixisti, *Fiat lux.* Pœnitentiam *Mat.* 3. 2.
agite; appropinquavit enim regnum cœlorum.
Pœnitentiam agite, fiat lux. Et quoniam con- *Psal.* 41. 7.
turbata erat ad nosipsos anima nostra 5, com- 5.
memorati sumus tui, Domine, de terrâ Jordanis, *Non nisi*
& de *monte* æquali tibi 6, sed parvo propter nos: *pœnitentibus lux fulgere*
& displicuerunt nobis tenebræ nostræ, & con- *incipit.*
versi sumus ad te, & facta est lux. Et ecce fui- 6.
mus aliquando tenebræ 7, nunc autem lux in *Ephes.* 5. 8.
Domino. 7.

1. Nempe nos ipsi, ex Adami terreni.

2. *Id est*, in eas hominem miserias conjecisti quæ illum nihili sui, cujus oblitus in te rebellaverat, admonerent.

3. *Id est*, justo tuo judicio eramus abyssus. Hanc esse Augustini mentem liquet tum ex toto orationis contextu, tùm ex ultimis capitis 2. verbis, ubi hæc ipsa Prophetæ verba eodem planè sensu usurpat.

4. *Id est*, super genus humanum, aquis abyssi adumbratum. *Vide sup. cap.* 5. *& inf cap.* 14.

5. *Seu*, cùm ad hanc vocem conturbata esset anima nostra.

6. Nempe Christo.

7. *Seu*, ita ut cùm fuerimus aliquando tenebræ, nunc in Domino lux simus.

CAPUT XIII.

Renovari quidem in hâc vitâ per gratiam hominem; sed ita tamen ut vel sanctissimis viris aliquid semper desit quamdiu hic vivunt. Quid sibi velint hæc scripturæ verba, abyssus abyssum invocat.

14. ET tamen adhuc per fidem, nondùm per speciem *. Spe enim salvi facti sumus: * *Sup. lux sumus.*
Spes autem quæ videtur, non est spes. Adhuc *Rom.* 8. 24.

Psal. 41. 8. abyssus abyssum invocat , sed in voce cata-
1. Cor. 3. 1. ractarum tuarum. Adhuc & ille qui dicit, *Non
potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi*
Phil. 3. 13. *carnalibus* , etiam ipse nondùm se arbitratur
comprehendisse ; & quæ retrò oblitus, in ea quæ
2. Cor. 5. 4. antè sunt extenditur, & ingemiscit gravatus,
Psal. 41. 3. & sitit anima ejus ad Deum vivum, quemadmo-
dum Cervus ad fontes aquarum, & dicit ; Quan-
2. Cor. 5. 2. do veniam ? habitaculum suum, quod de cœlo
1 est, superindui cupiens ; & invocat inferiorem
Rom. 12. 2. *abyssum* [1], dicens, *Nolite conformari huic sæcu-
lo, sed reformamini in novitate mentis vestræ ;*
1 Cor. 14. 20. & *nolite pueri effici mentibus, sed malitiâ par-
vuli estote, ut mentibus perfecti sitis.* Et, *ô stulti*
Galat. 3. 1. *Galatæ, quis vos fascinavit?* Sed jam non in
Act. 2. 2. *voce suâ*: in tuâ enim, qui misisti Spiritum tuum
Ephes. 48. de excelsis [2], per eum qui *ascendit in altum*, &
Psal. 45. 5. aperuit cataractas donorum suorum, ut fluminis
2. impetus lætificaret civitatem tuam. Illi enim
Joan. 3. 29. suspirat sponsi amicus, habens jam spiritus pri-
3. mitias [3] penes eum ; sed adhuc in semetipso in-
Rom. 8. 23. gemiscens, adoptionem expectans redemptio-
nem corporis sui , illi suspirat. Membrum est
enim sponsæ , & illi zelat ; amicus est enim
Psal. 41. 8. sponsi : illi zelat, non sibi ; quia in voce cata-
ractarum tuarum, non in voce suâ invocat alte-
2. Cor. 11. 3. ram abyssum, cui zelans timet, ne sicut serpens
Evam decepit astutiâ suâ, sic & eorum sensus
4. corrumpantur à castitate [4], quæ est in sponso
5. nostro, unico tuo. Quæ est illa speciei lux [5]? Cùm
1. Joan. 3. 2. videbimus eum sicuti est, & transierint lacrymæ

1. *Id est*, singulos quosque homines, qui si Paulo conferantur, *abyssi* sunt longè profundiores & tenebrosiores.

2. Juxta illud Evangelii *non vos estis qui loquimini sed Spiritus patris vestri*,

3. Vide sup. Lib. 9. cap. 10. num. 25. sub finem & Lib. 12. cap. 16. sub finem.

4. Est autem animi castitas, amor ordinatus, non subdens maio a minoribus. *Aug. de Mendacio cap.* 20.

5. Ipsi scil. quàm huc usque descripsit fidei luci subobscuræ longè antecellens.

quæ mihi factæ sunt panis die ac nocte, dum Psal. 41. 4.
dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus?

CAPUT XIV.

Peccati pondere quantùm graventur etiam sanctissimi quique. Quâ spe sustententur. Quid illa lucis à tenebris discretio.

15. ET ego dico *; Deus meus, ubi es? * Seu, ego quoque.
Ecce, ubi es? Respiro in te paululùm,
cùm effundo super me animam meam, in voce Psal. 41. 7.
exultationis & confessionis soni festivitatem
celebrantis. Et adhuc tristis est, quia relabitur 1 & fit *abyssus*; vel potiùs sentit adhuc se esse *abyssum*. 1.
Dicit ei fides mea, quam accendisti
in nocte ante pedes meos, Quare tristis es anima mea, Ibid. 6.
& quare conturbas me? Spera in Domino; Lucerna pedibus tuis verbum ejus. Spe- Psal. 118.
ra & persevera, donec transeat nox, mater iniquorum 2, 105. 2.
donec transeat ira Domini, cujus filii & nos fuimus aliquando tenebræ; quarum Eph. 5. 8.
residua trahimus in corpore propter peccatum Rom. 8. 10.
mortuo, donec aspiret dies, & removeantur Cant. 2. 17.
umbræ. Spera in Domino; manè astabo & Psal. 41. 6.
contemplabor, semper confitebor illi, manè
astabo, & videbo salutare vultus mei, Deum
meum qui vivificabit & mortalia corpora nostra, Rom. 8. 11.
propter spiritum qui habitat in nobis; quia 3.
super interius nostrum *tenebrosum* & *fluidum* 3 * *Id est*, cujus Spiritus.
misericorditer *superferebatur*. Unde * in hac peregrinatione pignus accepimus, ut jam simus
lux, dum adhuc spe salvi facti sumus; & filii *Rom.* 8. 24.
lucis, & filii diei, non filii noctis, neque te- 1. *Thes.* 5. 5.
nebrarum, quod tamen fuimus. Inter quos, *Lucem à tenebris dividi, allegoricè.*
& nos, in isto adhuc incerto humanæ notitiæ,

1. *Nempe* in inflictas sibi per peccatum tenebras & ærumnas.
2. qui nimirum dicuntur *filii noctis*, 1. Thes. 5. 5.
3. *Id est*, super illam cordis nostri caliginem & instabilitatem quâ *abissus* sumus.

quid sit. tu solus dividis, qui probas corda nostra, &
Psal. 138. 23. vocas *lucem* Diem, & *tenebras* Noctem. Quis
1. Cor. 4. 7. enim nos discernit nisi tu? Quid autem habe-
Rom. 9. 21. mus quod non accepimus à te, ex eâdem massâ vasa in honorem, ex quâ sunt & alia facta in contumeliam?

CAPUT XV.

Firmamenti creatio allegoricè sumpta quid innuat. Scripturarum quis caracter. Quid superiores Firmamento aquæ, quid inferiores. In quo sita sit Angelorum beatitudo.

Fiat firmamentum Gen. 1. 6.
16. AUT quis nisi tu, Deus noster, fecisti nobis firmamentum auctoritatis super nos in Scripturâ tuâ Divinâ [1]? Cœlum enim plicabitur *ut liber*, & nunc *sicut pellis* extenditur super nos. (1. Isai 34. 4. Psal. 103. 3.) Sublimioris enim auctoritatis est tua Divina Scriptura, cùm jam obierunt istam mortem illi mortales per quos eam dispensasti nobis. Et tu scis, Domine, tu scis quemadmodum *pellibus* indueris homines, cùm peccato mortales fierent. (Gen. 3. 21.) Unde *sicut pellem* extendisti firmamentum libri tui [2], concordes utique sermones tuos, quos per mortalium ministerium superposuisti nobis. (2.) Namque ipsâ eorum morte solidamentum auctoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter extenditur super omnia quæ subter sunt, Quod cùm hîc viverent, non ita sublimiter extentum erat. Nondùm *sicut pellem* cœlum extenderas; nondùm mortis eorum famam usquequàque dilataveras.

1. Extat enim authoritas divinarum Scripturarum, unde mens nostra deviare non debet; nec relicto *Solidamento* divini eloquii, per suspicionum suarum abrupta præcipitari, ubi nec sensus corporis regit, nec perspicua ratio veritatis elucet. *Aug. de Trin. l. 3. cap. 10.*

2. *Seu*, quâ de causâ scriptum est extendisse te sicut pellem firmamentum &c.

17. Videamus, Domine, *cœlos* 3, opera 3.
digitorum tuorum; differena oculis noſtris nu- Pſal. 8. 4.
bilum quo ſubtexiſti eos. Ibi eſt teſtimonium Pſal. 18. 8.
tuum, ſapientiam præſtans parvulis. Perfice, Pſal. 8. 3.
Deus meus, laudem tuam ex ore infantium &
lactentium. Neque enim novimus alios libros
ita deſtruentes ſuperbiam, ita deſtruentes ini-
micum & defenſorem 4, reſiſtentem reconci- 4.
liationi tuæ defendendo peccata ſua. Non novi *Pſal. 11. 7.*
Domine, non novi alia tam caſta eloquia, quæ
ſic mihi perſuaderent confeſſionem 5, & leni- 5.
rent cervicem meam jugo tuo, & invitarent *Humiles obſequii*
colere te gratis. Intelligam ea, Pater bone; *merces intel-*
da mihi hæc ſubterpoſito, quia ſubterpoſitis *ligentia.*
ſolidaſti ea.

18. Sunt aliæ *aquæ* ſuper hoc *firmamentum*, *Quid in-*
credo immortales, & à terrenâ corruptione ſe- *nuant* aquæ
cretæ. Laudent nomen tuum; laudent te ſuper- ſuprà firma-
cœleſtes populi Angelorum tuorum, qui non mentum.
opus habent ſuſpicere *firmamentum* hoc, &
legendo cognoſcere Verbum tuum 6. Vident 6.
enim faciem tuam ſemper, & ibi legunt ſine
ſyllabis temporum 7 quid velit æterna voluntas 7.
tua. Legunt, eligunt, & diligunt: ſemper le-
gunt, & numquam præterit quod legunt: Eli-
gendo enim & diligendo legunt ipſam incom-
mutabilitatem conſilii tui. Non clauditur Co-
dex eorum, nec plicatur liber eorum; quia tu
ipſe illis hoc es, & es in æternum. Quia ſuper
hoc *firmamentum* ordinaſti eos, quod firmaſti

3. *Id eſt*, diſcuſſis nubilis radient ſuper nos *cœli* illi tui ſacrarum Scripturarum.

4. Manichæos reſpicit, qui peccata hominum neſcio cui naturæ mali tribuebant. *Vide not. 4. ad cap. 15. l. 4.*

5. *Id eſt*, quæ me ſic ad confitendam tibi adversùm me injuſtitiam meam adducerent.

6. Proptereà enim legitur lex, quia nondùm venimus ad ſapientiam, quæ implet corda & mentes intuentium. *Aug. in præloq. ad Pſal. 93.*

7. *Id eſt*, ſine fugacibus illis ſyllabis quibus ſermones hominum conſtant.

super infirmitatem inferiorum populorum, ubi suspicerent & cognoscerent misericordiam
8. tuam, temporaliter enuntiantem te [8], qui fe-
Psal. 35. 6. cisti tempora. In cœlo enim, Domine, misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes. Transeunt nubes; cœlum autem manet. Transeunt prædicatores verbi tui ex hâc vitâ in aliam vitam; Scriptura verò tua usque in finem sæculi super populos extenditur.

Mat. 24. 35. Sed & cœlum & terra transibunt; sermones autem tui non transibunt: quoniam & *pellis*
9. plicabitur, & *fœnum* super quod extendebatur [9] cum claritate suâ præteriet; Verbum autem tuum manet in æternum; quod nunc in ænigmate
1. Cor. 13. 2 te *nubium*, & per speculum *cœli*, non sicuti est apparet nobis; quia & nos, quamvis Filio tuo dilecti simus, nondùm apparuit quod erimus.
10. Attendit per retia carnis [10]; & blanditus est, & inflammavit, & cucurrimus post odorem
1. Joan. 3.2. ejus: Sed cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Sicuti est,
11. Domine, videre nostrum [11], quod nondùm est nobis.

8. In Scripturis enim nobis se se Deus misericorditer manifestat.

9. *Id est*, Scriptura ipsa, cùm infirmâ illâ ac fœno simillimâ progenie cui ministrata & adtemperata fuit.

10. *Id est*, per carnem, quasi *per cancellos*; alludit enim ad illud canticorum cap. 2. v. 9. *prospiciens per cancellos*. Nobis igitur peregrinantibus non nisi per cancellos se videndum præbet; sed cum apparuerit &c.

11. *Id est*, nobis adoptivis filiis tuis pactum & promissum, *loco scil. in marg. adscripto*.

CAPUT XVI.

Non minùs cognitione quàm ipsâ naturâ Deus hominibus antecellit.

* *Seu*, quantùm *Esse* latè patet. Vide sup. l. 7. c. 11. 1.

19. NAM sicut omninò tu es *, tu scis solus [1], qui *es* incommutabiliter, &

1. *Id est*, tibi soli totus quantus es notus es.

scis incommutabiliter, & *vis* incommutabiliter. Et essentia tua *scit* & *vult* incommutabiliter: & scientia tua *est* & *vult* incommutabiliter: & voluntas tua *est* & *scit* incommutabiliter [2]. Nec videtur justum esse coram te [3], ut quemadmodum se scit lumen incommutabile, 2.
ita sciatur ab illuminato commutabili. Ideòque 3.
anima mea tamquàm terra sine aquâ tibi; quia sicut se illuminare de se non potest, ita se satiare de se non potest. Sic enim apud te fons vitæ, quemodo in lumine tuo videbimus lumen [4]. *Psal. 142. 6.* *Psal. 35. 10.* 4.

2. Porrò *Essentiæ* nomine insinuatur Pater; *Scientiæ* Filius; *Voluntatis*, Spiritus sanctus.

3. *Id est*, lex æterna, quæ nihil aliud est quàm ipsa Dei voluntas & justitia, non sinit ut &c.

4. *Id est*, utrumque perinde verum.

CAPUT XVII.

Quid illa terræ marisque separatio allegoricè exhibeat. Quid herbæ ac fructus è terra posteàquam ab aquis emersit erumpentes.

20. QUIS congregavit amaricantes [1], in societatem unam? IDEM namque illis finis est temporalis & terrenæ felicitatis [2], propter quam faciunt omnia, quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent [3]. Quis, Domine, nisi tu, qui dixisti ut congregarentur aquæ in congregationem unam, & *appareret arida* sitiens tibi? Quoniam tuum est & *mare*, & tu fecisti illud, & *aridam* terram manus tuæ formaverunt (Neque enim amaritudo voluntatum, sed congregatio aquarum vocatur *mare* [4]) TU ENIM COERCES etiam malas

1. *Congregentur aquæ &c. Gen. 1. 9.*
2.
3. *Quid sint allegoricè aquæ in unum locum congregatæ.*
4. *Psal. 94. 5.*

1. *Id est*, amarum illud hominum genus.

2. Atque adeò una veluti societas.

3. Vide sup. lib. 10. cap. 21. num. 31.

4. *Id est*, cùm enim dicitur Deus fecisse *mare*, hominum genus aquarum congregatione eo Scripturæ loco allegoricè adumbratum, intelligere debemus; nequaquam vero amaritudinem illam iniquitatis quæ maris salsugine significatur.

cupiditates animarum, & figis limites quousque progredi sinantur, atque ut in se comminuantur fluctus earum; atque ita facis *mare*, ordine imperii tui *super omnia* 5.

5. *Terra ab aquis emergens, quid innuat.*

21. At animas sitientes tibi, & *apparentes tibi* 6, alio fine distinctas à societate *maris* 7, occulto & dulci fonte irrigas, ut & *terra* det fructum suum, & dat fructum suum; & te jubente, Domino Deo suo, germinat anima nostra opera misericordiæ *secundùm genus*, diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium 8; habens in se *semen* secundùm similitudinem. Quoniam EX NOSTRA infirmitate 9 compatimur ad subveniendum indigentibus, similiter opitulantes quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus; non tantùm in facilibus, tamquam *in herbâ seminali*, sed etiam in protectione adjutorii, forti robore, sicut *lignum fructiferum*; id est, beneficium ad eripiendum eum qui injuriam patitur de manu potentis; & præbendo protectionis umbraculum, valido robore justi judicii.

6. 7. 8. 9. *Unde ad subveniendum inclinamur.*

Psal. 81. 4.

5. *Id est*, si *maris* nomine non tantùm hominum genus, sed etiam ipsa quâ inficitur iniquitatis amaritudo significatur: profectò istud *mare* non aliter à te fieri dici potuit, quàm ordine supremi illius imperii, quo mala perinde ac bona moderaris. Deus itaque super omnia, qui condidit omnia, & regit omnia, omnes naturas bonus creat; omnes voluntates justus ordinat. *Aug. de Gen. ad lit. l.* 8. *cap.* 9. Vide not. 1. ad cap. 10. lib. 1. & not. 2. ad cap. 2. l. 5.

6. Quas scil. Scriptura designat, cùm dicit *aridam* ab aquis emersisse.

7. *Id est*, alium planè finem sibi proponentes quàm filii sæculi.

8. *Id est*, amorem suum erga proximum exerens, per opera misericordiæ, quibus ipsi in necessitatibus corporalibus opem fert.

9. *Id est*, ex propriæ infirmitatis sensu.

CAPUT

CAPUT XVIII.

Quid Luminaria illa diem à tenebris dividentia. Donum sapientiæ à scientiæ dono quid differat.

22. ITA, Domine, ita, oro te, oriatur, sicuti facis, sicuti das hilaritatem & facultatem [1], oriatur de terrâ Veritas, & Justitia de cœlo respiciat; & fiant in firmamento *luminaria*. Frangamus esurienti panem nostrum; & egenum sine tecto inducamus in domum nostram. Nudum vestiamus, & domesticos *seminis* nostri non despiciamus. Quibus in *terrâ* natis fructibus, vide quia bonum est *; & erumpat temporanea lux nostra [2]; & de istâ inferiori fruge actionis, in delicias contemplationis, verbum vitæ superius obtinentes [3], appareamus sicut luminaria in mundo, cohærentes *firmamento* Scripturæ tuæ. Ibi [4] enim nobiscum disputas, ut dividamus inter intelligibilia & sensibilia, tamquam inter *diem* & *noctem*; vel inter animas, alias intelligibilibus, alias sensibilibus deditas; ut jam non tu solus, in abdito dijudicationis tuæ, sicut antequàm fieret firmamentum, dividas inter *lucem* & *tenebras*; sed etiam spiritales tui, in eodem firmamento positi atque distincti, manifestatâ per orbem gratiâ tuâ, luceant super terram, & dividant inter *diem* & *noctem*; & significent tempora, quia vetera transierunt, ecce facta sunt nova [5]; & quia propior est nostra salus quàm cùm credi-

Fiant luminaria. &c. Gen. 1. 14. Psal. 84. 12.
1. Isai. 58. 7.
* Id est, inde tibi placeamus.
2.
3. Phil. 2. 15.
4. Quibus duabus generibus constet universa hominum multitudo.
Quid sit alegoricè lucis à tenebris discretio.
2. Cor. 5. 17.
5. Rom. 13. 11.

1. *Id est*, te faciente; & non solùm facultatem, sed etiam hilaritatem, seu cordis dilationem dante.
2. *Id est*, justitia illa nostra coram hominibus luceat.
3. *Id est*, ex ipso æternæ veritatis fonte haurientes;
4. In ipsis scilicet Scripturis.
5. *Id est*, verbis & operibus indicent vetera jam transisse & omnia esse innovata.

Psal. 64. 12. dimus; & quia nox præcessit, dies autem appropinquavit; & quia benedicis coronam anni tui,
Mat. 9. 38. mittens operarios in messem tuam, in quâ seminandâ alii laboraverunt; mittens etiam in aliam sementem, cujus messis in fine est. Ita
Psal. 12. 28. das vota optanti, & benedicis annos justi; tu autem idem ipse es, & in annis tuis qui non deficiunt, horreum præparas annis transeuntibus [6]. Æterno quippe consilio, propriis temporibus bona cælestia das [7] super terram.

6. 7.

Duo luminaria magna, allegorice quid sint. *1. Cor. 12. 8.* 8. 9. 23. Quoniam quidem alii datur per spiritum sermo *sapientiæ*, tamquam *luminare majus*, propter eos qui perspicuæ Veritatis luce delectantur [8] tamquam in *principio* [9] *diei*: alii autem sermo *scientiæ* secundùm eumdem spiritum, tamquam *luminare minus*: alii fides, alii donatio curationum, alii operationes virtutum, alii prophetia, alii dijudicatio spirituum, alii * genera linguarum; & hæc omnia tamquam stellæ. Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult, & faciens apparere *sidera* in manifestatione ad utilitatem.

** B. al. teri.* *Ibid. 11.*

10. Sermo autem scientiæ, quâ continentur omnia sacramenta, quæ variantur temporibus [10], tamquam *Luna*, & ceteræ notitiæ donorum, quæ deinceps tamquam *Stellæ* commemoratæ sunt, quantùm differunt ab illo candore sapientiæ quo gaudet prædictus dies, tantùm in

6. *Id est*, nobis, quorum anni transeunt.

7. *Id est*, quamvis non nisi suis quæque temporibus dentur, ex æterno consilio manant.

8. *Id est*, ad eos significandos qui Sapientiæ donô perfusi liquidâ veritatis luce fruuntur & gaudent. Porrò *Sapientia* nomine hîc intelligit Aug. sublimem, simplicem, ac sapidum rerum contuitum: *Scientia* verò, certam quidem sed subobscuram illam notitiam quæ ex Scripturæ principiis per ratiocinationum anfractus eruitur.

9. *Id est*, fonte, nempe Sole.

10. Cùm alia jam sint sub novo, alia sub veteri Testamento fuerint.

principio noctis sunt [11]. His enim sunt necessaria, quibus ille prudentissimus servus tuus non potuit loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus; ille qui sapientiam loquitur inter perfectos. Animalis autem homo, tamquam parvulus in Christo, lactisque potator, donec roboretur ad solidum cibum, & aciem firmet ad *Solis* adspectum [12], non habeat desertam *noctem* suam; sed luce *Lunæ stellarumque* contentus sit [13]. Hæc nobiscum disputas, sapientissime Deus noster, in libro tuo, *firmamento* tuo, ut discernamus omnia, contemplatione mirabili, quamvis adhuc in *signis*, & *in temporibus*, *&* *in diebus*, & *in annis*.

11. 1. Cor. 3. 1. Ibid. 2. 6. Ibid. 3. 14. Ibid. 3. 2. 12. 13.

11. Totius hujusce clausulæ sensus iste est. Cùm autem scientiæ donum, aliaque, deinceps ab Apostolo commemorata, tantùm distent à sapientiæ dono, de quo superioribus verbis actum est, quantùm siderum quæ *in principio noctis* sunt, sive quæ nocti principantur & præsunt, splendor subobscurus distat à candore nobilissimi illius astri quod diei præest; rectè minora illa dona *Lunâ ac Stellis*, istud verò *Sole* significatur.

12. *Id est*, donec ad sapientiam, *Luminaris majoris* luce designatam, pervenire possit.

13. *Id est*, non omni prorsùs luce destituatur, in eâ quâ jacet nocte; sed illâ quæ ex inferioribus donis, Lunâ ac Stellis significatis, suppetere potest, interim sufficiente, regatur.

CAPUT XIX.

Quid prævium ut scientiæ ac sapientiæ lumine illustrari mereamur. Quid obstiterit quominus prædives ille adolescens Christi consilio auscultaret. Quidquid astrorum fabrica allegoricè nobis exhibet suum in Pentecostes die effectum habuisse.

14. SED priùs lavamini, mundi estote; auferte nequitiam ab animis vestris, atque à conspectu oculorum meorum, ut appareat *arida* [1]. Discite bonum facere, judicate Isai. 1. 16. 1.

1. *Id est*, ut Fide ab his sordibus mundati, Deo appa-

* Vide finem c. 17. Psal. 10. 18. *Quid sint allegoricè terra ab aquis discreta fructus.* pupillo, & justificate viduam; ut germinet
terra herbam pabuli, & *lignum* fructiferum:
& venite disputemus, dicit Dominus [2], ut *fiant*
luminaria in firmamento cœli, & *luceant super*
terram.

Quærebat dives ille à magistro bono, quid
2. faceret ut vitam æternam consequeretur. Dicat
Mat. 19. 16. ei magister bonus, quem putabat hominem, &
nihil amplius, bonus est autem, quia Deus
est, dicat ei, ut si vult venire ad vitam, servet
mandata; separet à se *amaritudinem* malitiæ
atque nequitiæ; non occidat, non mœchetur,
non furetur, non falsum testimonium dicat,
ut *appareat arida* [3]; & germinet honorem pa-
3. tris & matris, & dilectionem proximi. Feci,
inquit, hæc omnia, Unde ergo tantæ spinæ, si
terra fructifera est? Vade, extirpa silvosa du-
Ibid. 21. meta avaritiæ; vende quæ possides, & imple-
re frugibus dando pauperibus, & habebis the-
saurum in cœlis, & sequere Dominum si vis esse
perfectus, eis sociatus inter quos loquitur sa-
pientiam ille, qui novit quid distribuat diei &
nocti, ut noris & tu, ut fiant & tibi *luminaria*
in firmamento cœli: quod non fiet, nisi fuerit
Mat. 6. 21. illic cor tuum; quod item non fiet, nisi fuerit
illic thesaurus tuus, sicut audisti à magistro bo-
4. no. Sed contristata est terra sterilis [4], & spinæ
1. Pet. 2. 7. 1. Cor. 1. 27. offocaverunt verbum.

25. Vos autem, genus electum, infirma
Mat. 19. 27. mundi, qui dimisistis omnia ut sequeremini

rere, tamquam *terra* ab aquis emergens, & ipsi placere possitis.

2. Non enim nisi mundatis cordibus datur æternæ veritatis *disputationibus*, sive documentis interioribus, ad sapientiam assurgere.

3. *Id est*, ut hâc salubri obedientiâ ab amaris sæculi fluctibus emergat.

4. Quia scilicet à deliciis ad delicias migrare cupiebat, & has quibus delectabatur relinquere formidabat, abscessit tristis ad thesauros suos terrenos. *Aug. serm. 38. cap. 5.*

Dominum, ite post eum, & confundite for- Isai. 52. 7.
tia: ite post eum, *speciosi pedes* 5, & lucete in Rom. 10. 15.
firmamento, ut Cœli enarrent gloriam ejus; di- Psal. 18. 1
videntes inter *lucem* perfectorum [6], sed nondùm 5.
sicut Angelorum; & *tenebras* parvulorum, sed 6.
non despectorum 7. Lucete super omnem *ter-* 7.
ram, & *dies Sole* candens eructet *diei* verbum Ibid. 2.
sapientiæ; & *nox*, *lunâ* lucens, annuntiet *noc-*
ti verbum scientiæ [8]. *Luna & stellæ* nocti lu- 8.
cent, sed nox non obscurat eas; quoniam ipsæ
illuminant eam, pro modulo ejus. Ecce enim
tamquam Deo dicente, *Fiant luminaria in fir-*
mamento cœli, factus est subitò de cœlo so-
nus, quasi ferretur flatus vehemens; & visæ
sunt linguæ divisæ quasi ignis, qui & insedit
super unumquemque illorum; & facta sunt *lu-*
minaria in *firmamento cœli*, verbum vitæ haben-
tia. Ubique discurrite, ignes sancti, ignes de-
cori: Vos enim estis lumen mundi, nec estis
sub modio. Exaltatus est cui adhæsistis, & exal-
tavit vos. Discurrite, & innotescite omnibus
gentibus.

Sancti Spiritus in homines effusio siderum creatione allegoricè adumbrata. Act. 2. 2. Mat. 5. 15.

5. *Seu*, fausti nuntii, quorum speciosos dicit Scriptura pedes, cùm salutem afferant.
6. *Id est*, sapientiæ lumine jam perfusorum.
7. *Id est*, non sine lumine relictorum; cùm scientiæ, tamquam *luminaris minoris*, luce gaudeant.
8. *Id est*, scientiæ dono præditi, qui & ipsi sunt *nox*, cùm ad plenissimam sapientiæ lucem nondùm pervenerint, tenebrosioribus aliis *noctibus* lucem subministrent.

CAPUT XX.

Quid ille piscium & avium ex aquis ortus. Cur una eademque veritas tàm multiplici verborum & signorum varietate adumbrata. Mare quàm aptum significando humano generi symbolum.

26. Concipiat & *mare*, & pariat opera vestra 1; & producant atque *repti-*

Producant aquæ reptilia. Gen. 1. 20.

1. Ministros Evangelicos adhuc alloquitur.

2. *lia animarum vivarum* [2]. Separantes enim pre-
Ierem. 15. 19. tiosum à vili, facti estis os Dei, per quod * di-
3. ceret [3], Producant aquæ, non *animam vivam*,
4. quam *terra* producit [4], sed *reptilia animarum*
* B. quos. *vivarum*, & *volatilia volantia super terram*.
Repserunt enim sacramenta tua, Deus, per opera sanctorum tuorum, inter medios fluctus tentationum sæculi, ad imbuendas gentes nomini tuo, in Baptismo tuo. Et inter hæc facta sunt magnalia mirabilia, tamquam *Ceti grandes*, & voces nuntiorum tuorum, volitantes super terram, juxta *firmamentum* libri tui, præposito illo sibi ad auctoritatem, sub quo volita-
5. rent [5] quocumque irent. Neque enim sunt lo-
Psal. 18. 5. quelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum; quando in omnem terram exiit sonus eorum; & in fines orbis terræ verba eorum; quoniam tu Domine benedicendo multiplicasti hæc.

27. Numquid mentior, aut mixtione mis-
6. ceo [6], neque distinguo lucidas cognitiones harum rerum in *firmamento cœli*, & opera corporalia in *undoso mari*, & sub *firmamento cœli*?

2. *Id est*, Genus humanum, cujus mare symbolum est, veritatis innato desiderio quasi prægnans & parturiens, Ministros Evangelii ad partes suas implendas, ad aperienda mysteria, & verbi thesauros effundendos invitet. Hæc enim sunt illa *reptilia*, quæ dum *Mare*, id est, amarum illud hominum genus pervagantur, multos informant ad salutem.

3. *Id est*, simul atque afflati fuistis sapientiæ lumine, quo malum à bono ad minimas usque fibras discernitur, facti estis &c:

4. *Id est*, temperatos illos, & intrà rationis cancellos cohibitos animi motus, qui non nisi in fidelibus, *terrâ* ab aquis emergente adumbratis reperiuntur; *ut docet Aug. cap. sequenti*.

5. Volant enim quàquà-versùm aves, sed sub firmamento; ita variè quidem tractatur verbum vitæ à Ministris Evangelii, sed à præfixâ sibi in Scripturis regulâ non discedunt.

6. *Id est*, nemo existimet mentiri me, aut res planè diversas confundere; quasi non advertam quid intersit inter lucidas cognitiones &c.

Quarum enim rerum notitiæ sunt solidæ, & terminatæ sine incrementis generationum, tamquam lumina *sapientiæ* & *scientiæ*; earumdem rerum sunt operationes corporales [7] multæ ac variæ; & aliud ex alio crescendo multiplicatur in benedictione tuâ Deus, qui consolatus es fastidia sensuum mortalium [8], ut in cognitione animi res una multis modis per corporis motiones [9] figuretur, atque dicatur. *Aquæ* produxerunt hæc, sed *in Verbo tuo*; necessitates alienatorum ab æternitate veritatis tuæ populorum produxerunt hæc; sed in Evangelio tuo: quoniam ipsæ *aquæ* ista ejecerunt, quarum *amarus languor* fuit causa ut in tuo Verbo ista procederent [10].

7. *Cur tam multiplicibus signis & figuris una eademque veritas expressa.*
8.
9.
10.

28. Et pulchra sunt omnia faciente te; & ecce tu inenarrabiliter pulchrior qui fecisti omnia; à quo si non esset lapsus Adam, non diffunderetur ex utero ejus *salsugo maris*; genus humanum PROFUNDE curiosum, & procellosè tumidum, & instabiliter fluidum, atque ita non opus esset, ut in *aquis multis* corporaliter & sensibiliter operarentur dispensatores tui mystica facta & dicta (sic enim nunc mihi occurrerunt *reptilia* & *volatilia* *) quibus imbuti & initiati homines, corporalibus sacramentis subditi, non ultrà proficerent [11],

Vudenam Mare humani generis symbolum.

* *Id est*, hoc mihi significare videntur.

11.

7. *Id est*, Ea ipsa quæ in luce sapientiæ uno & simplici intuitu cernuntur; multiplicibus signis, aliis ex aliis nascentibus, in gratiam tardiorum enuntiantur.

8. Ea enim est hominis miseria, ut quæ se illi sub eâdem semper formâ ingerant fastidiat. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursùs operta desiderantur; desiderata quodammodo renovantur; renovata suaviter intimantur. *Aug. Ep. 137. cap. 5.*

9. *Seu*, per varia signa, corporalibus instrumentis expressa.

10. *Id est*, rectè dicuntur *Aqua* ista produxisse, cùm earum amarus languor causa fuerit ut &c.

11. *Seu*, jam quidem viam salutis tenerent, sed non possent perfectionem assequi nisi &c.

12. nisi spiritualiter vivesceret anima, gradu alio 12;
& post initii verbum in consummationem res-
13. piceret 13.

12. *Id est*, nisi ab illo primo inchoationis gradu, ad alium niterentur, nempe ad regendos & Evangelicæ doctrinæ adtemperandos animi motus, animalibus è terrâ ortis adumbratos; ut docebit cap. sequenti.

13. *Id est*, nisi per ministerium verbi jam initiata consummari satageret.

CAPUT XXI.

Quid animalia illa è terrâ nata. Feræ Cicures, frænatos ac compositos animi motus innuunt.

Producat terra animam vivam &c. *Gen.* 1. 24.

29. AC per hoc, in Verbo tuo non maris profunditas, sed ab aquarum amaritudine *terra* discreta [1] ejecit, non *reptilia animarum vivarum*, & *volatilia*, sed *animam vivam* [2]. Neque enim jam opus habet Baptismo quo gentibus opus est, sicut opus habebat cùm *aquis* tegeretur non enim intratur aliter in Regnum cœlorum, ex illo quo instituisti ut sic intretur; nec magnalia quærit mirabilium quibus fiat fides [3], neque enim nisi signa & prodigia viderit non credit [4], cùm jam distincta sit *terra* fidelis ab aquis maris, infidelitate, amaris; & linguæ in signo sunt, non fidelibus, sed infidelibus. Nec isto igitur *genere volatili*, quod verbo tuo produxerunt *Aquæ*, opus habet *Terra* quam fundasti super aquas [5]. Immitte in eam verbum tuum per nuntios tuos: Opera enim eo-

(Margin: 1. — 2. — Joan. 3. 5. — Joan. 4. 48. — 3. — 4. — 1. Cor. 14. 22. — 5.)

1. *Id est*, fideles, à cœtu infidelium segregati, quemadmodum terra ab aquis emersit.
2. Quid per *animam vivam* significetur jam jam apperiet, num. 31. *Vide not. 2. ad cap. superius.*
3. *Seu*, quibus ad fidem adducatur.
4. *Id est*, non jam ex iis est qui non nisi signis permoti credunt.
5. *Id est*, quàm aquis infidelitatis extare fecisti.

rum narramus; sed tu es qui operaris in eis, ut operentur *animam vivam.*

Terra producit eam [6], quia *terra* causa est ut 6.
hæc agant in eâ [7]; sicut *mare* fuit causa, ut age- 7.
rent *reptilia animarum vivarum & volatilia* [8] 8.
sub *firmamento* cœli, quibus jam *terra* non indi-
get; quamvis *Piscem* manducet levatum de *pro-* 9.
fundo [9], in eâ mensâ quam parasti in conspectu *Psal.* 22. 5.
credentium. Ideò enim de profundo levatus est
ut alat *aridam* [10]; & aves, marina progenies, 10.
sed tamen super *terram* multiplicantur. Prima- *Orta ex*
rum enim vocum evangelizantium infidelitas *aquis aves*
hominum causa extitit; sed & fideles exhortan- *cur non nisi*
tur, & benedicuntur ab eis multipliciter de die *super terram*
in diem. At verò *anima viva* de *terrâ* sumpsit *multiplicentur.*
exordium *; quia non prodest jam nisi fide- * *Seu*, sumpsisse narratur.
libus continere se ab amore hujus sæculi, ut
anima eorum tibi vivat, quæ mortua erat in 1. *Tim.* 5. 6.
deliciis vivens; deliciis, Domine, mortiferis; *Vana & infructuosa infidelium temperantia.*
nam Tu puri cordis vitales deliciæ.

30. Operentur ergo jam in *terrâ* [11] ministri 11.
tui, non sicut in *aquis* infidelitatis, annuntiando & loquendo per miracula & sacramenta & voces mysticas, ubi intenta sit IGNORANTIA, mater admirationis, in timore occultorum signorum *. Talis enim est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum abscondunt se à facie tuâ, & fiunt *abyssus*. Sed operentur etiam sicut in *aridâ*, discretâ à *gurgitibus abyssi*; & sint forma fidelibus, vivendo coram eis, & excitando ad imitationem. Sic enim non tantùm ad audien-

* *Id est*, occultâ quâdam vi edictorum.

6. *Seu*, rectè dicitur *terra* eam produxisse.
7. *Nempe* nuntii illi, seu Ministri Evangelici.
8. *Id est*, prima illa mystica facta & dicta, quibus rudes adhuc homines indigent. *Vide not.* 1. *ad cap.* 20.
9. *Id est*, Christum, ex hominibus assumptum, qui se fidelibus in Eucharistiâ vescendum præbet.
10. *Id est*, fideles, ab infidelitatis aquis discreti, & Deum sitientes.
11. *Id est*, in Fidelibus, *terrâ*, seu aridâ, cœli rorem sitiente adumbratis.

* *Nempe fideles.* dum, sed etiam ad faciendum audiunt *, *Quærite Dominum, & vivet anima vestra*, ut pro-
Psal. 65. 33. *Rom. 12. 2.* ducat *terra* animam viventem: *Nolite conformari huic sæculo*; continete vos ab eo ; E V I T A N-
* *Supple enim.* D O * vivit anima quæ appetendo moritur: CON-
Ita vivunt homines quasi unde mors inde vita. T I N E T E vos ab immani feritate superbiæ, ab inerti voluptate luxuriæ, & à fallaci nomine
A quibus continendum. scientiæ; ut sint bestiæ mansuetæ, & pecora edomita, & innoxii serpentes. Motus enim ani-
Quid sint allegorice bestia domita, & hominum servitio aptata. mæ sunt isti in allegoriâ; sed F A S T U S elationis, & delectatio libidinis, & venenum curiositatis, motus sunt animæ mortuæ; quia non ita moritur ut omni motu careat, quoniam D I S-
12. C E D E N D O à fonte vitæ moritur [12]; atque ita
13. suscipitur [13] à prætereunte sæculo, & conformatur ei.

31. Verbum autem tuum, Deus, fons vitæ æternæ est, & non prærerit; ideòque in verbo tuo cohibetur ille *discessus*, dùm dicitur nobis,
Rom. 12. 2. *Nolite conformari huic sæculo*, ut producat *terra* in fonte vitæ *animam viventem*, in verbo tuo,
* *Sup. disseminato & annunciato.* per Evangelistas tuos *, animam continentem, imitando imitatores Christi tui. Hoc est enim
14. *secundùm genus* [14], quoniam æmulatio viri ab
Gal. 4. 12. amico est. *Estote*, inquit, *sicut ego; quia & ego*
15. *sicut vos*. Ita [15] erunt in animâ vivâ *bestiæ bonæ* in mansuetudine actionis. Mandasti enim di-
Eccl. 3. 19. cens, *In mansuetudine opera tua perfice, & ab*
1. Cor. 8. 8. *omni homine diligeris*. Et *pecora bona*, neque si manducaverint abundantia, neque si non

12. *Id est*, ea animæ mors, de quâ loquimur, non est omnimoda ipsius extinctio, sed tantùm ipsius à Deo discessio, non enim aliter moritur. Nam si penitùs morerentur animæ, ad nihilum sine dubio pervenirent; sed tantùm moriuntur quantùm minus ESSENTIÆ participant. *Aug. de Verâ Relig. cap. 11.*

13. *Id est*, quasi à torrente abripitur.

14. *Id est*, hoc enim significare voluit Scriptura, cùm dicit *terram* produxisse animantia viva *secundùm genus suum*.

15. *Id est*, per illam fidelium æmulationem, quæ illos ad imitandos Christi imitatores accendit.

manducaverint egentia [16]; & *serpentes boni*, non perniciosi ad nocendum, sed astuti ad cavendum; & tantum explorantes temporalem naturam, quantum sufficit ut per ea quæ facta sunt intellecta conspiciatur æternitas. Serviunt enim rationi hæc *animalia* [17], cùm à progressu * mortifero cohibita vivunt & bona sunt.

16. Mat. 10. 16.

Rom. 1. 20.

17. * pro, excessu.

16. *Id est*, quæ norunt & abundare, & penuriam pati. *Philip.* 4. 12. Vide inf. notam 2. ad cap. 26.

17. *Id est*, motus isti, talibus animalibus allegoricè designati.

CAPUT XXII.

Quid innuat hominis creatio allegoricè sumpta. Quo sensu ad imaginem Dei ac similitudinem factus dicitur.

32. ECCE enim, Domine Deus noster, Creator noster, cùm cohibitæ fuerint affectiones ab amore sæculi, quibus moriebamur malè vivendo; & cœperit esse *anima vivens* benè vivendo, completumque fuerit verbum tuum quod per Apostolum tuum dixisti, *Nolite conformari huic sæculo*; consequetur & illud quod adjunxisti statim & dixisti, *Sed reformamini in novitate mentis vestræ*; non jam *secundùm genus*, tamquam imitantes præcedentem proximum, nec ex hominis melioris auctoritate viventes (neque enim dixisti, *Fiat homo secundùm genus*; sed, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*) ut nos probemus quæ sit voluntas tua. Ad hoc enim dispensator ille tuus, generans per Evangelium filios, ne semper parvulos haberet, quos lacte nutriret, & tamquam nutrix foveret, *Reformamini*, inquit, *in novitate mentis vestræ, ad probandum vos quæ sit voluntas Dei; quod bonum & beneplacitum & perfectum*. Ideòque non dicis, *Fiat homo*; sed, *Faciamus hominem*.

Faciamus hominem ad imaginem, &c. Gen. 1. 26.

Vade malè vivitur.

Rom. 12. 2.

Quid eis faciendum superfit, qui ex meliorum exemplis non conformari huic sæculo didicerint.

Gen. 1. 26.

Cur generis non meminerit Scriptura ubi de hominis creatione agit.

Rom. 12. 2.

Nec dicis, *Secundùm genus*; sed, *Ad imaginem & similitudinem nostram.*

Col. 3. 10. MENTE quippe renovatus, & conspiciens intellectam veritatem tuam, homine demons-
1. tratore non indiget [1], ut *suum genus* imi-
2. tetur [2]; sed demonstrante te probat ipse quæ sit voluntas tua, quod bonum & beneplacitum & perfectum: & doces eum, jam capacem, videre
3. Trinitatem unitatis, & unitatem Trinitatis [3]. Ideòque pluraliter dicto, *Faciamus hominem*, singulariter tamen infertur, *Et fecit Deus hominem*; & pluraliter dicto, *Ad imaginem nos-*
Col. 3. 10. *tram*, singulariter infertur, *Ad imaginem Dei.* Ita homo renovatur in agnitionem Dei; secun-
1. Cor. 2. 15. dùm imaginem ejus qui creavit eum. Et spiritalis effectus judicat omnia, quæ utique judicanda sunt, ipse autem à nemine judicatur.

1. Tunc demùm enim fiet quod scriptum est, Non docebit unusquisque proximum suum, dicens, Cognosce Dominum; quoniam omnes scient me, à minore usque ad majorem. &c. *Ierem.* 31. 34. & *Heb.* 28. 11.

2. *Id est*, ita ut de eo possit dici quod adhuc *genus suum* imitetur.

3. Illa enim est plena satietas animorum, hæc est vita beata, piè perfectèque cognoscere à quo inducaris in veritatem, quâ veritate perfruaris, per quid connectaris summo Modo. [*Id est*, æternæ Sapientiæ, quæ suum singulis quibusque rebus MODUM seu formam & complementum præstat.] *Aug. de vitâ beatâ disp.* 3. *sub finem.* Vide not. 3. ad cap. 2. hujusce Lib.

CAPUT XXIII.

Quid delatum homini in pisces, aves, quadrupedes, & universa denique reptilia imperium sonet; & sexuum diversitas in ipsâ hominis specie.

Et præsit piscibus maris;&c. Gen. 1. 26. 33. QUOD autem judicat omnia, hoc est, quòd habet potestatem *piscium maris*, & *volatilium* cœli, & omnium *pecorum & ferarum*, & omnis *terræ*, & omnium *repentium* quæ

quæ repunt super *terram* [1]. Hoc enim agit per 1.
mentis intellectum, per quem percipit quæ sunt
spiritus Dei. Alioqui homo in honore positus *Psal. 48. 21.*
non intellexit [2]; comparatus est jumentis in- 2.
sensatis, & similis factus est illis. Ergo in Eccle-
siâ tuâ, Deus noster, secundùm gratiam tuam
quam dedisti ei, quoniam tuum sumus figmen- *Eph. 2. 10.*
tum, creati in operibus bonis, non solùm qui
spiritaliter præsunt, sed etiam hi qui spirituali-
ter subduntur eis qui præsunt (*Masculum* enim *Quid sit allegoricè sexuum diversitas.*
& *feminam* fecisti hominem hoc modo in
gratiâ tuâ spiritali, ubi, secundùm sexum cor-
poris, non est *masculus* & *femina*; quia neque *Col. 3. 11.*
Judæus, neque Græcus, neque servus, ne-
que liber) Spiritales ergo, sive qui præsunt,
sive qui obtemperant, spiritaliter judi-
cant; non de cognitionibus spiritalibus, quæ
lucent in *firmamento* [3], non enim oportet de 3.
tam sublimi auctoritate judicare; neque de ipso
libro tuo [4], etiamsi quid ibi non lucet; quo- 4.
niam submittimus ei nostrum intellectum, cer-
tumque habemus etiam quod clausum est aspec-
tibus nostris, rectè veraciterque dictum esse; sic
enim homo, licet jam spiritalis & renovatus in *Col. 3. 10.*
agnitionem Dei, secundùm imaginem ejus qui
creavit eum, factor tamen legis debet esse, non
judex; neque de illâ distinctione judicat, spiri- *Iac. 4. 11.*
talium videlicet atque carnalium hominum, qui
tuis, Deus noster, oculis noti sunt, & nullis
adhuc nobis apparuerunt operibus, ut ex fructi- *Mat. 7. 16.*
bus eorum cognoscamus eos, sed tu, Domine,

1. *Id est*, Cùm de omnibus judicet, inde est quod potestatem accepisse dicitur in *pisces*, *aves*, &c.
2. *Id est*, quo intellectu si careat homo, similis est jumentis &c.
3. *Id est*, non præsumunt judicare de sublimibus illis Mysteriis, quæ siderum instar in *firmamento* scripturarum lucent.
4. Qui scilicet ipsis in contemptum aut fastidium non venit: quia tametsi rebus obscuris aut nihil magni primo aspectui offerentibus scateat, tamen submittimus, &c.

jam scis eos, & divisisti, & vocasti in occulto antequam fieret firmamentum; neque de turbidis hujus sæculi populis quamquam spiritalis homo judicat; quid enim ei de his quæ foris sunt judicare, ignoranti quis inde venturus sit in dulcedinem gratiæ tuæ, & quis in perpetuâ impietatis amaritudine remansurus?

1. Cor. 5. 12.

34. Ideòque* homo, quem fecisti ad imaginem tuam, non accepit potestatem *luminarium cœli**; neque ipsius occulti cœli*, neque *diei* & *noctis*, quæ ante cœli constitutionem vocasti; neque congregationis aquarum, quod est *mare*; sed accepit potestatem *piscium maris*, & *volatilium cæli*, & omnium pecorum, & omnis *terræ*, & omnium repentium quæ repunt super terram 5. Judicat enim & approbat quod rectè, improbat autem quod perperàm invenerit, sive in eâ solemnitate* sacramentorum quibus initiantur quos pervestigat in *aquis multis* misericordia tua; sive in eâ quâ ille *piscis* exhibetur, quem levatum de profundo *terra* pia comedit 6; sive in verborum signis, vocibusque subjectis auctoritati libri tui, tamquam sub *firmamento* volitantibus, interpretando, exponendo, differendo, disputando, benedicendo 7, atque invocando te, ore erumpentibus atque sonantibus signis, ut respondeat populus; Amen.

* *Seu*, ad ea quæ dixi significanda.
* *Id est*, hominum illorum qui luminaribus cœli significantur ut docuit cap. 18.
* *Id est*, scripturæ.
5.
* *Id est*, solemni ministratione.
6.
7.

Quibus omnibus vocibus corporaliter enuntiandis causa est *abyssus* sæculi, & cæcitas car-

5. Quæ quidem omnia quid allegoricè innuant exposuit cap. 20. *Vide not. 2. ad cap. 20.*

6. *Id est*, Salvator ipse, de hominibus assumptus, qui se fidelibus in Eucharistiâ manducandum offert.

7. In publicis fidelium conventibus, post solemnem psalmorum recitationem, scripturæ lectionem & interpretationem, populo jam jamque dimittendo *benedicebat*, id est, benè precabatur Episcopus, cui *benedictioni* populus respondebat *Amen*. Hinc est quod etiamnùm quælibet Ecclesiastici officii pars clauditur & terminatur brevi illâ precatione quæ vulgo *Collecta* dicitur, cuique à prælato nuncupatæ omnes è Clero ipsissimâ voce assentiri se & subscribere testantur.

nis, quâ cogitata non possunt videri, ut * opus sit instrepere in auribus. Ita * quamvis multiplicentur *volatilia* super *terram*, ex *aquis* tamen originem ducunt [8]. Judicat etiam spiritalis approbando quod rectum, improbando autem quod perperàm invenerit in operibus moribusque fidelium; eleëmosynis, tamquam *terrâ fructiferâ*, & de animâ vivâ mansuefactis affectionibus, in castitate, in jejuniis, in cogitationibus piis, de his quæ per sensum corporis percipiuntur. De his enim judicare nunc dicitur, in quibus & potestatem corrigendi habet.

* *Seu*, adeò ut.
* *Seu*, ac per hoc.

8.

Quibus remediis efferrescentes animi motus domentur.

8. *Id est*, cùm ea hominum cœcitas quâ fit ut per se, & solâ cogitationis vi, adtingere non valeant quæ ad salutem pertinent, eorum instituendorum causa fuerit quorum ope veritas sibi per aures aut per oculos ad cor viam facit, quæ tamen in fidelium utilitatem potissimùm cedunt, in promptu est ratio cur *volatilia*, quæ non nisi super *terram* multiplicantur, ex *aquis* originem duxisse dicuntur.

CAPUT XXIV.

Cur tantùm ad hominem, ad pisces & aves directa sint illa verba, Crescite & multiplicamini.

35. SED quid est hoc, & quale mysterium est? Ecce *benedicis homines*, ô Domine, *ut crescant & multiplicentur, & impleant terram.* Nihilne nobis ex hoc innuis ut intelligamus aliquid; cur non ita benedixeris lucem quam vocasti diem, nec firmamentum cœli, nec luminaria, nec sidera, nec terram, nec mare? Dicerem te, Deus noster, qui nos ad imaginem tuam creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini propriè voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pisces & cetos, ut crescerent & multiplicarentur & implerent aquas maris, & volatilia, ut [1] multiplicarentur super terram. Item dicerem ad ea rerum genera

Et benedixit eos Deus dicens, Crescite & multiplicamini, &c. *Gen.* 1. 28.

1.

1. Priores editiones non habent *ut*, quæ vocula librariorum oscitantiâ omissa, sine dubio supplenda est.

pertinere benedictionem hanc quæ gignendo ex semetipsis propagantur, si eam reperirem in arbustis, & frutectis, & in pecoribus terræ. Nunc autem nec herbis & lignis dictum est, nec bestiis & serpentibus, *Crescite & multiplicamini*; cùm hæc quoque omnia, sicut pisces & aves & homines, gignendo augeantur, genusque custodiant.

36. Quid igitur dicam, lumen meum veritas? Quia vacat hoc? Quia inaniter ita dictum est? Nequaquam, Pater pietatis; absit ut hoc dicat servus * verbi tui. Et si ego non intelligo quid hoc eloquio significes, utantur eo meliùs meliores, id est intelligentiores quàm ego sum, unicuique quantum sapere dedisti Deus meus. Placeat autem & confessio mea coram oculis tuis, quâ tibi confiteor credere me, Domine, non incassùm te ita locutum esse; neque silebo quod mihi lectionis hujus occasio suggerit, verum est enim; nec video quid impediat ita me sentire dicta figurata librorum tuorum.

* Id est, minister.

Rom. 12. 3.

Novi enim multipliciter significari per corpus [2], quòd uno modo mente intelligitur; & multipliciter mente intelligi, quod uno modo per corpus significatur. Ecce, simplex dilectio Dei & proximi, quàm multiplicibus sacramentis & innumerabilibus linguis, & in unâquaque linguâ innumerabilibus locutionum modis corporaliter enuntiatur: ita crescunt & multiplicantur *fœtus aquarum* [3]. Attende iterùm quisquis hæc legis. Ecce quod uno modo Scriptura effert, & vox personat, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, nonne multipliciter intelligitur, non errorum falaciâ, sed verarum intelligentiarum generibus *? ita crescunt & multiplicantur *fœtus hominum*.

2. *Duplex multiplicationis genus.*

3.

* Ut videre est sup. l. 12. cap. 19.

37. Itaque si naturas ipsas rerum non allego-

2. *Id est*, externis sensibilibus signis seu vocibus.
3. *Id est*, ea quæ amarus hominum languor causa fuit ut in Dei verbo procederent. *Vide sup. c. 20. num. 27. sub fin.*

ricè sed propriè cogitemus, ad omnia quæ de seminibus gignuntur, convenit verbum, *Crescite & multiplicamini.* Si autem figuratè posita ista tractemus (quod potiùs arbitror intendisse Scripturam, quæ utique non supervacuè solis aquatilium & hominum fœtibus istam benedictionem attribuit) invenimus quidem multitudines, & in creaturis spiritalibus atque corporalibus, tamquam in *cœlo* & *in terra* 4; & in animis justis & iniquis, tamquam in *luce* & in *tenebris*, & in sanctis auctoribus per quos lex ministrata est, tamquam in *firmamento* quod solidatum est inter *aquam* & *aquam*; & in societate amaricantium populorum, tamquam in *mari*; & in studio animarum piarum, tamquam in *aridâ*; & in operibus misericordiæ secundùm præsentem vitam, tamquam in *herbis* seminalibus & *lignis* fructiferis; & in spiritalibus donis manifestatis ad utilitatem, sicut in *luminaribus* cœli; & in affectibus formatis ad temperantiam, tamquam in *animâ vivâ*. In his omnibus nanciscimur multitudines, & ubertates, & incrementa. 4.

Sed quòd ita crescat & multiplicetur, ut una res multis modis enuntietur, & una enuntiatio multis modis intelligatur; non invenimus nisi in signis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes *aquarum*, propter necessarias causas *carnalis profunditatis* 5; res autem intelligibiliter excogitatas; generationes *humanas*, propter rationis fœcunditatem intelligimus. Et ideò credimus * utrique horum generi dictum esse abs te, Domine, *Crescite & multiplicamini.* In 5.

* Sup. non nisi.

Gen. 1. 28.

4. *Id est*, quas nobis allegoricè exhibent *cœlum & terra*. Id enim hic sonat vox *tamquam*, & deinceps, usque ad finem articuli.

5. *Id est*, in gratiam rudioris hujus multitudinis quâ potissimùm constat genus humanum, marinis aquis designatum, & quæ hujusmodi subsidiis eget.

hac enim benedictione concessam nobis à te potestatem & facultatem accipio, & multis modis enunciare quod uno modo intellectum tenuerimus, & multis modis intelligere quod obscurè uno modo enunciatum legerimus. Sic

6. implentur *aquæ maris* 6, quæ non moventur nisi

* *Id est*, fideles, variis significationibus. sic & *fœtibus humanis* impletur & *terra* *, cujus ariditas 7 apparet in

7. studio, & dominatur ei ratio.

6. *Id est*, hominum genus, marinis aquis allegoricè adumbratum.
7. *Id est*, ab aquis sæculi amaris discretio, seu sitis illa supernorum quam terræ *ariditas* adumbrat.

CAPUT XXV.

Cur herbæ ac fructus homini, avibus, quadrupedibus ac serpentibus tantùm in pabulum assignata sint, non verò piscibus & cetis.

Ecce dedi vobis omnem herbam.... in escis. Gen. 1. 29.

38. VOLO etiam dicere, Domine Deus meus, quod me consequens tua Scriptura commonet; & dicam, nec verebor. Verum enim dicam, te mihi inspirante, quod ex eis verbis voluisti ut dicerem. Neque enim alio præter te inspirante credo me verum dicere, cùm tu sis Veritas, omnis autem homo men-

Psal. 115. 2. dax: Et ideò qui loquitur mendacium, de suo loquitur. Ergo ut verum loquar, de tuo loquar.

* *Id est*, suum ferens semen.

Ecce dedisti nobis in escam omne fœnum sativum, seminans semen * quod est super omnem terram, & omne lignum quod habet in se fructum seminis sativi. Nec nobis solis, sed & omnibus avibus cœli, & bestiis terræ, atque serpentibus: piscibus autem & cetis magnis non

Fructus terræ allegoricè quid sint. dedisti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ significari & in allegoriâ figurari opera misericordiæ, quæ hujus vitæ necessitatibus exhibentur ex *terrâ* fructiferâ. Talis *terra* erat pius

Onesiphorus, cujus domui dedisti misericordiam, quia frequenter Paulum tuum refrigeravit, & catenam ejus non erubuit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificaverunt, qui quod ei deerat suppleverunt ex Macedoniâ. Quomodo autem dolet quædam *ligna*, quæ fructum ei debitum non dederunt, ubi ait, *In primâ meâ defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur?* Ista enim debentur eis qui ministrant doctrinam rationalem, per intelligentias Divinorum mysteriorum; & ita eis debentur tamquam *hominibus*. Debentur autem eis sicut *animæ vivæ*, præbentibus se ad imitandum, in omni continentiâ. Item debentur eis tamquam *volatilibus*, propter benedictiones eorum quæ multiplicantur super terram; quoniam in omnem terram exivit sonus eorum.

2. Tim. 1. 16.
2. Cor. 11. 9.
2. Tim. 4. 16.
Psal. 18. 5.

CAPUT XXVI.

Allegoricè quid sit, herbis terræ fructibusque pasci. In bonis operibus aliud donum aliud fructus.

39. PASCUNTUR autem his escis [1] qui lætantur eis; nec illi lætantur eis quorum Deus venter est [2]. Neque enim & in illis qui præbent ista, ea quæ dant *fructus* est, sed quo animo dant. Itaque ille qui Deo serviebat, non suo ventri, video planè unde gaudeat; video, & congratulor ei valdè: Acceperat enim à Philippensibus quæ per Epaphroditum miserant; sed tamen unde gaudeat video. Unde autem gaudet, inde pascitur; quia in veritate loquens, *Gavisus sum* (inquit) *magnificè in Domino*,

Philip. 3. 19.
Fructus, id quo fiat.
Phil. 4. 10.

1. *Id est*, his fidelium, *terrâ* adumbratorum, bonis operibus.
2. Cùm hujusmodi homines quid ex fidelium bonis operibus sibi proveniat, non quid illis intueantur.

quia tandem aliquando repullulastis sapere pro me, in quo & sapiebatis, tædium autem habuistis. Isti ergo diuturno tædio marcuerant; & quasi exaruerant ab isto *fructu* boni operis; & gaudet eis, quia repullularunt; non sibi, quia ejus indigentiæ subvenerunt. Ideò secutus ait, Ibid. 11. *Non quòd desit aliquid dico: ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse; scio & minus habere, scio & abundare; in omnibus & in omnia imbutus sum; & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat.*

40. Unde ergo in omnibus gaudes, ô Paule magne? Unde gaudes? Unde pasceris, *homo* renovate in agnitionem Dei, secundùm imaginem
Col. 3. 10. ejus qui creavit te, & *anima viva*, tantâ continentiâ, & lingua *volatilis*, loquens mysteria? Talibus quippe animantibus esca ista debetur. Quid est quod te pascit? Lætitia. Quod sequitur audiamus;
Phil. 4. 14. *Verumtamen*, inquit, *benè fecistis, communicantes tribulationi meæ.* Hinc gaudet, & hinc pascitur, quia illi benè fecerunt; non quia ejus angustia relaxata est, qui dicit tibi, *In*
Psal. 4. 1. *tribulatione dilatasti mihi*; quia & abundare & penuriam pati novit in te 3, qui confortas eum.
Ibid. 15. *Scitis enim*, inquit, *& vos Philippenses, quoniam in principio Evangelii, cùm ex Macedoniâ sum profectus, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati & accepti, nisi vos soli; quia & Thessalonicam & semel & iterùm usibus meis misistis.* Ad hæc bona opera eos rediisse nunc gaudet; & repullulasse lætatur, tamquam reviviscente fertilitate agri.

41. Numquid propter usus suos, quia dixit, *Usibus meis misistis?* Numquid propterea gau-

3. Penuriam quippè pati quorumcumque hominum est; sed *scire penuriam pati* magnorum est. Sic & abundare quis non potest? Sed *scire & abundare* non nisi eorum est quos abundantia non corrumpit. *August. de Bono conjug. cap. 21.*

det? Non propterea. Et hoc unde scimus? Quoniam ipse sequitur dicens, *Non quia quæro* DATUM, *sed requiro* FRUCTUM.

Didici à te, Deus meus, inter *datum* & *fructum* discernere. *Datum*, est res ipsa quam dat qui impertitur hæc necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adjutorium: *fructus* autem, bona & recta voluntas datoris est. Non enim ait magister bonus; *Qui susceperit Prophetam* tantùm; sed addidit, *In nomine prophetæ*. Neque ait tantùm, *Qui susceperit* justum; sed addidit, *In nomine justi*. Ita quippe ille *mercedem Prophetæ*, iste *mercedem justi* accipiet. Nec solùm ait, *Qui calicem aquæ frigidæ potum dederit uni ex minimis meis*; sed addidit, *Tantùm in nomine discipuli*: Et sic * adjunxit, *Amen dico vobis, non perdet mercedem suam*. DATUM, est suscipere Prophetam, suscipere justum, porrigere calicem aquæ frigidæ discipulo: FRUCTUS autem, in nomine Prophetæ, in nomine justi, in nomine discipuli hoc facere. *Fructu* pascitur Elias à viduâ sciente quòd hominem Dei pasceret, & propter hoc pasceret: per corvum autem *dato* pascebatur *; nec interior Elias, sed exterior pascebatur, qui posset etiam talis cibi egestate corrumpi.

Quid donum quid fructus.

Math. 10. 41.

* *Id est*, eâ tantùm conditione.

3. Reg. 17. 6.

* *Id est*, corporaliter tantùm alebatur.

CAPUT XXVII.

In iis quæ sanctis impendunt infideles donum *quidem reperiri*, fructum *verò minimè*.

42. IDEÒ QUE, dicam quod verum est coram te, Domine, cùm homines idiotæ atque infideles, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum, & magnalia miraculorum, quæ nomine *piscium* & *cetorum* significari credimus, suscipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præsentis

* *Id est*, servos & ministros.

Ex solâ bonâ voluntate fructus.

vitæ usu adjuvandos pueros tuos * ; cùm id quare faciendum sit, & quò pertineat ignorent ; nec illi istos pascunt, nec isti ab illis pascuntur: quia nec illi hæc sanctâ & rectâ voluntate operantur ; nec isti eorum *datis*, ubi *fructum* nondùm vident, lætantur. Inde quippe animus pascitur, unde lætatur. Et ideò *pisces* & *ceti* non
1. vescuntur escis [1] quas non germinat nisi jam *terra* ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

1. *Id est*, non sunt data in escam piscibus & cetis quæ non germinat nisi jam terra &c.

CAPUT XXVIII.

Non sine consilio factum ut scriptura variarum universi partium narratâ creatione addiderit, vidisse Deus quæ fecerat esse bona ; nec nisi ubi omnia Dei opera complectitur dixerit, vidisse Deum cuncta quæ fecerat bona valdè.

Et vidit Deus omnia quæ fecit, & erant valdè bona &c. Gen. 1. 31.

43. ET vidisti, Deus, omnia quæ fecisti, & ecce bona sunt valdè ; quia & nos vi-
1. dimus ea [1], & ecce omnia bona valdè. In singulis generibus operum tuorum, cùm dixisses ut fierent, & facta essent, illud atque illud vidisti quia bonum est. Septies numeravi scriptum esse, te vidisse *quia bonum est* quod fecisti ; & hoc octavum est quia vidisti omnia quæ fecisti ; & ecce non solùm *bona*, sed etiam *valdè bona* tamquam simul omnia. Nam singula, tantùm *bona* erant ; simul autem omnia, & *bona* & *valdè*. Hoc dicunt * etiam quæque pulchra corpora ; quia longè multò pulchrius est corpus quod ex membris pulchris omnibus constat, quàm ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum ; quamvis & illa etiam singillatim pulchra sint.

* *Seu*, nos docent.

1. *Id est*, ideò scriptum te eâ vidisse & probasse commemorat ut significaret te ea in nobis videre & probare, quando ea videmus & probamus. *Vide initium cap.* 31.

CAPUT XXIX.

Cur ita loquatur Scriptura quasi Deus singula alternatim videat & non omnia simul.

44. ET attendi ut invenirem, utrùm septies vel octies videris quia bona sunt opera tua, cùm tibi placuerunt [1]; & in tuâ visione * non inveni tempora per quæ intelligerem, quòd toties videris quæ fecisti; & dixi, O Domine, nonne ista Scriptura tua vera est, quoniam tu verax & Veritas edidisti eam? Cur ergo tu mihi dicis, non esse in tuâ visione tempora; & ista Scriptura tua mihi dicit per singulos dies ea quæ fecisti te vidisse, quia bona sunt; & cùm ea numerarem, inveni quoties? Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es Deus meus, & dicis voce forti in aure interiore servo tuo, perrumpens meam surditatem, & clamans; O homo, nempe quod Scriptura mea dicit, ego dico: & tamen illa temporaliter dicit; verbo autem meo tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate consistit. Sic EA QUÆ vos per spiritum meum videtis, ego video; sicut ea quæ vos per spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita, cùm vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video; quemadmodum cùm vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter dico.

1. * *Id est*, in tuo videndi modo.

1. *Id est*, utrum prout littera sonat id accipi debeat quasi alternatim Deus opera sua viderit & probarit.

CAPUT XXX.

Non nisi cæcutientibus aliquid in operibus Dei displicere. De mundi creatione quid Manichæi delirarent.

45. ET audivi, Domine Deus meus, & elinxi stillam dulcedinis ex tuâ veritate, &

intellexi quoniam sunt quidam quibus displicent opera tua 1; & multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsum; sicut fabricas cœlorum, & compositiones siderum; & hæc non de tuo, sed jam fuisse alibi creata & aliunde, quæ tu contraheres, & compaginares, atque contexeres; cùm de hostibus victis mundana mœnia molireris, ut eâ constructione devicti, adversus te iterùm rebellare non possent. Alia verò nec fecisse te, nec omninò compegisse; sicut omnes carnes, & minutissima quæque animantia, & quidquid radicibus terram tenet; sed hostilem mentem, naturamque aliam, non abs te conditam *, tibique contrariam, in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare. Insani dicunt hæc, quoniam non per spiritum tuum vident opera tua, nec te cognoscunt in eis.

* Vide sup. lib. 4. cap. 15. num. 24.

1. Manichæi. Offensi enim quibusdam rebus, & rursùs quibusdam delectati non earum quibus offenduntur, sed earum quibus delectantur volunt esse authorem Deum. *Aug. de verâ relig. cap. 9.* vide sup. l. 7. cap. 14. & 16. & consule lib. *de hæresibus ad Quodvultdeum.*

CAPUT XXXI.

Eâ ratione quâ dicitur Spiritus sanctus in nobis agere quidquid boni agimus, eâdem dici eum in nobis videre cùm eo quo par est oculo ipsius opera videmus. Dissimili planè modo opera Dei sanctis & aliis placere.

Quid intelligendum cum Deus opera sua videre & probare dicitur.

46. QUI autem per spiritum tuum vident ea, tu vides in eis. Ergo cùm vident quia bona sunt, tu vides quia bona sunt, & quæcumque propter te placent, tu in eis places; & quæ per spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi Spiritus hominis qui in ipso est? Sic & quæ Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei. *Nos autem*, inquit, *non spiritum*

1. Cor. 2. 11.

hujus

hujus mundi accepimus, *sed spiritum qui ex Deo est*; *ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis*. Et admoneor ut dicam, Certè nemo scit quæ Dei sunt, nisi spiritus Dei: Quomodo ergo scimus & nos, quæ à Deo donata sunt nobis?

Respondetur mihi, quoniam quæ per ejus spiritum scimus, etiam sic *nemo scit, nisi spiritus Dei*[1]. Sicut enim rectè dictum est, *Non enim vos estis qui loquimini*, eis qui in spiritu Dei loquerentur; sic rectè dicitur, *Non vos estis, qui scitis*, eis qui in Dei spiritu sciunt. Nihilominùs * igitur rectè dicitur, *Non vos estis qui videtis*, eis qui in spiritu Dei vident. Ita quidquid in spiritu Dei vident quia bonum est, non ipsi, sed Deus videt quia bonum est.

1. *Math. 10. 20.*

* *Id est, pari omnino ratione.*

Aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales suprà dicti * sunt: aliud, ut quod bonum est videat homo quia bonum est (sicut multis tua creatura placet quia bona est, quibus tamen non tu places in eâ; unde frui magis ipsâ quàm te volunt) aliud autem, ut cùm aliquid videt homo quia bonum est, Deus in illo videat quia bonum est; ut scilicet ille ametur in eo quod fecit[2], qui non amaretur nisi per Spiritum-sanctum quem dedit; quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum qui datus est nobis; per quem videmus, quia bonum est quidquid aliquo modo est; ab illo

* *Manichæi.*

2. *Vndenam Deum amemus.* *Rom. 5. 5.*

1. *Id est*, de hujusmodi quæ scimus rectè dici potest quod ea nemo scit nisi Spiritus Dei; cùm ea non nisi ipsius Spiritu docente sciamus.

2. Et videmus hæc; & si est in nobis Spiritus illius, sic nobis placent ut artifex laudetur; non ut ad opera conversi, ab artifice avertamur; & faciem quodammodo ponentes ad ea quæ fecit, dorsum ponamus ad eum quâ fecit. *Aug. trac. 8. in Ioannem.* Vide not. 1. ad cap. 12. lib. 4. & cap. 34. lib. 10. num. 53.

N 2

enim est qui non aliquo modo est, sed quod
3. est, est 3.

3. *Id est*, qui non utcumque est, sed est ID QUOD VERE AC SUMME EST: cum ipse dicat, *Ego sum qui sum*. Vide not. ad cap. 11. lib. 7.

CAPUT XXXII.

Quid nobis ob oculos ponat creationis historia, compendio exhibet.

47. GRATIAS tibi, Domine, Videmus *cœlum* & *terram*, sive corporalem partem, superiorem atque inferiorem, sive spiritalem corporalemque creaturam; atque in ornatu harum partium, quibus constat vel universa mundi moles, vel universa omninò creatura, videmus *lucem* factam divisamque à te-
1. *nebris* [1].

Videmus *firmamentum*, cœli, sive inter spiritales *aquas* superiores, & *corporales* infe-
2. riores [2], primarium corpus mundi; sive hoc spatium aëris (quia & hoc vocatur cœlum) per quod vagantur volatilia cœli, inter aquas quæ vaporaliter eis superferuntur, & serenis etiam noctibus rorant, & has quæ in terris graves fluitant.

Videmus congregatarum *aquarum speciem* per campos maris, & *aridam terram*, vel nudatam, vel formatam ut esset visibilis & composita, herbarum quoque atque arborum materiem.

Videmus *luminaria* fulgere desuper; *Solem* sufficere * diei, *Lunam & Stellas* consolari noctem; atque his omnibus notari & significari tempora.

* *Id est*, largiter interdiu lumen fundere.

1. Pertinent siquidem hæc verba, *Fiat lux*, non tantùm ad creationem luminis corporalis, sed ad illuminationem creaturæ spiritalis; ut patet ex primis capitis 3. & capitis 8. verbis.

2. Hoc *non satis consideratè* dictum agnoscit Aug. lib. 2. retract. cap.6. *res enim*, inquit, *in abscondito est valdè*

Videmus humidam usquequaque naturam, piscibus & belluis & alitibus fœcundatam; quòd aëris corpulentia, quæ volatus avium portat, aquarum exhalatione concrescit 3. 3.

Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari; hominemque ad imaginem & similitudinem tuam * cunctis irrationalibus animantibus ipsâ tuâ imagine ac similitudine, hoc est rationis & intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in ejus animâ ALIUD EST quod consulendo * dominatur, aliud quod subditur ut obtemperet; sic viro factam esse etiam corporaliter feminam, quæ haberet quidem in mente rationalis intelligentiæ parem naturam, sexu tamen corporis ita masculino sexui subjiceretur, quemadmodum subjicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis rectè agendi solertiam 4. Videmus hæc, & singula *bona*, & omnia *bona valdè*. 4.

** Sup. factum.* *Unde homo ad similitudinem Dei factus.* *Unusquisque quodammodo Mas & Fœmina, & unde* ** Scu, regendo.*

3. Concrescit enim aër, & crassus efficitur, exhalationibus & quasi vaporibus maris & terræ; & de ipso humore quodammodo pinguescit [id est densior & gravior fit] ut volatus avium portare possit. *Aug. de Genesi contrà Manich. l. 2 cap 15*

4. Expedit enim inferius subjici superiori; ut & ille qui sibi subjici vult quod est inferius, se subjiciat superiori suo. *Aug. in Psal.* 143. Vide not. 1. ad cap. 13. l. 1. & not. 2. ad cap. 7. lib. 7.

CAPUT XXXIII.

Omnia ex nihilo facta. Cur narratâ quarumdam universi partium creatione addiderit Scriptura, factum est vespere & mane dies unus.

48. LAUDENT te opera tua ut amemus te; & amemus te, ut laudent te opera tua 1, quæ habent initium & finem ex tempore, ortum & occasum, profectum & de- 1.

1. Deus enim non verè laudatur nisi à requirentibus, atque adeò amantibus eum. Psal. 21. 27.

fectum, speciem & privationem. Habent ergo
2. consequentia 2 manè & vesperam; partim latenter, partim evidenter. De nihilo enim à te, non de te facta sunt: non de aliquâ non tuâ, vel quæ anteà fuerit *, sed de concreatâ, id est simul à te creatâ materiâ; quia ejus informitatem sine ullâ temporis interpositione formasti. Nam cùm sit aliud cœli & terræ materies, aliud cœli & terræ species; materiem quidem de omninò nihilo, mundi autem speciem de informi materiâ, simul tamen utrumque fecisti 3, ut materiam forma nullâ moræ intercapedine sequeretur.

* Ut Manichæi somniabant.

3.

2. *Id est*, cùm res istæ infimæ ejusmodi sint, ut aliæ decedant, aliæ succedant, quælibet earum suum *mane* suamque *vesperam* habet.

3. Inde lux omnibus illis quæ de illâ materiâ fuisse supra disseruit. *Vide not. ad cap. 20. lib. 12.*

CAPUT XXXIV.

Quidquid allegoricè innuit creationis historia, brevi compendio adstringit.

49. INSPEXIMUS etiam, propter quorum figurationem ista vel tali ordine fieri, vel tali ordine scribi voluisti; & vidimus quia bona sunt singula, & omnia bona valdè. In verbo tuo, in unico tuo, *cœlum* & *terram*, caput & corpus Ecclesiæ, in prædestinatione ante omnia tempora, sine *manè* & *vesperâ*. Ubi autem cœpisti prædestinata temporaliter exequi, ut occulta manifestares, & *incomposita* nostra componeres, quoniam super nos erant peccata nostra, & in *profundum tenebrosum* abieramus abs te; & spiritus tuus bonus *superferebatur* ad subveniendum nobis in tempore opportuno, & justificasti impios, & *distinxisti* eos ab iniquis; & *solidasti* auctoritatem libri tui, inter *superiores*, qui tibi dociles essent *, & *inferiores* qui eis subderentur; & *congregasti*

Ecclesiæ formatio & sanctificatio, primis Geneseos verbis allegoricè adumbrata.

* *Id est*, qui à te ipso docerentur.

societatem infidelium in unam conspirationem, *ut apparerent* studia fidelium *, & tibi opera misericordiæ parerent, distribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cælestia. * Quasi ex adverso oppositis in fidelium studiis.

Et inde accendisti quædam *luminaria* in firmamento, verbum vitæ habentes sanctos tuos, & spiritualibus donis prælatâ sublimi auctoritate fulgentes: & inde ad imbuendas infideles gentes, Sacramenta & Miracula visibilia, vocesque verborum, secundùm *firmamentum* libri tui [1], quibus e iam fideles benedicerentur, ex materiâ corporali produxisti: & deinde fidelium *animam vivam* [2], per affectus ordinatos, continentiæ vigore formasti. Atque inde tibi soli mentem subditam, & nullius * auctoritatis humanæ ad imitandum indigentem, renovasti *ad imaginem & similitudinem tuam*; præstantique intellectui rationabilem actionem, tamquam *viro feminam*, subdidisti; omnibusque tuis Ministeriis [3] ad perficiendos fideles in hâc vitâ necessariis, ab eisdem fidelibus ad usus temporales *fructuosa* in futurum opera præberi voluisti. *Hæc* omnia videmus (& bona sunt valdè) quoniam tu ea vides in nobis, qui spiritum, quo ea videremus, & in eis te amaremus, dedisti nobis.

1.

2.

* Sup. deinceps.

Col. 3. 10.

3.

Videre Deus rectè dicitur quæ non nisi ipsius Spiritu nobis dato videmus. Vide sup. cap. 31.

1. *Id est*, firmæ Scripturarum doctrinæ prorsus consonas.

2. *Terra* scilicet ab aquis discretæ fœtum, ut docuit sup. cap. 21.

3. *Pro*, Ministris: ut *servitia* pro *servis*. Vocem hanc eodem sensu usurpat Aug. lib. de verâ relig. cap. 55. num. 110.

CAPUT XXXV.

Optat æternam illam pacem, quam dies septimus vesperâ carens adumbrat.

1. 2. 50. DOMINE Deus1, pacem da nobis 1; (omnia enim præstitisti nobis 2) pacem quietis, pacem sabbati, sabbati sine vesperâ. Omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum *valdè bonarum* modis suis peractis transiturus est; & *manè* quippe in eis factum est, & *vespera*.

1. Cœlestem sanè pacem, quæ verè ita pax est, ut rationalis creaturæ sola pax habenda & dicenda sit, ordinatissima scilicet & concordissima societas fruendi Deo, & invicem in Deo; quò cùm ventum fuerit, non erit vita mortalis, sed planè certèque vitalis; nec corpus *animale*, quod dùm corrumpitur aggravat animam, sed spiritale, sine ullâ indigentiâ, ex omni parte subditum voluntati. *Aug. lib. 19. de Civit. Dei cap. 17.*

2. *Id est*, abs te sunt quæcumque habemus.

CAPUT XXXVI.

Dei à creatione mundi quies, quid innuat.

Et requievit die septimo. Gen. 2. 2.

51. DIES autem septimus sine vesperâ est, nec habet occasum; quia sanctificasti eum ad permansionem sempiternam; ut id quòd tu, post opera tua bona valdè, quamvis ea quietus feceris, requievisti septimo die, hoc
1. præloquatur nobis vox libri tui 1, quòd & nos post opera nostra, ideò *bona valdè* quia tu nobis ea donasti, *sabbato* vitæ æternæ requiescamus in te.

1. *Id est*, hoc maximè ex illis libris discamus, & meminerimus, quod & nos &c.

CAPUT XXXVII.

Requiescere Deus, nostrâ per ipsum requie, quemadmodum & operari, nostris per ipsum bonis operibus dicitur.

52. ETIAM tunc enim sic *requiesces* in nobis, quemadmodum nunc *operaris* in nobis; & ITA ERIT illa *requies tua* per nos, quemadmodum sunt ista *opera tua* per nos [1], Tu autem, Domine, semper operaris, & semper requiescis; nec vides ad tempus, nec moveris ad tempus, nec quiescis ad tempus: & tamen facis & visiones temporales, & ipsa tempora; & quietem ex tempore. 1.

1. Sicut enim rectè dicitur Deus *facere*, quidquid ipso in nobis operante fecerimus; ita rectè Deus dicitur *requiescere*, cùm ejus munere requiescimus. *Aug. de Gen. ad lit. l. 4. cap. 9.*

CAPUT XXXVIII.

Dei opera aliter ab ipso, aliter ab hominibus videri. Ipsum quidem semper, nos verò non nisi cùm ipsius Spiritu afflati fuerimus benè agere. Bona nostra opera, Dei mundum condentis operatione, eam verò quæ nos manet in cælo requiem, ipsius à fabricato mundo requie adumbrari. Eorum quæ ad Deum pertinent intelligentia ab ipso petenda.

53. NOs itaque ista quæ fecisti videmus, quia sunt; tu autem quia vides ea, sunt. Et nos foris videmus quia sunt, & intus quia bona sunt; tu autem ibi vidisti facta, ubi vidisti facienda. Et nos alio tempore moti sumus ad benefaciendum, posteàquàm concepit de spiritu tuo cor nostrum; priore autem tempore ad malefaciendum movebamur, deserentes te: tu verò Deus, une, bone, numquam

Unde sunt quæcumque sunt.

Quandonam ad bonum ferri incipimus.

Non nisi præviis bonis operibus ad æternam requiem pervenitur.

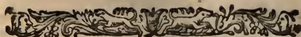
Deo æterna quies, & unde. Vide not. ult. ad cap. 3. hujusce lib.

Matth. 7. 7.

cessasti benefacere. Et sunt quædam bona opera nostra; ex munere quidem tuo, sed non sempiterna; post illa nos requieturos in tuâ grandi sanctificatione speramus: Tu autem, bonum nullo indigens bono, semper quietus es; quoniam tua quies tu ipse es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis Angelus Angelo? quis Angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulsetur: sic, sic accipietur, sic invenietur, sic aperietur. Amen.

FINIS.

INDEX.

INDEX.

Littera *a* tredecim primas lineas. *b* medias. *c* postremas indicat.

A.

ABysfus abyssum invocans quid sit. 390. a.
Admirationis mater ignorantia. 405. c.
ADEODATI *ingenium quale ac quantum.* 221. b.
Ægyptiorum aurum diripiendi præceptum Hebræis datum quid significet. 163. c. *Ægyptius cibus lenticula quid innuat?* p. 163. c.
Æternitatis & temporis differentia. 312. b. 314. a. 315. b.
Æternum mutationem nescit. 308. b.
Affectiones animi quomodo domandæ. 411. a.
Alimenta, medicamenta. 276. b.
ALIPIUS, *qualis vir.* 130. c. 136. a. *Qua ratione à spectaculis revocatus.* 131. b. *Rursus in illa exarsit.* 132. c. *Manichæorum fallaciis illaqueatur, virtutis specie deceptus.* 132. b. *Furti insimulatur.* 134. a. *Quo pacto ipsius innocentia claruerit.* 135. a. *Ejus in Augustinum amor.* 136. a *Quàm acer justitiæ cultor.* 136. b. *Augustini exemplo & rationibus labefactatus de ducenda uxore cogitat, dum ipsum à connubio deterrere conatur.* 140. b. *Magistratui Assessor ter extiterat.* 193. a. *Alipii humilitas & quàm strenuus corporis domitor.* 221. a.
Ambrosii elogium. 113. b. *In quo Ambrosius præstabat Fausto.* 114. a. *Ambrosius rarò à negotiis liber.* 122. a *Qua ratione operam lectioni daret.* ibid. *Monasterium Mediolani extra urbis mœnia sub Ambrosio nutritore.* 194. c.

Amicitia vera quænam. 71. c. *Quibus inter homines coalescat.* 71. b. *Quibus constet amicitiæ suavitas.* 76. c. *Amicitiæ limites transgredi peccatum est.* 74. c.
Amici quomodo diligendi. 77. c. *Quo pacto ne amittantur caveri possit.* ibid. *Dolor de amicorum morte, unde.* 76. c. 77. b.
Amari & timeri velle, ex superbia est. 288. c. *Quomodo amari ament ingenuæ indolis homines.* 84. b.
Amor, pondus. 386. b. *Amoris divini ignem quid exstinguat* 288. c. *Amore Dei solo creatura intellectualis lux est* 351. c. *Minùs Deum amat qui cum illo aliquid amat quod non propter ipsum amat.* 274. a *Ex ordinato amore sancti & beati homines* 77. c. *Homines humaniter diligendi.* 75. b. *Amorem ignotis quo pacto fama conciliet.* 84. a. *Amorem conjugalem inter & libidinosum quid distet.* 68. a. *Amor temporalium quomodo expugnatur in nobis.* 20. c. *Quid ex terrenorum amore sperare liceat.* 74. a. *Miseri illi quorum amor popularium opinionum aura gubernatur* 85. a. *Amoris proprii vis & natura.* 293. b.
ANAXIMENES. 248. a.
ANGELI, *aquæ supra firmamentum.* 393. b. *An semper fuerint beati.* 387. a. *Beati supra tempora* 345. a. 346 a. 350. b. *Angelis transgressoribus non uno modo sacrificatur.* 23. b.
Angustiarum nostrarum vera causa. 272. b. *Angustiis quo fine nos Deus premi sinat.* 20. b. 145. b.
Animæ vita Deus 53. b. 249. b 264. a. 272. b.
Animæ mors quæ. 18. a. 406. b. 407. b. *Morbi, unde.* 44. c *Animæ morborum unus medicus Deus.* 225. c. *Animæ fornicatio quæ.* 39. b. 68. c. *Anima obsurdescit tumultu vanitatis suæ.* 79. b. *Animam quomodo ad se revocat Deus.* 353. b. *Animæ piæ votorum summa.* 353. b. *Anima ipsa in Deo amanda.* 81. a.

Animæ naturam hoc esse quod Deus est putabant Manichæi. 201. a. *Epicurus semper negavit Animæ immortalitatem.* 145. a. *Unde ipsa probatur.* 139. b.
Animalia è terra nata quid significant. 404. b.
Animus. Unde fit ut animus sibimet obtemperare recuset. 200. a. *Animus frustra convictus dum cupiditas nondum victa.* 191. c.
ANTONIUS *Ægyptius, quo pacto ad Deum conversus.* 206. c. *Antonii vitâ aulici duo accensi, se totos Deo manciparunt.* 195. a.
ANUBIS *latrator.* 184. b.
APOLLINARISTARUM *error.* 175. b.
Aptum quid sit. 85. c.
Aquarum congregatio in unum quid sit. 395. c.
Astrologiæ mirè deditus Augustinus. 69. a. *Ab illa Vindicianus & Nebridius revocare conantur.* 69. c. *Eam tandem contemnit.* 155. c. *Unde.* 156. b.
Avaritia obest ne consiliis Christi obediatur. 400. a.
Aulicorum fortuna fragilis plenaque periculis. 195. a.
AUGUSTINI *pater civis Thagastensis admodum tenuis.* 32. b. & *infidelis.* 15. c. *Quomodo Augustinus primâ Dei cognitione fuerit imbutus.* 12. c. 50. a. *Correptus acri morbo in prima pueritia baptismum efflagitat.* 15. b. 197. a. *Cur illi differtur.* 16. b. *Eius in discendis primis litterarum rudimentis segnitia.* 12. c. 16. c. *Quantum plagas exhorresceret.* 12. c. 13. b. *Unde illi Græcarum litterarum horror.* 17. b. 19. b. *Madauris primùm litterarum studiis vacavit.* 32. b. *Deinde Carthagine.* 32. b. *Ejus progressus in rethorices studio.* 48. a. *Quantum fabulis poëtarum delectaretur,* 18. a. *Et in spectacula arderet.* 25. c. 45. b. 69. c. *Augustini ingenii, vis ac solertia.* 88. b. 90. a. 231. *Quid obstiterit quominus ex illâ qualem deceret fructum caperet.* 90. a. *Quo fine ducti qui eum litteris operam dare vellent.* 17. a.

Augustini furta domestica 25. *Pira noctu cum sociis furatur*. 35. b. *Quid in eo furto potissimum quæsierit*. ibid. 37. c. *Fraudulentas victorias in ludo aucupabatur ab aliis eas nolebat pati*. 25. c. *Otio paternæ domus magis ac magis corrumpitur*. 33. a. *Cœno voluptatis totus immergitur*. 30. a. 31. b. 34. a. c. 44. b. 69. c. *Templi sanctitatem inter sacrorum solemnia violat*. 47. c. *Inter coætaneos ipsa flagitiorum turpitudine famam quærit*. 33. c. *Sociorum impudentiam non assequi ipsum pudebat*. 48. a. *Quare libidinem ejus termino conjugalis affectus coercere non curavit mater eius*. 34. b. *Monita matris aspernatur*. 33. c. *Quantæ ex illis quas venabatur voluptatibus amaritudines exurgebant*. 45. a. *Unde lapsus in amorem eorum quæ tempore rapiuntur*. 83. a. *Erroribus Manichæorum illaqueatur*. 51. a. *Quà deceptioni patuit*. ibid. 54. c. 86. b. *Novem annis in hæresi Manichæorum permanet*. 63. c. 66. b. 100. a. *Suis alios implicat erroribus*. 66. c. *Vanæ gloriæ cupiditate ductus, poëtices agonem subit*. ibid. *Et lauream consequitur*. 69. c. *Docet liberales artes*. 66. c. *Et rhetoricam*. 67. c. *Thagastæ*. 71. b. *Quàm recto fine*. 67. c. *Thori servat fidem ei quâ utebatur femina quamvis non legitimo matrimonio sibi copulatæ*. 68. a *Haruspicem poëtices lauream ipsi promitientem quo animo repellit*. 68. b. *Amicitiam init cum adolescente quodam coætaneo suo quem suis implicat erroribus*. 71. c *Quo dolore morte hujusce amici mersus*. 72. c. 74. 75. *A Thagastensi oppido Carthaginem venit*. 76. a. *Relicta Carthagine Romam proficiscitur, quare*. 103. c. *Matrem ipsum prohibere conantem deludit*. 105. b. *Romæ in extremum vitæ discrimen adductus de petendo baptismo non cogitat*. 106. c. *Solis matris precibus se à tanto periculo ereptum agnoscit*. 106. b. *Romæ, Rhetoricam docet*. 112. a *Discipulorum ejus mores, indoles*. ibid. *Ibi Manichæorum consortio adhuc*

utitur, ab insana eorum de natura mali opinione nondum liber. 108. b *Ejus æstus in inquirenda mali origine.* 159 *De invenienda apud Manichæos veritate desperat.* 109. a *Sicut & in Ecclesia Catholica.* 113. c. *In Academicorum sententiam propendet.* 109. b. 115. b. *Quæ maxima & prope sola causa sui erroris.* 110. a. 115. b. *Augustini error circa Dei & circa mali naturam.* 110 a. b. *& circa incarnationem Verbi.* 111. a. *Scripturæ loca quibus non immerito Manichæos moveri existimabat, sibi optat explicari.* 111. c. *Quibus potissimum ab inveniendo vero præpeditetur.* 110. b. 112. a. 115. a

Augustinus ab Urbis præfecto Mediolanum missus. 113 b. *ab Ambrosio benignè suscipitur.* ibid. b. *Ambrosium studiosè audit & quo animo.* 113. c. 122. c. *Paulatim veritati assuescit.* 114. c. *& Catholicæ. doctrinæ.* 125. a. *Quo pacto valedicit Manichæis & fit Cathecumenus in Ecclesia Catholica.* 115. a. *Unde Ambrosius illi beatus videretur.* 121. b. *Ecclesiæ doctrinam circa naturam Dei aliam planè quam opinatus fuerat ex Ambrosii sermonibus intelligit.* 123. a. *Ipsum pudet temeritatis suæ in damnandâ Ecclesiæ doctrinâ* 124. b. *Spiritalia nesciebat cogitare nisi corporaliter.* 125. c. *Quare doctrinæ catholicæ non assentitur.* 125. b. *Hanc jure merito fidem sibi adhiberi velle demùm agnoscit.* 126. b. *Nusquam de existentiâ Dei dubitavit.* 127. a. *Struendæ sibi fortunæ incumbit Augustinus sed frustra* 128. b.

Augustinus Hortensio Ciceronis accenditur in amorem sapientiæ. 48. c. 196. c. *Quo Dei consilio factum sit ut primam veritatis lucem è prophanorum libris erueret.* 177 a. *Ad Pauli studium se se confert.* 177. c. *Veritati quidem redditus, sed perversæ consuetudinis vinculis nondum expeditus Simplicianum consulit.* 182. a. 183. c. *De uxore ducenda consilium abjicere non potest.* 182,

b. *Quantopere Monica eum conjugatum vellet.* 141. a. *Differtur ejus conjugium.* ibid. *Augustini & quorumdam amicorum consilium de vita simul ducenda.* 142. c. *Avulsâ ab Augustino concubinâ, sibi aliam providet* 143. c. *Mortis & inferni metu minùs in libidines pronus.* 144. c. *Cum amicis de humanæ vitæ miseriis congemiscit.* 130. b. 137. c.

Augustini æstus inter Deum & sæculum nutantis. 138. b. *Illi Manichæorum contemptus subit.* 103. a. *Auditâ Victorini conversione, ad imitandum exemplum accenditur.* 190. a. *Animi ejus veritatem inter & amorem terrenorum nutantis egregia descriptio.* 190. b. *Quàm mirè affectus auditâ Antonii vitâ, & ex lectione illius duorum aulicorum conversione.* 194. 195. *Quanti ejus æstus & quibus ad Alipium verbis eruperint.* 198. b. c. *Quo pondere tardaretur in Deum jam inclinata voluntas.* 199. a. *Anceps ejus in horto pugna graphicè ad vivum depingitur, novæque voluntatis in veterem victoria.* 203. c. & seq.

Augustini conversio, & quæ eam aut comitata sunt aut subsecuta. 205. c. & seq. *Cur professionem suam non ante vindemiales ferias deseruerit.* 210. c. *Post abdicatam rhetoricæ professionem rure Cassiciaco secedit,* 214. c. *Quibus studiis tunc deditus.* 215. a. *Grates debitas Deo agit pro sua conversione* 209. c. *Et pro conversione Alipii.* 211. b. *Quam vivo pietatis sensu Psalmum quartum evolvit.* 216. a. & seq. *Ad primam sacræ scripturæ lectionem nauseat.* 50. a. *Cum Alipio & Adeodato sacro fonte abluitur.* 221. a. *Ejus studium in scripturas sacras.* 303. a.

Aug. Deum à se amari certâ conscientiâ teste sciebat. 247. a. *Quantâ vigilantiâ contra gulæ tentationes pugnabat.* 276. a. 277. a. 278. c. 279. a. *Quomodo sensuum illecebris movetur.* 274. b. *Phantasmatibus impuris irruentibus in somnis*

ibid. *Quomodo curiositate moveretur.* 286. b. *Humanis laudibus.* 289. c. 290. c. *Oculorum voluptate.* 282. a. *Odorum fragrantiâ.* 279. c. *Aurium voluptate.* 280. a. *Qualiter in Psalmorum decantatione se haberet.* 280. b. 221. c. 281. a. *Augustini amor unus superna Ierusalem.* 355. b. *Quæ Augustino deliciæ.* 295. a.

Augustini modestia. 212. b. *Quo consilio sua flagitia palam facere voluerit.* 29. b. 92. c. 243. c. 244. c. 301. b. *Opus de Pulchro & Apto.* 83. b. *Quare Hierio inscriptum.* ibid. 85. b. *Quo ætatis anno scriptum* 87. c. *Liber* de Magistro. 221. b.

Aures cordis humani aperire solius Dei est. 5. a.

B.

B*Alneum sic dictum volunt quod anxietatem pellat ex animo.* 235. c.

Baptismus adolescenti licet inscio & mentis suæ præ ægritudine impoti datus, ipsum prorsus immutat. 72. b. *Baptismi fructus pax & securitas.* 221. c. *Cur olim parentes sacro fonte lavare filios differrent.* 15. c. 16. b.

Beatam vitam omnes volunt. 264. b. *Et solo illius amore ducuntur quocunque ducuntur.* 266. c. *Cur tam pauci eam assequantur.* 268. a. b. *Illius notio unde ingenita.* 264. c. 265. c. *Beata vita quæ & ubi.* 267. b. 268. a. 269. b. *Beatitudinis ut & existentiæ unus fons, Deus.* 97. b. 99. a. 380. c. 381. c. 385. a. *De beatitudine multa præclarè & magnificè.* 230. a. *Quibus gradibus ad nonnullam ejus notitiam pervenire liceat.* 230. c. *Quænam ad beatitudinem via.* 301. c. *De beatitudine sermo habitus cum Monica.* 229. c. *Unde aliquando beata vita & amatur & timetur.* 139. c.

Beneficia omnia Dei in nos omninò gratuita. 377. c.

Bonum hominis Deus 20. 166. a. *Bonum non*

est in homine aut ab illo fit & cognoscitur, nisi Deo dante. 245. a. 274. b. 277. b. Quid causæ est ut quod volumus bonum non faciamus. 200. b. Nemo invitus benefacit, etiamsi bonum est quod facit. 16. c. Quandonam ad bonum ferri incipimus. 427. c.
Bonorum hujus mundi nativus caracter. 112. c. Bona terrena iis fastidiunt quibus invisibilia sapere incipiunt. 218. b. Vnde amor eorum in amaritudinem transit. 81. b. Bonorum quæ nobis insunt ipso amore variè peccatur 293 b.

C.

Cantandi Psalmos ratio an probanda 281. b.
Cassiciacum rus Verecundi ubi Augustinus conversus est. 213. a.
Charitas Christianorum character. 345. c. Torporem absumit. 211. b. Charitas pondus 383. c.
Christus verus Mediator. 297. b. Sine Christo homo non idoneus ad fruendum Deo. 173. Quid de Christo sentiret aliquando Aug. 174. b. Quid Alipius. 175. a. Christi corpus phantasticum fuisse docebant Manichæi. 106. b.
Ciceronis præclare dictum de Homero. 21. c.
Cæcitas cordis ex terrenorum amore. 343. c. Cæcitates pœnales super illicitas cupiditates. 25. a. Cæcitas peccantium pœna gravissima. 104. b. Cæcitatem quandoque quasi excusationis patrocinium amat anima. 277. a.
Cælum cæli quid. 337. a. 342. b. 345. b. 347. c. 350. b.
Cogitare unde dictum. 255. b.
Cognitio. Quàm parum sibi quisque notus. 246. b. 279. c.
Colloquia piorum quænam. 229. c.
Compassio unde oritur. 396. b.
Confiteri Deo quid sit. 242. b.
Conjugali commercio quis præfixus limes. 30. c.

Conscientiæ lex altiùs infixa cordibus quàm fictitiæ leges humanæ. 24. c.
Cousuetudo grave pondus & prope ineluctabile. 190. c. *Consuetudinis vis etiam in sanctissimos quosque.* 295. b. *Quid agatur in homine quem ad se veritas rapit, sed consuetudo retrahit.* 197. c. 199. a. 203. a. *Omnia ex more fiunt.* 21. b. *Consuetudo civitatis aut gentis in qua vivitur non violanda.* 58. a.
Contentiones studiosè vitant sancti. 356 a. 366. c.
Continentiam cur imperat Deus. 273. c. *Quàm latè pateat continentia.* 274. b.
Conversio vera in quo sita sit. 209. c. *Vnde incipiat.* 181. c. 196. *Quid nonnulli ex sua conditione differendæ conversioni prætendunt.* 212. c *Ab eâ retardatur quisquis mali fibram vel tenuissimam in se vivere sinit.* 203. c. *Conversionis consilium simile plerumque conatibus expergisci volentium.* 191. b. *Conversio nobilium cur lætitiæ plus afferat quam ceterorum.* 188. c. *Conversionem ad Deum quæ sequuntur deliciæ vix possunt exprimi.* 210. a. *Nugatorias sæculi voluptates abigunt.* ibid.
Copia omnis quæ Deus non est, egestas est. 385. b.
Cor nostrum inquietum donec r quiescat in Deo. 1. c. *Corda quærentium Deum sincerâ pietate, sensim ipse ab affectuum terrenorum labe purgat.* 232. b. 233. a. *Cordis intima Deo nuda.* 242. a. *In cor regrediatur quisquis Deo studet vacare.* 353. a. *& illum invenire.* 81. c. 82. b. *Cordis silentium orationi tam necessarium quid perturbet.* 287. c.
Corporalium servitute justè premuntur qui corporalibus u'tro se manciparunt. 160. a.
Corpus. De corporis sepulturâ parum curant sancti. 232. b. 233. a. 238. a.
Correptione quàm bene utantur honestiores. 131.
Corruptela ingenii & indolis multis signis se prodit in pueris, 25. c.

CREATOR *longè veriùs & excellentiùs est quàm creaturæ.* 166. a.

Creaturæ genus duplex tempori non subjacens. 345. c. *Unde creaturæ formam accipiunt.* 379. a. b. *Informes penderent si solam à Deo traxissent existentiam.* 378. c. & seq. *Creata quæque etiam sensu carentia Dei laudes celebrant.* 93. a. *Creaturas omnes ex sola bonitate sua condidit Deus* 378. c. *non ex indigentia.* 381. b. *Creatis signaculum Dei impressum.* 305. c. *Creaturæ spiritualis creatio.* 380. *Creatura spiritualis quàm infirma sit, unde pateat.* 384. c. *Ejus felicitas & perfectio in quo sita.* 379. c. 380. c. 381. c. *Unde ejusmodi creatura lumen dici potest.* 380. c. *Creaturarum amor ebrietas.* 33. a. *Hominem quasi dispergit & discindit.* 29. c.

Crucis signum. 15. a.

Cupiditas pondus. 383. c. *Cupiditatum servitus tunc oneri est cum ipsæ defervere cœperint,* 182. b. *A cupiditatum vinculis expediri quantum bonum.* 210. a. *Cupiditatis ardorem importunum dum scalpimus, accendimus.* 47. a. *Cupiditatem omnem sua culpa consequitur.* 25. a. *Cupiditates meretrices.* 90. a.

Curiosa attendere vetat Deo debitus amor. 52. a. *Curiositas cur concupiscentia oculorum nuncupata.* 285. a.

Curiositas sensibus nosse quærit, voluptas gaudere. 285. c. *Curiositatis pericula.* 133. a. *Tentationes.* 286. a. 287. a.

B. CYPRIANI *memoria.* 105.

D.

DÆmoni *quinam plus subjiciuntur.* 189. b.

Defuncti. Pro defunctis sacrificium. 235. b. 238. a. 239. a. *& orationes.* 237. a. c. 239. a.

Delectatio unde peccatum est. 280. c. *Delectationes quæ ex rebus inferioribus percipiuntur com-*

parari non possunt iis quæ ex Deo. 36. b.
Deliciæ piorum 270. b. 303. a. 304. a. *Delicias puras nisi in Deo sperare non licet.* 31. b.
DEUS *quid.* 147. b. *Prima Dei notio unde exurgat in anima.* 271. b. *Deus lux æterna. Veritas, Charitas, Æternitas.* 165. a. *Quantus Deus.* 1. b. *Deus spiritus cui nec membra sunt nec moles.* 55. b. *Deum etsi non in forma corporis humani, incorporeum tamen non poterat cogitare Aug.* 147. b. & seq. *Quanto cum gaudio ad veram Dei notitiam tandem pervenit.* 171. a. *Dei pugna cum gente tenebrarum quo argumento explosa* 150. a. *Deus solus vere est.* 176. b. *Nec ulla aliqua re, nec ipso universi ambitu continetur, tametsi rebus quibuslibet insit.* 2. b. *Quomodo ubique sit.* 3. a. *Dei æternitas.* 7. b. 8. b. *Immutabilitas.* 8 b. 340. c. *Deus unde æternus & immortalis.* 344. a. 349. b. *Et vicissitudinis expers.* 305. c. *Quo pacto Deus immutabilis, modo illud, modo aliud injungere potuerit.* 56. b. *Deus vel hoc solo incorruptibilis credendus, quod ipso nihil melius esse potest.* 153. a. *Deum quinam intelligunt.* 249. b.
DEUS *solus se solo beatus.* 381. a. *Deo æterna quies, & unde.* 428. a. *Dei requies, requies nostra in eo; operatio Dei operatio nostra per Deum.* 427. a. *Dei actio sine distentione, sicut notitia sine varietate.* 335. a. *Deus antequam mundum faceret nihil faciebat.* 313. a 333. b. *Quo pacto creaturas omnes antecedat.* 314. a. *Quid sit Deum videre opera sua & probare.* 418. b. 420. c. 425. c. *Cur ita loquatur scriptura quasi Deus alternatim singula videat.* 419. a. *Dei opera aliter ab ipso, aliter ab hominibus videntur.* 427. c. *Dissimili modo Sanctis & aliis placent.* 421. b. *Quomodo in Deo sint universa.* 169. c.
Deum quisquis inquirit beatam vitam quærit. 164. a. *Deum ubinam liceat indagare.* 164. b. *Quibus*

veluti gradibus ad Deum assurgere liceat. 171. c. 247. c. *Et qua animi facultate illum indagare.* 50. 249. c 250. 261. c. *Dei beneficentia in eos qui eum quærunt.* 24 a. *Deum frustra quærit qui extra se vagatur.* 94. a. *Vbinam inveniatur* 81. a. 270. a. c. *Cur à nonnullis quærentibus non invenitur.* 271. c. *A quibus se inveniri sinat.* 95. b. *Deum non inveniet nisi qui se se in externa effusum intro revocat.* 218. . *Quid obstaret quominus Deum inveniret Augustinus.* 117. c. *Quibus Christus ignotus fuit, qualem viam inveniendi Dei iniere.* 296. a. *Deum nemo amittit nisi qui dimittit.* 77. c. *Et qui cum illo frui creatis volunt,* 295 c. *Quid contingit iis qui Deum dimittunt.* ibid. *Ad Deum accedere aut ab eo recedere quid sit.* 24. a. *Ad perveniendum ad Deum sufficit velle.* 199. a. *Quid fiat iis qui à Deo avertuntur, aut ad illum convertuntur.* 93. b. *Vnde maxime in nos benignus & propitius.* 128. b. *Promissionibus suis nobis debitor fit.* 107. c. *Nihil longe est à Deo.* 233. b *Dei oculum non excludit cor clausum; nec manum ejus duritia hominum repellit.* 91. c. *Deum oculis nostris quid abscondit.* 310. c. *Videre quibusnam datur.* 5. a. *Deum amandum universa clamant.* 247. a. *Qui fiat ut ad hanc vocem non obsurdescant homines.* ibid. *Deum non amare, non est parva miseria.* 5. a. *Nonnisi per Spiritum sanctum amatur.* 421. c. *Deo placere non possunt qui sibi falsa vana fingunt de ipsius natura.* 169. a. *Displicere quisque sibi debet ut Deo placeat.* 242. a. *Deus nos ad se laudandum excitat.* 1. c. *Deo laudando quantum homo impar.* 1. b. *Multa de Deo egregie,* 3. c.

Dierum aut temporum nulla fit mentio ubi de substantiæ spiritualis aut materiæ informis creatione agitur, quare. 343. a. 345. a. 346. c. 347. c. 351. b. 352. a.

Discere vera quæ per se nota sunt quid sit. 254. c.
Dolor animi tempore, loci mutatione, amicorum societate paulatim resedit. 76. b. *Quare jacturâ eorum quæ amaverat tam miserè torquetur animus.* 78. c.
Dux sibi qui esse cupit, præcipitium incurrit. 67. b.
Dyadem quid appellabat Aug. 86. b.

E

EBrius planè quisquis mundana diligit. 33. a.
Ecclesiæ formatio & sanctificatio primis Geneseos verbis allegoricè adumbrata. 385. c. 424. c.
EPICURO *cur palmam non dedit Augustinus,* 144. c.
Error. Quibus gradibus venitur ad errorem. 54. b.
Non potest non errare qui à Deo deflectit. 42. c.
Ab errore sola Dei sapientia potest revocare. 155 c.
Eucharistia 405. a. 410. b.
Eversores. Sic dicti Scholares Carthaginenses. 48. a. b.
Evodius. Quis & qualis. 223. c. *Augustino ejusque sociis jungitur.* 223. c.
Exemplorum vis quanta. 204. 211. a.
Exequiis sanctorum gemitus & lachrymæ non congruunt. 234. a.
Extera. Unde propelluntur homines in extera. 44. c.

F.

FAllere, multi volunt, falli nemo. 268. b.
Falsitas, quid. 169. c.
Faustus Manichæus, qualis. 94. c. 100. a.
Fausti inscitia Augustino deprehensa ubi primùm cum eo colloqui licuit. 101. b. *Ipse imperitiam suam agnoscit.* 102. a.
Felicitatem supernam non nisi arduæ virtuti licet sperare. 139. c.
Feræ cicures animi motus compositos innuunt. 406. b.

Fides una ad sanitatem via. 125. c.
Fidei jugum qui detrectant, rationi obluctantur. 126. c. 127. b. *Fides in Christum, eadem in utroque Testamento.* 297. c. *Fides per humanitatem Christi inspirata.* 2. a. *Fidem publicè profitebantur, qui baptismo initiandi erant.* 185. c.
Firmamenti nomine Scriptura allegoricè intelligitur. 392.
FIRMINUS. 156. b.
Flagella Dei quò nos vocent. 31. b.
Flagitium ipsum, nullâ lucri aut voluptatis usurâ quærere, monstri simile. 36. c. 38. a.
Fortitudo nostra unde. 53. b. 90. c. 93. a.
Fortuitum nihil providentiam Dei attendentibus. 131. c.
Fructus terræ allegoricè quid sint. 414. c.
Futuri notitiam quo pacto Deus Prophetis indiderit, latet. 320. c. *Futura prædici aut prænosci non possunt nisi aliquid jam præsens animo videatur.* 319. c.

G.

GAudium, tantò majus, quantò major molestia præcesserit. 187. 188. a. *Gaudia mutat non amittit qui contempto sæculo statuit Deo servire.* 204. c. *Gaudio vero exultare nonnisi humilibus datur.* 88. a.
Geneseos prima verba variè exposita. 354. & seq. 369. a. *explicantur allegoricè.* 422. a. 424. b. *toto. lib.* XII. & XIII. *Vt littera sonat non sunt accipienda.* 368. b.
Genethliacorum figmenta pietas Christiana exhorrescit & quare. 69. b. *His fidem nullam esse adhibendam ex egregiâ historiâ liquet.* 156. c.
GERVASII ET PROTASII *corpora inventa.* 222. c. *Corporum translatio miraculis illustrata.* 223. a.
Grammatici. 17. c. *Studiosiores artis suæ quàm æternæ veritatis leges observare.* 24. *Grammaticarum scholarum liminibus vela pendent.* 18. c.

Gratiæ & cupiditatis pugna interior describitur. 203. c. *Gratia quid nos in primis doceat.* 217. b. *Gratiæ non minùs debent qui malum caverint quàm qui à malo resipuerint.* 40. a.

H.

HÆreses, Ecclesiæ utiles. 175. b.
Helpidius. 111. c.
Homo ad Deum factus. 1. c. *Unde ad similitudinem Dei factus.* 423. a. *Nihil in naturâ homine mirabilius.* 252. c. 260. a. *Hominis creatio allegoricè sumpta quid innuat.* 407. b. *Homines curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam.* 243. a. *In corde homo est quicumque est.* 244. a.
Humilitas, via ad Deum. 82. c. *Dispositio necessaria ad sacramenta.* 221. a. *Ejus fructus.* 60. a. *Humiles corde sunt domus Dei.* 335. a.

I.

IDololatria unde. 96. c. *Idololatria, cibus Ægyptius.* 163 b.
Ignorantia nostri quanta. 326. b.
Immensitas Dei quomodo à nonnullis malè fingitur. 154. a. 169. a. 176. b.
Immutabile esse & non mutari quid differunt 351. b. 355. a.
Imperium in reptilia homini delatum quid innuat. 409. a. 410. b.
Impietatis duæ species. 183. a.
Incarnatio. Incarnationis finis. 15. a. 82. a. 161. b. 173. b. *Quo medio Verbum carni unitum.* 174. b. *Incarnationis mysterium cognoscere non philosophis sed solis Christianis datum.* 162. a.
Infantes. Quo pacto eorum inter quos versantur linguam adaiscant. 11. b. *Ex imperitorum opinione pendere, prima infantium miseria.* 12. b. 25. b.

Malitia in infantibus ab ipsis incunabulis. 9 b. *Unde possunt infantes dici innocentes.* 10. a. *Omnia in parvulis Dei omnipotentiam clamant.* 10. c. *Quid Dei beneficentiæ vel hoc uno nomine parvuli debeant.* 10. b. 26. c. *Infantiæ pulchra descriptio.* 6 b. & seq.

Inimici. In iis à quibus aliquid mali patimur solam iniquitatem odisse, rara virtus. 112. c.

Iniquitati quâ catenâ colligemur. 190. b.

Iniqui inferioribus creaturæ partibus apti, quantò dissimiliores sunt Deo. 170. b.

Innocentia quid confert cultoribus suis. 42. c.

Intelligentia, humilis obsequii merces. 393. b.

Invocare Deum quid sit. 2.

Iram Dei non sentire, gravissima omnium pœna, 30 b.

Iudicare. Unde de quibuslibet judicamus. 171. c.

Iugum Christi quid causæ est cur tam pauci subire velint. 138. c.

Iustificationis nostræ ordo in historiâ creationis adumbratus. 389. a. *Iustitia æterna immutabilis* 57. a. *Quæ vera justitia.* 55. b. *Quid confert cultoribus suis* 42. c. *Iustitiæ regula summa, alteri non facere quod pati nolis.* 24. c.

Iustorum antiquorum vita, prophetia. 57. a.

L.

Lacrymæ in dolore qualecumque solamen, & quare. 73. b.

Laudari velle, etiam propter aliquod Dei donum, periculosum est. 289. b. *Quantùm quisque in expugnando in se laudum amore profecerit, difficilè dignoscit.* 289. c. 290. a. 291. *Laudibus moveri quantùm & quo fine licet.* 291. c. *Non laudatur cuius de se sententia non laudatur.* 291. b. *Ab amore laudis ex bene dictis aut factis suboritur tentatio.* 292. *Immò & ex ipso laudum contemptu,* 293. a.

Legem Dei scriptam in cordibus ne ipsa quidem delet iniquitas. 35. a. *Quisquis sibi licere vult aut putat quod lex æterna vetat, miser est.* 104. b.
Liberorum fortunam quàm innocentiam studiosiùs curant parentes. 34. c.
Libertatem fugitivam amant qui se dedunt vitiis. 47. c.
Libidinis vesania quò perveniat. 33. c.
Linguarum studia cur pueris qui nullo labore loqui didicerunt in prima infantia, postea sint importuna. 20. a.
Litteræ honestiores & uberiores quænam putantur. 18. b. *Quid intuentur plerique dum filios suos ad studia litterarum compellunt.* 14. b. 17. a.
Loquitur nobis solus ille qui docet nos. 309. b.
Luminaria diem à tenebris dividentia quid. 397. a. & seq. 401. b.
Lux, colorum regina. 282. b.
Lux æterna, quam conspicua his qui à sensibus recedunt 159. c 165. b. *Lumine cælesti qui cupit perfundi viam salutis ingrediatur & teneat.* 178. a. *Lucem à tenebris dividi allegoricè quid sit.* 391. c.

M.

MAli causam intelligere diu non valuit Augustinus. 151. a. *Ad quærendam mali originem quam viam iniret.* 153. c. & seq. *Quid supponendum ut mali causa intelligatur.* ibid. *Malum non est substantia.* 167. a. *Sed privatio boni.* 55. a. *Quædam ideo mala videntur, quia aliæ aliis non conveniunt.* 167. c. *In se tamen bona sunt.* 168. a. *Malum, aliud per se tale, aliud quod non nisi habitâ temporum ratione malum est.* 57. c. *Ex quo fonte manet quidquid mali est in nobis.* 245. a. *Ex levissimis initiis mala gravissima.* 225 b. *Solo perditorum consortio plerique in malum abducuntur.* 41. a. *Malis Deus benè uti novit,* 17. a. 226, a.

Mali aliquam cum Deo similitudinem affectant vel nescientes. 39. b. *Malis opera sua inimica sunt.* 38. c.

Manichæi impudentia. 98. c. *Divina providentia factum est ut de iis quæ minimè nosset ausus sit scribere.* 98. c.

Manichæorum ingenium. 51. a. *Absurda dogmata.* 62. a. 67. a. *De Dei naturâ.* 53. 54. *De mundi creatione.* 419. c. *Unde maximè in errorem lapsi.* 87. b. *Quâ ratione se expedirent ab iis novi Testamenti locis quibus doctrina eorum convellitur.* 111. c. *Manichæorum fabulis præstant philosophorum placita circa res naturales.* 95. a. 97. a.

Mare, generis humani simbolum. 403. b.

Martyres unde potissimùm venerandi. 120 a. *Oblationes ad memorias Martyrum in Africa fieri solitæ.* 119. *Quare ab Ambrosio prohibitæ.* 120. a.

Materia informis quid. 339. & seq.

Mediatorem qualem esse decebat. 296. c.

Memoriæ luculenta descriptio & quanta ejus vis. 250. b. & seq. 261. a. *Quænam in memoriam immittantur & quomodo.* 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 262. 263. *Memoria inest etiam ipsis brutis.* 261. c.

Merita hominum munera Dei. 237. c. 245.

Miseriarum hominum vera causa. 29. c. *Miseriam suam plurimos etsi cognitam excutere piget.* 182. c. *Immò amant.* 191. b. *Non miserante seipsum nihil miserius.* 18. a. *Homines eò miseriores quò se se altiùs turbidis humanæ societatis fluctibus immergunt.* 12. a.

Misericordia quid. 45. c. 46. a. *Misericordia nonnisi misericordibus speranda.* 237. c. *Misericors quisquis est, ex Dei munere est.* 238. a. *Miseretur Deus longè diverso ab hominibus modo.* 47. a.

Modestia. Pulchrior est temperantia animi imperitiam suam confitentis quàm ipsa rerum scientia. 102. c.

Monadem quid appellabat Aug. 86. b.

Monicæ ortus, institutio, mores, 264. & seq. *Fides* 2. c. *Pietas.* 33. b. *Zelus pro salute filii* 15. b. *Quàm sedulò pietatem inspirare filio conaretur.* 16. a. *Filium in Manichæorum errores lapsum quantùm fleret.* 62. c. 102. b. *Somnio divinitùs immisso de futurâ filii conversione spem capit.* 63. a. *& responso sancti cujusdam Episcopi.* 64. b. *Monica Mediolanum adveniens læto animo audit filium à Manichæis recessisse.* 118. a. *Instat ferventiùs apud Deum ut promissa de filio in viam salutis reducendo impleat.* Ibid. c. *Monica quàm facilè Ambrosii statutis paruerit.* 119. b. *Monica & Ambrosius quomodo in se invicem affecti.* 120. b. *Monicæ cum filio de paradito colloquium* 229 & seq. *Quid filiis moritura injunxerit.* 232. c. 238. a. *Monicæ mors.* 233. a. *ejus funus* 235. b. *Altaris sacrificium deponendo corpori præmittitur.* Ibid. *Novissima Monicæ amoris in Augustinum indicia.* 234. b. *Monicæ elogium.* 215. c. *Augustino quantus de matris obitu dolor.* 233. c. & seq.

Mores. Doctrinæ Christianæ circa mores fundamenta. 58. a.

Mulieres Deo obediunt cum maritis obediunt, 16. a.

Multiplicationis duplex genus. 4.

Mundum à Deo conditum clamat quidquid in eo est. 305. c. 306. c. *Ex nihilo factus est.* 306. a. *Quonam Dei verbo.* 307. a. 308. a. 310. b. *Qui fit ut quæ æterno Dei Verbo dicuntur, nonnisi successivè nascantur.* 309. a. 31'. b. *Et quomodo mundus temporaneus, cum ipsa condendi ejus voluntas æterna sit.* 311. 312. *De visibilibus judicare non possunt qui amore subduntur eis.* 249. a. *Amicitia hujus mundi fornicatio est abs Deo.* 18. a. *Mundum abjicere cur homines detrectant.* 205. *Ex miseratione Dei est quod mundus non dulcescat,* 128. b.

N.

Naturas duas in singulis hominibus inter se contrarias, unde Manichæi fabularentur. 200. c.
Navigius *Augustini frater.* 232. 1.
Nebridius. 193. a. *qualis vir, & quàm arcto amicitiæ nexu Augustino conjunctus.* 137. b. *qualiter ex Augustini conversione affectus.* 213. b. *Ipse ad fidem convertitur, & feliciter moritur.* 213. c.
Negotia nugæ majorum. 13. c.

O.

Oculorum voluptas, tentationum silva. 283. a. *Quantùm huic tentationi quotidiè addunt homines.* ibid. b. *Oculis internis undenam offusa caligo.* 30. a.
Odium. Sibi ipsi inimicus quisquis alium odit. 24. b.
Opera ex facientis animo censenda. 61. a. *Opera misericordiæ fructibus terræ designantur.* 414. c. *In operibus bonis aliud donum, aliud fructus.* 415. c. 417. a. *Operum bonorum fructus ex sancta & recta voluntate.* 418. a.
Opinioni propriæ fidem adstruere minus student sancti quàm pacem & charitatem servare. 356. a. 366. c.
Oratio. Cur oratur cùm norit Deus quid nobis opus sit. 301. c. *Quorumnam voces ad Deum usque perveniunt.* 32. c. *Plerumque nos Deus non exaudiendo exaudit.* 105. b. 107. c. *Orationi quantùm obstet curiositas.* 287. c. *Oratio egregia.* 241. c. 377. b.
Oriri & mori quid sit. 308. b.

P.

Parentum indulgentia noxia pueris. 34. c.
Pars omnis universo suo non congruens turpis est. 58. a.
Pastorum interest plurimum ut sibi populorum amorem concilient. 120. b.

PATRICIUS *Augustini pater.* 227.b *Quantùm in iram pronus.* ibid. a. b. *sub vitæ finem ad fidem Christianam conversus.* 228 c.
PAULUS. *Cur ex priore Saulo Paulus vocari amavit.* 189 b.
Pax & quies in Deo. 333. a. *Paci & unitati in primis consulendum.* 373. c.
Peccatum quid 170. b. 344. b. *An aliquid peccatum sit necne unde liquidò cernere liceat.* 60. c. *Peccati principia* 59. a. 69. a. *Peccatorum omnium una radix.* 27. a. 36. b. *Peccati causa nonnisi ex nobis.* 151. c. *Quibus in Deum, quibus in proximum peccetur.* 58. b. & seq. *Quot modis in Deum atque adeò in seipsos peccent homines.* 59. a. *Peccatorum contra naturam gravitas, unde.* 57. c. *Peccata ante baptismum commissa parvi pendebantur* 16. a. *Peccatorum reatus post baptismum major & periculosior.* 15. c.
Peccata proficientium. 60. b.
Peccati lex quid sit. 192. b. *Peccati sarcina quibusnam dulcis.* 191. b. *Peccati servitus nonnisi voluntariè incurritur.* 19. a. *Quibus veluti gradibus homo fit servus peccati.* 190. b. *Peccati jugum non sine magnis cordis æstibus excutitur.* 198. a. *Impressa à peccati consuetudine quàm viva etiam in iis qui ad meliorem frugem conversi sunt.* 274. b. *Peccati pondere gravantur etiam sanctissimi quique.* 391. a. *Peccatorum recordatio unde secura.* 22. c. 40. a. *Peccatorum ordinator Deus non author.* 14. a. *Etiam cum peccatis pulcra est rerum universitas.* 93. b.
Peccantes sibi nocent non Deo. 59. b. *Cur gaudium uberius ex reditu eorum quos redituros minus sperabatur.* 186. c.
Perditorum amicitia qualis. 42. b.
Perturbationes animi quatuor. 257. c.
Perversitate vel ipsâ suâ homines quas Deo debent pœnas luunt. 17. a. *Perversitate ipsâ nostrâ utitur Deus ad corrigendos gressus nostros.* 105 a. *Quales ex-*

perversitate suâ fructus homines capiant. 27. b.
Philosophi quò tendendum, Christiani soli quà eundum norunt. 179. b. *Cur ad Dei cognitionem non pervenerint.* 95. b. 96 b. *Philosophorum libri nec charitatem docent nec humilitatem.* 176. c.
PHOTINI *error.* 175. b.
Placere. Vnde placent quæcumque placent. 83. b.
Plani, id est, impostores Mathematici. 69. a.
PLATONICORUM *libri continent quidquid de Verbo Dei fides Christiana docet.* 161. c.
Pietas quid. 98. b. *Pietatis Christianæ scopus unus.* 295. a. *Pietatis via divini auxilii, non virium nostrarum fiduciâ ineunda.* 140. a. *Pietatem imbibisse à primis annis magna felicitas.* 50. a. *Vnde ferè omnes à pietatis via deterreantur.* 182. a.
Piscium & avium ex aquis ortus quid allegoricè significet. 402. a.
Pœnitentibus lux fulgere incipit. 389. b. *Vt resipiscentiam suam pænitentes, ita innocentiam suam justi gratiæ debent.* 40 c. *Pœnitentium præterita mala cognoscere cur bonos delectat.* 243. c.
Poëtarum figmenta quàm perniciosa pueris. 21. b. *Poëtarum figmentis magis delectari quàm ipsis litterarum elementis grande puerorum peccatum.* 17. c. 19. b.
Pondus rerum quid. 386. b.
PONTITIANUS *Afer.* 193. c. *Christianus fidelis.* 194. a.
Posse. Vnde aliquid possumus. 243. c.
Præcepta Dei privatis legibus aut consuetudinibus anteponenda. 58. a. b. *Quod jubet Deus à Deo petendum.* 273. c. 278. a. 289. c. *Quidquid Deus præceperit, faciendum, dummodo præcepisse constet.* 61. a.
Præsumptio. Eò quisque infirmior quò sibi fortior videtur. 133. b.
Preces sanctorum spe & fiduciâ accenduntur. 64. a.
Principium in quo cuncta creata sunt, quid. 350. c. 357. a.

Prius quot modis dicitur. 371. b.

Prodigi parabola applicata. 90. a. 91. a.

Prohibitio. Cur in malum ipsâ prohibitione vehementiùs cor incitatur. 39. c.

Prospera & adversa æque timenda. 273. a.

Provid. Sic curat unumquemque nostrum Deus, tanquam solum curet; & sic omnes tamquam singulos. 63. b.

Psalmi quâ occasione in Ecclesia Mediolanensi publicè decantari cœperint. 221. a. *Psalmos qualiter decantari volebat S. Athanasius.* 281. a. *Quomodo Psalmorum cantu affectus Augustinus.* 280. b. 281. b.

Puerorum ingenia ab ipsis Pædagogis & magistris corrumpuntur. 23. c. *Talis ferè quisque vir qualis puer fuerit.* 26. a. *Ex parium consortio quid pueris liceat sperare.* 41. c. 48. a. *In homine & puero eluset quid ipsi contulerit bonitas & sapientia Creatoris.* 26. c. *Pueri. Quid in illis Christus proposuit imitandum.* 26. a.

Pulchrum quid est. 85. c. *Pulchritudinum exteriorum origo.* 283. c. *Pulchra quæque in quem usum vertenda.* 80. c.

Q.

QVæstionum tria genera. 253.

Quies nulla nisi in Deo solo. 1. c. 78. a. 79. a. 81. b. 93. a. 145. b. 219. a. *Quare.* 160. a.

R.

REnovatio hominis quî fit. 408. a. *Renovatio per gratiam non est perfecta in hac vita.* 389. c.

Regibus suis obedire generale pactum societatis humanæ. 58. b.

S.

SAbbati requies, æternam requiem significat. 426. a. c.

Sacrificium. Quale sacrificii genus à nobis Deus præcipuè postulet. 96. a. *Sacrificium altaris,* 138. b. 239. a. vide defuncti.
Sæculi amor mors animæ. 407. b. *Sæculi sarcina iis intolerabilis qui cupiditate exui cœperint.* 212 a.
Sal, dabatur iis qui in Catechumenorum numerum adscribebantur. 15. a. not.
Salutis procuratio non est præter manum Dei reficientem quæ fecit. 103. b. *Salutis via in Christo & in scripturis.* 159. a. *Salutis animæ temperamentum rectum.* 160. a.
Sancti, quàm severi sui ipsorum judices. 236. c.
Sanitas. Primus ad sanitatem gressus se ægrotum agnoscere 108. c. 196. b. *Sanaremur facilè, si sanari non timeremus.* 197.
Sapientia. Ad sapientiam quo pacto assurgatur. 399. c. *Sapientia creata quid* 350. c. *Sapientia & scientia quid inter se differant.* 98. c.
Scholæ. Exercitamenta ingenii pueris injungi solita, quàm vana. 23. a.
Scientia quæ desiderari potest. 129. b. *Scientia sine Christo, noxia.* 176. c.
Scriptura Sacra salutis via. 159. a. *salutis & veritatis ministra.* 184. c. 185. b. *Scripturæ divinæ quales.* 50. b. 127. c. *Cur plerisque non sapiunt.* Ibid *Quid iis contingat quibus Scriptura vilescit.* 368. c. *Scripturæ S. auctoritas.* 367. b. *Quare illi tanta auctoritas à Deo tributa.* 127. c. 139. b. *Modus scribendi Auctorum sacrorum quis præstantior.* 367. a. *In quo scriptura sacra præstat philosophorum libris.* 177. a. 178. a. c. *Quæ observantia illi debita.* 409. b. *Scripturarum profunditas.* 348. c. *Scripturarum sensum rimanti, quid à Deo petendum.* 375. b. *Scripturæ quilibet locus quasi fons aliquis; interpretationes, quasi rivi.* 368. a. *Scripturis alium sensum pro alio affingere non est peccatum.* 356. b. *Quidquid vero consonæ interpretationis admittit Scriptura,*

scriptura, vicisse credendus est scriptor canonicus. 374. b. *aut certè is quo afflatus est Spiritus sanctus.* 375. b. *De verâ authoris mente pronuntiare, difficilius quàm de cujusque sensus veritate.* 363. c. *nec sine temeritate pronuntiatur.* 364. c. 365. b. 366. c. *Auctoris cujusque canonici sensus genuinus unde agnosci possit.* 374. a. *Vnde quisque ferè inventæ à se interpretationi faveat.* 365. a. *Scripturæ sacræ, castæ Augustini deliciæ.* 303. a. 304. a. *Scripturas ideo absurdas olim putaverat, quia secundum litteram omnia intelligebat.* 125. a. *Nulla ei ab excusso Manichæorum errore in illis absurda videntur.* 127. c. 138. b.

Securitas nulla in hac vita. 279. c.

Sensus. Sensibus dediti maximè errori obnoxii. 54. b. *Quid contingat iis qui in ea quæ sensibus placent effunduntur.* 217. c.

Sermonis prolixitas, ex inveniendi veri difficultate. 336. b.

Sexuum diversitas, quid sit allegoricè. 409. a. *Vnusquisque quodammodo Mas & Fœmina, & unde.* 423. b.

Silentium quid. 338. a.

SIMPLICIANUS. 182. a.

Societas ea hominum justa est quæ Deo servit. 61. b.

Solatium. Quinam à Deo solatium accipiunt cum ad illum recurrunt. 75. c.

Sonus ex motu. 307. b.

Spectacula. Vnde fabulis illis quæ in theatris exhibentur afficiantur homines. 45. b. 47. a.

Spei Christianæ fundamentum. 238. c. *Spes nostra ex Dei misericordia.* 280. a. 287. c.

Spiritus Domini cur & quomodo super aquas ferri dicitur. 381. c. 383. a. b. 386. a. *Spiritus sancti in homines effusio, Siderum creatione allegoricè adumbrata.* 401. b.

Substantia omnis bona est. 186. c. *Vnde in duarum substantiarum opinionem ierat Augustinus.* 169. a. *Substantiarum intellectualium creatio.* 342. b.

343. a. 350. c. *Substantia intellectualis unde particeps æternitatis.* 343. a. 345. b. 350. b. 351. b. 352. a.
Superbi à Deo avertuntur. 95. c. *Superborum pœna.* 160. b.
Surditas animæ, pœna superbiæ. 30. b.
SYMMACHUS *Urbis Præfectus.* 113. b.

T.

TArdioribus quæ tuta statio sit. 90. c.
Temeritas multorum quam cæca. 124. b. *Temperantiæ officium quale.* 291. a. *Temperantia infidelium vana.* 405. b. *A quibus continendum.* 406. a.
Tempore nihil magis notum, nihil ad explicandum difficilius. 315. a. *Tempus diversum quid ab astrorum motu.* 323. c. *Et quorumvis corporum.* 325. c. *Temporis triplex differentia* 315. b. 318. c. *An accurata.* 321. b. *Tempora non sunt sine varietate motionum.* 346. c. *Qua ratione tempus breve aut longum dicitur.* 316. a. 317. 318. *Quodnam tempus metiri liceat.* ibid. & 321. c. 328. a. *Et ubinam liceat.* 329. c. 330. c. *Temporis est aliqua mensura, sed occulta* 327. b. *Quid metiatur qui metitur tempus.* 330. a. *Temporis spatia longè mirabiliùs Deus quàm creatura complectitur.* 333. c. *Tempora nulla ante conditum universum.* 169. c. 313. b. *Temporalium amor quantum adhuc in nobis vivat unde dignosci potest.* 290. a.
Tenebræ, lucis absentia. 337. c.
Terra invisibilis & incomposita quid. 337. c. 338. b. 341. c. 347. b. 359. c.
Terrena vilescunt iis qui annos æternos in mente habent. 218. 231. c.
Testamenti utriusque concordia. 177. c. *Testamenti novi scripturas falsatas esse dicebant Manichæi.* 111. c.
Timeri & amari velle, vanitatis & jactantiæ

tentatio. effectus signum. 288. c. *Quomodo Ecclesiæ ministri timeri & amari velle debeant.* 289. b. *Timendus solus Deus.* 38. b.
Timor & pudor, stimuli ad conversionem. 203. c.
Transitoria quæque quàm inania. 78. a. *Sunt spernenda.* 79. b. *Quis in eorum usu servandus modus.* 78. c.
Trinitas difficilè capitur. 387. c. 388. b. *Primis Geneseos verbis insinuatur.* 362. a. *Trinitatis Symbolum aliquod in homine.* 388. a.
Turris Evangelica quo sumptu ædificatur. 195. c.

V.

Verbum Dei, frumentum, vinum & oleum. 113. b. *Verbum caro factum ut infantiæ nostræ ejus sapientia lactesceret.* 173. b.
VERECUNDUS, *Mediolanensis civis & Grammaticus.* 193. a. *Quàm bene de Augustino meritus.* 212. c. *Qualiter ex Augustini conversione affectus.* ibid. *Ejus conversio & mors.* 213. a.
Veritas æterna una hominum Magistra. 309. c. *Veritas una & eadem cur tam multiplicibus signis & figuris expressa.* 403. a. *Veritas commune omnium bonum.* 365. a. b. *Cibus grandium.* 165. a. *Veritatem sequi quid impedit.* 191. b. *Veritatem quisquis consulit non inconsultus abit.* 271. b. *Quinam veritatem ex animo diligant.* ibid. c. *Errant qui in eam qua vera sunt quæcumque vera sunt veritatem non assurgunt.* 89. c. *Longe sunt ab inveniendo vero qui incorporea percipere non valent.* 86. a. *Veritati quid aures cordis aperiat aut claudat.* 88. a. *Vnde conatus multorum in indigandâ veritate infructuosi.* 121. b. *Veritas quando nobis non sapit, palato non cibo vitium inest.* 170. a. *Gaudium de veritate, beata vita.* 268. a. 269. a. *Veritatis amor homini ingenitus.* 268. b. 269. a. *Quâ de caussâ ab illâ avertatur,* ibid. *Ex amore veritatis æternæ quot bona,*

79. b. *Veritatem novit charitas.* 165. *Veritas contempta quid hominibus rependat.* 269. b. *Res ipsas, non quomodo dicantur, attendere oportet.* 95. a. 100. b.

Verum unde dignoscitur. 305. a. 366. a. *Veri Doctor non est alius præter Deum.* 100. c.

Vespere & mane in singulis creationis operibus reperitur. 424. a.

VICTORINUS *Rhetor statuam in foro Romano meruerat & acceperat.* 184. b. *Ejus ad Christianam fidem conversio.* 184. a.

Videre, ad omnium sensuum officium designandum usurpatur. 285. b.

Viduas Christianas quales esse decet. 107. b.

Vita hominis super terram quid. 6. b. *Vitæ brevitas.* 7. c. *Misera conditio.* 332. c. *Vita hæc exilium, unde.* 310. c. *Vitæ hujus omnia tanto minùs flenda, quanto magis fletur in eis &c.* 241. c. *Non nobis-metipsis vivendum & sermone & opere docuit Christus.* 245. c. *Non rectè vivit nisi qui de Deo vivit.* 343. c. *Væ etiam laudabili vitæ hominum, si remotâ misericordiâ discutiatur.* 237. b.

Visiones falsæ, unde. 142. b.

Vitiorum singula genera ex qua radice pullulant. 86. c. *Vitia nonnulla aliquid divinarum perfectionum falsò obtendunt.* 38. a.

Universi pulchritudinem non novit, nisi qui totum mente amplecti valet. 168. c. *Universum, sicut sermo noster, decedentibus & succedentibus partibus peragitur.* 78. b. 79. b. 80. a.

Voluntas duplex in homine duplicem naturam non arguit. 201. c. & seq. *Voluntas integra & fortis necessaria ad perfectam conversionem.* 199. a. *Voluntatem suam quare quisque quò vult flectere non potest.* 201. b.

Voluptas nonnisi ex alicujus doloris levamine. 187. c 276. b. *Unde hominibus tam præceps in voluptates impetus.* 44. c. *Quò tandem perducuntur*

qui se totos in voluptates effundunt. 29. c. 145. a. b. *Ex voluptatibus beari se non posse etiam qui iis obstringuntur nosse possunt.* 145. b. *Qui sibi eas ex toto interdicunt, ceteris beatiores.* 31. a. *Voluptatem expertam abjicere arduum est.* 140. b. c. *Voluptates sæculi excutere non valet qui alias non novit.* 204. a. b. *Voluptatum fructus, dolor, dejectio, lassitudo.* 30. c. *Quâ lege ex ipsis quas foris venamur voluptatibus amaritudines emergant.* 81. b. *Fel quo asperguntur, ex Dei misericordia est.* 45. a.

FINIS.

ERRATA SIC CORRIGITO.

PAg. 27. Notâ 2. lin. 2. homnibus, *lege* hominibus. P. 80. not. 1. ad cap. 12. lin. 2. exterioria, *l.* exteriora. p. 81. not. 3. marg. venerum, *l.* venamur. p. 93. not. 3. lin. 2. vide notam, *l.* vide notam primam. p. 166. not. 3. lin. 5. adhidenda, *l.* adhibenda. p. 229. not. 1. lin. 2. agnoscant, *l.* agnoscennt. p. 308. marg. Æternam, *l.* Æternum. p. 325 lin. 14. cap. collation edicimus, *l.* collatione dicimus. p. 349. not 2. Deo verbo, *l.* Dei verbo. Ibid. sub. 4. *l.* Heb. 4. p. 356. lin. 3. argum. studet. Alium, *l.* studet, alium. Ibid. not. 1. marg. extruere *l.* adstruere. p. 375. not. 2. lin. 10. nititur, *l.* vitetur. p. 390. lin. 3. spirtualibus, *l.* spiritualibus. p. 393. marg. humiles, *l.* humilis. p. 401. lin. ult. atque *l.* aquæ. p. 412. not. 2. externis sensibilibus, *l.* externis & sensibilibus.

APPROBATIO DOCTORVM.

CUM ex cujusvis libri lectione tantò uberior capiatur fructus, quantò certiùs ac dilucidiùs authoris mentem assequi datur, discussis & enodatis omnibus quæ scrupulum aliquem movere possent; facile cuique æstimare licet, quantùm hæc *Augustini Confessionum* editio aliis omnibus antecellat, quæ non solum castigatissima sit, sed quidquid vel tenuissimâ obscuritatis nebulâ tegebatur planum & perspicuum faciat. Neque id felicius & concinnius unquam præstari potuit; cum exponendo Augustino fidelior nullus adhiberi possit interpres quàm Augustinus ipse. Quare editionem hanc non modo purissimam, & ab omni erroris suspicione longè remotam testamur, sed eam omnibus salutis suæ studiosis in manus venire, utpotè utilissimam & saluberrimam, optamus. Datum die 16. mensis Aprilis anno R. S. 1687.

T. ROULLAND. DE CLEVES.

SVMMA PRIVILEGII.

Regio Diplomate, Versaliis dato, anno 1685. die 27. Aprilis, & majori sigillo munito, cautum est ne cui liceat *Sancti Augustini Confessiones, notis illustratas, cum novis in singula capita argumentis*, præter voluntatem authoris, cujus in ipso Diplomate nomen expressum est, per totam Gallici Imperii ditionem excudere aut distrahere, intra decennium ab eâ die quâ prima earum editio absoluta fuerit. Qui secus faxit 2000. aureorum pœnâ mulctabitur, aliisque fusiùs expressis in ipso Diplomate; cujus summario, sub libri finem aut initium exscripto, fidei non minus haberi voluit Princeps quam ipsi Diplomati.

Ejus tenorem publicis Typographorum ac Bibliopolarum actis inscriptum, die 10. Maii, anno 1687. suâ subscriptione testatus est, ad calcem ipsius Diplomatis, J. B. COIGNARD, *Syndicus.*

Quidquid juris habuit Author, ex indulto sibi Privilegio, ultrò concessit eidem JOANNI BAPTISTÆ COIGNARD, Typographo Regio, placito inter utrumque inito.

Hujusce libri primæ editioni ultima manus imponebatur pridie Kalendas Iunii, anno Domini 1687.

